

NUSBD

Niğantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

10.yıl

**T.C.
NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

**NİŞANTAŞI UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES**

Cilt/Volume: 10, Sayı/Number: 1, Yıl/Year:2022, Bahar/Spring

NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
NİŞANTAŞI UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ ADINA

SAHİBİ / PROPRIETOR

Prof. Dr. Şenay YALÇIN

YAYIN SEKRETERİ

PUBLISHING SECRETARY

Emin ALTI

İNGİLİZCE REDAKSİYON

ENGLISH REDACTION

Öğr. Gör. Duygu KOMŞUOĞLU

GRAFİK VE TASARIM

GRAPHIC AND DESIGN

Öğr. Gör. Begüm MUTLU

EDİTÖR

EDITOR

Prof. Dr. Uğur YOZGAT

EDİTÖR YARDIMCISI

EDITOR VICE

Öğr. Gör. Şerafettin SEVGİLİ

ALAN EDİTÖRLERİ

FIELD EDITORS

İktisadi ve İdari Bilimler

Dr. Öğr. Üyesi Hazar DÖRDÜNCÜ

Sosyal Bilimler

Dr. Öğr. Üyesi Derya YALÇIN

İletişim, Sanat ve Tasarım

Dr. Öğr. Üyesi Burcu KURTİŞ

Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki kez yayımlanan, bilimsel hakem kurulu olan bir yayındır. Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayımlanan makalelerdeki düşünce ve görüşler sadece yazarların kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler Dergisi'nin veya Nişantaşı Üniversitesi'nin görüşlerini ifade etmez. Her hakkı saklıdır.

**NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ'NİN TARANDIĞI
İNDEKS VE YERLER**

ISSN 2147-5121 | e-ISSN 2717-7610 | Yayın Aralığı Yılda 2 Sayı | Başlangıç: 2013

Nişantaşı Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Maslak Mahallesi, Taşyoncası Sokak, No: 1V ve No:1Y Sarıyer-İstanbul - Bina Kodu : 34481742
Tel : 0 (212) 210 1010, Faks : 0 (212) 565 2525
E-posta: sbd@nisantasi.edu.tr
Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nisantasisbd>

DANIŞMA KURULU
ADVISOR COMITTEE

Prof. Dr. Alper ASLAN	<i>Erciyes Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Elif ÇEPNİ	<i>Karabük Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Erhan ASLANOĞLU	<i>Piri Reis Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Halim KAZAN	<i>İstanbul Üniversitesi</i>
Prof. Dr. İsmail Sadi UZUNOĞLU	<i>Trakya Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Murat KAYALAR	<i>Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Sabri Burak ARZOVA	<i>Marmara Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Sahure Gonca TELLİ	<i>Doğuş Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Őaban NAZLIOĞLU	<i>Pamukkale Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Őevki ÖZGENER	<i>Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi</i>

YAYIN KURULU
PUBLISHING BOARD

Prof. Dr. Adnan ÇELİK	<i>Selçuk Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Ahmet ATAKİŐİ	<i>Trakya Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Asım SALDAMLİ	<i>Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Gülseren YÜCEL	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Hayriyem Zeynep ALTAN	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Hülya KILIÇ	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Hülya TEZCAN	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Ömer Cüneyt BİNATLI	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Serap İNCAZ	<i>Kırklareli Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Gürcan SEÇKİN	<i>Hacı Bayram Veli Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Ayőe Çiğdem KIREL	<i>Anadolu Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Hüseyin Abdurrahman KANIBİR	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Nuriye Zeynep ÖKTEN	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Gresi SANJE	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Viőne KORKMAZ	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Nurőin GÜNEY	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Recep KÖK	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>

NIŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

AMAÇ VE KAPSAM

Derginin Amacı

Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin amacı, araştırmacıların farklı alanlara ait hazırlamış oldukları bilimsel makaleleri bir araya getirerek yayımlamak ve bilimsel bilgi birikimine katkı sunmaktır. Bu süreçte etik kuralları temel ilke olarak benimseyen dergimiz, yapılan çalışmanın niteliğine odaklanmakta ve bunu ilgili çevreye sunmayı kendine görev edinmektedir. Dergimizde güncel problemlerin işlendiği bilimsel makalelerin yanı sıra tarihsel anlamda bir olguya odaklanan çalışmalara da yer verilmektedir. Dergimizde makaleler, bir araştırma sürecinin gerçekleştirilmiş olmasıyla *Araştırma Makalesi* veya daha önce yapılmış olan çalışmaların eklektik biçimde incelenmesi, tartışılması ve yeni bir bakış açısı olarak sunulmasıyla *Derleme Makale* olarak yayımlanmaktadır. En temelde amacımız, ciddi bir çabayla hazırlanmış olan bilimsel çalışmaların değerlendirilme sürecine katkıda bulunmak ve bağımsız değerlendirmelerden geçen makalelere araştırmacıların ulaşabilir olmasını sağlamaktır.

Derginin Kapsamı

Dergimiz "Sosyal Bilimler Dergisi" iddiasıyla çıktığı 2013 yılından beri disiplinler arası çalışma ilkesini benimsemektedir. Bu kapsamda farklı alanlarda veya farklı alanların bir araya getirildiği çalışmalara özellikle önem verilmektedir. Dergimiz kapsamında kabul edilen makale alanları üç kategoride tasniflenmiştir. Bunlar "İktisadi ve İdari Bilimler", "İnsan ve Toplum Bilimleri" ve "İletişim, Sanat ve Tasarım" adını taşımaktadır. Dergimizde her bilimsel alan kümesi için "*Alan Editörü*" bulunmakta ve baş editöre bağlı olarak tarafımıza iletilen makalelerin değerlendirilme sürecini yönetmektedir.

İktisadi ve İdari Bilimler

- İşletme Yönetimi
Business Management
- Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Political Sciences and Public Administration
- İktisat ve Ekonomi Politik
Economics and Political Economy
- Uluslararası İlişkiler
International Relations
- Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi
International Trade and Logistics Management
- Finans ve Bankacılık
Finance and Banking
- Turizm ve Otel İşletmeciliği
Tourism and Hotel Management
- Sağlık Yönetimi
Health Management
- Halkla İlişkiler ve Reklam
Public Relations and Advertising

İnsan ve Toplum Bilimleri

- Psikoloji
Psychology
- Sosyoloji
Sociology
- Sosyal Hizmet
Social Work
- Antropoloji
Anthropology
- Tarih
History
- Hukuk
Law

İletişim, Sanat ve Tasarım

- Radyo – TV – Sinema
Radio – TV – Cinema
- Gazetecilik
Journalism
- TV Haberciliği ve Programcılığı
TV Reporting and Programming
- Fotoğrafçılık
Photography
- İletişim Tasarımı
Communication Design
- Görsel İletişim Tasarımı
Visual Communication Design
- Çizgi Film ve Animasyon Tasarımı
Animation Design
- Tekstil ve Moda Tasarımı
Textile and Fashion
- Endüstriyel Ürün Tasarımı
Industrial Design
- Tiyatro ve Sahne Sanatları
Theatre and Performing Arts
- Gastronomi ve Mutfak Sanatları
Gastronomy and Culinary Arts
- Plastik Sanatlar
Plastic Arts

NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ETİK İLKE VE KURALLAR

Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen makaleler iki veya üç hakeme gönderilmektedir. "Çifte Körleme" olarak adlandırılan süreçte hakem ve yazar birbirinin kimliği hakkında bilgi sahibi olamaz. [DergiPark](#) üzerinden yürütülen hakemlik sürecinde tüm adımlar izlenebilmekte ve kontrol edilebilmektedir.

Bu kılavuzda **COPE**'un (Committee on Publication Ethics - Yayın Etiği Komitesi) uluslararası düzeyde kabul edilen tavsiyeleri doğrultusunda kurallar oluşturulmuştur. Yazar ve okuyucuların etik dışı davranışlar ve etik konusunda bilgilendirilmeleri, makale göndermek isteyen araştırmacıların uyması gereken kuralların hatırlatılması amaçlanmaktadır. Kriterler, yazarların, hakemlerin ve editörlerin uyması gereken standart etik kuralları şeklinde tasnif edilmiştir. Ayrıca Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi özelinde temel kriterler belirtilmiştir.

Yazarların Uyması Gereken Etik Durumlar

- Yazarlar hazırlamış oldukları makalelerde etik kurallara uyma konusunda koşulsuz sorumludur.
- Dergiye gönderilen bir makale başka bir dergi veya kurum yayını olarak yayımlanmamış olması gerekmektedir.
- Makalelerde türü sorgulanmaksızın kullanılan tüm kaynaklara referans gösterilmelidir.
- Çalışmada kullanılmayan veya faydalanılmayan kaynaklara referans verilmemelidir. Verilen her referansın ana kaynağına mutlaka erişilmeli, eğer bu mümkün değilse alınan kaynak mutlaka "aktaran" olarak belirtilmelidir.
- İstatistiksel verilere dayanan çalışmaların ham dataları, yazarda bulunmalıdır. Yazar, hakemler veya editör istediği takdirde bu verileri (varsa) kaynağıyla beraber sunabilmelidir.
- Makalelerde sadece katkıda bulunanların ismi bulunmalı ve mümkünse makalenin sonunda hangi yazarın ne ölçüde veya hangi konuda katkıda bulunduğu yazmalı, çıkar çatışmalarına değinilmelidir.

Hakemlerin Uyması Gereken Etik Durumlar

- Hakemler, makaleleri salt kabul veya reddeden değerlendirme organları değildir. Bunun yanı sıra makalelerin nasıl geliştirilmesi gerektiği, hangi durumlarda alana daha çok katkı sağlayacağı veya yetersiz ise hangi konularda eksik olduğu ve yayımlanmaması gerektiğini açık, anlaşılır ve detaylı biçimde sunmalıdır.
- Hakemler, uzmanlaştıkları alanlarda değerlendirme kabul etmeli, aksi durumda davet eden yetkiliye durumu bildirmeli ve kabul etmemelidir.
- Hakemler, makaleyi, nesnel ölçüt olarak belirlenen formlar vasıtasıyla ve yorumlayarak değerlendirmelidir.
- Hakemler yansız olmalı ve yazarın kim olabileceğine ilişkin araştırmalarda bulunmaması gerekmektedir.
- Yazarlara tavsiyeler, nezaket çerçevesinde ve yapıcı olmalıdır. Yazarı incitici ve çalışmayı aşağılayıcı açıklamalardan uzak durulmalıdır.
- Hakemler, yayım sürecinin akışı için verilen sürelerde değerlendirmelerini tamamlamalıdır.

Editörlerin Uyması Gereken Etik Durumlar

- Baş editör, editör yardımcısı ve alan editörleri, dergideki yayım sürecinin akademik yöneticileridir. Bu anlamda üstlendikleri görev, yayım sürecinde kritik öneme sahiptir.
- Editörler en temelde COPE'un belirttiği tüm editörlük kurallarına uymalı ve görevlerini yerine getirmelidir.
- Editör ve editör kurulu yayın/danışma kurulu, yazar ve hakemler arasındaki iletişimi etik kuralları ve gizliliği gözeterek sağlamalıdır.
- Hakemlik yapmaları uygun görülmemekle birlikte, yapmaları durumunda mutlaka başka bir hakem daha görevlendirilmelidir.
- Editörler hiçbir şekilde yazar bilgilerini hakemle, hakem bilgilerini ise yazarla paylaşmamalıdır.

İntihal ve Etik Dışı Davranışlara Karşı Uygulamalar

- Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde makaleler değerlendirmeye alınmadan önce benzerlik değerlendirmesine tabi tutulmaktadır. Makalelerin benzerlik oranlarına Turnitin yazılım programı ile bakılmaktadır. Dergimizde yayımlanacak olan makalelerin (bibliografya hariç) en fazla %10 olması beklenmekte ve bu oran içindeki benzerliklerin blok alıntı şeklinde olmamasına dikkat edilmektedir. Özgün tanım, hukuki kurallar, dini metinler gibi değiştirilmesi mümkün olmayan metinler çift tırnak içinde gösterilmelidir. Bu metinler de %10 intihal oranının içinde değerlendirilmelidir.
- Makale bir tez veya projeden türetiliyse mutlaka belirtilmelidir. Dergiye gönderilen bu nitelikteki bir çalışma, tez ise sadece danışman; proje ise proje ekibindekilerden katkı sunanlar yazar olarak gösterilebilir. Harici yazarların tespit edilmesi durumunda makale doğrudan reddedilir.

NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
YAYIN POLİTİKASI VE YAZIM KURALLARI

Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki kez (Haziran ve Aralık aylarında) yayınlanır.

Özgün çalışmaların yayınlandığı hakemli bir dergidir. Dergiye gönderilen makaleler daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olmalıdır. Bu konuda telif haklarına ilişkin doğabilecek hukuki sonuç ve sorunlar tamamen yazar(lar)a aittir.

Derginin yayın dili Türkçedir. Ancak farklı dillerde yazılmış çalışmalar da Yayın Kurulunun onayı ile yayınlanabilir.

Dergiye gönderilen çalışmalar ilgili alandaki üç hakemin değerlendirmesine sunulur. Editör ve hakemler makaleleri edebi ve bilimsel açıdan değerlendirir. Yazar(lar) hakemin ve editörün belirttiği düzeltme önerilerini yerine getirmek zorundadır. Çalışmanın kabulü için üç hakemden ikisinin onayı gereklidir. Dergi, gönderilen taslaklarda düzeltme yapma, yayımlama ya da yayımlamama haklarına sahiptir.

Dergiye gönderilen makale taslakları yayımlansın ya da yayımlanmasın iade edilmez. Yayımlanmış makalelerin yayın hakları Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisine aittir. Yazarlara telif ücreti ödenmez. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinde makale yayımlama süreçlerinden herhangi bir ücret alınmamaktadır.*

Makale taslakları ve yazılar Microsoft Word dosyası şeklinde DergiPark üzerinden <https://dergipark.org.tr/pub/nisantasisbd> adresine yüklenmelidir. Tüm değerlendirme süreçleri DergiPark üzerinden yürütülecek olup, yazarların bu ortamı takip etmeleri gerekmektedir. Ayrıca bilgi edinmek için sbd@nisantasi.edu.tr adresinden e-posta yoluyla ulaşılabilir.

Gönderilecek makalelerin formatı şu şekilde olmalıdır: Cambria yazı tipi, 11 punto ve 1 satır aralığı. Sayfa kenarlarında soldan 3 cm sağdan 2 cm, alt ve üstlerden 2 cm boşluk bırakılmalı, paragraf girintisi verilmemelidir.

Metin düzeni aşağıdaki gibi olmalıdır: İlk sayfada; başlık, yazar isim(ler)i, bağlantılı kurumun açık adresi, irtibat telefonu, e-posta adresi, Türkçe ve İngilizce özet (abstract) yer almalı, devam eden sayfalarda metnin ana bölümü (iki yana dayalı), varsa dipnotlar, kaynaklar, tablolar ve ekler bulunmalıdır. Tablolar ve şekiller numaralandırılmalı, tabloların açıklamaları tabloların üstünde ve şekillerin açıklamaları şekillerin altında verilmelidir.

Metnin ana başlığı tümü büyük harflerle yazılmalıdır (ortalanmış olarak). Makale içinde yer alan giriş, sonuç (tartışma ve sonuç, sonuç ve öneriler) ve kaynaklar numaralandırılmaz, gelişme bölümünde yer alan 1. ve 2. derece başlıklar numaralandırılır. Tüm başlıklar sola dayalı, bütün kelimelerin ilk harfleri büyük harfle başlamalıdır.

Makale taslağı toplam 20 sayfayı geçmemeli, Türkçe ve İngilizce özetlerin her biri en fazla 200 kelime olmalı, altlarında yer alacak olan anahtar kelime sayısı altıyı geçmemelidir.

Özette makalenin konusu, amacı, kapsamı, yöntemi ve ulaşılan sonuçlar hakkında kısaca bilgi verilmelidir.

Makaleler TURNİTİN programı vasıtasıyla İNTİHAL kontrolüne tabi tutulur. İntihal tespit edilen makaleler doğrudan reddedilir. Benzerlik oranı %10'un altında olmalı ve benzerlik gösteren yerler için muhakkak kaynak gösterilmiş olması gerekmektedir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Metin içinde referans verilmeyen kaynaklar, Kaynakça kısmına eklenemez.

Kaynak gösterirken, metin içi kaynak gösterme (APA) yöntemi kullanılmalıdır. Yani kullanılan kaynaklar ana metinde, parantez içinde, yazarın soyadı, basım yılı ve sayfa numaraları ile belirtilir: (Soyad, Yayın yılı: Sayfa numarası).

İçeriğe veya herhangi bir konuya ilişkin bir açıklama gerekli olduğu takdirde, bunların dipnotları sayfa altında verilmelidir. Metnin içinde numaralandırılan bu dipnotlar, sayfa altında numara sırası ile verilmelidir. Yanında açıklamayla verilecek olan bu tür dipnotlarda da metin içi referans yöntemi (APA) kullanılır.

Bir kaynaktan yapılan doğrudan alıntı metin içinde çift tırnak içinde gösterilir.

Referans gösterirken, yazar ismi metin içinde geçmiyorsa parantez içinde yazarın soyadı ve kaynağın basım yılı belirtilir: (Wallerstein, 2000).

Belli bir sayfa söz konusuysa, soyad ve yayın tarihine ek olarak sayfa numarası da yazılır: (Foucault, 1999: 13).

Yazar adı metin içinde geçiyorsa, parantez içinde yalnızca kaynağın basım yılı ve sayfa numarası yazılır: (1997: 42).

Referans gösterirken birbirini takip etmeyen sayfalar virgülle ayrılarak belirtilir: (Beck, 1999: 32, 54 ve 62). Birbirini takip eden sayfalar şu şekilde belirtilir: (Berman, 2001: 34-39 ve 43-47).

Çift yazarlı kaynaklarda her iki yazarın soyadı da belirtilir: (Hardt ve Negri, 2001: 24).

İkiden fazla yazarlı kaynaklarda “vd.” ifadesi kullanılır: (Huisman vd., 2002).

Aynı yazarın, aynı yıl yayımlanmış birden fazla eseri kullanılıyorsa, ayrımı belirtmek için basım yılının sonuna sırasıyla a, b, c gibi harfler eklenir: (Zizek, 1991a), (Zizek, 1991b) gibi.

Aynı konuda birden fazla kaynak referans gösterilecekse kaynaklar birbirinden noktalı virgül ile ayrılır: (Habermas, 2002: 27; King, 1991: 19).

Bir kurum referans gösterilecekse metin içerisinde kısaltmayla verilmelidir: (DPT, 1989: 145). Kısaltma hakkındaki açıklama ilk defa referans gösterilirken sayfanın altında verilmelidir.

Kaynaklar listesinde, sadece metin içerisinde referans gösterilen kaynaklara yer verilmeli ve bunlar soyada göre alfabetik sırada dizilmelidir. Kaynaklarda bir yazarın birden fazla eseri yer alacaksa, basım yılına göre eskiden yeniye doğru bir sıralama yapılmalıdır.

Tek Yazarlı Kitap: Aktaş, A.M., (2006). *Aile içi Şiddet: Kadının ve Çocuğun Korunması*. Ankara: Elma Yayınevi.

İki Yazarlı Kitap: Keat, R. ve Urry, J., (2001). *Bilim Olarak Sosyal Teori*. Çev. Nilgün Ç, Ankara: İmge Yayınları.

Çeviri Kitap: Bauman, Z., (1995). *Yasak Koyucular ile Yorumcular*, Çev. Kemal A., İstanbul: Metis Yayınları.

Dergide Makale: İrem, N., (1999). “Muhafazakar Modernlik, ‘Diğer Batı’ ve Türkiye’de Bergsonculuk”, *Toplum ve Bilim*, 82 (22), 141-179.

Derleme Kitapta Çeviri Makale: Hall, S., (1998). “Eski ve Yeni Kimlikler”, Anthony D.K., (der.) içinde, Çev. Gülcan S. ve Ümit H.Y., İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları, 63-96.

Tez: Karadişoğulları, E., (1995). *Dergâh Mecmuası*, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gazete Yazısı: “30 Yaş Üstünün Oyunlara İlgisi Koronavirüsle Birlikte Arttı”, *Hürriyet*, 24.05.2020.

İnternette Yazarı Belli Olan Yazı: Dikeçligil, B., (2007). "Benlik Üzerine", <http://www.dibace.net/beylu-dikecligil/benlik-uzerine/>, 02.11.2019.

İnternette Yazarı Belli Olmayan Yazı: "Gram Altın Vadeli Sözleşmesi Nedir?", (2019). <https://www.integralviop.com/gram-altin-vadeli-sozlesmesi-nedir/>, 29.11.2019

Kurum Yayınları: DPT (1989). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı: 1990-1994, Ankara.

Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Saygıdeğer Okurları,

Yayın hayatımızda 10. Yıla ulaşmanın gururunu yaşıyoruz. İlk sayıdan bu yana akademik ve etik hassasiyetler göz önünde bulundurularak hazırlanan zgn bilimsel çalışmaları, siz değerli araştırmacılara sunuyoruz. İlerlediğimiz bu yolda, Danışma ve Yayın Kurulu, alan editörlerimiz ve değerli hakemlerimizin katkısı büyüktür. Dergimizi nitelikli çalışmalarıyla güçlü bir akademik bir dergi seviyesine taşıyan yazarlarımıza ise her zaman minnettarız.

10. yılımıza tekabül eden bir diğer güzel gelişme ise TÜBİTAK ULAKBİM (TR-DİZİN) yayın listesinde artık yer almaya hak kazanmamızdır. Tüm kriterleri eksiksiz biçimde yerine getiren, emeğini ortaya koyan tüm çalışma arkadaşlarımıza da teşekkür ediyoruz. Yıllardan bu yana dergimizin güçlenerek akademik camiada kendine daha iyi bir yer edinmiş ve bir başvuru kaynağı haline geldiğimizin önemli bir kanıtıdır. En temel amacımız bu kararlılığımızı devamlılıkla sürdürmektir.

Dergimizin bu sayısında birbirinden değerli araştırma ve derleme makaleler yer almaktadır. Makaleler, farklı disiplinlerden alan editörlerinin denetiminden geçerek hakemlerin onayına sunulmuş, nerileri doğrultuda revize edilerek siz değerli araştırmacıların çalışmalarına katkı sunması amaçlanmıştır. Farklı alanlarda ve disiplinlerarası çalışmalarıyla katkıda bulunan yazarlarımıza sonsuz teşekkür ederiz. Yapmış oldukları katkı, sadece dergimize değil, kendi bilim camiaları, öğrencileri, akademisyenler ve ilgi duyan herkesedir.

Sizleri dergimiz ile baş başa bırakırken, sonraki sayılarımızda hakem veya yazar olarak katkılarınızı beklediğimizi belirtmek isteriz.

Prof. Dr. Uğur YOZGAT
Nişantaşı Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi Editörü

BU SAYININ HAKEMLERİ

REFREES OF THIS ISSUE

PROFESÖR DOKTOR	Batuhan GÜVEMLİ	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ-CERRAHPAŞA/SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU/MUHASEBE VE VERGİ BÖLÜMÜ/MUHASEBE VE VERGİ UYGULAMALARI PR./
PROFESÖR DOKTOR	Maria Dolores ALVAREZ	BOĞAZIÇI ÜNİVERSİTESİ/UYGULAMALI BİLİMLER YÜKSEKOKULU/TURİZM İŞLETMECİLİĞİ BÖLÜMÜ/
PROFESÖR DOKTOR	Yılmaz YILDIRIM	İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ/SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER FAKÜLTESİ/SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ/GENEL SOSYOLOJİ VE METODOLOJİ ANABİLİM DALI/
PROFESÖR DOKTOR	Fatih SAKALLI	ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ/EDEBİYAT FAKÜLTESİ/TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ/YENİ TÜRK EDEBİYATI ANABİLİM DALI/
PROFESÖR DOKTOR	Zahide ONARAN	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ/İKTİSAT FAKÜLTESİ/İKTİSAT BÖLÜMÜ/İKTİSAT TEORİSİ ANABİLİM DALI/
PROFESÖR DOKTOR	Serap İNCAZ	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ/UYGULAMALI BİLİMLER FAKÜLTESİ/ULUSLARARASI TİCARET VE LOJİSTİK BÖLÜMÜ/ULUSLARARASI TİCARET VE LOJİSTİK ANABİLİM DALI/
PROFESÖR DOKTOR	İbrahim GÖNEN	NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/UYGULAMALI BİLİMLER YÜKSEKOKULU/TURİZM REHBERLİĞİ BÖLÜMÜ/TURİZM REHBERLİĞİ PR. /
PROFESÖR DOKTOR	Nilüfer ŞAHİN PERÇİN	NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ/TURİZM FAKÜLTESİ/GASTRONOMİ VE MUTFAK SANATLARI BÖLÜMÜ/GASTRONOMİ VE MUTFAK SANATLARI ANABİLİM DALI/
DOÇENT DOKTOR	Sevda DENEÇLİ	NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ, İDARİ VE SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ/YENİ MEDYA VE İLETİŞİM BÖLÜMÜ/YENİ MEDYA VE İLETİŞİM PR. /
DOÇENT DOKTOR	Jale BALABAN	-
DOÇENT DOKTOR	Burcu EKER AKGÖZ	BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ/İLETİŞİM FAKÜLTESİ/HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM BÖLÜMÜ/HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM PR. /
DOÇENT DOKTOR	Özlem DUĞAN	UŞAK ÜNİVERSİTESİ/İLETİŞİM FAKÜLTESİ/HALKLA İLİŞKİLER VE REKLAMCILIK BÖLÜMÜ/KİŞİLERARASI İLETİŞİM ANABİLİM DALI/
DOÇENT DOKTOR	Aslı TUNCAZ	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ/İZMİR DEVLET KONSERVATUVARI/MÜZİK BÖLÜMÜ/PİYANO ANASANAT DALI/
DOÇENT DOKTOR	Ozan ÜNSALAN	EGE ÜNİVERSİTESİ/FEN FAKÜLTESİ/FİZİK BÖLÜMÜ/ATOM VE MOLEKÜL FİZİĞİ ANABİLİM DALI/
DOKTOR ÖĞRETİM ÜYESİ	Meziyet UYANIK	İSTANBUL TOPKAPI ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ, İDARİ VE SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ/ULUSLARARASI TİCARET VE İŞLETMECİLİK BÖLÜMÜ/ULUSLARARASI TİCARET VE İŞLETMECİLİK PR.
DOKTOR ÖĞRETİM ÜYESİ	Olga UNTİLA KAPLAN	İSTANBUL MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ/İLETİŞİM FAKÜLTESİ/YENİ MEDYA VE İLETİŞİM BÖLÜMÜ/YENİ MEDYA VE İLETİŞİM PR. /

<i>DOKTOR ÖĞRETİM ÜYESİ</i>	Parla ONUK	<i>NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ, İDARİ VE SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ/EKONOMİ VE FİNANS BÖLÜMÜ/EKONOMİ VE FİNANS PR. /</i>
<i>DOKTOR ÖĞRETİM ÜYESİ</i>	Efe Can KILINÇ	<i>KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ/EKONOMETRİ BÖLÜMÜ/YÖNEYLEM ARAŞTIRMA ANABİLİM DALI/</i>
<i>DOKTOR ÖĞRETİM ÜYESİ</i>	Müne AKTAY	<i>NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ, İDARİ VE SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ/PSİKOLOJİ BÖLÜMÜ/PSİKOLOJİ PR. /</i>
<i>DOKTOR ÖĞRETİM ÜYESİ</i>	Fahri ÖZSUNGUR	<i>MERSİN ÜNİVERSİTESİ/SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU/SOSYAL HİZMET VE DANIŞMANLIK BÖLÜMÜ/SOSYAL HİZMETLER PR./</i>
<i>DOKTOR ÖĞRETİM ÜYESİ</i>	Seyhan ÇİL KOÇYİĞİT	<i>ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ/SAĞLIK YÖNETİMİ BÖLÜMÜ/SAĞLIK YÖNETİMİ ANABİLİM DALI/</i>
<i>DOKTOR ÖĞRETİM ÜYESİ</i>	Ceyhun AKYOL	<i>ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ/ARTVİN MESLEK YÜKSEKOKULU/OTEL LOKANTA VE İKRAM HİZMETLERİ BÖLÜMÜ/AŞÇILIK PR./</i>
<i>DOKTOR ÖĞRETİM ÜYESİ</i>	Çağlar Kıvanç KAYMAZ	<i>ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ/EDEBİYAT FAKÜLTESİ/COĞRAFYA BÖLÜMÜ/BEŞERİ VE İKTİSADİ COĞRAFYA ANABİLİM DALI/</i>
<i>DOKTOR ÖĞRETİM ÜYESİ</i>	Derya YALÇIN	<i>NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/NİŞANTAŞI MESLEK YÜKSEKOKULU/YÖNETİM VE ORGANİZASYON BÖLÜMÜ/LOJİSTİK PR. /</i>
<i>DOKTOR ÖĞRETİM ÜYESİ</i>	Mehmet SAĞLAM	<i>İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ/İŞLETME FAKÜLTESİ/İŞLETME BÖLÜMÜ/İŞLETME PR. /</i>
<i>DOKTOR ÖĞRETİM ÜYESİ</i>	Serdar MAMAC	<i>YAŞAR ÜNİVERSİTESİ/SANAT VE TASARIM FAKÜLTESİ/MÜZİK BÖLÜMÜ/MÜZİK PR. /</i>
<i>DOKTOR ÖĞRETİM ÜYESİ</i>	Sultan GEDİK GÖÇER	<i>KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ/HAVACILIK VE UZAY BİLİMLERİ FAKÜLTESİ/HAVACILIK YÖNETİMİ BÖLÜMÜ/HAVACILIK YÖNETİMİ ANABİLİM DALI/</i>
<i>DOKTOR ÖĞRETİM ÜYESİ</i>	Erman GEDİKLİ	<i>İSTANBUL MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ/MESLEK YÜKSEKOKULU/ULAŞTIRMA HİZMETLERİ BÖLÜMÜ/SİVİL HAVA ULAŞTIRMA İŞLETMECİLİĞİ PR. /</i>
<i>DOKTOR ÖĞRETİM ÜYESİ</i>	Ersin KOCAMAN	<i>TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ/SAĞLIK HİZMETLERİ MESLEK YÜKSEKOKULU/TIBBİ HİZMETLER VE TEKNİKLER BÖLÜMÜ/TIBBİ DOKÜMANTASYON VE SEKRETERLİK PR./</i>
<i>DOKTOR ÖĞRETİM ÜYESİ</i>	Alican UMUT	<i>NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ, İDARİ VE SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ/EKONOMİ VE FİNANS BÖLÜMÜ/EKONOMİ VE FİNANS PR. /</i>
<i>DOKTOR ÖĞRETİM ÜYESİ</i>	Hazar DORDUNCU	<i>NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ, İDARİ VE SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ/ULUSLARARASI TİCARET VE LOJİSTİK BÖLÜMÜ/ULUSLARARASI TİCARET VE LOJİSTİK PR. /</i>
<i>DOKTOR ÖĞRETİM ÜYESİ</i>	Hatice Canan GUNGOR	<i>NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ/MERAM MESLEK YÜKSEKOKULU/MÜLKİYET KORUMA VE GÜVENLİK BÖLÜMÜ/SİVİL SAVUNMA VE İTFAİYECİLİK PR./</i>
<i>DOKTOR ÖĞRETİM ÜYESİ</i>	Mehmet Halit AKIN	<i>ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ/EDEBİYAT FAKÜLTESİ/COĞRAFYA BÖLÜMÜ/BEŞERİ VE İKTİSADİ COĞRAFYA ANABİLİM DALI/</i>

<i>DOKTOR ÖĞRETİM ÜYESİ</i>	Ebru KEMER	<i>NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ/NİĞDE SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU/OTEL, LOKANTA VE İKRAM HİZMETLERİ BÖLÜMÜ/TURİZM VE OTEL İŞLETMECİLİĞİ PR./</i>
<i>DOKTOR</i>	İbrahim MAVİ	-
<i>ÖĞRETİM GÖREVLİSİ DOKTOR</i>	Ali İNANIR	<i>BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ/AĞLASUN MESLEK YÜKSEKOKULU/SEYAHAT-TURİZM VE EĞLENCE HİZMETLERİ BÖLÜMÜ/TURİZM VE SEYAHAT HİZMETLERİ PR./</i>

Araştırma Makalesi / Research Article

SELF-REPRESENTATION OF WASTE PICKERS ON SOCIAL MEDIA: SEMIOTIC ANALYSIS OF TWEETS OF @atikkagit DURING THE COVID-19 PANDEMIC

ATIK KÂĞIT İŞÇİLERİNİN SOSYAL MEDYADA ÖZ TEMSİLLERİ: COVID-19 SALGINI SÜRECİNDE @atikkagit TWITTER İÇERİKLERİNİN GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ
ŞEYMA ESİN ERBEN

1-8

Araştırma Makalesi / Research Article

THE EFFECT OF HOUSEWIVES' EDUCATION LEVELS ON HEALTH LITERACY: A STUDY ON HOUSEWIVES LIVING IN ISTANBUL

EV KADINLARININ EĞİTİM DÜZEYLERİNİN SAĞLIK OKURYAZARLIĞINA ETKİSİ: İSTANBUL'DA YAŞAYAN EV KADINLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
BORA GÜNDÜZYELİ, RANA ÖZYURT KAPTANOĞLU

9-26

Araştırma Makalesi / Research Article

OECD ÜLKELERİNDE İŞSİZLİK HİSTERİSİNİN İNCELENMESİ: DOĞRUSAL OLMAYAN FOURIER KIRILMALI TESTLERDEN KANITLAR

EXAMINING UNEMPLOYMENT HYSTERESIS IN OECD COUNTRIES: EVIDENCE FROM UNIT ROOT TESTS WITH NON-LINEARITY AND FOURIER BREAKS

EMRE KILIÇ, EREN ERGEN, ERSİN YAVUZ

27-48

Araştırma Makalesi / Research Article

COVID 19 PANDEMİSİ SONRASI İSTANBUL HAVALİMANI KONUMLANDIRMA STRATEJİSİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

AN ANALYSIS ON THE POSITIONING STRATEGY OF ISTANBUL AIRPORT, AFTER THE COVID 19 PANDEMIC
SELEN BUTGEL TUNALI

49-66

Araştırma Makalesi / Research Article

THE RELATIONSHIP BETWEEN SELF-CARE AGENCY AND SUCCESSFUL AGING IN INDIVIDUALS AGED 65 OR OVER

65 YAŞ ve ÜSTÜ BİREYLERDE ÖZ BAKIM GÜCÜ ile BAŞARILI YAŞLANMA ARASINDAKİ İLİŞKİ
AYKUT AYDIN, AYLİN AYDIN SAYILAN

67-77

Araştırma Makalesi / Research Article

DENETİM RAPORU GECİKMESİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: TÜRKİYE'DEKİ FİNANS KURULUŞLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

FACTORS AFFECTING AUDIT REPORT LAG: A RESEARCH ON FINANCIAL INSTITUTIONS IN TURKEY
ABDURRAHMAN GÜMRAH, AHMET TANÇ

78-94

Araştırma Makalesi / Research Article

ARAÇ İLÇESİ TURİZM POTANSİYELİNİN DESTİNASYON PLANLAMASI ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF TOURISM POTENTIAL OF ARAÇ DISTRICT WITHIN THE FRAME OF DESTINATION PLANNING
ÇAĞDAŞ AYDIN, HİKMET HABERAL

95-110

Araştırma Makalesi / Research Article

EXTENDED TOURIST RESPONSIBILITY: A TOOL FOR ACHIEVING SUSTAINABLE TOURISM ECONOMY

SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM EKONOMİSİNİ GERÇEKLEŞTİRMEK İÇİN BİR ARAÇ: GENİŞLETİLMİŞ TURİST SORUMLULUĞU
TUFAN ÖZSOY

111-128

Derleme Makale / Review Article

SEKÜLERLEŞME TEORİLERİ MERCEĞİNDEN TOPLUMSAL STATÜ

SOCIAL STATUS AND INCOME INEQUALITY THROUGH THE LENS OF SECULARIZATION THEORIES
BARIŞ BAŞARAN

129-142

Derleme Makale / Review Article

NFT: DİJİTAL SANATTA YENİ BİR PERSPEKTİF VE GETİRDİĞİ FIRSATLAR ÜZERİNE BİR DERLEME

NFT: A NEW PERSPECTIVE IN DIGITAL ART AND A REVIEW ON THE OPPORTUNITIES IT BRINGS
MERVE KADRIYE YURDABAK

143-153

Derleme Makale / Review Article

L. V. BEETHOVEN'İN NO.3-OP. 69, LA MAJÖR PİYANO VE VİYOLONSEL SONATININ I. BÖLÜMÜNDE YER ALAN KADANSLARIN CÜMLE BİTİŞLERİNE ETKİSİ

THE EFFECT OF FIRST MOVEMENT CADENCES TO SENTENCE ENDINGS AT L.V BEETHOVEN'S SONATA FOR CELLO and PIANO NO.3-OP. 69 IN A MAJOR
ELİF SAYIN

154-170

Derleme Makale / Review Article

UZAY MADENCİLİĞİNE İLİŞKİN ZORLUKLAR VE POTANSİYEL ÇÖZÜMLERİ

CHALLENGES AND POTENTIAL SOLUTIONS TO SPACE MINING
DİDEM RODOPLU ŞAHİN, MATLYUBA BEBİTOVA

171-188

Araştırma Makalesi / Research Article

INVESTIGATION OF FACTORS RELATED TO CYBERCHONDRIA LEVELS OF HEALTH MANAGEMENT AND BANKING AND INSURANCE DEPARTMENT STUDENTS: AN EMPIRICAL ANALYSIS

SAĞLIK YÖNETİMİ VE BANKACILIK VE SİGORTACILIK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN SİBERKONDRI DÜZEYLERİYLE İLGİLİ FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ: AMPİRİK BİR ANALİZ
SEFER AYGÜN, YETER USLU

189-206

Araştırma Makalesi / Research Article

ÇOCUK EDEBİYATINDA AYKIRI BİR TEMA: YAS 'BOŞLUK' ÖRNEĞİ

A DISTINCT THEME IN CHILDREN LITERATURE: MOURNING THE EXAMPLE OF "THE VOID"
BAYRAM BAŞ, AYŞEN KARA

207-218

Araştırma Makalesi / Research Article

COVID -19 PANDEMİ SÜRECİNDE YURTİÇİNDE İNTERNETTEN YAPILAN KARTLI ÖDEME İŞLEMLERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMININ VARYANS AYRIŞTIRMA MODELİ İLE ANALİZİ

ANALYSIS OF THE SECTORAL DISTRIBUTION OF CARD PAYMENT TRANSACTIONS MADE ON THE DOMESTIC INTERNET IN THE COVID -19 PANDEMIC PROCESS WITH THE VARIANCE DECOMPOSITION MODEL
SONAT BAYRAM, GÖKHAN SÖNMEZLER, İ. ORÇUN GÜNDÜZ

219-242

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1084307

**SELF-REPRESENTATION OF WASTE PICKERS ON SOCIAL MEDIA:
SEMIOTIC ANALYSIS OF TWEETS OF @atikkagit DURING THE COVID-
19 PANDEMIC¹****Öğr. Üyesi Şeyma Esin ERBEN***İstanbul Gelişim Üniversitesi Yeni
Medya ve İletişim Bölümü

e-posta: seerben@igu.edu.tr

ORCID 0000-0002-9984-1242

ABSTRACT

Waste pickers have been excluded from society because of their appearance due to working conditions and poverty, as well as being deprived of fundamental human rights such as the right to health and the right to education. Moreover, the advocacy of the waste pickers is presented as a spectacle in the mainstream media content (whether online or in the mass media) that protects the interests of the dominant ideology. Therefore, waste pickers, who are neither visible on the street nor in other public spaces, try to construct a self-representation through social media. The institutional form of this self-representation is the Recycling Workers Association, which was established in 2013, and the social media accounts of this association. Waste pickers looking for recyclable materials in dumpsters or working in waste yards faced a vital threat by not being able to earn their daily income due to both the risk of disease caused by COVID-19 and the curfews/restrictions in 2020. This study aims to discuss the self-representation of waste pickers, who strove at moulding public opinion during the curfews, on social media. This study is important in terms of understanding the efforts of others to gain visibility in society by using social media. The study is limited to the content shared on the @atikkagit Twitter account during the curfew, and the semiotic analysis method is used in the study. According to the research findings, the self-representation of waste pickers in an emergency due to the COVID-19 epidemic is seen within the framework of poverty and social aid rather than a struggle for rights.

Keywords: Self-representation, Twitter, COVID-19, waste pickers, social media**Jel Codes:** L26, O18, R11, B21.**ATIK KÂĞIT İŞÇİLERİNİN SOSYAL MEDYADA ÖZ TEMSİLLERİ: COVID-19 SALGINI SIRASINDA
@atikkagit'ın PAYLAŞTIĞI TWITTER İÇERİKLERİNİN GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ****ÖZ**

Atık kâğıt işçileri yıllardır sağlık ve eğitim hakkı gibi temel insan haklarından mahrum olmasının yanı sıra yoksulluk ve çalışma koşullarından kaynaklı görünüşleri sebebiyle toplumsal dışlanmaya da maruz kalmaktadır. Dahası, egemenlerin çıkarlarını koruyan anaakım medya içeriklerinde (çevrimiçi veya kitle iletişim aracı fark etmeksizin) atık kâğıt işçilerinin mücadeleleri birer gösteri malzemesine dönüştürülerek tüketime sunulmaktadır. Dolayısıyla ne sokakta ne diğer kamusal alanlarda kendine bir görünürlük alanı açabilen atık kâğıt işçileri, sosyal medya aracılı bir öz temsil oluşturmaya çalışmaktadır. Bu temsilin kurumsallaşmış görünümü ise 2013 yılında kurulan Geri Dönüşüm İşçileri Derneği ve bu derneğin sosyal medya hesaplarıdır. Çöp konteynırları veya çöp yığıntılarında çalışan atık kâğıt işçileri hem COVID-19 kaynaklı hastalık riski hem de 2020 yılında uygulanan sokağa çıkma yasakları/kısıtlamaları sebebiyle günlük gelirlerini elde edemeyerek yaşamsal bir tehditle karşılaşmıştır. Bu çalışma, sokağa çıkma yasaklarında çalışmaya devam edemedikleri için kamuoyu oluşturmaya çalışan atık kâğıt işçilerinin sosyal medyadaki öz temsilini tartışmayı amaçlamaktadır. Toplumda öteki olanların sosyal medya kullanarak toplumsal görünürlük kazanma çabalarını anlamak bakımından önem taşıyan bu araştırma @atikkagit Twitter hesabından sokağa çıkma kısıtlaması süresince paylaşılan fotoğraf içerikleriyle sınırlandırılmakta ve çalışmada göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılmaktadır. Araştırma bulgularına göre COVID-19 salgınına bağlı acil durumda atık kâğıt işçilerinin öz temsili işçi hareketinden çok yoksulluk ve yardım duyurusu etrafında gerçekleşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Öz temsil, Twitter, COVID-19, atık kâğıt işçileri, sosyal media**Jel Codları:** L26, O18, R11, B21.**Geliş Tarihi/Received:** 07.03.2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 24.05.2022**Yayın Tarihi/Printed Date:** 30.06.2022**Kaynak Gösterme:** Erben, Ş. E., (2022). "Self Representation of Waste Pickers on Social Media: Semiotic Analysis of Tweets of @atikkagit During COVID-19 Pandemic". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(10) 1-8.

¹ It was presented as an oral presentation at the 5th International New Media Conference (December 2-3, 2021, Istanbul Gelişim University) with the main theme of Digital Inequality.

INTRODUCTION

Waste pickers earn their daily income by collecting recyclable waste – especially cardboard and packaging – from garbage containers or other garbage piles and selling them to warehouses. Since there is an unregistered area regarding how many people work as waste pickers in Turkey, the related data are presented through only the results of the reports. In the report titled “The Last Link of Labour Exploitation in Turkey: Solid Waste Collection Workmanship at the Focal Point of Attacks” by Republican People's Party Ankara Deputy Tekin Bingöl, it is mentioned that there are over 500 thousand waste pickers in 2021 (Atık Kağıt, 2021). Waste pickers, who have been working in an unregistered business in Turkey for nearly 50 years, purpose to transform into an organised labour movement by announcing that the Recycling Workers Association was officially established in 2013 (Emek, 2013). Waste pickers, who can only take place in the traditional media through the laws and regulations that are vital for them, use social media effectively to convey their demands and calls for solidarity.

Waste pickers are almost ignored by people (components of the dominant culture) due to their appearance (work clothes/clothes) and poverty (continuing inability to access basic resources and rights) while collecting paper (working) in garbage heaps (in workplaces) through their squeegees (with work tools). Waste pickers fall into the vortex of poverty and marginalisation as a result of the fact that the work itself cannot provide the necessary cultural and economic capital to live in better conditions (Özsoy, 2012). However, considering the rights-based struggles and social media activities carried out under the umbrella of Katik Magazine, which was founded in 2007, it is seen that waste pickers are not the other in passive silence.

1. Methodology

Waste pickers use different instruments (text, photograph, video, visual etc.) in their self-representation on social networking sites. It is aimed to evaluate the self-representation of the other on social media through the semiotic analysis of the photos shared by waste pickers on social media. While Schreier (2012: 51-52) states that semiotics is concerned with producing cultural meaning through signs, he also emphasises that different researchers can make different interpretations of signs in semiotic analysis. According to Barthes, one of the prominent figures in semiotic studies, the signifier and the signified must be for the sign, and signifiers play a role in narration, and the signified in content (Barthes, 1993: 40). In Barthes' approach, denotation (first-order semiotic system) is a signifier of a more inclusive connotation (second-level semiotic system) (Barthes, 1979: 87). In particular, deciphering the connotation is the opening of the representations and therefore the meanings to the discussion. In this study, a self-representation semiotic analysis attempt is made in line with the approach of Roland Barthes.

While the research is limited to the visual content shared by waste pickers on Twitter during the curfews/restrictions implemented throughout the country in 2020 due to the COVID-19 epidemic, the content of first aid distribution shared with four photographs is analyzed in this study.

1.1. Other and (Self) Representation

According to the Waste Control Management Plan dated 2011, which was put into effect in 2016, heavy fines were imposed on licensed companies that buy paper from waste pickers (Sendika.org, 2016). Even though these bans on licensed companies were stretched as a result of public opinion-building efforts by waste pickers, especially in the online media, and purchases from waste pickers continued, no long-term gains were made in favour of waste pickers. Stating that this field of business started with the homeless people collecting paper wastes from newspapers in the 1960s, Mendillioğlu mentions that recyclable wastes are more common with increasing urbanisation in the 1970s, that the number of waste pickers has increased with urban migrations, and that the number of waste paper pickers is constantly increasing in Turkey as a result of economic crises and war migrations (Özkan, 2021). The inability of paper pickers to continue their daily earnings during the curfews/restrictions in the COVID-19 outbreak and the operations to waste paper warehouses after the decision taken by the Governorship of Istanbul in 2021 to ban paper picking posed a vital threat to hundreds of thousands of waste pickers and their families.

The news content of the traditional media transforms the struggle of the waste pickers into a demonstration material in line with the dominant ideology. Waste pickers, who gain (relative)

social visibility while expressing themselves without intermediaries through the content they create on social media, have been drawing attention with their struggle to exist as socially and others since the beginning of the 2000s.² Schnapper (2005: 25-28) expresses that the other is accepted by being positioned below 'me' in a differentiating attitude, and even that the difference between 'me' and the other is excluded and ultimately destroyed. This is such a situation that the other continues to exist as it is accepted, in other words, as the one below. Although the studies by Stuart Hall on being the other are often racially focused, the subject he underlines is being different and the other exists because of difference (Hall, 2002: 232-234). Therefore, the culture of waste pickers, who are different from the majority in terms of economic conditions and all related social appearances, differs in terms of culture, so that they cannot be assimilated due to poverty and systematic exclusion in the social marginalisation process.

According to Hall (2002), the difference is indispensable in creating meaning. Whereas culture is shaped by shared meanings, a representation that works through language also plays a dominant role in the production of meaning, and therefore in the formation and maintenance of culture (Hall, 2017). By imitating Hall's explanatory method, it can be said that the association of waste pickers with poverty and otherness is related to how they are represented in the public sphere and especially in the media through language (visual, textual, etc.). In his study in which he discusses how poverty is represented in the Turkish press, Aksoy (2010) states that the traditional media makes poverty taken out of context a spectacle and presents the poor as the ones responsible for the poverty. Therefore, the life of the other as the other is reinforced by the traditional media language.

The representation of waste pickers in the traditional media, which is positioned in line with the dominant social culture and ideology, is moving away from reality. In this respect, unlike the presentation of an unrestricted self that does not need to be a mandatory process (Thumin, 2012 as cited in Dobson, 2015: 9), a deliberate, conscious, and limited self-representation (Dobson, 2015) is created by waste-paper workers in social media and is offered. Upon the opening of the @atikkagit account on Twitter in April 2014, the current problems of waste pickers, their defence of rights, and calls for solidarity have been brought to online social networks. Founded in 2013, the Recycling Workers Association aims to increase the social visibility of waste pickers and to advance in the defence of their rights, while creating an area of self-representation through social media. This organisation marks a step from being a picker to becoming a worker with a rooted social movement history.

2. Research Findings

Curfews/restrictions in 2020 due to the COVID-19 epidemic were first officially announced on the website of the Ministry of Interior Affairs of the Republic of Turkey, and these restrictions were arranged to cover different age and occupational groups with different circulars until the end of the year (December 27, 2021). During these dates, seven visual content posted from the @atikkagit account, representing waste pickers who could not go to work and earn their daily income due to curfews, included the aid given to waste pickers and their families. The donations made by AMM (Ankara Metropolitan Municipality) and different citizens were shared through photos by the @atikkagit account.

² For more detailed information on the population of waste pickers in Turkey: the interview of İslam Özkan-Ali Mendillioğlu: <https://www.gazeteduvar.com.tr/ali-mendillioğlu-depo-baskınlarının-geri-donusum-sirketlerinin-kurulusuna-denk-gelmesi-manidar-makale-1538239>

Figure 1. Twitter content shared by @atikkagit on March 23, 2020

Figure 2. Twitter content shared by @atikkagit on March 23, 2020³

³ Whereas the faces of the children were clearly displayed in the first photos shared by the @atikkagit account regarding COVID-19 aid, their faces were censored by blackening in the tweets shared in the following days. The relevant photo is taken from @atikkagit, whose profile is public.

CONCLUSION AND DISCUSSION

In general, there is a strong effort to make the invisible visible through the @atikkagit account, and the experiences stemming from the social and political structure are expressed in the interviews of the association in the news media. In research by Ögülmüş (2011) on the perception of social assistance and the culture of poverty, the data of both charity foundations and aid recipients were evaluated, and it was revealed that poverty was explained through the social reasons rather than fatalism. Therefore, the representation of the association in the online media, except during the COVID-19 epidemic period, is in line with the result of the study by Ögülmüş. According to Barthes and Hall, the visual in the semiotically-analyzed content cannot be evaluated independently of the text. With reference to Barthes, Hall (2002: 296-297) explains this situation by the fact that the discourse of written language and photography together produce and fix meaning because, according to Barthes (1977), texts are “what is this?” in semiotics and have a function that answers the question and refers to one of many different meanings. In the aid photos shared by the @atikkagit account, whereas the emphasis on documentation/thank you and the text stand out together, they record poverty and openly present it on social media at the same time. In another saying, at a time when there is a life challenge and urgent action is needed, it is a matter of honouring the people or institutions that help rather than deciphering poverty and its source. In the analyzed photograph, the pose of those who received aid through the packages in their hands strengthens this meaning. Therefore, it can be stated that there is a need and embarrassment in this self-representation. Along with this study, new questions arise about how and in which groups the struggle for social rights is carried to material solidarity in emergencies – by necessity.

Considering the results of this research, it is seen that local governments and people in solidarity with others should not only focus on the organisational context when helping those in need. Whether in mainstream media messages or in social media content, precautions should be taken to prevent the re-othering of the people in poverty. One of these rapid and short-term precautions is to provide educational assistance about how to emphasise solidarity instead of the victimisation of poverty to the holders of social media accounts where others represent themselves. In the long term, local governments, city councils or non-governmental organisations should organise up-to-date workshops and training on content generation and the use of social media for the components of social movementsyorum/tartışma kısmı eklenmeli ve yukarıda verilen önerilere dikkat edilmelidir.

REFERENCES

- Aksoy, S., (2010). “Yoksulluğun Türkiye Yazılı Basınında Sunumu”. *Journal of Yasar University*, 5 (19), 3221 – 3236.
- Atık kâğıt işçileri insanca yaşam ve çalışma istiyor. (2021, 11 Kasım). BirGün. <https://www.birgun.net/haber/atik-kagit-iscileri-insanca-yasam-ve-calisma-istiyor-365246./19.12.2021>
- Barthes, R., (1977). *The Rhetoric of the Image in Heath*, Stephen (Trans) Image, Music, Text. New York: Hill and Wang.
- Barthes, R., (1993). *Göstergebilim Serüveni*. Çev. Mehmet R., Sema R. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dobson, A.S., (2015). “Postfeminist Digital Cultures: Femininity”, *Social Media, and Self-Representation*. USA, NYC: Palgrave Macmillan.
- Gazete Duvar. (2021). “Ümraniye’de gözaltına alınan 3 geri dönüşüm işçisi tutuklandı”. <https://www.gazeteduvar.com.tr/umraniyede-gozaltina-alinan-3-geri-donusum-iscisi-tutuklandi-haber-1537500./14.11.2021>
- Emek (Gazete). (2013). “Geri Dönüşüm İşçileri Derneği Kuruldu”. <https://emek.org.tr/geri-donusum-iscileri-dernegi-kuruldu.html./21.10.2021>

Hall, S., (2002). "The Spectacle of The Others". In *Representation-Cultural Representations and Signifying Practices*. Stuart H., (ed), 225-290. USA: Sage Publications.

Hall, S., (2017). *Temsil: Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları*, Çev. İdil D., İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Schreier, M., (2012). *Qualitative Content Analysis in Practice*. UK: SAGE.

Öğülmüş, S., (2011). "Sosyal Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü". *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 26 (26), 83-96.

Özkan, İ., (2021, 13 Ekim). "Ali Mendillioğlu: Depo baskınlarının geri dönüşüm şirketlerinin kuruluşuna denk gelmesi manidar". gazete duvar. <https://www.gazeteduvar.com.tr/ali-mendillioğlu-depo-baskınlarının-geri-donusum-sirketlerinin-kurulusuna-denk-gelmesi-manidar-makale-1538239,./29.10.2021>

Özsoy, D., (2012). "Yeni Kent Yoksulluğu, Atık Toplayıcıları ve Temsil Sorunsalı: Katık Dergisi Üzerine Bir İnceleme". *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2 (43), 105-121.

Schnapper, D., (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*. Çev. Ayşegül S. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Sendika.org. (2016). "Bakanlığın ceza tehdidi binlerce atık kağıt işçisini işsiz bırakacak". <https://sendika.org/2016/01/bakanligin-ceza-tehdidi-binlerce-atik-kagit-iscisini-issiz-birakacak-323454,./12.12.2021>.

EXTENDED ABSTRACT

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

SELF-REPRESENTATION OF WASTE PICKERS ON SOCIAL MEDIA: SEMIOTIC ANALYSIS OF TWEETS OF @atikkagit DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Introduction and Research Purpose: This study aims to discuss the self-representation of waste pickers, who strove at moulding public opinion during the curfews, on social media. The study is limited to the content shared on the @atikkagit Twitter account during the curfew, and the semiotic analysis method is used in the study.

Literature Review: Waste pickers have been excluded from society because of their appearance due to working conditions and poverty, as well as being deprived of fundamental human rights such as the right to health and the right to education. Moreover, the advocacy of the waste pickers is presented as a spectacle in the mainstream media content (whether online or in the mass media) that protects the interests of the dominant ideology. This study is important in terms of understanding the efforts of others to gain visibility in society by using social media.

Methodology and Findings: It is aimed to evaluate the self-representation of the other on social media through the semiotic analysis of the photos shared by waste pickers on social media. According to the research findings, the self-representation of waste pickers in an emergency due to the COVID-19 epidemic is seen within the framework of poverty and social aid rather than a struggle for rights. While the research is limited to the visual content shared by waste pickers on Twitter during the curfews/restrictions implemented throughout the country in 2020 due to the COVID-19 epidemic, the content of first aid distribution shared with four photographs is analysed in this study.

Conclusions and Recommendation: Çalışmada Considering the results of this research, it is seen that local governments and people in solidarity with others should not only focus on the organisational context when helping those in need. Whether in mainstream media messages or in social media content, precautions should be taken to prevent the re-othering of the people in poverty. One of these rapid and short-term precautions is to provide educational assistance about how to emphasise solidarity instead of the victimisation of poverty to the holders of social media accounts where others represent themselves. In the long term, local governments, city councils or non-governmental organisations should organise up-to-date workshops and training on content generation and the use of social media for the components of social movements.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Şeyma Esin Erben			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	SELF-REPRESENTATION OF WASTE PICKERS ON SOCIAL MEDIA: SEMIOTIC ANALYSIS OF TWEETS OF @atikkagit DURING THE COVID-19 PANDEMIC			
Tarih <i>Date</i>	20.06.2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Şeyma Esin Erben	%100	N/A	-

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1090246

THE EFFECT OF HOUSEWIVES' EDUCATION LEVELS ON HEALTH LITERACY: A STUDY ON HOUSEWIVES LIVING IN ISTANBUL**Dr. Öğr. Üyesi Bora GÜNDÜZYELİ****İstanbul Topkapı Üniversitesi, İİSBF, Yönetim
Bilişim Sistemleri Pr.

e-posta: boragunduzyeli@topkapi.edu.tr

ORCID 0000-0001-5098-8713

**Dr. Öğr. Üyesi Rana ÖZYURT
KAPTANOĞLU**** İstanbul Topkapı Üniversitesi, İİSBF, Yönetim
Bilişim Sistemleri Pr.

e-posta: ranaozyurt77@gmail.com

ORCID 0000-0002-0341-4722

ABSTRACT

Both today's technological development and easy access to information enable individuals to have knowledge about their diseases and research what is good for them. Health literacy has an essential issue in individuals' access to health services. In the broadest sense, health literacy is the ability of individuals to acquire, understand, and use the information to maintain and improve their health for their full well-being. This ability, closely related to all people, affects women even more because a woman's health affects both herself and her family. Many factors affect health literacy, and demographic characteristics are at the forefront of these factors. In the light of this information, the study aims to examine the effect of women's education level on health literacy. In the study, first of all, studies in the literature about the concept of health literacy and the concepts related to health literacy are included. In the methodology part of the study, a face-to-face survey was conducted with 250 housewives residing in five different districts of Istanbul by using the European Health Literacy scale with the convenience sampling method. Two invalid questionnaires were removed from the collected data, and the data were analyzed with the SPSS program over 248 questionnaires. In the study, participants' age range, educational status, how effectively they benefit from health services, their awareness of the services provided, their knowledge about smart drug use, and their knowledge and awareness of health literacy were measured. In the study, the participants were not asked questions such as their profession, whether they earn money by doing any work at home, and the reasons for not working. As a result of the analysis, there was no statistically significant relationship between the age of housewives and health literacy, but a statistically significant relationship was observed between education status and health literacy levels. The data were collected with the ethics committee report with meeting number 2021/7 held on 27.08.2021 at the Academic Research and Publication Ethics Committee of Istanbul Ayyansaray University. An informed consent form was presented to the participants.

Anahtar Kelimeler: Literacy, health literacy, health organization and group communication**Jel Kodları:** M10, M14, I0, I31**EV KADINLARININ EĞİTİM DÜZEYLERİNİN SAĞLIK OKURYAZARLIĞINA ETKİSİ:
İSTANBUL'DA YAŞAYAN EV KADINLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA****ÖZ**

Gerek günümüzün teknolojik gelişimi gerekse bilgiye kolay erişim, bireylerin hastalıkları hakkında bilgi sahibi olmalarını ve kendilerine neyin iyi geldiğini araştırabilmelerini sağlamaktadır. Ancak bireylerin sağlık hizmetine erişimi için sağlık okuryazarlığı önemli bir yere sahiptir. Sağlık okur yazarlığı en geniş anlamda bireylerin tam yıllık hali için sağlığını koruma ve geliştirme amaçlı bilgi edinme, anlama ve kullanma yeteneğidir. Tüm insanları yakından ilgilendiren bu yetenek kadınları daha da çok etkilemektedir. Keza kadın sağlığı hem kendisini hem de ailesini etkilemektedir. Sağlık okuryazarlığı pek çok faktörden etkilemektedir ve demografik özellikler bu faktörlerin başında yer almaktadır.

Bu bilgiler ışığında çalışmanın amacı kadınların eğitim düzeyinin sağlık okuryazarlığına etkisinin incelenmesidir. Çalışmada öncelikle sağlık okuryazarlığı kavramı ve sağlık okuryazarlığı ile ilişkili kavramlar hakkında geniş literatür çalışmasına yer verilmiştir. Çalışmanın metodoloji kısmında Avrupa Sağlık Okuryazarlık ölçeği ile kolayda örneklem yöntemi ile belirlenmiş İstanbul'da toplam beş ilçede ikamet eden 250 ev hanımı kadın ile yüz yüze anket yapılmıştır. Geçersiz sayılan iki anket sonrasında 248 anket üzerinden SPSS programı ile veriler analiz edilmiştir. Araştırmaya katılan ev hanımlarının cinsiyet, meslek, evde herhangi bir iş yaparak para kazanıp kazanmadığı, yaşadıkları il, çalışmama nedeni vb. demografik soruları sorulmamıştır. Böylelikle araştırmaya katılanların yaş aralığı ve eğitim durumları ile sağlık hizmetlerinden ne kadar etkin faydalandığı, sunulan hizmetlerin farkındalığı, akıllı ilaç kullanımı

hakkındaki bilgileri ve sağlık okur yazarlığı hakkındaki bilgi ve farkındalıkları ölçülmüştür. Yapılan ölçümlerin değerlendirilmesi sonucunda ev hanımlarının yaşları ile sağlık okuryazarlığı arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki bulunmazken eğitim durumları ve sağlık okuryazarlığı düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Veriler, İstanbul Ayvansaray Üniversitesi Akademik Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunda, 27.08.2021 tarihinde yapılan 2021/7 toplantı numaralı etik kurul raporu ile toplanmıştır. Katılımcılara bilgilendirilmiş gönüllü onam formu sunulmuştur.

Keywords: Okuryazarlık, sağlık okuryazarlığı, sağlık örgütü ve grup iletişimi

Jel Codes: M10, M14, I0, I31

Geliş Tarihi/Received: 19.03.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 15.06.2022

Yayın Tarihi/Printed Date: 30.06.2022

Kaynak Gösterme: Gündüzyeli, B. & Özyurt Kaptanoğlu, R., (2022). "The Effect of Housewives' Education Levels on Health Literacy: A Study on Housewives Living in Istanbul". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(10) 01-22.

GİRİŞ

Today, the concept of literacy does not only include reading and writing skills but also defines the ability of interest and knowledge about some fields and subjects (Filiz & Bodur, 2022). The concept of health literacy, which has existed for a long time in the literature, has many similar definitions. The concept of health literacy was evaluated by Sorensen et al., not only in a clinical sense but also in terms of public health. The concept has been defined as the empowerment of the individuals in issues such as disease prevention, health care, and health promotion (Sorensen vd., 2012).

Literacy, which is the main determinant of health-related behaviors and benefiting from health services, generally refers to the ability to read, write and calculate. The definition of health literacy has been updated with the "Health Literacy in Healthy People 2030" initiative report published in the USA. With this update covering both individual and organizational health literacy, personal health literacy has been defined as the degree to which individuals have the ability to find, understand and use health-related decisions and actions, information, and services for themselves and others (www.health.gov.tr e.t. 15.05.2022). "Healthy People 2030", the fifth renewal of the Healthy People initiative founded in 1979, defines health literacy as not only individual talents but also the ability of organizations to make health-related information and services equally accessible and understandable (Santana vd., 2021).

According to TUIK data, the literacy rate is lower in women than in men. Women make up 64% of illiterate adults (TUIK, 2020). Turkey Demographic and Health Survey (TNSA) 2018 report states that women's health is affected by their literacy status and education (http://www.sck.gov.tr. E.t. 16.05.2022). The female figure in the family is closely related to the health of the whole family. Therefore, the high level of health literacy of women is important for the health of families and, therefore, society. Therefore, it is anticipated that the study will both contribute to the literature and provide social benefits

In the study, the relationship between health literacy and literacy level was examined. For the determination of health literacy, a questionnaire was applied to a total of 250 housewives between the ages of 25-50 in 5 provinces in Istanbul with the convenience sampling method. Two questionnaires were deemed invalid and the data were analyzed with the SPSS program on a total of 248 questionnaires. Participants' occupations, city of residence, etc. demographic characteristics were not included in the analyses. In addition, the relationships between participants' ages, health literacy levels and whether the participants lead a balanced life, general health status, relationships with family physicians, drug use habits, basic health information, behaviors in case of illness and methods of prevention from illness were examined.

As a result of the research, while there was no statistically significant relationship between the age of women and health literacy, it was observed that there was a statistically significant positive correlation between their educational status and health literacy levels. In addition, it was observed that the women participating in the research did not attach much importance to the necessary behaviors to protect their health, did not show the required care, but were more sensitive about their children's health.

1. Literacy and Health Literacy

1.1. Birinci Düzey Alt Başlık

Today, the concept of literacy is not only used to define literacy and understanding skill of an individual but also to define his/her knowledge about some areas or subjects. For example, concepts such as media literacy, financial literacy, computer literacy, nutrition literacy, and health literacy have been defined (Peerson & Saunders 2009).

The studies have revealed that the health literacy is more effective than socioeconomic factors in determining the health status of an individual (Ruth, Parker, Scott, Ratzan & Nicole, Lurie, 2003). According to Turkish Language Association, literacy is defined as the ability to read, write, and receive education for a person (TDK, <http://www.tdk.gov.tr> Date of access: 03/03/2018). Reading/writing and literacy are not the same things. Reading/writing is a static action and it is related with the ability to solve a certain letter system. Literacy requires interpretation in addition to this static behavior (Kurudayıoğlu & Tüzel, 2010).

1.2. Health Literacy

Even if the individuals have similar education level, their reading, writing, understanding and calculation skills may be different. Therefore, it is stated that the health literacy level should be considered not the education status while evaluating the individuals in health related subjects (Berkman et al., 2011). According to the results of the National Adult Literacy Survey (NALS) conducted in 1992 in the United States of America, it was determined that approximately half of the community were not sufficiently literate (Kindig et al., 2004).

Although high educational level does not warrant the adequacy of health literacy, it is obvious that there is a correlation between the health literacy and standard literacy. The weakness in the literacy status limits the development of individuals such as socio-cultural, personal and can constitute a barrier to health literacy (Nutbeam & Kickbusch, 1998). It refers to basic skills based on fundamental reading-writing and numerical function competencies necessary for meeting the people's needs in the places providing health services such as hospitals, health centers, and pharmacies (Terrence, Shaneyfelt, Michael, Mayo-Smith & Johann, Rothwangl, 1999).

It is stated that the concept of health literacy was first mentioned in 1974 but the related studies have increased since the 1990s (Speros 2005). It is seen that many definitions have been made about health literacy in the literature. The definition of health literacy in the Health Promotion Glossary prepared by WHO and translated into Turkish by the Ministry of Health is stated as "individuals' skills of accessing, understanding and using information in such a way to encourage and sustain the good health and their cognitive and social skills determining their motivation" (Nutbeam & Kickbusch, 1998).

In the report of the American Medical Institute, the health literacy is defined as "obtaining health information and service required to make individual decisions in accordance with the individual's health and the level of understanding and comprehending capacity (Kindig & Panzer, 2004). Here, the literacy emphasis in health includes active participation such as accessing and analyzing information, transferring the obtained knowledge to the others, having the capacity to criticize, not only having the meaning information but also establishing and

mentioning new messages (Aslantekin & Yumrutaş 2014). Health literacy is addressed at three levels. These levels are briefly as in Figure 1:

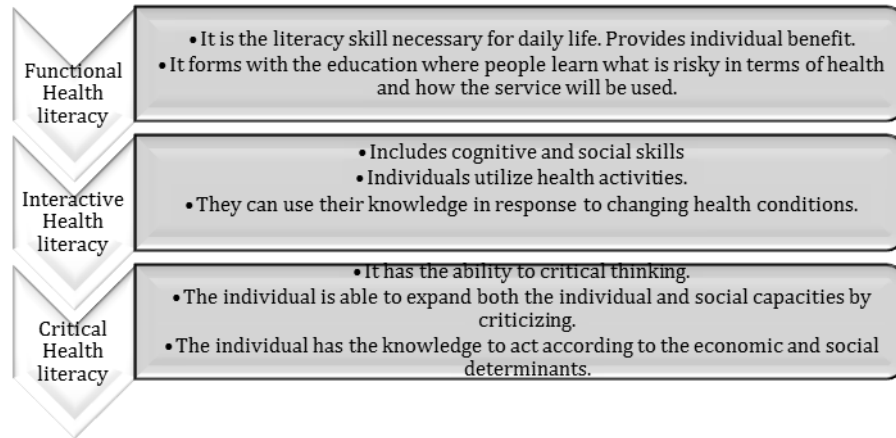

Figure 1. Health Literacy

Resource: Levels Nutbeam D, (2000). Health Literacy as a public health goal: A challenge for contemporary health education and communication strategies into the 21st century. *Health Promot Int*, 15, 260.

The concept of capacity is an important support for health literacy. The concept of “capacity” refers both to the innate potential and abilities of the individual. An individual's health literacy capacity is related to education and the sufficiency of his/her capacity is affected by properties of culture, language and health system environment (Kinding & Panzer, 2004).

According to Christina, Zarcadoolas, Andrew, Pleasant & David, Greer, (2005), an individual with the ability of health literacy can use the health-related information and concepts in new situations by comparing them. As in many complex behaviors of people, health literacy slowly evolves throughout life. Health literacy is affected by the health status of the individual as well as by the sociopolitical, psychosocial, demographic and cultural factors. The benefits of being a health literate are seen in all vital areas such as home, work, society and culture. The authors have defined the health literacy as a broad collection of skills covering the abilities of searching and finding, comprehending, evaluating and using health information that will help people to make conscious choices to reduce health risks and enhance the quality of life and recommended a multidimensional model for the society to understand and improve the health literacy. Four basic components of this model are;

- 1) Basic literacy: Includes strategies for reading, writing, speaking and calculation skills.
- 2) Science literacy: Refers to the level of sufficiency for the science and technology (knowing basic scientific concepts, and knowing that the scientific knowledge is changing rapidly and there is no certainty in science).
- 3) Civil literacy: Citizens are aware of public issues and participate in decision-making processes (being a media literate, being aware that individual health decisions affect public health).
- 4) Cultural literacy: It is the competence of recognizing and using the social beliefs, traditions, world view, and social identities for the purpose of interpreting and behaving about health information (Zarcadoolas et al., 2005).

Baker has noted that the common statement in the definitions of health literacy is “the whole of individual capacities allowing the individual’s skills to acquire and use new information” and stated that although the individual capacity can be increased with education programs or can be reduced with the pathological processes decreasing the aging and cognitive functions, it does not show significant changes over time. According to Baker, health literacy is determined by both the individual characteristics and the characteristics of the health care system (Baker, 2006).

The time spent of the physician with the patients during their treatment is limited and the patient needs to understand adequately the information received from the physician during this period. It is sometimes needed to not only to understand the mentioned information but also confirm the authenticity and reliability of the information from other sources. In addition, the patients play active consumer role not the passive one and they want to participate in treatment and care decisions. In addition to its many functions, health literacy facilitates the communication between the health service providers and the patients who receive health care service and serves as a mediator between the two for better understanding each other (Osborne 2013, Cited by Pınar, Balçık, Serap, Taşkaya & Bayram, Şahin, 2014). Definition of health literacy has been broadened in such a way to emphasize the groups along with the people. Public health literacy (PHL) is a complement of individual health literacy.

In the past 30 years, a person's literacy capacity as a mediating factor in health and making decisions about health has been conceptualized as "Health literacy" (Coulter & Ellins 2007). Although the concept of health literacy is defined by many organizations, with the form expressed jointly with the mentioned institutions, it is a series of individual skills allowing people to acquire and use new information, being stable over time but improving with the education programs and worsening with aging or pathological processes (Baker, 2006).

The ideal individual health literacy is also the ability to access the health information necessary to maintain well-being status and includes the items below;

- ❖ To understand and apply the practice of complex daily treatments with self-care behaviors,
- ❖ To plan and realize lifestyle changes which are necessary to maintain health,
- ❖ To be aware of positive developments related to health,
- ❖ To know how to access health care institutions when necessary,
- ❖ To distinguish health promotion activities from the others,
- ❖ To be able to talk about health issues in the community (Mitic & Rootman 2012).
- ❖ addition to this static behavior (Kurudayıoğlu & Tüzel, 2010).

1.3. Concepts Related to Health Literacy

Tones (2002) describes health literacy as "new wine in the old bottle". In the WHO's Health Promotion and Development Glossary, concepts related to health literacy are addressed and the concepts are as follows with brief descriptions:

Health Promotion/Development: It is the process of facilitating people to promote their health and to increase their controls about health. This process is not just about increasing the skills or capacity of the individual. The process aims to improve the economic, social or environmental conditions and thereby alleviate the effects of these factors on the individual or community health (Nutbeam & Kickbusch, 1998).

Health Education: Education is actually a form of communication designed to improve the knowledge and life skills. Therefore, the education not only contains information share but also encourages motivation, trust and skill to improve health (Nutbeam & Kickbusch, 1998).

Health Communication: It is a strategic way to inform the public about the concerns existing in the health area and to keep important health problems in the public's attention. It aims to increase the awareness of the individuals and thus the community about the important health issues through the use of all technological tools that will provide mass communication (Nutbeam & Kickbusch, 1998).

Social Marketing: With the social marketing theory, the approach that the successful and effective experiences in the market analysis, planning and control techniques in the trade marketing can be applied successfully in the social events is dealt. The goal in social marketing is

to provide services for the benefit of society and the real needs of the society by using traditional marketing methods.

1.4. Studies on Determining the Health Literacy Level

The “clinical risk” approach in the health literacy model of Nutbeam (2008) proposes to identify the individuals with low health literacy level and to do improvement interventions about this issue. Healthcare professionals can take an active role in improving their health by recognizing the health literacy level of the individuals. Some clues can help the healthcare professionals in determining the health literacy level of the individuals. For example, situations such as not being able to fill the forms given to the patients, not completing the medication treatment, using the medication in the wrong way, and not coming to the appointments may show low level of health literacy (Michael, Maniaci, Michael, Heckman & Nancy, Dawson, 2008).

In case of the lack of these clues, it is difficult to estimate the patients’ degree of understanding the issues about health. In order to determine the level of health literacy, some questionnaires and scales have been developed (Parker et al., 2003). In the scales related to health literacy, issues like applying to a health institution and understanding the directions given in the institution, reading, understanding and filling the medical forms, understanding the directions about medications and healthcare professionals and understanding the information about coming to the control are questioned in general (Chew et al., 2008). Each of these scales has different limitations and comprehensive and applicable valid measures that will define the health literacy level are required (Mancuso 2009).

2. Method

For determining health literacy, a questionnaire was applied to a total of 250 housewives in the age range of 25-50 years in Istanbul with convenience sampling method. Two of the questionnaires were invalidated and 248 questionnaire data were analyzed by using SPSS program. The questionnaire is composed of the questions of the European Health literacy scale which was adapted into Turkish in 2016 by Okyay and Abacıgil. In seven of the ten questions about evaluating the health literacy, the participants were asked to state how often they have problems about “applying health care institutions” and “guidance in the institution”, “medical forms”, “medication instructions” and “understanding what the health care professionals tell”. There are questions about personal information in the first part of the questionnaire with a total of 55 questions, health status and habits in the second part, about basic health in the third part, health care service usage in the fourth part, and protective and preventive health in the fifth part. There are 10 questions about determining the health literacy in the sixth part. In this context, the research hypothesis is as follows;

H1: There is a significant correlation between the literacy level and health literacy in the same direction.

Since the sample is composed only of housewives living in Istanbul, demographic questions such as gender, occupation, whether they earn money by working at home or not, the city they live, reason of not working etc., were not asked. In this way, how much the participants benefit from the health care services, their awareness of the services offered, their knowledge about the smart medication usage and their information and awareness about health literacy were measured. In the final phase of the study, hypothesis test was conducted and the H1 hypothesis was confirmed. In addition to the hypothesis analysis of the study, whether the participants live a balanced life or not, their general health statuses, their behaviors about family physician, drug using habits, basic health information, their actions in the case of illness, methods of prevention from diseases, and health literacy need status of the participants were analyzed.

2.1. Results

All of the participants were female. When their mean age was examined, it was observed that 23.39% were below 30 years old, 46.37% were in the age range of 31-40 years, 18.95% were in the age range of 41-50 years, 8.47% were in the age range of 51-60 years, and 2.82% were aged 61 years and over. 21.37% were in their own homes and 78.63% resided in the rental houses. In terms of their education status, 3.23% of them were not literate. 12.09% were literate. 16.53% were the primary school graduates, 30.65% were elementary school graduates, 35.89% were high school graduates, 1.21% had the associate's degree, and 0.40% had postgraduate education. 1.61% of the participants were living alone. In their house, 13.71% were living with more than two people, 18.15% more than three people, 21.36% more than four people, 23.39% more than five people, 12.50% more than six people, 4.84% more than seven people, 1.21% more than eight people, 2.42% more than nine people, and 0.81% more than ten people.

The monthly incomes of the participants were 1800 TL and lower for 8.47%, between 1801-2500 TL for 22.98%, 2501-3000 TL for 27.42%, 3001-3500 TL for 22.18%, 3501-4000 TL for 11.69%, 4001-4500 TL for 4.43%, 4501-5000 TL for 2.02%, and 5000 TL and above for 0.81%.

Table 1. Demographic Characteristics of the Participants

Variable	Number	Percentage
Distribution of the Participants According to the Age Range		
30 and younger	58	23.39
31-40	115	46.37
41-50	47	18.95
51-60	21	8.47
61 and over	7	2.82
Home Ownership of the Participants		
Home owner	53	21.37
Rental	195	78.63
Distribution of the Participants According to Their Education Status		
Illiterate	8	3.23
Literate	30	12.09
Primary School Graduate	41	16.53
Elementary Sch. Graduate	76	30.65
High School Graduate	89	35.89
Associate Degree	3	1.21
Postgraduate Degree	1	0.40
Number of People Living at Home		
1	4	1.61
2	34	13.71
3	45	18.15
4	53	21.36
5	58	23.39
6	31	12.50
7	12	4.84
8	3	1.21
9	6	2.42
10 and more	2	0.81
Monthly Income of the Household		
Below 1800 TL	21	8.47
Between 1801- 2500 TL	57	22.98
Between 2501-3000 TL	68	27.42
Between 3001-3500 TL	55	22.18
Between 3501-4000 TL	29	11.69
Between 4001-4500 TL	11	4.43
Between 4501-5000 TL	5	2.02
5000 TL and more	2	0.81

Table 2. General Health Status of the Participants

Variable	Number	Percentage
How Participants See Their Own Health Status		
Very good	39	15.72
Good	82	33.06
Middle	98	39.52
Bad	21	8.47
Very bad	8	3.23
Whether Participants Have any Disease or Not		
Yes	71	28.63
No	177	71.37
The presence of Diagnoses Given by the Doctor		
Yes	64	25.81
No	184	74.19

Table 2 is related to the general health status of the participants. For the question of how the participants find their health statuses, 15.72% responded as very good, 33.06% good, 39.52% moderate, 8.47% bad, and 3.23% very bad.

Table 3. Participants' Vital Habits

Variable	Number	Percentage
Daily Tea Consumption of the Participants		
0 (occasionally)	59	23.79
Between 1-5	78	31.45
Between 6-10	101	40.73
More than 10	10	4.03
Daily Turkish Coffee Consumption of the Participants		
0 (occasionally)	95	38.31
1 cup	130	52.42
2 cups and more	23	9.27
Daily Water Consumption of the Participants		
Less than 5 Glasses	131	52.82
Between 6-10 Glasses	83	33.47
More than 10 Glasses	34	13.71
Weekly Vegetable Consumption Status of the Participants		
At most 1 day	78	31.45
2-5 days	115	46.37
Everyday	55	22.18
Weekly Fruit Consumption Status of the Participants		
Maximum 1 day	63	25.40
2-5 days	99	39.92
Everyday	86	34.68
Daily Sleep Time of the Participants		
4-5 hours	10	4.03
6-7 hours	64	25.81
8-9 hours	81	32.66
10 hours and more	93	37.50

Table 3 shows the participants' answers to the question about their vital habits. Of the participants, 23.79% stated that they occasionally or never drink tea, 31.45% drank 1-5 cups of

tea in a day, 40.73% drank 6-10 cups of tea in a day and 4.03% stated that they drank more than 10 cups of tea in a day. Their daily consumption of Turkish coffee had close results. 38.31% of the participants stated that they never or rarely drank Turkish coffee, 52.42% drank 1 cup per day, and 9.27% stated that they drank more than 2 cups a day. When the daily water consumption of the participants was examined, it was seen that the participants did not consume daily minimum required amount in general. Only 13.71% of the participants consumed more than 10 glasses of water in a day. While 33.47% stated to drink water between 6-10 glasses, 52.82% stated to drink less than 5 glasses.

In the participants' fruit and vegetable consumption, their healthy nutrition levels were also observed to be low. 31.45% of the participants stated that they consumed vegetables mostly 1 day a week and 25.40% consumed fruit mostly 1 day per week. A great majority of the participants slept for minimum 7 hours a day. Only 4.03% of them slept between 4-5 hours a day. This result can be thought to be associated with the fact that the participants were housewives.

Table 4. Basic Health Information of the Participants

Are the Following Diseases Chronic?		
Disease	Correct	%
Obesity	80	32.26
Hypertension (High Blood Pressure)	167	67.34
Acne (Pimple)	35	14.11
Epilepsy	93	37.50
Tuberculosis	89	35.89
Callus	189	76.21
Allergic Diseases	29	11.69
Diabetes	207	83.46
Scabies	66	26.61
Hernia	49	19.76
Varicosity (Vascular Diseases)	27	10.89
Are the following diseases infectious?		
Tuberculosis	230	92.74
Obesity	199	80.24
Pneumonia	65	26.21
Rabies	242	97.58
Pediculus	247	99.60
Hepatitis	191	77.02
Colds	179	72.18
Kidney Disease	167	67.34
Dysentery	103	41.53
Cancer	215	86.69
AIDS	235	94.75
Sleep disorders	207	83.47
Gonorrhea	205	82.66

Table 4 shows the result table of the questions measuring participants' basic health information. In this section, the participants were asked whether the mentioned diseases were chronic or not. 32.26% of the participants responded correctly that obesity is chronic, 67.34% hypertension, 14.11% acne, 37.50% epilepsy, 35.89% tuberculosis, 76.21% callus, 83.46% diabetes, 26.21% scabies, and 19.76% hernia. It was observed that the knowledge of the participants about the infectious diseases was more. 230 people gave correct information that the tuberculosis is infectious, 242 people gave correct information that the rabies is infectious, 103 people gave

correct information that dysentery is infectious, 235 people gave correct information that AIDS is infectious, and 205 people gave correct information that the gonorrhoea is infectious.

Table 5 shows the results of the participants to the questions asked for the medication use. In this section, the participants were asked in which situations they used drugs. Of the participants, 46.9% stated that they did not use medication without doctor's advice, 75% stated that they did not follow the instructions of the circle, 59.68% did not use drug with their own knowledge, 42.24% used medication by consulting with the pharmacy, 82.66% recommended the drugs, which were good for them, to the others, 40.73% stated that they stopped using the medication when they thought that they got well, 57.66% said that sometimes they used natural treatment methods at home and did not use drug, and 77.42% preferred alternative treatment methods.

Table 5. Information About the Drug Use

Questions	Never	%	Some times	%	Always	%
I use drugs without doctor's advice	123	49.60	99	39.92	26	10.48
I use drugs with the advice of the circle	186	75.00	33	13.31	29	11.69
I use drugs based on my own drug knowledge	148	59.68	42	16.93	58	23.39
I use drugs by consulting with the pharmacy	104	41.94	38	15.32	106	42.74
I recommend the drugs, I thought that it was good for me, to my circle	205	82.66	34	13.71	9	3.63
I stop using my drugs when I believe that I get well	101	40.73	102	41.13	45	18.14
I take natural things at home and I do not use drugs	54	21.77	143	57.66	51	20.57
I use the methods such as leeches, blood cupping, cupping	192	77.42	50	20.16	6	2.42

When examining the table showing how often the participants go to the family centers, it was observed that 61.69% went to the family center 1-3 times a year, 19.76% 4-6 times a year, 8.47% more than 7 times a year, and 10.08% never.

Table 6. Frequency of going to Family Health Center

Frequency of Going to Family Health Center by the Participants		
	Number	%
Never	25	10.08
1 - 3 times a year	153	61.69
4 - 6 times a year	49	19.76
More than 7 times a year	21	8.47

Table 7. Questions About the Family Health Center and Family Physician
Participants' Thoughts about Family Health Center

	Yes	%	No	%
Do you take pregnant and postpartum women to family physician?	179	72.18	69	27.82
Will you take your baby and children to family physician for control and vaccination	246	99.19	2	0.81
Reasons for not going to Family Physician				
	Number	%		
I do not know what the Family Physician is	0	-		
I have no social security	7	2,82		
Since the family physician behaves negatively	33	13,31		
I go to a hospital if necessary	208	83,87		
I do not go to any health institution	0	-		
Since I pay medication	0	-		
Total	248	100		

Table 7 shows the responses of the participants to questions on what they think about family physicians. This part has entered in two separate evaluation processes. In the first part, the participants were asked whether or not they went to the family physician in pregnancy and whether or not they took their babies to the family physician. 72.18% of the participants stated

that they preferred family medication during their pregnancy and postpartum periods and a high rate such as 99.19% took their children to the family practice especially for vaccination. In the second part, the reasons for not going to the family physician were examined. The participants stated that they did not go to the family physician since 2.82% of them had no social security, 13.31% did not like the negative behaviors of the family physician and 83.87% preferred to go to hospital instead of going to the family doctor. It was determined that all participants had information about family practice.

Table 8 shows the results of the responses given to the questions about the participants' status of getting ill. In the responses given to the first actions of the participants when they got ill, 35.48% marked that they went to a doctor, 18.55% indicated that they used the drugs at home, 18.15% stated that they preferred to go to a hospital, 20.97% stated that they went to the emergency department, 5.24% stated that they did not do anything and 4 participants marked the option of other.

When the participants were asked which action they would take first in case of an inflammatory disease, they responded with similar rates as warm shower by 30.24%, applying water with vinegar by 27.82%, and going to the emergency department by 26.22%.

Table 9. Participants' Approaches About Ways of Protection from Disease

	<i>Number</i>	<i>%</i>
Which is the most important one Among the ways of Protection from Disease?		
Hand and foot cleaning	83	33.47
Vaccination	100	40.32
Regular Sports	13	5.24
Health Education	31	12.50
Using medication	5	2.02
No idea	16	6.45
What Provides Continuation of Good Well-Being?		
Individual cleaning	28	11.29
Using medication	3	1.21
Healthy nutrition	92	37.10
Not being in public places	8	3.23
Personal hygiene	66	26.60
Regular sports	7	2.82
Not using cigarette/alcohol	33	13.31
Education	2	0.81
Working	1	0.40
No idea	8	3.23
Total	248	100

Table 9 shows the results in the section questioning the thoughts of the participants about the ways of protection from disease. 40.32% of the participants thought that vaccination was the most important way for protection. The participants stated the hand and foot cleaning at the rate of 33.47% in the second rank. In order to sustain being health, 37.10% of the participants stated that the health nutrition is important, 26.60% stated that they hygiene is important, and 13.31% stated that not using cigarette and alcohol is important. Table 10 shows the results of the section about how much the participants needed the health literacy.

Table 10. Health Literacy Need of the Participants

Questions	<i>I don't need</i>	<i>%</i>	<i>Does n't matter</i>	<i>%</i>	<i>Better to have</i>	<i>%</i>	<i>I need it</i>	<i>%</i>	<i>I really need it</i>	<i>%</i>
ITEM-1	6	2.42	57	22.98	110	44.36	53	21.37	22	8.87
ITEM 2	2	0.81	20	8.06	81	32.66	95	38.31	50	20.16
ITEM 3	5	2.02	55	22.18	101	40.73	57	22.98	30	12.09

ITEM 4	11	4.44	28	11.29	93	37.50	71	28.63	45	18.14
ITEM 5	2	0.81	79	31.85	59	23.79	61	24.60	47	18.95
ITEM 6	12	4.84	31	12.50	128	51.61	42	16.94	35	14.11
ITEM 7	1	0.40	57	22.98	94	37.91	80	32.26	16	6.45
ITEM 8	-	-	3	1.21	60	24.19	141	56.86	44	17.74
ITEM 9	53	21.37	107	43.15	49	19.76	29	11.69	10	4.03
ITEM 1	About having knowledge about basic health information									
ITEM 2	Information about benefiting from healthcare services									
ITEM 3	Information about chronic disease and their treatment									
ITEM 4	Information about infectious diseases and treatment									
ITEM 5	Information about health- threatening behaviors.									
ITEM 6	Information about how to protect from diseases									
ITEM 7	Information about health lifestyle behaviors such as correct nutrition.									
ITEM 8	Getting information about diseases									
ITEM 9	Getting information about communication skills									

44.36% of the participants responded to the question about getting information about basic health information as "it would be good if". 95 participants stated that they needed to have knowledge about benefiting from the healthcare services.

While 37.50% of the participants thought positively about having knowledge about infectious diseases, 40.73% had positive thoughts about having knowledge about chronic diseases.

The participants' responses about asking information about the health threatening subjects were slightly different from the other responses. Number of the participants requesting such information was determined as 67.34% in total, which was lower than the other subjects.

31.85% of the participants considered that it does not make any difference whether or not they had knowledge about this issue. 51.61% of the participants thought that it would be better to have knowledge about how to protect from diseases, and 37.91% thought that it would be better to have knowledge about healthy lifestyle behaviors such as correct nutrition.

Almost all participants stated that they wanted to obtain information about diseases. 107 of the participants indicated that getting information about communication would not make any difference.

Table 11. Health Literacy Level of the Participants

	<i>Number</i>	<i>%</i>	<i>P</i>
Which one is the most important way to protect from the disease?			
Understanding the drug description of the pharmacist	190	76.61	.587
Understanding the vaccination card or diet forms	178	71.77	.589
Understanding the information given by the doctor and nurse	130	52.42	.899
Understanding the writings, posters and brochures in the hospital	171	68.95	.595
Knowing the commonly used terms about health	63	25.40	.903
Performing the processes in the hospital alone	111	44.76	.367
Calculating the drug use times	153	61.69	.577
Being able to find the places needed in the hospital	148	59.68	.899
Understanding drug prescriptions	74	29.84	.309
Drug Dosage Calculation	35	14.11	.388

Health literacy levels of those who gave correct answers to at least 6 out of 10 questions asked in health literacy section were accepted as correct.

Table 12. Participants' Demographic Characteristics and Health Literacy Status

Variable	Insufficient	Sufficient	P
Distribution of Participants in terms of Age Range			
30 and younger	58 (23.39)	50 (20.16)	.934
31-40	115 (46.37)	75 (30.24)	
41-50	47 (18.95)	30 (12.09)	
51-60	21(8.47)	14 (5.65)	

61 and over	7 (2.82)	2 (0.81)	
Home ownership of the participants			
Home owner	53 (21.37)	31 (21.50)	.876
Rental	195 (78.63)	178 (71.77)	
Distribution of the participants in terms of the education status			
Illiterate	8 (3.23)	2 (0.81)	<0.001
Literate	30 (12.09)	14 (5.65)	
First School Graduate	41 (16.53)	21(8.47)	
Primary School Graduate	76 (76.65)	50 (20.16)	
High School Graduate	89 (35.89)	58 (23.39)	
Associate Graduate	3 (1.21)	3 (1.21)	
Postgraduate	1 (0.40)	1 (0.40)	

When the women were evaluated according to their demographic characteristics, a significant correlation in the same direction was found between the literacy level and health literacy ($p < 0.001$).

CONCLUSION

In the study, the effect of the demographic characteristics of the women on the health literacy was not measured. In this context, different future studies in which these measurements are carried out will bring different results. In addition, the correlation between some behaviors of women about health and the health literacy may be different in different scales. In the literature, each different scale can evaluate health literacy differently. In some scales, smoking/alcohol usage or exercises are not the concepts related to health literacy. In the study conducted by ChristianVon, Wagner, Katherine, Knight, Andrew, Steptoe & Jane, Wardle, (2007) with almost 750 female participants they determined that health literacy was higher in those who did not smoke and did regular exercise. In the study conducted by Lee, Shoou-Yih ,Tzu, Tsai, Yi-Wen, Tsai & Ken Kuo. (2012) with approximately 1800 women participants in order to investigate their awareness status in the changes such as skin color, weight increase etc., smoking, how much they pay attention to the expiration date of the foods, and if or not they had smear test or checkup within the last two years, it was concluded that health literacy was not related with the investigated concepts. It was found in the study by Arnold et al., (2001) that the literacy of the women was not related with their smoking status.

In this study aiming to measure to what extent the health literacy of housewives are, it was seen that some of the participants were concerned about not being able to give correct answers to some questions. It was suggested that the collection of data of this community-based study in women's own environment and the time they wanted increased the data reliability.

When examining the demographic characteristics of the participants, 37.50% of them were seen to have high school and higher education. Accordingly, the educational level of the community including the participants was close to the average in Turkey but it was low in general. As mentioned in the study, the general education situation can affect the health literacy in the same way. In this context, if the study is conducted on a sample with a higher average educational level, it is more likely to get different results.

In women, the rate of showing health protective behaviors was found to be low. Women do not show the necessary care for their health. The fact that women went to family practice or doctor during pregnancy and postpartum period and also took their infants and children for control and vaccination with a rate of almost 100% suggested that women cared the health of their children and other family members more than their own health status. There are quite distinct differences in the mentioned subject between women and men. Therefore, the presence of the opposite gender in the sample of the study will change the results.

Buraya yorum/tartışma kısmı eklenmeli ve yukarıda verilen önerilere dikkat edilmelidir. Bulgulardan anlaşılması gereken özet bilgilere burada yer verilmelidir.

REFERENCES

- Aslantekin, F. & Yumrutaş, M. (2014). Sağlık Okuryazarlığı ve Ölçümü. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 13(4), 327-334 Doi:10.5455/pmb1-1364566995
- Arnold, C. L., Davis, T. C., Berkel, H. J., Jackson, R. H., Nandy, I., & London, S. (2001). Smoking status, reading level, and knowledge of tobacco effects among low-income pregnant women. *Preventive medicine*, 32(4), 313-320. <https://doi.org/10.1006/pmed.2000.0815>
- Baker, D. W. (2006). The meaning and the measure of health literacy. *Journal of general internal medicine*, 21(8), 878-883. doi: 10.1111/j.1525-1497.2006.00540.x
- Balçık, P. Y., Taşkaya, S., & Şahin, B. (2014). Sağlık okur-yazarlığı. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 13(4), 321-326. Doi: 10.5455/pmb1-1402386162
- Berkman, N. D., Sheridan, S. L., Donahue, K. E., Halpern, D. J., Viera, A., Crotty, K., ... & Viswanathan, M. (2011). Health literacy interventions and outcomes: an updated systematic review. *Evidence report/technology assessment*, (199), 1-941. Retrieved from <https://europepmc.org/article/nbk/nbk82434> on 01.02.2022.
- Chew, L. D., Griffin, J. M., Partin, M. R., Noorbaloochi, S., Grill, J. P., Snyder, A., ... & VanRyn, M. (2008). Validation of screening questions for limited health literacy in a large VA outpatient population. *Journal of general internal medicine*, 23(5), 561-566. doi: 10.1007/s11606-008-0520-5
- Coulter, A. & Ellins, J. (2007). Effectiveness of strategies for informing, educating, and involving patients. *Bmj*, 335(7609), 24-27. Doi: <https://doi.org/10.1136/bmj.39246.581169.80>
- Filiz, E., & Bodur, S. (2022). Gebe kadınlarda sağlık okuryazarlığı ve sağlık algısı ilişkisinin değerlendirilmesi. *Selçuk Sağlık Dergisi*, 3(1), 17-33.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2019). 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, Temel Bulgular. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve TÜBİTAK, Ankara, Türkiye http://www.sck.gov.tr/wp-content/uploads/2020/08/TNSA2018_ana_Rapor.pdf e.t. 16.05.2022
- <https://health.gov/healthypeople/priority-areas/health-literacy-healthy-people-2030> e.t. 15.05.2022
- Kindig, D. A., Panzer, A. M., and Nielsen-Bohlman, L. (Eds.). (2004). *Health literacy: a prescription to end confusion*. Washington DC: National Academies Press.
- Kurudayıoğlu, M. & Tüzel, A. G. M. S. (2010). 21. yüzyıl okuryazarlık türleri, değişen metin algısı ve Türkçe eğitimi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 28(28), 283-298. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/157039> on 01.02.2022.
- Lee, S. Y. D., Tsai, T. I., Tsai, Y. W., and Kuo, K. N. (2012). Health literacy and women's health-related behaviors in Taiwan. *Health Education & Behavior*, 39(2), 210-218. <https://doi.org/10.1177/1090198111413126>
- Mancuso, J. M. (2009). Assessment and measurement of health literacy: an integrative review of the literature. *Nursing & Health Sciences*, 11(1), 77-89. doi: 10.1111/j.1442-2018.2008.00408.x
- Maniaci, M. J., Heckman, M. G., & Dawson, N. L. (2008). Functional health literacy and understanding of medications at discharge. *Mayo Clinic Proceedings* 83(5), 554-558, <https://doi.org/10.4065/83.5.554>
- Mitic, W. and Rootman, I. (2012). *Inter-sectoral approach to improving health literacy for Canadians*, Vancouver, BC: Public Health Association of British Columbia.

- Nutbeam D.(2000). Health Literacy As A Public Health Goal: A Challenge For Contemporary Health Education And Communication Strategies Into The 21st Century. *Health Promot Int*, 15, 259-67. Retrieved from <https://academic.oup.com/heapro/article/15/3/259/551108?login=true> on 02.03.2022
- Nutbeam, D., & Kickbusch, I. (1998). Health promotion glossary. *Health promotion international*, 13(4), 349-364. Retrieved from https://www.jstor.org/stable/45152457?casa_token=p64Mid1a24QAAAAA%3AVrgt-g8XcJkDwa8QfRLrleoKpsdcwvz8kJ4OCtBRuFW2ZvJLO2Gv0xFFPNCdshgnnmIS8HNdD423adMtSXR5NFq9vO4n3cs5l2pwG3AjZrY1CewveNy&seq=1#metadata_info_tab_contents on 02.03.2022
- Okyay, P., & Abacıgil, F. (2016). Türkiye sağlık okuryazarlığı ölçekleri güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *TC Sağlık Bakanlığı*, 19-75. Retrieved from <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/Yayin/530> on 10.10.2020
- Parker, R. M., Ratzan, S. C., & Lurie, N. (2003). Health Literacy: A Policy Challenge For Advancing High-Quality Health Care. *Health Affairs*, 22(4), 147-153.doi: <https://doi.org/10.1377/hlthaff.22.4.147>
- Peerson, A., & Saunders, M. (2009). Health Literacy Revisited: What Do We Mean And Why Does It Matter?. *Health Promotion International*, 24(3), 285-296. <https://doi.org/10.1093/heapro/dap014>
- Richmond, M., Robinson, C., Sachs-Israel, M., & Sector, E. (2008). *The global literacy challenge*. Paris: UNESCO. Retrieved August, 23, 2011. Retrieved from https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/UNESCO_The_Global_Literacy_Challenge_2008_En.pdf on 10.1.2022
- Santana, S., Brach, C., Harris, L., Ochiai, E., Blakey, C., Bevington, F., ... & Pronk, N. (2021). Updating health literacy for Healthy People 2030: defining its importance for a new decade in public health. *Journal of public health management and practice: JPHMP*, 27(Suppl 6), 258-64. <http://dx.doi.org/10.1097/PHH.0000000000001324> PubMed
- Sayed, Y., & Ahmed, R. (2015). Education quality, and teaching and learning in the post-2015 education agenda. *International Journal of Educational Development*, 40, 330-338. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2014.11.005>
- Shaneyfelt, T. M., Mayo-Smith, M. F., And Rothwangl, J. (1999). Are Guidelines Following Guidelines?: The Methodological Quality Of Clinical Practice Guidelines In The Peer-Reviewed Medical Literature. *Jama*, 281(20), 1900-1905. doi:10.1001/jama.281.20.1900
- Speros, C. (2005). Health Literacy: Concept Analysis. *Journal Of Advanced Nursing*, 50(6), 633-640. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2005.03448.x>
- Tones K. (2002). Health Literacy: New Wine In Old Bottles? *Health Educ Res*, 17, 287-90 <https://doi.org/10.1093/her/17.3.287>
- Von Wagner, C., Knight, K., Steptoe, A. And Wardle, J. (2007). Functional Health Literacy And Health-Promoting Behaviour In A National Sample Of British Adults. *Journal Of Epidemiology & Community Health*, 61(12), 1086-1090. doi: 10.1136/jech.2006.053967
- Zarcadoolas, C., Pleasant, A., And Greer, D. S. (2005). Understanding Health Literacy: An Expanded Model. *Health promotion international*, 20(2), 195-203. <https://doi.org/10.1093/heapro/dah609>

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****EV KADINLARININ EĞİTİM DÜZEYLERİNİN SAĞLIK OKURYAZARLIĞINA ETKİSİ:
İSTANBUL'DA YAŞAYAN EV KADINLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

Giriş ve Çalışmanın Amacı: Gerek günümüzün teknolojik gelişimi gerekse bilgiye kolay erişim, bireylerin hastalıkları hakkında bilgi sahibi olmalarını ve kendilerine neyin iyi geldiğini araştırabilmelerini sağlamaktadır. Ancak bireylerin sağlık hizmetine erişimi için sağlık okuryazarlığı önemli bir yere sahiptir. Sağlık okur yazarlığı en geniş anlamda bireylerin tam iyilik hali için sağlığını koruma ve geliştirme amaçlı bilgi edinme, anlama ve kullanma yeteneğidir. Tüm insanları yakından ilgilendiren bu yetenek kadınları daha da çok etkilemektedir. Keza kadın sağlığı hem kendisini hem de ailesini etkilemektedir. Sağlık okuryazarlığı pek çok faktörden etkilenmektedir ve demografik özellikler bu faktörlerin başında yer almaktadır. Bu bilgiler ışığında çalışmanın amacı kadınların eğitim düzeyinin sağlık okuryazarlığına etkisinin incelenmesidir.

Kavramsal/kuramsal çerçeve: Günümüzde okuryazarlık kavramı bireyin sadece okuma yazma anlama becerisini değil, aynı zamanda bazı alanlarla veya konularla ilgili bilgisini tanımlamak için de kullanılmaktadır. Örneğin medya okuryazarlığı, finansal okuryazarlık, bilgisayar okuryazarlığı, beslenme okuryazarlığı, sağlık okuryazarlığı gibi kavramlar tanımlanmıştır (Peerson ve Saunders 2009). Sağlıkla ilgili davranışın ve sağlık hizmetinden yararlanmanın temel belirleyicilerinden olan okuryazarlık genel olarak okuma, yazma ve hesap yapma becerisi olarak bilinmektedir. Araştırmalar sağlık okuryazarlığının bireyin sağlık durumunu belirlemede sosyoekonomik faktörlerden daha etkili olduğunu göstermektedir (Parker vd., 2003). Her ne kadar öğrenim düzeyinin yüksekliği sağlık okur yazarlığının yeterli olduğuna kefil olmasa da sağlık okur yazarlığı ile standart okur yazarlık arasında bir bağlantı olduğu aşikardır.

Bireylerin sağlıklı ile ilgili aldıkları kararları ne denli iyi alabildiği önemli bir kavramdır. Bu anlamda bireyin doğru karar alabilmesi sağlıkla ilgili bilgi erişimine kolay ulaşabilmesi, ulaşılan bilgileri doğru şekilde anlayıp yorumlayabilmesi anlamına da gelebilecek olan sağlık okuryazarlığı ile ilintilidir. Sağlık okuryazarlığı kavramının, fonksiyonel, iletişimsel ve eleştirel olmak üzere üç alt boyutu mevcuttur. Okuryazarlığın düşük olması durumu hem hastalar hem de sağlık hizmetini sunanlar istenmeyen bu durum bireyler için sunulan hizmetin verimli şekilde alınmamasına sağlık hizmetlerini sunan hatta sağlık politikalarını oluşturanlar için ise maliyet faktörünün negatif anlamda etkilenmesine neden olmaktadır. Yazarlar sağlık okuryazarlığını, sağlık risklerini azaltmak ve yaşam kalitesini yükseltmek için kişilerin bilinçli tercihler yapmalarını sağlayacak olan sağlık bilgisini, arayıp bulma, kavrama, değerlendirme ve kullanma yeteneklerini kapsayan geniş beceriler topluluğu olarak tanımlamışlardır. Sağlık okur-yazarlığı, pek çok işlevinin yanı sıra, sağlık hizmeti sunucuları ile sağlık hizmeti alan hastalar arasındaki iletişimin sağlanmasını da kolaylaştırmakta ve her iki tarafın birbirini daha iyi anlamalarında arabulucu işlev görmektedir (Osborne 2013, Akt. Balçık vd., 2014). İdeal bireysel sağlık okuryazarlığı, aynı zamanda iyilik halinin sürdürülebilmesi için gerekli sağlık bilgisine erişebilme yeteneğidir.

1970'lerden sonra literatürde incelenmeye başlanan bu konu son günlerde yoğunlaşmış olsa dahi yeter derecede değildir. Bu yüzden çalışmanın literatüre özgün katkısı olacağı düşünülmektedir.

Yöntem ve Bulgular: Sağlık okuryazarlığı tespiti için İstanbul'da 25-50 yaş aralığında toplam 250 ev hanımına kolayda örneklem yöntemi ile anket uygulaması yapılmıştır. Anketlerin 2 adedi geçersiz kılınmış ve 248 anket verisi SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Anket soruları Avrupa Sağlık Okuryazarlığı ölçeğinin Okyay ve Abacıgil tarafından 2016 yılında Türkçeye uyarlandığı ölçek sorularından oluşmuştur. Toplam 55 sorudan oluşan ankette ilk bölümde kişisel bilgiler, ikinci bölümde sağlık durumu ve alışkanlıklar, üçüncü bölümde temel sağlık, dördüncü bölümde sağlık hizmet kullanımı, beşinci bölümde koruyucu ve önleyici sağlık hakkında sorular vardır. Altıncı bölümde sağlık okur yazarlığının belirlenmesine yönelik sorulan 10 soru yer almaktadır. Örnekleme sadece İstanbul'da yaşayan ev hanımları oluşturduğu için cinsiyet, meslek, evde herhangi bir iş yaparak para kazanıp kazanmadığı, yaşanılan il, çalışmama nedeni vb. demografik soruları sorulmamıştır. Böylelikle araştırmaya katılanların sağlık hizmetlerinden ne kadar etkin faydalandığı, sunulan hizmetlerin farkındalığı, akıllı ilaç kullanımı hakkındaki bilgileri ve sağlık okur yazarlığı hakkındaki bilgi ve farkındalıkları ölçülmüştür.

Araştırmanın hipotez analizi haricinde katılımcıların dengeli bir yaşam sürüp sürmedikleri, genel sağlık durumları, aile hekimi ile ilgili davranışları, ilaç kullanma alışkanlıkları, temel sağlık bilgileri, hastalanma durumundaki eylemleri, hastalıktan korunma yöntemleri ve sağlık okur yazarlığına ihtiyaç durumlarının analizi yapılmıştır. Kadınların demografik özelliklerine göre değerlendirildiğinde okuryazarlık düzeyi ile sağlık okur yazarlığı arasında anlamlı ve aynı yönde ilişki bulunmuştur.

Sonuç ve Öneriler: Çalışmada kadınların demografik özelliklerinin sağlık okur yazarlığına etkisi ölçülmemiştir. Bu bağlamda ileride bu ölçümlerin yapıldığı daha farklı çalışmalar farklı sonuçlar doğuracaktır. Ayrıca kadınların sağlığa yönelik bazı davranışları ile sağlık okur yazarlığı ilişkisi farklı ölçeklerde farklı sonuçlanabilmektedir. Literatürde farklı her bir ölçek sağlık okur yazarlığını farklı şekilde değerlendirebilmektedir. Bazı ölçeklerde sigara / alkol kullanımı veya egzersiz sağlık okur yazarlığı ile ilişkili kavramlar değildir. Ev hanımlarının sağlık okur yazarlığının ne ölçüde olduğunun ölçümünü hedefleyen bu çalışmada katılımcıların bir kısmının bazı sorulara doğru cevap vermeme kaygısı yaşadıkları görülmüştür. Toplum tabanlı bu çalışmanın verilerinin kadınların kendi ortamında ve istedikleri bir zamanda toplanması veri güvenilirliğini artırdığı düşüncesini getirmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerini bakıldığında toplamda %37,50'sinin lise ve üzeri eğitiminin olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların oluşturduğu topluluğun eğitim durumu Türkiye ortalamasına yakın olmakla birlikte genel itibari ile düşüktür. Çalışmada da bahsedildiği üzere genel eğitim durumu sağlık okur yazarlığını aynı yönde etkileyebilmektedir. Bu bağlamda çalışma ortalama eğitimi düzeyi daha yüksek olan bir örneklem üzerinde yapılırsa sonuçların farklı çıkma ihtimali yüksektir. Kadınlarda sağlığı koruyucu yönde davranışlarda bulunma oranı düşük çıkmıştır. Kadınlar sağlıklarına gerekli özeni göstermemektedir. Kadınların gebelik loğusalık dönemde aile hekimliğine veya doktora gitmesi ayrıca bebek ve çocuklarını da %100'e yakın oranda kontrol ve aşı için götürmesi kadınların çocuklarının ve ailenin diğer üyelerinin sağlık durumuna kendi sağlık durumlarından daha fazla değer verdiği sonucunu çıkarmaktadır. Kadınlar ve erkekler arasında bahsi geçen konuda oldukça belirgin farklar vardır. Bu yüzden çalışmanın örnekleminde karşı cinsin de olması sonuçları değiştirecektir.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Bora Gündüzyeli			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	The Effect of Housewives' Education Levels on Health Literacy: A Study on Housewives Living in Istanbul			
Tarih <i>Date</i>	26.06.2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Bora Gündüzyeli	%50	-	-
2	Rana Özyurt Kaptanoğlu	%50	-	-

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1090723

OECD ÜLKELERİNDE İŞSİZLİK HİSTERİSİNİN İNCELENMESİ: DOĞRUSAL OLMAYAN VE FOURIER KIRILMALI TESTLERDEN KANITLAR**Arş. Gör. Emre KILIÇ***

*Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü,

e-posta: emre.kilic@nisantasi.edu.tr

ORCID 0000-0003-2900-5123

Arş. Gör. Dr. Eren ERGEN**

**Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü

e-posta: eergen@pau.edu.tr

ORCID 0000-0002-8756-5148

Arş. Gör. Dr. Ersin YAVUZ***

***Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü

e-posta: ersiny@pau.edu.tr

ORCID 0000-0002-2543-3393

ÖZ

Çalışmanın amacı, 36 OECD ülkesinde İşsizlik Histerisi Hipotezi'nin geçerliliğini farklı varsayımlara ve özelliklere sahip birim kök testleri ile sınamaktır. Çalışmada, geleneksel birim kök testlerini temsilen ADF, RALS-ADF, KSS ve ZA testleri, fourier kırılmalar açısından Fourier-ADF ve Fourier-KSS testleri uygulanmaktadır. Ampirik analiz, her ülke için en geniş dönemi kapsayacak şekilde aylık bazda işsizlik oranı değişkeni üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bulgular, OECD ülkelerinin ADF testine göre %75'inde, RALS-ADF testine göre %67'sinde, KSS testine göre %56'sında, ZA testine göre %83'ünde, Fourier-ADF testine göre %47'sinde ve Fourier-KSS testinde ülkelerin %53'ünde İşsizlik Histerisi Hipotezi'nin geçerli olduğuna dair kanıtlar sunmaktadır. Sonuçlar, Fourier-ADF testi dışındaki tüm birim kök testlerinde OECD ülkelerinde ağırlıklı olarak histeri etkisinin varlığına işaret etmektedir. Ancak İşsizlik Histerisi Hipotezi'nin geçerli olduğu ülke sayısının doğrusal olmayan yapıyı ve fourier kırılmaları dikkate alan testlerde azaldığı tespit edilmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada literatürde az sayıda olan Fourier-ADF ve Fourier-KSS testleri açısından yeni kanıtlar sunulmasının yanı sıra geleneksel birim kök testlerinin güvenilirliği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik Histerisi, Doğal Oran, Fourier-KSS.**Jel Kodları:** C22, E24, E60.**EXAMINING UNEMPLOYMENT HYSTERESIS IN OECD COUNTRIES: EVIDENCE FROM UNIT ROOT TESTS WITH NON-LINEARITY AND FOURIER BREAKS****ABSTRACT**

The aim of the paper is to test the validity of the Unemployment Hysteresis Hypothesis in 36 OECD countries with unit root tests with different assumptions and features. In the paper, ADF, RALS-ADF, KSS and ZA tests are used to represent traditional unit root tests, and Fourier-ADF and Fourier-KSS tests in terms of fourier breaks are applied. The empirical analysis is carried out on the unemployment rate variable on a monthly basis, covering the widest period for each country. The findings provides evidence that the Unemployment Hysteresis Hypothesis is valid in 75% according to the ADF test, 67% according to the RALS-ADF test, 56% according to the KSS test, 83% according to the ZA test, 47% according to the Fourier-ADF test and 53% according to the Fourier-KSS of OECD countries. The results indicate that there is predominantly hysteresis effect in OECD countries in all unit root tests except the Fourier-ADF test. However, it is determined that the number of countries in which the Unemployment Hysteresis Hypothesis is valid has decreased in tests that take into account the nonlinear structure and Fourier breaks. Therefore, in this paper, besides presenting new evidence in terms of Fourier-ADF and Fourier-CSS tests, which are few in the literature, the reliability of traditional unit root tests is discussed.

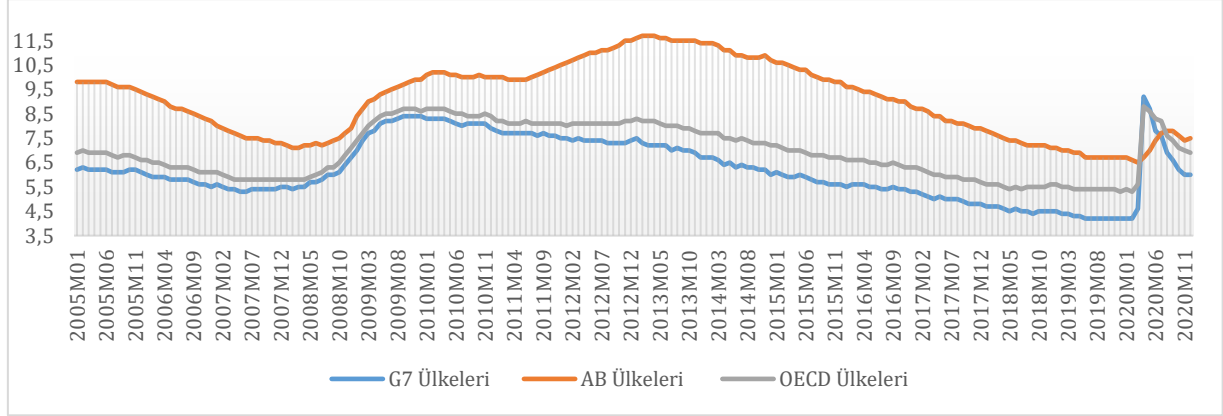
Keywords: Unemployment Hysteresis, Natural Rate, Fourier-KSS.**Jel Codes:** C22, E24, E60.**Geliş Tarihi/Received:** 20.03.2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 26.04.2022**Yayın Tarihi/Printed Date:** 30.06.2022

Kaynak Gösterme: Kılıç, E., Ergen, E. ve Yavuz, E. (2022). "OECD Ülkelerinde İşsizlik Histerisinin İncelenmesi: Doğrusal Olmayan ve Fourier Kırılmalı Testlerden Kanıtlar". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(10) 27-48.

GİRİŞ

İşsizlik, ekonomik ve sosyal açıdan insanların refah düzeylerini gösteren en önemli gösterge niteliğindedir. İşsizlik nedeniyle özgüven ve psikolojik sorunlar, daha düşük ulusal çıktı ve bireyler arasında gelir-fırsat eşitsizliği oluşabilmektedir (McLaughlin, 1992: 4; Tanzi ve Schuknecht, 2000). Dolayısıyla hükümetler işgücü piyasasını düzenleyerek ve sosyal yardımlar sunarak işsizlikle mücadele etmektedir. Ayrıca bu politikalar ile yoksulluk, güvencesizlik, sosyal dışlanma ve sosyal uyum eksikliği sorunlarının minimize edilmesi amaçlanmaktadır (Giugni, 2009: 2). Ancak uygulanan politikaların piyasa koşullarına göre denge gözetmesi gerekmektedir. Örneğin, işten çıkarmaya dair mevzuatın katı olması, bireylerin işe alınması konusunda işverenler üzerinde caydırıcılık oluşturabilmekte veya işsizlik yardımlarının cömert uygulanması, işsizlerin iş bulma isteklerine zarar verebilmektedir (Furaker, 2009: 33-34).

Tarihsel süreç açısından işsizlik verileri değişkenlik göstermektedir. Birinci Dünya Savaşı, Büyük Bunalım ve İkinci Dünya Savaşı gibi dönemlerde çoğu ülkede artış eğiliminde olan işsizlik oranları, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası uygulanan ekonomi politikaları sonucu düşüş göstermiştir (Tanzi ve Schuknecht, 2000). Son yıllardaki işsizlik oranlarının incelenmesi için ise Grafik 1 hazırlanmıştır. Buna göre OECD, AB ve G7 ülkelerindeki ortalama işsizlik oranları aylık bazda Grafik 1’de gösterilmektedir. Grafik 1’e göre, 2008 Küresel Finans Krizi ve pandemi sürecinde işsizlik oranları, tüm ülke gruplarında dramatik oranda artmıştır. Kriz dışındaki yıllarda ise genelde azalış eğiliminde veya yatay seyretmektedir. Ülke grupları incelendiğinde, AB ülkelerinde işsizlik oranlarının OECD ve G7 ülkelerine kıyasla daha yüksek seyrettiği saptanmaktadır. İstihdam performansı en iyi olan ülke grubu ise G7 ülkeleridir. OECD ülkelerinin ilgili dönemde ortalama işsizlik oranı yaklaşık %7’dir.

Kaynak: OECD¹

Grafik 1. İşsizlik Oranları (2005:01 – 2020:12)

Literatürde işsizliğe dair kuramsal teori ve hipotezler, genellikle birim kök testleri aracılığıyla ampirik olarak analiz edilmektedir. Bu bağlamda çalışmada, OECD ülkelerinde İşsizlik Histerisi Hipotezi (İHH) çeşitli dönemler itibariyle aylık olarak incelenmektedir. Çalışma ile İHH literatürüne iki noktada katkı yapılması amaçlanmaktadır: Birincisi, çalışmada 36 OECD ülkesi maksimum zaman aralığı (aylık bazda) dikkate alınarak incelenmektedir. İkincisi ise analiz bölümünde uygulanan farklı ampirik yöntemlerdir. Geleneksel birim kök testlerinin veri setinin yapısal özelliklerine göre düşük güç özelliği göstermesi tartışma konusu haline gelmiştir. Bu noktada testin gücünün azalması elde edilen sonuçlarda sapmalara neden olabilmektedir. Dolayısıyla birim kök literatürü testin gücünün artırılabilmesi için farklı yapısal durumları açıklayabilen testler ile geliştirilmektedir. Bu çalışmada da OECD ülkeleri için İHH'nin geçerliliği

¹ OECD, <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm>, (10.02.2022).

farklı yapısal çerçeveleri dikkate alan testler ile incelenmektedir. Doğru testlerin seçilebilmesi için ilk olarak veri setinin yapısı incelenmekte ve veri setini doğru/güçlü açıklayan testler seçilerek kapsamlı bir araştırma yapılmaktadır.

Çalışmanın sonraki bölümlerinde sırasıyla kuramsal çerçeve, OECD ülkelerine dair literatür taraması, veri seti ve metodoloji, ampirik bulgular ve tartışma başlıkları yer almaktadır. Çalışma, bulgular ve önerilerin tartışıldığı sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır.

1. Kuramsal Çerçeve

İşsizliğin analizine dair üç temel kuramsal yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar, Doğal Oran Hipotezi (DOH), yapısalcı yaklaşım ve İşsizlik Histerisi Hipotezi şeklindedir (Akkuş ve Topuz, 2019: 70).

Doğal işsizlik oranı, değişmez nitelikte olan bir durumun aksine, yasal asgari ücret oranları, işçi sendikalarının gücü, açık iş pozisyonları ve işgücü arzı gibi faktörlerden etkilenecek artış veya azalış yönünde tepki verebilmektedir. Buna göre, enflasyon oranı ile işsizlik arasındaki değiş tokuş ilişkisi beklenmeyen veya yükselen enflasyondan dolayı kalıcı değil, geçici niteliktedir (Friedman, 1968: 9-11). Yapısalcı yaklaşım (Phelps, 1994) ise işsizliğe yönelik gerçekleşen şokların çoğunun geçici etkiler bıraktığını belirtmektedir. Ancak ekonomiler arasındaki farklılıklar, enerji fiyatları, teknolojik değişim, reel faiz oranları ve emek verimliliği gibi faktörlerden dolayı bazen doğal işsizlik oranı kalıcı olarak değişebilmektedir. Yine de az sayıda yapısal kırılma, işsizlik oranında durağan bir süreci karakterize edebilmektedir (Romero-Avila ve Usabiaga, 2007: 698-699).

Son olarak, doğal oran ve yapısalcı yaklaşımın aksini iddia eden İHH'ye göre, işsizlikteki geçici şoklar kalıcı etkiler bırakmaktadır. İşsizlik konusunda Avrupa'nın yaşadığı deneyimin, geleneksel Klasik ve Keynesyen makroekonomik teorilerle kolayca açıklanamadığı görülmektedir. Avrupa'da sürekli yükseliş eğiliminde olan işsizlik oranları, doğal veya enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı (NAIRU) teorilerine meydan okumaktadır. Bu durum, işsizliğin kalıcılığını ve şokların uzun süreli etkilerini araştırmayı zorunlu kılmaktadır. Histeri hipotezine göre, istihdam edilen içerdekiler ile iş arayan dışarıdakiler arasında ücret belirleme sürecinde asimetri bulunmaktadır. Ücretler belirlenirken içerdekilerin iş güvenceleri dikkate alınmakta, dışarıdakiler ise haklarından mahrum bırakılmaktadır. İstihdamı olumsuz etkileyen şokların yaşanması durumunda, içerdekilerin sayısı ve buna bağlı olarak denge ücret oranı değişerek histeriye yol açmaktadır (Blanchard ve Summers, 1986: 15-16).

2. Literatür Taraması

İşsizlik ekonomik birimler tarafından yakından takip edilen bir konu durumundadır. Dolayısıyla ekonomi literatüründe de konuya yoğun ilgi bulunmaktadır. Bu başlık altında İHH konusunda gerçekleştirilmiş çalışmaların literatür taraması yer almaktadır.

İşsizlik histerisi kavramını ampirik olarak ilk kez ortaya atan çalışmanın Blanchard ve Summer (1986) olduğu bilinmektedir. Çalışmada Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık için İHH'nin geçerli olduğu, ABD açısından ise geçerli olmadığı saptanmaktadır. Roed (1996) tarafından yapılan çalışmada da 16 ülkeden oluşan ülke grubunun 15'i için İHH geçerlidir sonucuna ulaşılmaktadır. Benzer sonuca ulaşan diğer çalışmalar ise şu şekilde sıralanabilir: Song ve Wu (1998), Everaert (2001), Roed (2002), Feve vd. (2003), Özcan (2012), Bakas ve Makhlof (2020), Khraief vd. (2020) ve Dedeoğlu (2021).

Ekonomi literatüründe İHH'nin geçerli olduğunu ortaya koyan çalışmalar olduğu gibi, DOH'un geçerli olduğunu savunan çalışmalar da yer almaktadır. İlgili çalışmalar şu şekilde sıralanabilir: Papell vd. (2000), Camarero ve Tamarit (2004), Camarero vd. (2006), Lee ve Chang (2008), Ener ve Arıca (2011) ve Yalçınkaya ve Kaya (2017).

Görüldüğü gibi ekonomi literatüründe hem İHH'nin hem de DOH'un geçerli olduğunu ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır. Bu duruma neden olan faktör olarak kullanılan yöntemler

gösterilebilir. Nitekim İHH'nin geçerli olmadığını savunan çalışmalarda genel olarak yapısal kırılmalı birim kök testlerinin kullanıldığı görülmektedir. İlgili çalışmaların özeti Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. İşsizlik Histerisi Konusunda Yapılan Çalışmaların Literatür Taraması

Yazar(lar) / Çalışmanın Yılı / Ülke(ler) / Dönem / Yöntem	Bulgular
Blanchard ve Summers / 1986 / Fransa, Almanya, Birleşik Krallık ve ABD / 1953-1984 / DF ve ADF	Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık için İHH geçerliken, ABD için DOH geçerlidir.
Roed / 1996 / 16 OECD Ülkesi / 1970Q1-1994Q4 / ADF	Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, Norveç, İspanya, İsveç ve Birleşik Krallık için İHH geçerliken, ABD açısından DOH geçerlidir.
Song ve Wu / 1998 / 15 OECD Ülkesi / 1960-1992 / ADF ve PP	ADF testinde tüm ülkeler için İHH geçerlidir. PP testinde ise İtalya dışında İHH geçerlidir.
Papell vd. / 2000 / 16 OECD Ülkesi / 1955-1997 / ADF	Kanada, Finlandiya, Norveç, İspanya, İsveç, Birleşik Krallık, Belçika, Danimarka ve İrlanda için DOH geçerlidir.
Everaert / 2001 / 21 OECD Ülkesi / 1960-1999 / ADF, KPSS, Leyborne ve McCabe	Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Japonya, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık için ADF, KPSS ve Leyborne ve McCabe test sonuçlarına göre İHH geçerlidir. Portekiz'de ADF testine göre, ABD'de ise hem ADF hem de KPSS testine göre DOH geçerlidir.
Roed / 2002 / 10 OECD Ülkesi / 1960-1995 / ADF ve KPSS	Her iki testte de Avusturya, Belçika, Kanada, Almanya, Japonya, Yeni Zelanda, Norveç, İsveç ve Birleşik Krallık için İHH geçerlidir. KPSS testinde sadece ABD için DOH geçerlidir.
Feve vd. / 2003 / 21 OECD Ülkesi / 1966Q1-1999Q1 / ADF, KPSS, CADF, AR-OLS ve FADF	ADF testinde Hollanda, Kanada ve ABD için DOH geçerlidir. KPSS testinde ABD ve Portekiz için DOH geçerlidir. CADF testinde Avustralya, Kanada, ABD, Belçika, Danimarka, Fransa ve İrlanda için DOH geçerlidir. AR-OLS testinde Avustralya, Yunanistan, Yeni Zelanda, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve ABD için DOH geçerlidir. FADF testinde Avustralya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Hollanda, Norveç ve ABD açısından DOH geçerlidir.
Camarero ve Tamarit / 2004 / 19 OECD Ülkesi / 1956-2001 / ADF, SURADF ve MADF	ADF testinde Finlandiya, İsveç ve ABD için İHH geçerliken; Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya, Japonya, Hollanda, Norveç, Yeni Zelanda, İspanya, İsviçre ve Birleşik Krallık için DOH geçerlidir. SURADF testinde Avusturya, Almanya, İtalya, Japonya, Norveç, Yeni Zelanda ve İsviçre için İHH geçerlidir. MADF testinde DOH geçerlidir.
Camarero vd. / 2006 / 19 OECD Ülkesi / 1956-2001 / IPS, MW ve Yapısal Kırılmalı KPSS	IPS ve MW testinde İHH geçerlidir. Yapısal Kırılmalı KPSS testinde Kanada, İtalya ve Yeni Zelanda için İHH geçerliken; Avustralya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, İrlanda, Japonya, Hollanda, Norveç, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve ABD için DOH geçerlidir.
Lee ve Chang / 2008 / 14 Gelişmiş OECD Ülkesi / 1855-2004 / Çift Kırılmalı Minimum LM	Model C'de Fransa ve Birleşik Krallık için İHH geçerliken; Avustralya, Belçika, Kanada, Danimarka, Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre ve ABD için DOH geçerlidir. Model A'da Almanya, İtalya, Japonya ve Hollanda için İHH geçerliken; Avustralya, Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, Norveç, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve ABD için DOH geçerlidir.
Ener ve Arıca / 2011 / 15 OECD Ülkesi / 1985-2008 / CADF ve SURADF	CADF testinde Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, Norveç, İsveç, Birleşik Krallık, ABD ve Türkiye için DOH geçerlidir. SURADF testinde Avusturya, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, Norveç, Birleşik Krallık, ABD ve Türkiye için DOH geçerlidir.
Özcan / 2012 / 23 OECD Ülkesi / Lee-Strazicich (2003) ve Im vd. (2005)	Yapısal kırılmalar dikkate alınmadığında Birleşik Krallık hariç diğer ülkeler için İHH geçerlidir. İki kırılmaya izin verildiğinde Finlandiya, Almanya, İzlanda, İrlanda, Yeni Zelanda, İsveç, Türkiye ve ABD için DOH geçerlidir. Hem

	düzye de hem de eğimde kırılmaya izin verildiğinde Kanada, Fransa, Japonya, Hollanda, Portekiz, Türkiye ve Birleşik Krallık için İHH geçerlidir.
Yalçınkaya ve Kaya / 2017 / 28 OECD Ülkesi / 1980-2015 / CADF, SURADF ve Panel KPSS	CADF testinde İtalya, Meksika, Kanada ve Yunanistan için DOH geçerlidir. SURADF testinde Şili, Güney Kore ve Belçika için İHH geçersizdir. Panel KPSS testinde ABD, Almanya, Avustralya, Avusturya, Finlandiya, Hollanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, Japonya, Lüksemburg, Macaristan, Portekiz, Şili, Türkiye ve Yunanistan için DOH geçerlidir.
Bakas ve Makhlouf / 2020 / 21 OECD Ülkesi / 1960-2013 / ADF, MW, CH, IPS ve CIPSM	Tüm testlerden elde edilen bulgularda İHH geçerlidir.
Khraief vd. / 2020 / 29 OECD Ülkesi / 1980-2013 / KSS, LM Birim Kök Testi, LLC, IPS, MW, Choi, Moon Perron İstatistik, Pesaran CADF, Yapısal kırılmalı Panel LM birim kök testi	ESTAR testinde Belçika, Danimarka, Yunanistan, Meksika, İsviçre, Türkiye ve ABD için DOH; Macaristan, Japonya, İspanya, İsveç için İHH geçerlidir. LM birim testine göre, tüm ülkeler için DOH geçerlidir. Yatay kesit bağımlılığını dikkate alan testlerde ise Pesaran (2007) hariç DOH geçerlidir.
Dedeoğlu / 2021 / 30 OECD Ülkesi / 2001M01-2020M12 / Pesaran CADF, Smith vd. Bootstrap, Hadri-Kruzomi Panel KPSS ve Nazlıoğlu-Karul Fourier Panel Birim Kök	CADF testinde Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Çekya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Yunanistan, Macaristan, Meksika, Türkiye, Şili ve Slovenya için İHH geçerlidir.

3. Veri Seti ve Metodoloji

Bu bölümde veri setine ilişkin bilgiler ve ampirik analizde kullanılan yöntemlerin metodolojisi açıklanmaktadır.

3.1. Veri Seti

Çalışmada OECD ülkelerinde² İHH'nin geçerliliği incelenmektedir. Bu noktada veri olarak ülkelere ilişkin işsizlik oranlarından yararlanılmaktadır. Veri aralığı, ulaşılabilen maksimum dönem baz alınarak belirlenmektedir. Veri frekansı olarak aylık veri kullanılmaktadır. Çalışmada kullanılan örneklem ülkelere ve verilere ilişkin açıklayıcı bilgiler Tablo 2'de listelenmektedir.

Tablo 2. Temel Bilgiler

Ülke	Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi	Ülke	Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi	Ülke	Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi
ABD	1955M01	2021M10	İrlanda	1983M01	2021M10	Litvanya	1998M04	2021M10
Almanya	1991M01	2021M10	İspanya	1986M04	2021M10	Lüksemburg	1983M01	2021M10
Avustralya	1978M02	2021M10	İsrail	2012M01	2021M10	Macaristan	1996M01	2021M10
Avusturya	1993M01	2021M10	İsveç	1983M01	2021M10	Meksika	1987M01	2021M10
Belçika	1983M01	2021M10	İtalya	1983M01	2021M10	Norveç	1989M01	2021M10
Birleşik K.	1983M01	2021M10	İzlanda	2003M01	2021M10	Polonya	1997M01	2021M10
Çek C.	1993M01	2021M10	Japonya	1955M01	2021M10	Portekiz	1983M01	2021M10
Danimarka	1983M01	2021M10	Kanada	1955M01	2021M10	Slovak C.	1998M01	2021M10
Estonya	1997M01	2021M10	Kolombiya	2007M01	2021M10	Slovenya	1996M01	2021M10
Finlandiya	1988M01	2021M10	Kore	1990M01	2021M10	Şili	1986M01	2021M10
Fransa	1983M01	2021M10	Kosta Rika	2010M08	2021M10	Türkiye	2005M01	2021M10
Hollanda	1983M01	2021M10	Letonya	1998M04	2021M10	Yunanistan	1998M04	2021M10

Kaynak: OECD; World Bank - Global Economic Monitor (GEM)

Analizde kurulacak modelin, veri setinin yapısına uygun olarak kurulabilmesi ve veri setini daha doğru/güçlü açıklayan yöntemlerin seçilebilmesi açısından ilk olarak veri setinin yapısı incelenmektedir. Bu kapsamda Tablo 3'te veri setini tanımlayan önsel testler ve temel istatistikler yer almaktadır. Tablo 3'teki temel istatistikler incelendiğinde, örneklem döneminde işsizlik

² Çalışmada 36 OECD ülkesi incelenmektedir. İsviçre ve Yeni Zelanda'ya dair verilerin aylık bazda kesikli olmasından dolayı analize dahil edilememiştir.

oranının ortalama olarak en yüksek olduğu ülkenin %16,4 ile İspanya, en düşük olduğu ülkenin ise %2,74 ile Japonya olduğu tespit edilmektedir. Aylık bazda işsizliğin en yüksek seviyeye çıktığı ülkenin %27,9 (Eylül, 2013) ile Yunanistan, en düşük seviyeye indiği ülkenin ise %1,0 (Kasım, 1968) ile Japonya olduğu görülmektedir. Veri seti dağılımlarında en yüksek standart sapmanın olduğu ülkenin 6,34 ile Yunanistan, sapmanın en az olduğu ülkenin ise 0,85 ile Avusturya olduğu saptanmaktadır. Temel istatistikler Türkiye açısından değerlendirildiğinde, işsizlik oranı ortalamasının %10,61 olduğu görülmektedir. Bu ortalama %5-6,5 aralığında değişen Dünya ortalamasının yaklaşık olarak iki katı seviyesindedir (World Bank, 2022). Bu çerçeveden bakıldığında, Türkiye’de işsizlik sorununun var olduğu söylenebilmektedir. Türkiye’de işsizlik oranı en yüksek %14,40 (Temmuz, 2020) seviyelerine ulaşırken, en düşük %8 seviyesinde (Haziran, 2012) gerçekleşmiştir. Normal dağılıma ilişkin sonuçlar incelendiğinde, tüm ülkeler için H_0 hipotezinin reddedildiği yani serilerin normal dağılım göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Veri setindeki doğrusal yapının incelenmesinde kullanılan BDS test sonuçları incelendiğinde, JB testine benzer şekilde tüm ülkelerde H_0 hipotezi reddedilmiş ve tüm ülkeler için işsizlik oranı serilerinin doğrusal olmayan bir yapıya sahip olduğu saptanmıştır. Son olarak serilerdeki fourier kırılmalarının anlamlılığının test edildiği F-trig testi sonuçlarına göre, tüm ülkeler için H_0 hipotezi reddedilmiş ve fourier kırılmalarının istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

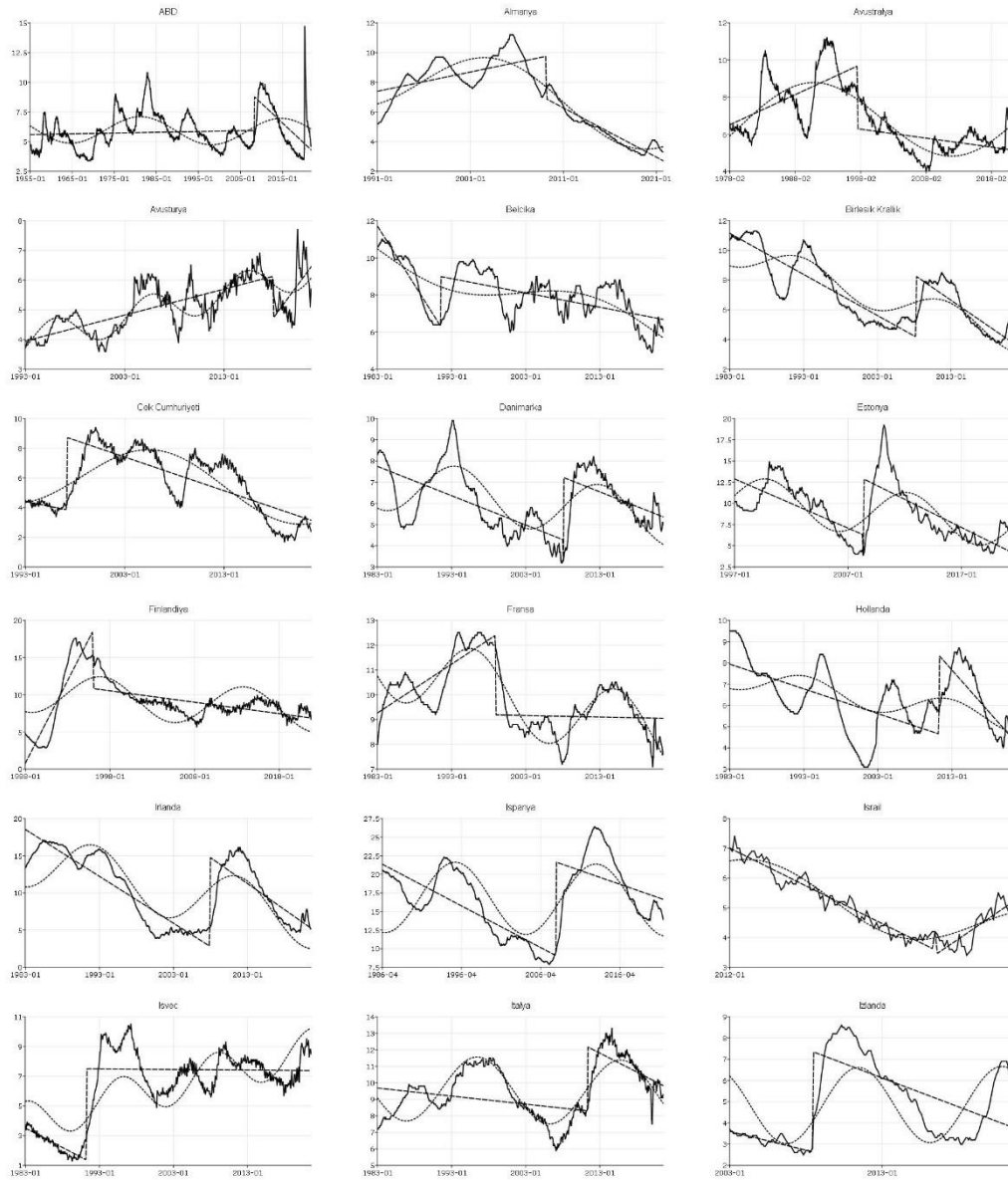
Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler ve Önsel Testler

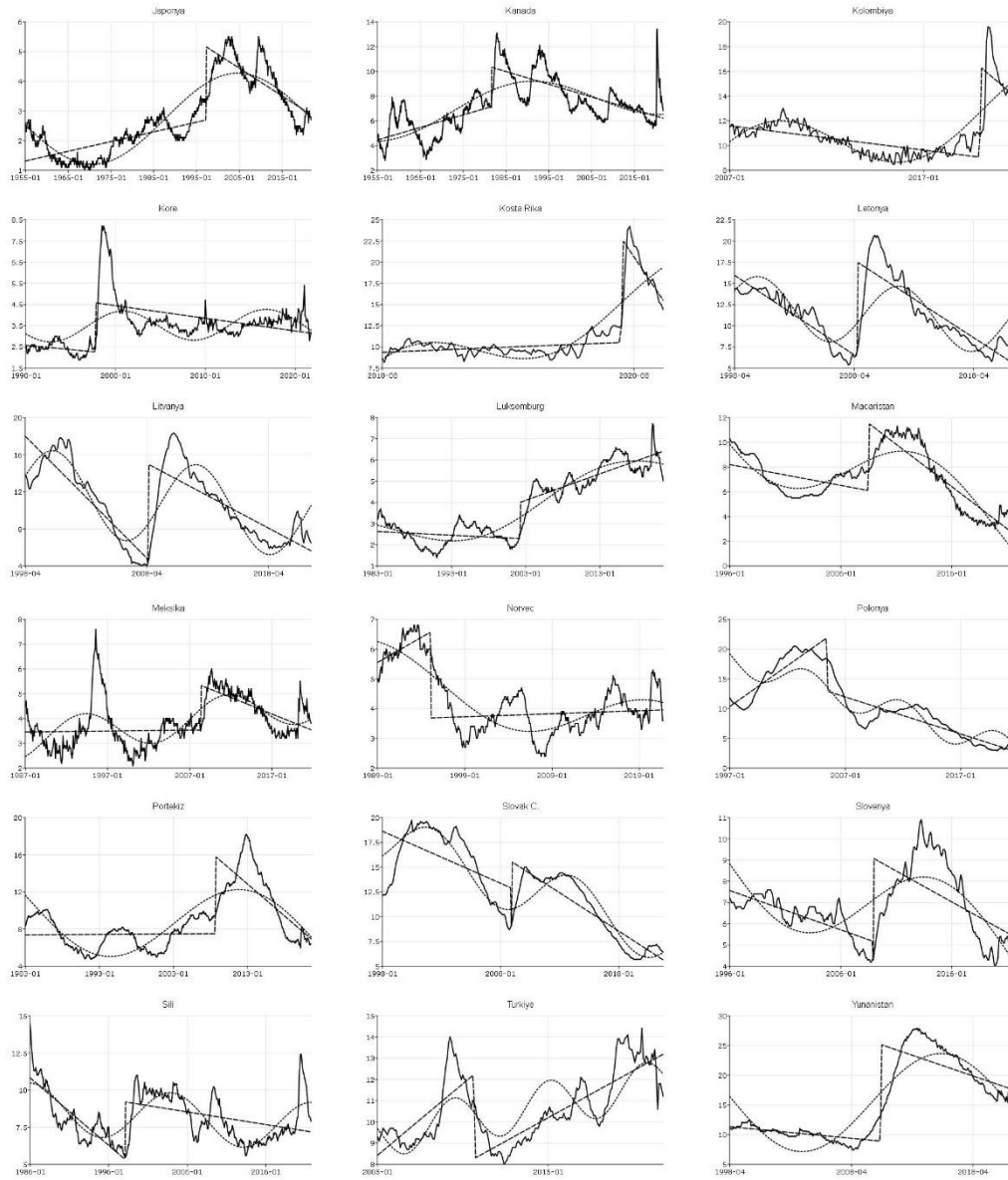
Ülkeler	Temel İstatistikler				Normal Dağılım			Doğrusallık	Fourier Kırılmalar	
	Ort.	SS	Maks.	Min.	S	K	JB	BDS	k*	F-trig
ABD	5.92	1.65	14.70	3.40	0.62	1.94	167.11 ^a	129.63 ^a	2.2	136.82 ^a
Almanya	7.00	2.29	11.20	3.10	0.39	2.04	23.06 ^a	252.41 ^a	1.0	910.75 ^a
Avustralya	6.77	1.73	11.20	4.00	-0.02	2.20	56.93 ^a	82.98 ^a	1.1	447.09 ^a
Avusturya	5.11	0.85	7.70	3.60	-0.06	1.36	11.52 ^a	195.67 ^a	1.0	90.01 ^a
Belçika	8.10	1.41	11.00	4.90	-0.11	1.94	9.32 ^a	187.71 ^a	2.7	115.42 ^a
Birleşik K.	7.07	2.23	11.30	3.80	0.18	1.86	35.47 ^a	219.95 ^a	1.0	104.90 ^a
Çek C.	5.65	2.08	9.40	1.70	0.52	2.66	21.99 ^a	258.19 ^a	1.0	310.72 ^a
Danimarka	6.11	1.47	9.90	3.20	2.13	6.64	17.31 ^a	185.72 ^a	1.8	123.18 ^a
Estonya	8.93	3.35	19.20	3.90	0.62	2.82	19.41 ^a	130.84 ^a	2.2	138.69 ^a
Finlandiya	9.04	3.19	17.60	2.90	0.65	3.60	35.00 ^a	40.80 ^a	1.9	113.38 ^a
Fransa	9.81	1.33	12.50	7.10	1.13	3.81	18.70 ^a	111.81 ^a	2.3	134.65 ^a
Hollanda	6.30	1.57	9.50	3.10	-0.63	2.34	7.46 ^b	166.85 ^a	1.5	104.23 ^a
İrlanda	10.44	4.60	17.10	3.90	0.11	1.95	52.86 ^a	622.83 ^a	1.7	344.12 ^a
İspanya	16.70	4.73	26.40	7.90	-0.16	1.82	11.58 ^a	204.50 ^a	1.7	400.72 ^a
İsrail	5.03	1.02	7.40	3.40	0.44	1.98	7.08 ^b	79.43 ^a	1.0	218.68 ^a
İsveç	6.36	2.40	10.50	1.30	-0.18	1.82	39.48 ^a	94.95 ^a	2.1	124.85 ^a
İtalya	9.51	1.64	13.30	5.90	0.39	3.06	11.80 ^a	191.92 ^a	2.0	531.64 ^a
İzlanda	4.84	1.85	8.60	2.50	1.91	7.58	23.50 ^a	87.80 ^a	1.6	497.93 ^a
Japonya	2.74	1.22	5.50	1.00	0.60	1.97	61.50 ^a	157.48 ^a	1.0	1679.42 ^a
Kanada	7.28	2.07	13.40	2.80	0.80	2.76	20.00 ^a	95.51 ^a	1.3	394.92 ^a
Kolombiya	10.95	2.06	19.60	8.50	0.69	2.88	266.84 ^a	35.64 ^a	1.3	96.81 ^a
Kore	3.51	1.08	8.20	1.90	0.94	4.19	871.63 ^a	42.88 ^a	1.9	60.00 ^a
Kosta Rika	11.30	3.52	24.20	8.20	0.61	2.20	176.03 ^a	15.09 ^a	1.0	45.81 ^a
Letonya	11.27	3.71	20.60	5.40	0.05	2.23	14.21 ^a	139.74 ^a	1.9	179.65 ^a
Litvanya	10.72	4.09	18.30	4.00	0.42	2.66	16.85 ^a	310.47 ^a	2.0	353.66 ^a
Lüksemburg	3.84	1.55	7.70	1.40	-0.02	2.38	35.58 ^a	304.10 ^a	1.0	766.68 ^a
Macaristan	7.05	2.31	11.30	3.00	0.26	1.75	15.01 ^a	219.29 ^a	1.6	933.10 ^a
Meksika	3.86	0.99	7.60	2.10	0.31	2.29	38.18 ^a	77.62 ^a	2.5	110.99 ^a
Norveç	4.24	1.10	6.80	2.40	0.00	2.31	30.99 ^a	84.76 ^a	1.0	210.12 ^a
Polonya	10.62	5.33	20.50	2.90	0.41	2.48	18.89 ^a	120.85 ^a	1.0	296.64 ^a
Portekiz	8.74	3.08	18.20	4.80	0.58	2.31	112.61 ^a	78.08 ^a	1.2	384.20 ^a
Slovak C.	12.91	4.21	19.70	5.70	0.65	2.54	14.17 ^a	222.15 ^a	2.1	146.62 ^a
Slovenya	6.77	1.59	10.90	4.00	2.07	9.11	10.62 ^a	83.06 ^a	1.9	251.37 ^a
Şili	8.16	1.67	14.50	5.50	0.43	2.17	34.55 ^a	126.07 ^a	1.9	252.59 ^a
Türkiye	10.61	1.65	14.40	8.00	0.73	3.16	17.86 ^a	66.50 ^a	1.7	62.08 ^a
Yunanistan	15.36	6.34	27.90	7.40	0.24	2.25	31.93 ^a	86.55 ^a	1.1	604.42 ^a

Notlar: SS standart sapmayı ifade etmektedir. S çarpıklık, K basıklık istatistiklerini temsil etmektedir. JB, Jarque ve Bera (1987) normal dağılım istatistiğini ve BDS, Broock vd. (1996) doğrusallık istatistiğini ifade etmektedir. F-trig, F-test prosedürüyle k 'yı kullanarak Eşitlik 4'te trigonometrik terimlerin bulunmadığına ilişkin boş hipotezi ($\lambda_1 = \lambda_2 = 0$) test eder. k En Küçük Kareler (EKK) tahmininden elde edilen hata kareler toplamını en aza indirerek seçilen Fourier frekansdır. $k \in [1, \dots, 3]$. ^a, ^b ve ^c sırasıyla %1, %5 ve %10'da istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Serilerin yapısı istatistiksel analizler ile incelenmesiyle birlikte serilerdeki yapısal kırılmalar ve serilerin dağılım özellikleri grafik yöntemi ile görsel olarak incelenmiştir. Serilere ilişkin grafikler

Şekil 1'de gösterilmektedir. Buna göre, hiçbir ülkenin işsizlik oranında zaman içerisinde oluşmuş bir trendin olmadığı gözlemlenmektedir. Bu noktada ampirik analizde deterministik trend model dışında bırakılarak sabitli model kullanılacaktır. Serilerin dağılımları incelendiğinde yer yer keskin kırılmaların var olduğu ayrıca zamana yayılan fourier (yumuşak) kırılmaların olduğu gözlemlenmektedir. Dağılım grafiklerinde dikkat çeken diğer bir nokta da serilerin dağılımında doğrusal olmayan, çarpık ve basık bir yapının gözlenmesidir. Bu noktada Tablo 3'te yer alan önsel testler ve Şekil 1'de yer alan grafik incelemesi sonucunda, serilerin doğrusal ve normal olmayan dağılım (non-linearly/non-gaussian distribution) gösterdiği ve serilerde fourier kırılmalarının olduğu tespit edilmektedir.

Şekil 1. Keskin ve Fourier Kırılmalı Dağılım Grafikleri

Sonuç olarak Tablo 3'teki istatistiksel ve Şekil 1 temelindeki grafiksel inceleme sonucunda analizde kullanılan verilerin normal dağılım göstermediği, doğrusal olmayan sürece sahip olduğu, keskin ve fourier yapısal kırılmaları içerdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu noktada uygulanacak yöntemler veri setinin yapısı dikkate alınarak belirlenmektedir.

3.2. Metodoloji

Bu çalışmada OECD ülkelerinde İşsizlik histerisi ve doğal oran hipotezlerinden hangisinin geçerli olduğu birim kök analizi yardımıyla incelenmektedir. Bu bağlamda serilerin rassal yürüyüş sürecine sahip olması yani birim kök süreç göstermesi İHH'nin geçerli olduğunu, durağan süreç göstermesi ise DOH'un geçerli olduğunu ifade etmektedir. Literatürde işsizliğin teorik olarak açıklanmasında kullanılan bu iki hipotez yoğun olarak test edilmekle birlikte sonuçlar üzerinde fikir birliği bulunmamaktadır. Gelişen ampirik yöntemler, veri boyutunun giderek uzaması ve gelişen veri toplama yöntemleri, elde edilen sonuçlarda bir bulmacanın oluşmasına neden olmaktadır. Bulmacanın oluşmasındaki diğer bir nokta da, veri seti yapısının (normal dağılım, doğrusallık, yapısal kırılmalar vb.) göz ardı edilmesi ve bu nedenle veri setini doğru/güçlü açıklayan testlerin seçilmemesidir. Dolayısıyla çalışmada ilk olarak veri setinin yapısı istatistiksel yöntemler ve grafik yaklaşımı ile incelenmekte ve elde edilen bulgulara paralel olarak analizde

kullanılacak birim kök testleri belirlenmektedir. Öncelikle karşılaştırma yapabilmek için klasik birim kök testi olan ADF (Augmented Dickey & Fuller, 1979) testinden yararlanılmaktadır. Daha sonra veri setindeki normal dağılım göstermeme durumu RALS-ADF (Residual Augmented Least Squares-ADF) (Im ve Schmidt, 2008) testi ile, doğrusal olmayan dağılım gösterme durumu Kapetanios, Snell ve Shin (2003) (KSS) testi ile, veri setindeki keskin kırılmalar Zivot & Andrews (1992) (ZA) testi ile ve fourier kırılmalar Fourier-ADF (Enders ve Lee, 2012) ile ve fourier kırılmalar ve doğrusal olmama durumu Fourier-KSS (Christopoulos ve León-Ledesma, 2010) testleri ile dikkate alınmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde de ampirik analizde kullanılacak ilgili testlerin teorik çerçevesi açıklanmaktadır.

3.2.1. ADF (1979) Birim Kök Testi

Birim kök yazını Dickey ve Fuller (1979) çalışması ile başlamaktadır. Buna göre, temel model Eşitlik 1'de gösterildiği gibidir:

$$\Delta Y_t = \mu + \delta t + \alpha Y_{t-1} + \varepsilon_t, \quad \varepsilon_t \sim i. i. d. (0, \sigma^2) \quad (1)$$

burada Y_t bağımlı değişkeni, Y_{t-1} , bağımlı değişkenin bir dönem önceki gecikmelerini, μ sabit terimi ve t trend değişkenini göstermektedir. δ trend katsayısıdır. ε_t , hata terimini temsil etmektedir. Daha sonra Dickey ve Fuller (1981) modelde otokorelasyon ve değişen varyans olma durumunu dikkate alarak bu sorunların düzeltilmesi için parametrik bir yaklaşım önermiştir. Buna göre, DF testindeki temel modele bağımlı değişkenin gecikmelerini bağımsız değişken olarak ekleyerek modeli genişletmiştir.

$$\Delta Y_t = \mu + \delta t + \alpha Y_{t-1} + \sum_{j=1}^q \beta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (2)$$

burada q gecikme boyunu göstermektedir. β ise gecikme katsayısıdır. $\alpha = 1 - \rho$ 'dir. ADF testinde H_0 hipotezi birim kök sürecini, alternatif hipotez ise durağan süreci ifade etmektedir.

3.2.2. RALS-ADF (2008) Birim Kök Testi

ADF testi verilerin normal dağılım gösterdiği varsayımına dayanmaktadır. Bu nedenle normal dağılım göstermeyen serilerde sapmalı sonuçlar verebilmektedir. Im ve Schmidt (2008) serilerin normal dağılım göstermeme durumunu dikkate alarak ADF testini normal dağılım göstermeyen seriler için geliştirerek RALS-ADF testini önermiştir. Temel model Eşitlik 3'te gösterildiği gibidir:

$$\Delta Y_t = \mu + \delta t + \alpha Y_{t-1} + \sum_{j=1}^q \beta_j \Delta Y_{t-j} + \varphi \hat{w}_t + \varepsilon_t \quad (3)$$

Burada Y_t bağımlı değişkeni, Y_{t-1} , bağımlı değişkenin bir dönem önceki gecikmelerini, μ sabit terimi ve t trend değişkenini ifade etmektedir. δ ifadesi trend katsayısını ve ε_t ifadesi hata terimini temsil etmektedir. Ayrıca q gecikme boyunu, β ise gecikme katsayısını göstermektedir. Eşitlik 3'te yer alan \hat{w}_t ifadesi RALS terimidir. Modelde hataların normal dağılım göstermeme durumunun dikkate alınmasında kullanılmaktadır. $\hat{w}_t = h(\hat{\varepsilon}_t) - \bar{K} - \hat{\varepsilon}_t \hat{D}_2$ şeklinde hesaplanmaktadır. $\bar{K} = \frac{1}{T} \sum_{t=1}^T h(\hat{\varepsilon}_t)$ ve $\hat{D}_2 = \frac{1}{T} \sum_{t=1}^T h'(\hat{\varepsilon}_t)$ 'dir. \bar{K} ve \hat{D}_2 'nin hesaplanmasında kullanılan $h(\hat{\varepsilon}_t)$, $h(\hat{\varepsilon}_t) = [\hat{\varepsilon}_t^2, \hat{\varepsilon}_t^3]'$ şeklinde tanımlanmaktadır. Verilerin normal dağılım göstermediği varsayımı altında RALS-ADF testinde H_0 hipotezi birim kök sürecini, alternatif hipotez ise durağan süreci ifade etmektedir.

3.2.3. KSS (2003) Birim Kök Testi

Kapetanios, Snell ve Shin (2003) ADF testini serilerin doğrusal olmayan sürece sahip olması durumu için genişletmiştir. Çünkü ADF testinde testin gücü, serilerin doğrusal olmayan bir dağılım göstermesi durumunda düşmektedir (Balke ve Fomby, 1997). Doğrusal olmayan dinamiklerin varlığı durumunda ADF testine alternatif olarak kullanılacak KSS testine ilişkin temel model Eşitlik 4'te gösterildiği gibidir:

$$\Delta y_t = \mu + \delta t + \phi y_{t-1}^3 + \sum_{j=1}^q \beta_j \Delta y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Burada Y_t bağımlı değişkeni, Y_{t-1} , bağımlı değişkenin bir dönem önceki gecikmelerini, μ sabit terimi ve t trend değişkenini göstermektedir. δ ise trend katsayısıdır. ε_t , hata terimini temsil etmektedir. Eşitlik 4'te yer alan q ifadesi gecikme boyunu, β ise gecikme katsayısını göstermektedir. KSS testinde H_0 hipotezi birim kök sürecini, alternatif hipotez ise serinin doğrusal olmadığı (ESTAR) varsayımı altında durağan süreci ifade etmektedir.

3.2.4. ZA (1992) Birim Kök Testi

Perron (1989), zaman serilerinde yapısal kırılmaların olması durumunda modelde dikkate alınmaması yanlış olan H_0 hipotezinin yanlışlıkla kabul edilmesi yani ikinci tip hata ile karşılaşma olasılığını arttırdığını ifade etmiştir. Perron, Büyük Buhran ve Petrol Krizi'nin serilerin ortalamaları üzerinde büyük değişimlere neden olduğunu fark etmiş ve bu kırılmaları modele kukla değişken yaklaşımı yardımıyla dahil ederek durağan olmayan serilerin aslında durağan olduğu sonucuna ulaşmıştır (Perron, 1989: 1361). Bu sorunun çözümü için yapısal kırılmanın bilindiği varsayımı ile modele kırılmaların dışsal olarak dahil edildiği bir test prosedürünü önermiştir. Ancak bu varsayım verilerin gözlemine dayanan kırılma noktaları seçiminin, verilerden bağımsız olduğu düşünülen bir dağılıma dayalı bir test stratejisi ile tutarlı olmaması nedeniyle eleştirilmiştir (Libanio, 2005: 155). Zivot ve Andrews (1992) bu varsayımı geliştirerek kırılma tarihinin önceden bilinmediği ve içsel olarak belirlendiği durumlar için yeni bir test önermiştir. Model (A), seviyede kırılmayı, Model (B) trendde kırılmayı ve Model (C) seviyede ve trendde kırılmaları aynı anda modelleyen denklem olmak üzere ZA testine ilişkin modeller aşağıdaki eşitliklerde gösterildiği gibidir (Zivot ve Andrews, 1992: 254):

$$\text{Model A: } \Delta Y_t = \mu + \delta t + \mu_1 DU_t + \alpha Y_{t-1} + \sum_{j=1}^q \beta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (5)$$

$$\text{Model B: } \Delta Y_t = \mu + \delta t + \mu_2 DT_t + \alpha Y_{t-1} + \sum_{j=1}^q \beta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (6)$$

$$\text{Model C: } \Delta Y_t = \mu + \delta t + \mu_1 DU_t + \mu_2 DT_t + \alpha Y_{t-1} + \sum_{j=1}^q \beta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (7)$$

burada Y_t bağımlı değişkeni, Y_{t-1} , bağımlı değişkenin bir dönem önceki gecikmelerini, μ sabit terimi ve t trend değişkenini göstermektedir. δ trend katsayısıdır. ε_t , hata terimini temsil etmektedir. ZA testinin hesaplanışında yer alan q ifadeleri gecikme boyunu, β ise gecikme katsayısını göstermektedir. Eşitlik 5, 6, ve 7'de gösterilen DU_t ve DT_t ifadeleri sırasıyla sabitte ve trendde oluşabilecek kırılmaları modele eklemeye kullanılan kukla (dummy) değişkenlerdir ve şu şekilde tanımlanmaktadır:

DU_t , $t > T_B$ ise 1, diğer durumlarda 0.

DT_t , $t > T_B$ ise $t - T_B$, diğer durumlarda 0.

burada T_B , kırılma yılını ifade etmektedir. T_B/T kırılma yılını vermektedir. Kırılma yılının belirlenebilmesi için $j = 2/T$ ile $j = (T - 1)/T$ aralığındaki her bir kırılma tarihi için En Küçük Kareler (EKK) yöntemi ile $t - 2$ adet regresyon kurulmakta ve α 'nın minimum t istatistiğine sahip modele ilişkin kırılma tarihi uygun kırılma tarihi olarak belirlenmektedir (Zivot ve Andrews, 1992, 254-255). ZA testinde yapısal kırılmaların varlığı varsayımı altında H_0 hipotezi birim kök sürecini, alternatif hipotez ise durağan süreci ifade etmektedir.

3.2.5. Fourier-ADF Birim Kök Testi

ZA testi gibi kırılmanın yapısı hakkında önsel (içsel/dışsal, ani/kademeli, tek/çift vb.) bilgiye ihtiyaç duyan birim kök testleri kırılmanın gerçekleşme sayısı, biçimi, formu ve şekli hakkında bazı varsayımlar üzerine kuruludur. Ancak her zaman kırılmanın sayısı, biçimi ve şekli hakkında önsel bilgiye sahip olmak mümkün olmamaktadır. Bu duruma ek olarak seride birçok durum aynı anda olabilmektedir. Enders ve Lee (2012) ADF testini genişleterek kırılmanın yapısı hakkında

herhangi bir önsel bilgiye ihtiyaç olmadan her türlü kırılmayı yakalayabilen Fourier-ADF testini önermiştir. Fourier-ADF testine ilişkin temel model Eşitlik 8’de gösterildiği gibidir:

$$\Delta y_t = \mu + \delta t + \theta_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \theta_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \alpha y_{t-1} + \sum_{j=1}^q \beta_j \Delta y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (8)$$

burada Y_t bağımlı değişkeni, Y_{t-1} , bağımlı değişkenin bir dönem önceki gecikmelerini, μ sabit terimi ve t trend değişkenini göstermektedir. δ trend katsayısıdır. ε_t , hata terimini temsil etmektedir. Eşitlik 8’de T , gözlem sayısını ve k , fourier frekans sayısını ifade etmektedir. Optimal frekans sayısı kalıntı kareleri minimum yapan frekans sayısı dikkate alınarak belirlenmektedir Fourier-ADF testinin hesaplanışında yer alan q ifadeleri gecikme boyunu, β ise gecikme katsayısını göstermektedir (Davis, 1987). Fourier-ADF testinde yapısal kırılmaların varlığı varsayımı altında H_o hipotezi birim kök sürecini, alternatif hipotez ise durağan süreci ifade etmektedir.

3.2.6. Fourier-KSS (2010) Birim Kök Testi

Christopoulos ve León-Ledesma (2010) ADF testini veri setinin doğrusal olmayan dağılıma ve fourier kırılmalara sahip olma durumu için genişletmiştir. Fourier-KSS testine ilişkin temel model Eşitlik 9’da gösterildiği gibidir:

$$y_t = \mu + \delta t + \theta_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \theta_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + v_t \quad (9)$$

$$\Delta \hat{v}_t = \lambda \hat{v}_{t-1}^3 + \sum_{j=1}^q \beta_j \Delta \hat{v}_{t-j} + \varepsilon_t \quad (9.1)$$

burada Y_t bağımlı değişkeni, μ sabit terimi ve t trend değişkenini göstermektedir. δ trend katsayısıdır. Eşitlik 9’da T , gözlem sayısını göstermekte ve v_t ifadesi eşitlik 9.1’deki gibi hesaplanmaktadır. Fourier-KSS testinin hesaplanışında yer alan q ifadeleri gecikme boyunu, β ise gecikme katsayısını göstermektedir. Fourier-KSS testi ADF testinde doğrusal olmayan yapının ve yapısal kırılmaların varlığı durumunda yaşanan güç düşüklüğüne karşı dirençli bir metodoloji sunmaktadır. Bu bağlamda Fourier-KSS testi yapısal kırılmaları ve doğrusal olmayan düzeltmeyi birlikte açıklamaktadır. Fourier-KSS testinde H_o hipotezi birim kökün süreci, alternatif hipotez ise durağan süreci ifade etmektedir.

4. Ampirik Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde OECD ülkelerinde İHH’nin geçerliliği ampirik yöntemlerle incelenmektedir. Bu kapsamda farklı birim kök testlerinden yararlanılmaktadır. Tablo 4’te yapısal kırılmaların dikkate alınmadığı, Tablo 5’te ise yapısal kırılmaların dikkate alındığı birim kök testleri ile yapılan analiz sonuçları listelenmektedir. Analizde kullanılan tüm testlerde sıfır hipotezi birim kök sürecini, alternatif hipotez ise durağan süreci test etmektedir. Buna göre H_o hipotezinin reddedilmesi yani serinin durağan sürece sahip olması durumunda DOH, H_o hipotezinin reddedilememesi yani serisinin birim kök sürecine sahip olması durumunda ise İHH’nin geçerli olduğu sonucuna varılmaktadır.

Tablo 4’te listelenen sonuçlar incelendiğinde, ADF testi sonuçlarına göre ABD, Avusturya, Belçika, Estonya Finlandiya, Hollanda, Kanada, Kore ve Şili için (geriye kalan 27 ülke için İHH’nin geçerli olduğu), RALS-ADF testi sonuçlarına göre ABD, Avusturya, Danimarka, Estonya, İspanya, İsveç, Kanada, Kolombiya, Kore, Kosta Rika, Litvanya ve Şili için (geriye kalan 24 ülke için ise İHH’nin geçerli olduğu) ve KSS testi sonuçlarına göre ise ABD, Avusturya, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, Kanada, Kosta Rika, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Meksika, Portekiz, Şili, Türkiye ve Yunanistan için (geriye kalan 20 ülke için ise İHH’nin geçerli olduğu) DOH’un geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 4. Birim Kök Analizi Sonuçları-Yapısal Kırılmasız Testler

Ülkeler	Kırılmasız & Normal Dağılım	Kırılmasız & Normal Olmayan Dağılım	Kırılmasız & Doğrusal olmama
	ADF	RALS-ADF	KSS
ABD	-3.676 ^a	-2.983 ^a	-8.578 ^a
Almanya	-0.690	-1.077	-1.403
Avustralya	-2.374	-2.316	-2.305
Avusturya	-2.574 ^c	-3.552 ^b	-3.844 ^a
Belçika	-2.758 ^c	-2.075	-2.349
Birleşik K. Çek C.	-1.660	-1.713	-1.580
Danimarka	-1.527	-1.278	-1.723
Estonya	-2.466	-2.798 ^c	-2.591
Finlandiya	-2.632 ^c	-2.944 ^b	-3.998 ^a
Fransa	-3.033 ^b	-2.461	-2.678 ^b
Hollanda	-1.810	-2.047	-2.704 ^b
İrlanda	-3.145 ^b	-2.413	-2.877 ^b
İspanya	-1.272	-0.924	-1.730
İsrail	-2.467	-2.659 ^c	-2.249
İsveç	-2.308	-1.983	-2.231
İtalya	-2.484	-2.690 ^c	-1.838
İzlanda	-2.123	-2.179	-2.525
Japonya	-2.260	-1.826	-1.870
Kanada	-1.342	-1.156	-1.937
Kolombiya	-2.962 ^b	-3.730 ^a	-3.899 ^a
Kore	-1.799	-2.669 ^b	-2.105
Kosta Rika	-3.188 ^b	-2.964 ^b	-2.517
Letonya	-1.828	-3.475 ^a	-2.755 ^c
Litvanya	-2.311	-2.184	-2.720 ^c
Lüksemburg	-2.499	-3.502 ^a	-3.164 ^b
Macaristan	-1.519	-1.651	-3.773 ^a
Meksika	-1.301	-1.008	-2.059
Norveç	-2.496	-2.512	-3.201 ^b
Polonya	-2.447	-2.504	-1.958
Portekiz	-1.432	-1.629	-1.476
Slovak C.	-2.136	-1.702	-2.731 ^c
Slovenya	-0.783	-0.366	-1.180
Şili	-1.815	-1.634	-2.472
Türkiye	-3.158 ^b	-3.709 ^a	-4.437 ^a
Yunanistan	-1.782	-1.297	-3.340 ^b
	-2.142	-2.338	-2.971 ^b

Notlar: Veri frekansının aylık olmasını nedeniyle maksimum gecikme uzunluğu tüm testler için 12 olarak, optimum gecikme uzunluğu ise t-istatistiği bilgi kriterine göre belirlenmektedir. Tabloda sabitli modele ilişkin sonuçlar listelenmiştir. Testlere ilişkin kritik değerler Ek 1’de listelenmiştir. a, b ve c sırasıyla %1, %5 ve %10’da istatistiksel olarak anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 5’te yer alan sonuçlar incelendiğinde, ZA testi sonuçlarına göre İsrail, Kore, Kosta Rika, Letonya, Litvanya ve Slovak Cumhuriyeti (geriye kalan 30 ülke için ise İHH’nin geçerli olduğu) için, Fourier-ADF testi sonuçlarına göre ABD, Avustralya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Hollanda, İspanya, İtalya, İzlanda, Kanada, Kolombiya, Kore, Letonya, Litvanya, Meksika, Şili ve Yunanistan (geriye kalan 17 ülke için ise İHH’nin geçerli olduğu) için ve Fourier-KSS testi sonuçlarına göre ABD, Avustralya, Avusturya, Belçika, Fransa, Hollanda, İsveç, İtalya, İzlanda, Kanada, Lüksemburg, Meksika, Portekiz, Slovenya, Türkiye, Şili ve Yunanistan (geriye kalan 19 ülke için ise İHH’nin geçerli olduğu) için DOH’un geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 5. Birim Kök Analizi Sonuçları-Yapısal Kırılmalı Testler

Ülkeler	Keskin Kırılma & Normal Dağılım		Fourier Kırılmalar & Normal Dağılım	Doğrusal Olmama & Fourier Kırılmalar
	İstatistik	ZA	Fourier-ADF İstatistik	Fourier-KSS İstatistik
ABD	-4.263	1972M08	-4.621 ^a	-10.358 ^a
Almanya	-4.219	2001M02	-2.422	-2.327
Avustralya	-3.408	1998M06	-4.061 ^b	-3.648 ^b
Avusturya	-3.991	2003M08	-3.604 ^c	-4.107 ^b
Belçika	-3.504	1992M07	-2.845 ^c	-3.940 ^a
Birleşik K. Çek C.	-2.68	2005M07	-1.589	-1.333
Danimarka	-3.156	1997M09	-2.928	-2.743
Estonya	-3.387	2008M08	-3.711 ^b	-2.718
Finlandiya	-3.989	2008M04	-2.911 ^c	-2.737
Fransa	-2.344	1998M04	-3.070 ^c	-2.937
Hollanda	-3.697	1999M01	-2.213	-3.325 ^c
İrlanda	-2.939	2002M09	-3.762 ^b	-3.329 ^c
İspanya	-4.569	2008M01	-2.258	-1.758
İsrail	-3.972	2008M02	-4.113 ^a	-2.902
İsveç	-5.518 ^a	2020M03	-2.436	-1.406
İtalya	-3.823	1991M05	-2.619	-3.092 ^c
İzlanda	-3.064	2011M03	-3.047 ^c	-3.351 ^b
Japonya	-3.614	2008M03	-3.511 ^b	-5.204 ^a
Kanada	-3.087	2010M09	-2.887	-2.503
Kolombiya	-4.277	1974M05	-4.340 ^a	-7.825 ^a
Kore	-4.25	2019M05	-3.492 ^c	-2.027
Kosta Rika	-6.034 ^a	1997M09	-3.621 ^b	-2.711
Letonya	-6.327 ^a	2020M01	-2.860	-2.929
Litvanya	-5.763 ^a	2008M05	-3.068 ^c	-2.673
Lüksemburg	-4.668 ^c	2008M04	-3.224 ^c	-2.573
Macaristan	-3.829	2002M05	-3.249	-6.011 ^a
Meksika	-3.539	2013M07	-1.218	-1.518
Norveç	-2.762	2014M06	-2.848 ^c	-3.510 ^b
Polonya	-4.091	1995M01	-2.551	-2.730
Portekiz	-3.189	2005M05	-2.167	-2.420
Slovak C.	-2.189	2015M08	-3.134	-3.422 ^c
Slovenya	-4.76 ^c	2008M11	-0.299	-0.484
Şili	-3.777	2008M11	-2.516	-3.031 ^c
Türkiye	-4.301	1998M07	-4.092 ^a	-3.853 ^a
Yunanistan	-3.968	2010M08	-2.126	-3.947 ^a
	-3.589	2009M09	-3.483 ^c	-4.450 ^a

Notlar: Veri frekansının aylık olmasını nedeniyle maksimum gecikme uzunluğu tüm testler için 12 olarak, optimum gecikme uzunluğu ise t-istatistiği bilgi kriterine göre belirlenmektedir. ZA testinde sabitli kırılma (Model A) sonuçları listelenmiştir. Fourier-ADF ve Fourier-KSS testinde sabitli modele ilişkin sonuçlar listelenmiştir. TB kırılma tarihini temsil etmektedir. Fourier-ADF testi, Tablo 3'te rapor edilen k' 'ya dayanmaktadır. Testlere ilişkin kritik değerler Ek 2'de listelenmiştir. ^a, ^b ve ^c sırasıyla %1, %5 ve %10'da istatistiksel olarak anlamlılığı göstermektedir.

5. Tartışma

Elde edilen bulguların okuyucular tarafından daha rahat gözlemlenebilmesi amacıyla sonuçlar Tablo 6'da görsel olarak özetlenmektedir. Test bazında genel bir değerlendirme yapıldığında fourier kırılmaların ve doğrusal olmama durumunun dikkate alınmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü yapılan ampirik analizler doğrultusunda, sonuçlarda dikkate değer bir farklılık olduğu tespit edilmektedir. Literatür incelendiğinde fourier kırılmaları ve doğrusal olmamayı dikkate almayan çalışmalarda büyük oranda İHH'nin geçerli olduğu bulgusu görülmektedir (Blanchard ve Summers, 1986; Roed, 1996; Song ve Wu, 1998; Everaet, 2001; Roed, 2002; Feve vd., 2003; Camarero ve Tamarit, 2004; Camarero vd., 2006; Özcan, 2012; Bakas ve Makhoulouf, 2020; Dedeoğlu, 2021). Nitekim bu çalışmadaki bulgular, Fourier-ADF testi dışında OECD ülkelerinde ağırlıklı olarak İHH'nin geçerli olduğunu ortaya koyarak literatürdeki çalışmaların bulgularını büyük oranda desteklemektedir. Ancak analizde yer alan Fourier-ADF ve Fourier-KSS testlerinde, DOH'un geçerli olduğu ülke sayısının artması dikkat çekmektedir.

Çalışma, fourier birim kök testlerinden elde edilen bulguların, geleneksel birim kök testlerine ait sonuçlardan ayrıştığını ortaya koyarak, literatüre katkı sunmaktadır.

Şüphesiz, işsizlik açısından hangi hipotezin geçerli olduğu sonucu, politika yapıcılar açısından önem arz etmektedir. Çünkü veri seti yapısını dikkate alan yöntemler ile güvenilir sonuçların elde edilmesi, uygulanacak politikaların etkinliğine doğrudan tesir edebilmektedir. Diğer yandan işsizliğe dair yapılacak yanlış teşhisler doğrultusunda uygulanan politikalar, arzulanmayan sonuçlar doğurabilmektedir. Dolayısıyla geliştirilen yeni yöntemlerin bulgular açısından geleneksel yöntemlerden farklılaşması ve güvenilirliklerini tartışmaya açması, çalışmanın odaklandığı konuları ifade etmektedir.

Tablo 6. Özet Sonuç Tablosu

Ülkeler	ADF	RALS-ADF	KSS	ZA	Fourier-ADF	Fourier-KSS
ABD	√	√	√	X	√	√
Almanya	X	X	X	X	X	X
Avustralya	X	X	X	X	√	√
Avusturya	√	√	√	X	√	√
Belçika	√	X	X	X	√	√
Birleşik K.	X	X	X	X	X	X
Çek C.	X	X	X	X	X	X
Danimarka	X	√	X	X	√	X
Estonya	√	√	√	X	√	X
Finlandiya	√	X	√	X	√	X
Fransa	X	X	√	X	X	√
Hollanda	√	X	√	X	√	√
İrlanda	X	X	X	X	X	X
İspanya	X	√	X	X	√	X
İsrail	X	X	X	√	X	X
İsveç	X	√	X	X	X	√
İtalya	X	X	X	X	√	√
İzlanda	X	X	X	X	√	√
Japonya	X	X	X	X	X	X
Kanada	√	√	√	X	√	√
Kolombiya	X	√	X	X	√	X
Kore	√	√	X	√	√	X
Kosta Rika	X	√	√	√	X	X
Letonya	X	X	√	√	√	X
Litvanya	X	√	√	√	√	X
Lüksemburg	X	X	√	X	X	√
Macaristan	X	X	X	X	X	X
Meksika	X	X	√	X	√	√
Norveç	X	X	X	X	X	X
Polonya	X	X	X	X	X	X
Portekiz	X	X	√	X	X	√
Slovak C.	X	X	X	√	X	X
Slovenya	X	X	X	X	X	√
Şili	√	√	√	X	√	√
Türkiye	X	X	√	X	X	√
Yunanistan	X	X	√	X	√	√

Not: √ sembolü DOH'un geçerli olduğunu, X sembolü ise İHH'nin geçerli olduğunu ifade etmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Makroekonomik değişkenler arasında yer alan işsizlik oranları önemli bir sorunsal olarak kabul görmektedir. İşsizlik üzerinde meydana gelen bir şokun etkisinin kalıcı olup olmaması ise işsizlikten daha kritik durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim oluşan şoklar kalıcı olduğunda işsizliği daha da artırmaktadır. Bu çalışmada da OECD ülkelerinde işsizlik üzerinde oluşan şokların kalıcı olup olmadığının sınanması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda geleneksel birim kök testlerine ek olarak fourier kırılmaları ve doğrusal olmamayı dikkate alan birim kök testleri de kullanılmaktadır. Böylece veri setinin yapısı dikkate alınarak daha güvenilir sonuçların elde edilmesi amaçlanmaktadır. Nitekim, yakın literatürde, fourier birim kök testlerinin makroekonomik serilere daha uygun olduğu sıklıkla tartışılmaktadır. Kırılmaların yapısına

bakmaksızın tüm kırılmaları açıklayabilmesi bu testlerin tercih edilme nedenleri arasında yer almaktadır. Enders ve Lee, (2012) fourier testlerin daha güvenilir sonuçlar verdiğini ifade etmektedir.

Elde edilen bulgular, 8 ülke dışında OECD ülkelerine dair sonuçların yöntemlere göre farklılaştığını ortaya koymaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, OECD ülkelerinde işsizlik oranlarında fourier kırılmaların varlığı öne çıkmaktadır. Bu nedenle fourier kırılmaları dikkate alan testler uygulandığında Doğal Oran Hipotezi lehine sonuçların arttığına dair kanıtlar elde edilmektedir. Ülke bazında sonuçlar değerlendirildiğinde, Almanya, Birleşik K., Çek Cumhuriyeti, İrlanda, Japonya, Macaristan, Norveç ve Polonya için tüm birim kök testlerinde İşsizlik Histerisi Hipotezi'nin geçerli olduğu tespit edilmektedir. ABD, Avusturya, Kanada ve Şili için ise büyük oranda (6 birim kök testinin 5'inin sonucuna göre) Doğal Oran Hipotezi'nin geçerli olduğuna dair kanıtlar sunulmaktadır. Son olarak Türkiye için KSS ve Fourier-KSS sonuçları Doğal Oran Hipotezi'nin, diğer birim kök testlerinin sonuçları ise İşsizlik Histerisi Hipotezi'nin geçerliliğini destekler niteliktedir.

Tüm testlerde histeri etkisinin geçerli olduğu Almanya, Birleşik K., Çek Cumhuriyeti, İrlanda, Japonya, Macaristan, Norveç ve Polonya'da istihdam piyasasının meydana gelen şoklara karşı kırılğan olduğu söylenebilmektedir. Dolayısıyla bu ülkelerde istihdam piyasasının korunabilmesi amacıyla oluşabilecek şoklara önlem alınması gerekmektedir. Kriz dönemlerinde sosyal güvenlik primlerinin devlet tarafından karşılanması, işçi ücretlerinin belirli bir dönem bir kısmı veya tamamının devlet tarafından sübvansede edilmesi, kapasite artırmaktan ziyade yeni yatırımları teşvik eden vergi düzenlemelerinin uygulanması, çarpan etkisi dikkate alınarak kamu transfer harcamalarının artırılması ve tabanının genişletilmesi, özellikle ekonomik hacmin düşük olduğu bölgelerde devletin yatırımlar, teşvikler, iktisadi işletmeler vb. araçlar ile kalkınmaya öncülük etmesi ve nihai işveren konumunda rol alması, kurumlar vergisi başta olmak üzere vergi oranlarının uluslararası düzeyde rekabetçi yapıya kavuşturulması, ekonomik ve politik risklerin minimize edilmesi ile doğrudan yabancı yatırımlar açısından uygun ortamın oluşturulması, kamu borçlanmasında ticari bankaların tercih edilmesi önerilebilecekler arasında yer almaktadır.

Ağırlıklı olarak Doğal Oran Hipotezi'nin geçerli olduğu ABD, Avusturya, Kanada ve Şili'de ise istihdam piyasasının nispeten dirençli olduğu söylenebilmektedir. Daha açık bir ifadeyle bu ülkelerde oluşan şokların işsizlik üzerinde etkisi kalıcı olmamaktadır. Dolayısıyla ekonomik istikrarın sağlanmasına yönelik olarak fiyat istikrarına odaklanılması gerektiği düşünülmektedir. Nitekim işsizlik üzerinde meydana gelen şoklar kalıcı etki doğurmamaktadır.

Son olarak Türkiye açısından bulgular incelendiğinde, uygulanan altı yöntemin dördünde İşsizlik Histerisi Hipotezi'nin geçerli olduğu tespit edilmektedir. Bu sonuçlar, literatürde Türkiye için geleneksel yöntemleri uygulayan Yıldırım (2011), Bayraktar (2015), Berk ve Çağlar (2016), Yılcı (2009) ile İdikut Özpençe ve Ergen (2017) çalışmaları ile örtüşmektedir. Ancak çalışmada doğrusal olmayan yapıyı dikkate alan testlerde (KSS ve Fourier KSS) Türkiye için Doğal Oran Hipotezi'nin geçerli olduğu gözlemlenmektedir. Bulgular, Türkiye için benzer testleri uygulayan Yıldırım ve İnançlı (2018) ile Özkan ve Altınsoy (2015 - Erkekler için 15-44 yaş - Kadınlar için 20-24 ve 60-64 yaş grupları için geçerli) çalışmaları ile tutarlılık göstermekte ve Türkiye'de işsizliği etkileyen olumlu bir şokta işsizlik oranının düştüğünü, olumsuz bir şokta ise işsizlik oranının arttığına dair kanıtlar sunmaktadır. Buna göre, Türkiye'de istihdam artırıcı politikalar kısa dönemde etkili olsa bile enflasyon beklentilerini artırabilmesi ve uzun dönemde enflasyon yükseltebilmesi, Friedman (1968) tarafından ileri sürülen Monetarist yaklaşım kapsamında açıklanabilmektedir. Nitekim son dönemde uygulanan politikalar incelendiğinde işsizlik oranlarında dramatik bir artış olmamasına rağmen enflasyonda yaşanan artış dikkat çekmektedir. Dolayısıyla politika yapıcılar için kısa dönemli istihdam politikaları yerine fiyat istikrarını sağlamaya yönelik politika uygulamaları önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkuş, Ö. ve Topuz, S.G., (2019). "İşsizlik Histerisinin Geçerliliği: Gelişmekte Olan En Kırılgan Beşli", *Sosyoekonomi*, 27 (39), 69-80.
- Bakas, D. ve Makhoul, Y., (2020). "Can The Insider–Outsider Theory Explain Unemployment Hysteresis in OECD Countries?", *Oxford Economic Papers*, 72 (1), 149-163.
- Balke, N.S. ve Fomby, T.B., (1997). "Threshold Cointegration", *International Economic Review*, 627-645.
- Bayrakdar, S., (2015). "Türkiye İçin İşsizlik Histerisi ya da Doğal İşsizlik Oranı Hipotezinin Geçerliliğinin Sınanması", *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 45-61.
- Berk E. ve Çağlar A.E., (2016). "Türkiye’de İşsizlik Histerisi: Yapısal Kırılgalı Birim Kök Analizi", *International Multidisciplinary Conference*, Antalya, 21-22 April 2016 , 830-836.
- Blanchard, O.J. ve Summers, L.H., (1986). "Hysteresis and The European Unemployment Problem", *NBER Macroeconomics Annual*, 1, 15-78.
- Broock, W.A., Scheinkman, J.A., Dechert, W.D. ve LeBaron, B., (1996). "A Test for Independence Based on The Correlation Dimension", *Econometric Reviews*, 15 (3), 197-235.
- Camarero, M. ve Tamarit, C., (2004). "Hysteresis vs. Natural Rate of Unemployment: New Evidence for OECD Countries", *Economics Letters*, 84 (3), 413-417.
- Camarero, M., Carrión-i-Silvestre, J.L. ve Tamarit, C., (2006). "Testing for Hysteresis in Unemployment in OECD Countries: New Evidence Using Stationarity Panel Tests With Breaks", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 68, 167-182.
- Christopoulos, D.K. ve León-Ledesma, M.A., (2010). "Smooth Breaks and Non-Linear Mean Reversion: Post-Bretton Woods Real Exchange Rates", *Journal of International Money and Finance*, 29 (6), 1076-1093.
- Davis, E.P., (1987). "A Stock-Flow Consistent Macro-Econometric Model of The UK Economy-Part I", *Journal of Applied Econometrics*, 2 (2), 111-132.
- Dedeoğlu, M., (2021). "OECD Ülkelerinde İşsizliğin Histeri ve Doğal Oran Çerçevesinde İncelenmesi: Alternatif Panel Birim Kök Testlerinden Kanıtlar", *Ekoist: Journal of Econometrics and Statistics*, 35, 129-145.
- Dickey, D.A. ve Fuller, W.A., (1979). "Distribution of The Estimators for Autoregressive Time Series with A Unit Root", *Journal of the American Statistical Association*, 74 (366a), 427-431.
- Dickey, D.A. ve Fuller, W.A., (1981). "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with A Unit Root", *Econometrica: Journal of The Econometric Society*, 1057-1072.
- Enders, W. ve Lee, J., (2012). "A Unit Root Test Using A Fourier Series to Approximate Smooth Breaks", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 74 (4), 574-599.
- Ener, M. ve Arıca, F., (2011). "Is There Hysteresis in Unemployment in OECD Countries? Evidence From Panel Unit Root Test With Structural Breaks", *Chinese Business Review*, 10 (4), 294-304.
- Everaert, G., (2001). "Infrequent Large Shocks to Unemployment: New Evidence on Alternative Persistence Perspectives", *Labour*, 15 (4), 555-577.
- Fève, P., Hènin, P.Y. ve Jolivaldt, P., (2003). "Testing for Hysteresis: Unemployment Persistence and Wage Adjustment", *Empirical Economics*, 28, 535-552.
- Friedman, M., (1968). "The Role of Monetary Policy", *The American Economic Review*, 58 (1), 1-17.
- Furaker, B., (2009). "Unemployment and Social Protection", Giugni, M. (Ed.), *The Politics of Unemployment in Europe: Policy Responses and Collective Action* (pp. 17-34), Farnham: Ashgate Publishing Limited.

- Giugni, M., (2009). "State and Civil Society Responses to Unemployment: Welfare, Conditionality and Collective Action", Giugni, M. (Ed.), *The Politics of Unemployment in Europe: Policy Responses and Collective Action* (p. 1-16), Farnham: Ashgate Publishing Limited.
- Hansen, B. E., (1995). "Rethinking The Univariate Approach to Unit Root Testing: Using Covariates to Increase Power", *Econometric Theory*, 11 (5), 1148-1171.
- Im, K.S. ve Schmidt, P., (2008). "More Efficient Estimation Under Non-Normality When Higher Moments Do Not Depend on The Regressors, Using Residual Augmented Least Squares", *Journal of Econometrics*, 144 (1), 219-233.
- Im, K. S., Lee, J. ve Tieslau, M. (2005). "Panel LM Unit-Root Tests with Level Shifts", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 67 (3), 393-419.
- Jarque, C.M. ve Bera, A.K., (1987). "A Test for Normality of Observations and Regression Residuals", *International Statistical Review/Revue Internationale de Statistique*, 55(2), 163-172.
- Kapetanios, G., Shin, Y. ve Snell, A., (2003). "Testing for A Unit Root in The Nonlinear STAR Framework", *Journal of Econometrics*, 112 (2), 359-379.
- Khraief, N., Shahbaz, M., Heshmati, A. ve Azam, M., (2020). "Are Unemployment Rates in OECD Countries Stationary? Evidence From Univariate and Panel Unit Root Tests", *The North American Journal of Economics and Finance*, 51, 100838.
- Lee, C.C. ve Chang, C.P., (2008). "Unemployment Hysteresis in OECD Countries: Centurial Time Series Evidence With Structural Breaks", *Economic Modelling*, 25, 312-325.
- Lee, J. ve Strazicich, M.C., (2003). "Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test with Two Structural Breaks", *Review of Economics and Statistics*, 85(4), 1082-1089.
- Libanio, G.A., (2005). "Unit Roots in Macroeconomic Time Series: Theory, Implications, and Evidence", *Nova Economia*, 15(3), 145-176.
- McLaughlin, E., (1992). "Towards Active Labour Market Policies: An Overview", McLaughlin, E. (Ed.), *Understanding Unemployment - New Perspectives on Active Labour Market Policies* (p. 1-22), London: Routledge.
- OECD, <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm> , 10.02.2022.
- Omay, T., (2015). "Fractional Frequency Flexible Fourier Form to Approximate Smooth Breaks in Unit Root Testing", *Economics Letters*, 134, 123-126.
- Ozpence, A.I. ve Ergen, E. (2017). "Analysis of Unemployment Hysteresis in Turkey: Structural Break Unit Root Test", *Journal of Economics, Finance and Accounting (JEFA)*, 4(4), 368-376.
- Özcan, B., (2012). "İşsizlik Histerisi Hipotezi OECD Ülkeleri İçin Geçerli mi? Yapısal Kırılmalı Birim Kök Analizi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 40, 95-117.
- Özkan, Y. ve Altınsoy, A. (2015). "İşsizlik ve İstihdamda Histeri Etkisi (Türkiye, 1988-2014)", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 16. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi Özel Sayısı, 123-130.
- Papell, D.H., Murray, C.J. ve Ghiblawi, H., (2000). "The Structure of Unemployment", *Review of Economics and Statistics*, 82 (2), 309-315.
- Perron, P., (1989). "The Great Crash, The Oil Price Shock, and The Unit Root Hypothesis", *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 57 (6), 1361-1401.
- Phelps, E. S., (1994). *Structural Slumps: The Modern Equilibrium Theory of Unemployment, Interest, and Assets*. Harvard University Press.
- Roed, K., (1996). "Unemployment Hysteresis-Macro Evidence From 16 OECD Countries", *Empirical Economics*, 21 (4), 589-600.
- Roed, K., (2002). "Unemployment Hysteresis and The Natural Rate of Vacancies", *Empirical Economics*, 27 (4), 687-704.

- Romero-Avila, D. ve Usabiaga C., (2007). "Unit Root Tests, Persistence, and the Unemployment Rate of the U.S. States", *Southern Economic Journal*, 73(3), 698-716.
- Song, F.M. ve Yangru, W.U., (1998). "Hysteresis in Unemployment Evidence From OECD Countries", *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 38 (2) 181-192.
- Tanzi, V. ve Schuknecht L., (2000). *Public Spending in The 20th Century: A Global Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- World Bank (2022). <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS> , 15.02.2022.
- World Bank, Global Economic Monitor, [https://databank.worldbank.org/source/global-economic-monitor-\(gem\)](https://databank.worldbank.org/source/global-economic-monitor-(gem)) , 10.02.2022.
- Yalçinkaya, Ö. ve Kaya, V., (2017). "Doğal İşsizlik Oranı Mı Yoksa İşsizlik Histerisi Mi? OECD Ülkeleri İçin Yeni Nesil Panel Birim Kök Testlerinden Kanıtlar (1980-2015)", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17 (33), 1-18.
- Yılanç V. (2009). "Yapısal Kırımlar Altında Türkiye İçin İşsizlik Histerisinin Sınanması", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10, 2, 324-335.
- Yıldırım S. (2011). "Türkiye'de Histeri Hipotezinin Geçerliliğinin Çoklu Yapısal Kırımlı CKP Birim Kök Testiyle Sınanması", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 22, 28-47.
- Yıldırım, S. ve İnançlı, S. (2018). "Türkiye'de İşsizlik Histerisi Hipotezinin Geçerliliğinin Ampirik Olarak Değerlendirilmesi", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14, 45-54.
- Zivot, E. ve Andrews, D. W. K., (1992). "Further Evidence on The Great Crash, The Oil-Price Shock, and The Unit-Root Hypothesis", *Journal of Business & Economic Statistics*, 20 (1), 25-44.

EKLER

Ek 1. Kırılmasız Birim Kök Testlerine İlişkin Kritik Değer Tablosu

Ülkeler	ADF			RALS-ADF			KSS		
	%1	%5	%10	%1	%5	%10	%1	%5	%10
ABD	-3.435	-2.859	-2.567	-2.978	-2.331	-1.977	-3.38	-2.93	-2.66
Almanya	-3.421	-2.843	-2.550	-3.399	-2.820	-2.518	-3.38	-2.93	-2.66
Avustralya	-3.429	-2.852	-2.560	-3.377	-2.783	-2.483	-3.38	-2.93	-2.66
Avusturya	-3.424	-2.846	-2.553	-3.362	-2.753	-2.457	-3.38	-2.93	-2.66
Belçika	-3.420	-2.844	-2.552	-3.400	-2.821	-2.519	-3.38	-2.93	-2.66
Birleşik K.	-3.419	-2.842	-2.550	-3.393	-2.812	-2.509	-3.38	-2.93	-2.66
Çek C.	-3.429	-2.850	-2.557	-3.432	-2.860	-2.565	-3.38	-2.93	-2.66
Danimarka	-3.419	-2.842	-2.550	-3.389	-2.806	-2.503	-3.38	-2.93	-2.66
Estonya	-3.421	-2.842	-2.548	-3.396	-2.815	-2.513	-3.38	-2.93	-2.66
Finlandiya	-3.423	-2.846	-2.553	-3.386	-2.800	-2.497	-3.38	-2.93	-2.66
Fransa	-3.420	-2.844	-2.552	-3.260	-2.665	-2.346	-3.38	-2.93	-2.66
Hollanda	-3.422	-2.846	-2.553	-3.304	-2.722	-2.415	-3.38	-2.93	-2.66
İrlanda	-3.419	-2.842	-2.550	-3.320	-2.731	-2.427	-3.38	-2.93	-2.66
İspanya	-3.423	-2.846	-2.554	-3.376	-2.781	-2.481	-3.38	-2.93	-2.66
İsrail	-3.412	-2.809	-2.507	-3.407	-2.829	-2.529	-3.38	-2.93	-2.66
İsviçre	-3.419	-2.842	-2.550	-3.373	-2.774	-2.475	-3.38	-2.93	-2.66
İtalya	-3.419	-2.842	-2.550	-3.295	-2.718	-2.408	-3.38	-2.93	-2.66
İzlanda	-3.433	-2.850	-2.555	-3.165	-2.546	-2.211	-3.38	-2.93	-2.66
Japonya	-3.423	-2.848	-2.557	-3.409	-2.831	-2.531	-3.38	-2.93	-2.66
Kanada	-3.425	-2.850	-2.559	-3.261	-2.667	-2.348	-3.38	-2.93	-2.66
Kolombiya	-3.438	-2.853	-2.555	-3.213	-2.607	-2.278	-3.38	-2.93	-2.66
Kore	-3.417	-2.839	-2.547	-3.291	-2.712	-2.401	-3.38	-2.93	-2.66
Kosta Rika	-3.429	-2.837	-2.538	-3.251	-2.651	-2.330	-3.38	-2.93	-2.66
Letonya	-3.416	-2.836	-2.543	-3.370	-2.768	-2.470	-3.38	-2.93	-2.66
Litvanya	-3.424	-2.844	-2.550	-3.322	-2.732	-2.428	-3.38	-2.93	-2.66
Lüksemburg	-3.419	-2.842	-2.550	-3.344	-2.744	-2.444	-3.38	-2.93	-2.66
Macaristan	-3.422	-2.842	-2.549	-3.367	-2.762	-2.465	-3.38	-2.93	-2.66
Meksika	-3.418	-2.841	-2.549	-3.375	-2.778	-2.478	-3.38	-2.93	-2.66
Norveç	-3.421	-2.844	-2.551	-3.398	-2.818	-2.516	-3.38	-2.93	-2.66
Polonya	-3.419	-2.840	-2.546	-3.370	-2.767	-2.469	-3.38	-2.93	-2.66
Portekiz	-3.422	-2.846	-2.553	-3.365	-2.758	-2.461	-3.38	-2.93	-2.66
Slovak C.	-3.414	-2.834	-2.541	-3.286	-2.704	-2.393	-3.38	-2.93	-2.66
Slovenya	-3.422	-2.842	-2.549	-3.389	-2.806	-2.503	-3.38	-2.93	-2.66
Şili	-3.429	-2.851	-2.558	-3.379	-2.786	-2.486	-3.38	-2.93	-2.66
Türkiye	-3.413	-2.829	-2.534	-3.335	-2.739	-2.438	-3.38	-2.93	-2.66
Yunanistan	-3.414	-2.834	-2.540	-3.356	-2.750	-2.453	-3.38	-2.93	-2.66

Not: Kritik değerler ADF testi için Dickey & Fuller (1979) çalışmasından, RALS-ADF testi için Hansen (1995) çalışmasından ve KSS testi için Kapetanios, Snell & Shin (2003) çalışmasından elde edilmiştir.

Ek 2. Kırılmalı Birim Kök Testlerine İlişkin Kritik Değer Tablosu

Ülkeler	ZA			Fourier-ADF			Fourier-KSS		
	%1	%5	%10	%1	%5	%10	%1	%5	%10
ABD	-4.949	-4.443	-4.193	-3.919	-3.241	-2.857	-3.797	-3.241	-2.957
Almanya	-4.949	-4.443	-4.193	-4.311	-3.748	-3.458	-4.183	-3.618	-3.326
Avustralya	-4.949	-4.443	-4.193	-4.251	-3.716	-3.395	-4.069	-3.527	-3.206
Avusturya	-4.949	-4.443	-4.193	-4.332	-3.771	-3.465	-4.150	-3.612	-3.303
Belçika	-4.949	-4.443	-4.193	-3.773	-3.092	-2.748	-3.742	-3.131	-2.851
Birleşik K.	-4.949	-4.443	-4.193	-4.336	-3.747	-3.439	-4.121	-3.602	-3.304
Çek C.	-4.949	-4.443	-4.193	-4.347	-3.790	-3.473	-4.214	-3.580	-3.295
Danimarka	-4.949	-4.443	-4.193	-3.985	-3.306	-2.938	-3.878	-3.295	-2.983
Estonya	-4.949	-4.443	-4.193	-3.893	-3.216	-2.869	-3.843	-3.259	-2.962
Finlandiya	-4.949	-4.443	-4.193	-3.928	-3.283	-2.937	-3.865	-3.300	-3.024
Fransa	-4.949	-4.443	-4.193	-3.867	-3.202	-2.845	-3.835	-3.256	-2.941
Hollanda	-4.949	-4.443	-4.193	-4.094	-3.494	-3.128	-3.946	-3.346	-3.022
İrlanda	-4.949	-4.443	-4.193	-3.968	-3.338	-2.992	-3.924	-3.332	-3.015
İspanya	-4.949	-4.443	-4.193	-3.967	-3.359	-2.995	-3.907	-3.290	-2.991
İsrail	-4.949	-4.443	-4.193	-4.354	-3.767	-3.471	-4.175	-3.633	-3.328
İsveç	-4.949	-4.443	-4.193	-3.938	-3.300	-2.912	-3.913	-3.284	-2.989
İtalya	-4.949	-4.443	-4.193	-3.976	-3.300	-2.941	-3.827	-3.294	-3.005
İzlanda	-4.949	-4.443	-4.193	-4.040	-3.384	-3.052	-3.950	-3.333	-3.010
Japonya	-4.949	-4.443	-4.193	-4.381	-3.774	-3.453	-4.200	-3.634	-3.319
Kanada	-4.949	-4.443	-4.193	-4.112	-3.516	-3.190	-3.933	-3.330	-3.024
Kolombiya	-4.949	-4.443	-4.193	-4.223	-3.604	-3.263	-3.992	-3.378	-3.059
Kore	-4.949	-4.443	-4.193	-3.966	-3.311	-2.981	-3.917	-3.328	-3.018
Kosta Rika	-4.949	-4.443	-4.193	-4.389	-3.801	-3.501	-4.184	-3.642	-3.325
Letonya	-4.949	-4.443	-4.193	-3.905	-3.283	-2.923	-3.872	-3.302	-3.023
Litvanya	-4.949	-4.443	-4.193	-3.881	-3.257	-2.923	-3.854	-3.281	-3.003
Lüksemburg	-4.949	-4.443	-4.193	-4.300	-3.751	-3.462	-4.128	-3.584	-3.293
Macaristan	-4.949	-4.443	-4.193	-4.004	-3.381	-3.020	-3.921	-3.310	-3.008
Meksika	-4.949	-4.443	-4.193	-3.787	-3.152	-2.813	-3.719	-3.165	-2.879
Norveç	-4.949	-4.443	-4.193	-4.344	-3.750	-3.450	-4.162	-3.596	-3.300
Polonya	-4.949	-4.443	-4.193	-4.320	-3.738	-3.434	-4.191	-3.616	-3.305
Portekiz	-4.949	-4.443	-4.193	-4.237	-3.654	-3.338	-4.047	-3.487	-3.164
Slovak C.	-4.949	-4.443	-4.193	-3.934	-3.229	-2.879	-3.839	-3.269	-2.988
Slovenya	-4.949	-4.443	-4.193	-3.863	-3.272	-2.958	-3.843	-3.287	-2.990
Şili	-4.949	-4.443	-4.193	-3.911	-3.265	-2.933	-3.812	-3.291	-3.008
Türkiye	-4.949	-4.443	-4.193	-3.975	-3.329	-3.000	-3.891	-3.297	-2.997
Yunanistan	-4.949	-4.443	-4.193	-4.279	-3.695	-3.395	-4.119	-3.532	-3.227

Not: Kritik değerler ZA testi için Zivot & Andrews (1992) çalışmasından, Fourier-ADF testi için Enders ve Lee (2012) ve Omay (2015) çalışmalarından ve Fourier-KSS testi için Christopoulos ve León-Ledesma'da (2010) çalışmasından elde edilmiştir.

EXTENDED ABSTRACT*GENİŞLETİLMİŞ ÖZET***EXAMINING UNEMPLOYMENT HYSTERESIS IN OECD COUNTRIES: EVIDENCE FROM UNIT ROOT TESTS WITH NON-LINEARITY AND FOURIER BREAKS**

Introduction and Research Purpose: The aim of the study is to examine unemployment rates in 36 OECD countries within the framework of the Unemployment Hysteresis and Natural Rate hypotheses. The contribution of this study to the literature is planned at two points: First, the monthly data of 36 OECD countries were analyzed by considering the maximum time interval. The second is the use of different unit root tests that take into account various assumptions in the empirical analysis section. Because traditional unit root tests can neglect the structural features of the data set, they can produce biased results. In this context, the preference of unit root tests that can explain different structural situations in order to increase the power of the test ensures that more consistent findings are produced.

Literature Review: There are three main hypotheses for the analysis of unemployment in the literature (Akkuş and Topuz, 2019): These are the Natural Rate Hypothesis, the Unemployment Hysteresis Hypothesis and the Structuralist view. The Natural Rate Hypothesis assumes that unemployment can be affected by factors such as the legal minimum wage, the strength of trade unions, the labor supply or rising inflation, but these effects are temporary (Friedman, 1968). The structuralist view argues that shocks to unemployment leave temporary effects and that a small number of structural breaks will characterize a stagnant process in the unemployment rate (Romero-Avila and Usabiaga, 2007). Finally, the Unemployment Hysteresis Hypothesis claims that shocks to unemployment leave permanent effects (Blanchard and Summers, 1986). In the literature on OECD countries, Song and Wu (1998), Everaert (2001), Roed (2002), Feve et al. (2003), Özcan (2012), Bakas and Makhoulf (2020), Khraief et al. (2020), Dedeoğlu (2021) provide evidence that the Unemployment Hysteresis Hypothesis is valid; Papell et al. (2000), Camarero and Tamarit (2004), Camarero et al. (2006), Lee and Chang (2008), Ener and Arica (2011), Yalçınkaya and Kaya (2017) provided concrete findings on the validity of the Natural Ratio Hypothesis. In addition, when the studies in the literature are examined, it is determined that unit root tests with structural break are preferred intensively.

Methodology and Findings: Unemployment rates in the analysis part of the study, ADF (Augmented Dickey & Fuller, 1979), RALS-ADF (Residual Augmented Least Squares-ADF) (Im & Schmidt, 2008) test taking into account non-normal distribution, Kapetanios, Snell and Shin (2003) (KSS) test taking into account non-linear distribution, Zivot & Andrews (1992) (ZA) test taking into account sharp breaks, Fourier-ADF (Enders & Lee, 2012) test taking into fourier breaks, and Fourier-KSS (Christopoulos & León-Ledesma, 2010) test taking into fourier breaks and non-linearity are applied.

Conclusions and Recommendation: The findings reveal that the results of OECD countries differ according to the methods, except for 8 countries. When evaluated in general, the existence of Fourier breaks in unemployment rates in OECD countries comes to the fore. For this reason, when tests taking into account Fourier breaks are applied, there is evidence that the results in favor of the Natural Ratio Hypothesis increase. When the results on a country basis are evaluated, it is determined that the Unemployment Hysteresis Hypothesis is valid in all unit root tests for Germany, United Kingdom, Czech Republic, Ireland, Japan, Hungary, Norway and Poland. For the USA, Austria, Canada and Chile, evidence is provided that the Natural Rate Hypothesis is valid to a large extent (based on the results of 5 of 6 unit root tests). Finally, KSS and Fourier-KSS results for Turkey support the validity of the Natural Ratio Hypothesis, and the results of other unit root tests support the validity of the Unemployment Hysteresis Hypothesis. In countries where the Unemployment Hysteresis Hypothesis is valid, measures should be taken against possible shocks in order to protect the employment market. Some suggestions for these measures are as follows: Social security expenses can be covered by the government in times of economic crisis. Some or all of workers' wages for a given period may be subsidized by the government. Tax regulations that encourage new investments rather than increase capacity can be applied. The government can lead the development by means of investments, incentives, economic enterprises, etc. Tax rates can be made competitive at the international level. Foreign direct investments can be encouraged by minimizing economic and political risks. On the other hand, in countries where the Natural Rate Hypothesis is valid, it is recommended that governments focus on price stability because the shocks on unemployment are temporary.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Emre KILIÇ			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	OECD ÜLKELERİNDE İŞSİZLİK HİSTERİSİNİN İNCELENMESİ: DOĞRUSAL OLMAYAN VE FOURIER KIRILMALI TESTLERDEN KANITLAR			
Tarih <i>Date</i>	06.06.2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Emre KILIÇ	Eşit katkıda bulunmuştur	Bulunmamaktadır	
2	Eren ERGEN	Eşit katkıda bulunmuştur	Bulunmamaktadır	
3	Ersin YAVUZ	Eşit katkıda bulunmuştur	Bulunmamaktadır	

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1091278

**COVID 19 PANDEMİSİ SONRASI İSTANBUL HAVALİMANI
KONUMLANDIRMA STRATEJİSİ ÜZERİNE BİR ANALİZ****Dr. Öğr. Üyesi Selen BUTGEL TUNALI****Nişantaşı Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi,
İletişim ve Tasarım Bölümü
e-posta: selen.tunali@nisantasi.edu.tr

ORCID 0000-0002-3056-9017

ÖZ

Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan COVID 19 pandemisi birçok sektörde olduğu gibi havacılık sektöründe de büyük değişimlerine yaşanmasına neden olmuştur. Söz konusu zaman dilimine kadar "Dünyanın "sıfırdan yapılan en büyük havalimanı" ile "yeni havacılık merkezi" şeklinde yapılan konumlandırma çalışmaları COVID 19 pandemisi ile beraber strateji değiştirmiştir. Kriz nedeniyle yeniden yapılanan konumlandırma stratejisi, İstanbul Havalimanı için hazırlanan reklam filmleri ve basında çıkan haberlerle de öne çıkmaktadır. İstanbul Havalimanı özellikle COVID 19 döneminde kendisini, "COVID 19 için en güvenilir havaalanı" şeklinde yeniden konumlandırma stratejisini uygulamaktadır. Havaalanının mevcut büyüklüğü önceki konumlandırma stratejisinde kullanıldığı gibi "Dünyanın en büyük havalimanı" konumlandırması yerini "sosyal mesafenin sağlanması için yeterince büyük, bu yüzden güvenilir" şeklinde bir yeniden konumlandırma stratejisine gidildiği gözlemlenmiştir.

Bu çalışmada, öncelikli olarak konumlandırma, yeniden konumlandırma kavramları incelenmiş sonrasında COVID 19 pandemisi ile ilgili global etkiler üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ilerleyen aşamalarında, İstanbul Havalimanı konumlandırması ve COVID19 ile yeniden yapılandırılan İstanbul Havalimanı konumlandırması üzerinde durulmuştur. Yeniden konumlandırma stratejisinin etkisini ölçmek amacıyla, İstanbul Havaalanı'nın bu stratejisinin basına yansımaları araştırma kapsamında incelenmiştir. Oluşturulan stratejinin basında yansımalarını ölçümlemek için 02.02.2020 ile 02.07.2021 tarihleri arasında 17 aylık süreçteki COVID 19 ve İstanbul Havalimanı anahtar kelimeleri kullanılarak ulusal dergi ve gazeteler taranmıştır. Buna göre yapılan taramada, 204 haber araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırma sonucu, İstanbul Havalimanı'nın COVID 19 global sağlık krizine yönelik başarılı bir yeniden konumlandırma stratejisi oluşturduğunu ve uyguladığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: COVID 19, İstanbul Havalimanı, Konumlandırma, Yeniden Konumlandırma**Jel Kodları:** M31, M37**AN ANALYSIS ON THE POSITIONING STRATEGY OF ISTANBUL AIRPORT, AFTER THE COVID
19 PANDEMIC****ABSTRACT**

The COVID 19 pandemic, which emerged in Wuhan, China in December 2019, has caused major changes in the aviation industry as well as in many other sectors. The positioning studies carried out as "the world's largest airport" until the mentioned time period changed the strategy with the COVID 19 pandemic. The positioning strategy, which was restructured due to the crisis, also stands out with the commercials prepared for Istanbul Airport and the news in the press. Istanbul Airport implements the strategy of repositioning itself as "the most reliable airport for COVID 19" especially during the COVID 19 period. It has been observed that the current size of the airport has been repositioned as "the world's largest airport" as used in the previous positioning strategy, as "large enough to provide social distance, so it is reliable".

In this study, primarily the concepts of positioning and repositioning were examined, and then the global effects of the COVID 19 pandemic were emphasized. In the later stages of the study, the positioning of Istanbul Airport and the re-positioning of Istanbul Airport, which was restructured with COVID19, were emphasized. In order to measure the effect of the repositioning strategy, the press reflections of this strategy of Istanbul Airport were examined within the scope of the research. In order to measure the reflections of the created strategy in the press, national magazines and newspapers were scanned using the keywords COVID 19 and Istanbul Airport for a period of 17 months between 02.02.2020 and 02.07.2021. Accordingly, 204 news items were included in the search. The research result shows that Istanbul Airport has established and implemented a successful repositioning strategy for the COVID 19 global health crisis.

Keywords: COVID 19, Istanbul Airport, Positioning, Repositioning**Jel Codes:** M31, M37**Geliş Tarihi/Received:** 01.01.2020**Kabul Tarihi/Accepted:** 01.01.2020**Yayın Tarihi/Printed Date:** 30.06.2022**Kaynak Gösterme:** Tunali, S. B. (2022). "Covid 19 Pandemisi Sonrası İstanbul Havalimanı Konumlandırma Stratejisi Üzerine Bir Analiz". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(10) 49-66.

GİRİŞ

Konulandırma, potansiyel alıcıların ürünü ya da hizmeti nasıl gördüğü olarak tanımlanmakta ve rakiplerin konumuna göre kurumun yerini ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir şirketin potansiyel müşterilerin zihninde, rakiplerinin yanı sıra kendi güçlü ve zayıf yönlerini yansıtarak pazarlama stratejisini oluşturmasını sağlayan en önemli kavramlardan biri olarak "konulandırma" vurgulanmaktadır (Ries ve Trout, 2001 : 17).

Yeniden konulandırma ise marka/ürün için konulandırmadaki büyük değişikliği ifade etmektedir. Bir ürünü başarılı bir şekilde yeniden konulandırmak için şirket, hedef müşterilerin marka veya ürün anlayışını öncelikli olarak değiştirmelidir. Hedef pazarın kolektif zihninde, rakip ürünlerin kimliğine göre bir ürünün kimliğini değiştirmeyi içeren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurumlar ya da şirketler yeniden konulandırma stratejisine başarılı olmayan mevcut konulandırmalarını değiştirmek için başvurduğu gibi mevcut şartlar içerisinde oluşan kriz vb. durumlarda da bu stratejiye başvurabilmektedirler.

Bu bağlamda Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan COVID 19 pandemisi birçok sektörde olduğu gibi havacılık sektöründe de büyük değişimlerine yaşanmasına neden olmuştur. Söz konusu zaman dilimine kadar "Dünyanın "sıfırdan yapılan en büyük havalimanı" ile "yeni havacılık merkezi" şeklinde yapılan konulandırma çalışmaları COVID 19 pandemisi ile beraber strateji değiştirmiştir.

İstanbul Havalimanı, yaptığı başarılı stratejik planlamalarla COVID 19 sürecinin yıkıcı etkilerinden en az düzeyde etkilenmiştir. Ekim 2021 yılında İstanbul Havalimanı, Avrupa'nın en iyi Havaalanı ödülünü kazanmıştır (Anadolu Haber Ajansı, 2021). "40 milyondan fazla yolcu" kategorisinde ödülü dağıtan jüri üyeleri, İstanbul'u "verimli operasyonları destekleyen, yolculara ve havalimanı paydaşlarına en kaliteli hizmeti sunan son teknoloji bir havalimanı" olarak nitelendirmiştir.

ACI Europe, bu ödülü İstanbul Havalimanı'na vermelerindeki en önemli sebebin COVID-19'a karşı alınan tedbirlerle İstanbul Havalimanı'nın dünyada ACI Havalimanı Sağlık Akreditasyonunu alan ilk havalimanı olması olduğunu vurgulamıştır. Kısaca açıklamak gerekirse, İstanbul Havalimanı COVID pandemisine karşı oluşturduğu kriz planıyla ve bu plan doğrultusunda düzenlediği stratejik planlamasıyla ilk sağlık akreditesi alan havaalanı olmuştur.

Aynı zamanda EuroControl Organizasyonu'nun 19 Temmuz 2021'deki verilerine göre de, İstanbul Havalimanı pandemi sürecinde Mart 2020-Temmuz 2021 aralığında en çok uçuş yapan ve yolcu taşıyan havalimanı olduğunu vurgulamıştır (Euro Kontrol, 2021). Bu veri de yapılan bu yeni konulandırmanın başarılı olduğunu doğrular bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bağlamda, kriz nedeniyle yeniden yapılanan konulandırma stratejisi, İstanbul Havalimanı için hazırlanan reklam filmleri ve basında çıkan haberlerle de öne çıkmaktadır. İstanbul Havalimanı özellikle COVID 19 döneminde kendisini, "COVID 19 için en güvenilir havaalanı" şeklinde yeniden konulandırma stratejisini uygulamaktadır. Havaalanının mevcut büyüklüğü önceki konulandırma stratejisinde kullanıldığı gibi "Dünyanın en büyük havalimanı" konulandırması yerini "sosyal mesafenin sağlanması için yeterince büyük, bu yüzden güvenilir" şeklinde bir yeniden konulandırma stratejisine gidildiği gözlemlenmiştir.

Bu çalışmada, öncelikli olarak konulandırma, yeniden konulandırma kavramları incelenecek sonrasında COVID 19 pandemisi ile ilgili global etkiler üzerinde durularak, İstanbul Havalimanı konulandırması ve COVID19 ile yeniden yapılandırılan İstanbul Havalimanı konulandırması üzerinde durulacaktır.

Bu bağlamda 02.02.2020 ile 02.07.2021 tarihleri arasında basında çıkan haberler analiz edilerek COVID 19 pandemisi sonucu yeniden konulandırılan İstanbul Havalimanı haberleri analiz edilerek, hazırlanan yeni stratejinin basın yansımaları değerlendirilecektir.

1.Konulandırma (Positioning) Kavramı

Tüketici seçimini etkilemek için pazarlama iletişimde kullanılan en yaygın iki yaklaşım, “İmaj Stratejisi” (Image Strategy) (Ogilvy 1963: 192) ve “Benzersiz Satış Önerisi Strateji (USP)” (Unique Selling Proposition (USP) (Reeves 1961: 34) olarak kategorize edilmektedir (Johar ve Sirgy, 1989: 45). İmaj Stratejisi, ürün için bir "kişilik" inşa etmeyi veya ürün kullanıcısının bir imajını yaratmaya odaklanmaktadır (Ogilvy 1963: 192). Bu pazarlama iletişimi stratejisi, temel olarak marka konumlandırmada öz imaj uyum modellerinin kullanımına dayanmaktadır. Benzersiz Satış Önerisi Stratejisi ise, son derece işlevsel olarak algılanan bir veya daha fazla temel faydanın tüketiciler için stratejik olarak oluşturulmasını içermektedir. Bu yaklaşım, marka konumlandırma olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Konulandırma kavramının tarihçesini incelersek, kavramın geçmişi 1960'lı yıllara kadar uzanabildiği görülmüştür. Konulandırmanın tüketici ürünleri pazarlamasında popüler hale gelmesiyle birlikte Alpert ve Gatty (1969: 67) gibi öncüler konumlandırmayı markaların tüketici algılarına göre farklılaşması olarak tanımlamışlardır. Hizmet ya da ürün markaları, pazardaki rakiplerine göre farklılaştırıcı stratejilerini konumlandırmaları üzerinden uygulamaya başlamışlardır. 1969'da Industrial Marketing dergisinde Alpert ve Gatty tarafından yayınlanan makalede, konumlandırmayı “hedef müşterilerin zihninde 'çevreyi ortaya çıkarmak' veya 'bir boşluk doldurmak' için bir strateji olarak tanımlamışlardır. Sonraki yıllarda kavramın boyutu yapılan araştırma ve incelemelere göre değişiklik eklemlenmeye başlamıştır. Ries ve Trout (1986: 45), “Ürünü, malı, hizmeti, şirketi, kurumu ve hatta bir kişiyi algılama bağlamında konumlandırma” olarak bu kavramı değerlendirmektedir. Konulandırmanın ürüne/hizmete yapılan değil, müşterinin/tüketicinin zihnine yapılan bir strateji olduğunu belirtmişlerdir. Öyle ki konulandırmanın temel yaklaşımının yeni ve farklı bir şey yaratmak değil, tüketici zihninde zaten var olanı bağlantıları ortaya çıkarmak ya da yeniden inşa etmek olarak kavram önem kazanmıştır (Saqib 2020: 12).

Konulandırma kararı, bir marka için çok önemli bir stratejik karardır çünkü bu tüketicinin algıları ve seçim kararlarında merkezi bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, bir pazarlama stratejisti, markanın oluşturulmasında yer alacak tüm özelliklerin öncelikle ne olduğunu iyi anlamalıdır. Çünkü konulandırma stratejisi, markanın rakiplerine göre üstünlük iddia etme niyetiyle, ürünlerini veya hizmetlerini müşterilerin zihninde konumlandıkları strateji olarak yorumlanmaktadır (Sedefoğlu 2020: 67).

Konulandırma stratejileri birçok şekilde değerlendirilmiş ve geliştirilmiştir. Ng'Oo (2006)'ya göre yedi farklı konulandırma stratejisi bulunmaktadır. Bu stratejiler, ürün özelliklerine ve tüketici yararına, fiyat/kalite ilişkisine, kullanım ya da uygulamaya, ürün sınıfına, ürünün kullanıcılarına, rakibe ve kültürel simgelere göre konulandırma şeklinde altı çizilmektedir.

Günümüze pazarlama ve reklamın en önemli öğelerinden biri olarak konulandırma, tüketicinin zihninde yer almanın en önemli koşulu olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle başarılı bir konulandırma yapılacak bütün stratejilerinde ana noktasını oluşturduğu için pazarlama, reklam ve işletme sektöründeki en çok odaklanılan kavramlardan biri olarak vurgulanmaktadır.

2.Yeniden Konulandırma (Re-Positioning) Kavramı

Markaların yeniden konumlandırılması (re-positioning) hedef kitle ile marka arasındaki beklentinin değişikliğe gitmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Yeniden konulandırma ile marka konumlandırmasında bazı ince ayarlar ve değişikliklerin de yapılması gerekmektedir. Hedef kitlesi değişen, farklı bir hedef kitleye seslenmek isteyen markalar, teknolojik gelişmeler ile değişimler, rakiplerin farklılaşması, artan rakip sayısı, pazarın büyümesi vb. nedenlerle markalar ve firmalar yeniden konulandırma stratejisine yönelebilmektedir. Ancak en belirgin

neden olarak karşımıza marka ürün/hizmet satışlarında düşüklük eğilimi göze çarpmaktadır. Bu eğilimin değişmesi açısından markalar yeniden konumlandırma stratejisi uygulamaya gidebilmektedir. (B4Mind ,2022)

Bir kurum bir markayı yeniden konumlandırmaya karar verdiğinde, iki sonuç elde etmeye çalışmaktadır. Birincisi, firma, marka düğümü ile yeni konumlandırma-nitelik düğümü arasında güçlü bir ilişkinin gelişmesini beklemektedir. İkincisi, firma tüketicilerin markanın geçmişte geliştirdiği eski konumlandırmanın çeşitli nedenlerle başarısız olmasından ötürü yeni konumlandırma stratejisine yönelmiştir, bu nedenle eski konumlandırmanın tüketici zihninde kalmamasını istemektedir (Jewell ve Barone, 2007). Böylece başarılı bir yeniden konumlandırma, hem eski konumlandırmanın zayıflatılmasını hem de yeni konumlandırmanın öğrenilmesini gerektirmektedir. Başarılı bir yeniden konumlandırma elde etmenin en geçerli yolu, markanın yeni konumlandırmasını yeterli tekrarlarla iletmektir, böylece tüketici belleğinde yeni nitelik düğümü (yani yeniden konumlandırma özelliği) ile güçlü bağlantılar oluşturulmaktadır.

Yeniden konumlandırma yapılırken, markanın eski konumlandırmasıyla bağlantısının zayıflatılması gerektiği gibi bazı durumlarda olan yeniden konumlandırma eski konumlandırmanın güçlendirilmiş formatı şeklinde de karşımıza çıkabilmektedir. Eğer yeniden konumlandırma ile marka eski konumlandırması tamamen değişikliğe gidilecekse iki konumlandırma arasındaki bağlantının gücünün azaltılması önerilmektedir (Jewell ve Barone 2007: 554).

Ancak bazı durumlarda globalde çıkan bir kriz, sağlık sorunu, globalde gerçekleşen büyük bir dönüşüm vb. gibi nedenlerle markalar yeniden konumlandırma stratejilerine ihtiyaç duymaktadır. Markaların ya da firmaların stratejik olarak başarılı durumda sayılan konumlandırma stratejileri global bir krizde yeniden konumlandırma stratejisine gitmeye gerekli kılmaktadır. Buna en yakın örnek 2019 yılında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan COVID 19 pandemisi örnek verilebilmektedir. COVID 19 globalde 2 yıl boyunca bütün dünyadaki alışkanlıkları değiştirmiş, bazı sektörleri tamamen değişikliğe zorunlu kılmıştır. "COVID 19 sırasında ve sonrasında birçok markanın yeniden canlanması için yeniden konumlandırma stratejisi uygulamaları gerekecektir" şeklinde McKinsey global CEO'sunun yorumuyla da bu gereklilik karşımıza çıkmaktadır. (Mc Kinsey & Company, 2021)

Bu bağlamda COVID 19 krizinden en çok etkilenen sektörlerin başında gelen havacılık sektörü de global çapta gelişen bu sağlık kriziyle hali hazırda kullandıkları pazarlama stratejilerini yeniden oluşturmaları bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda öncelikli olarak COVID 19 krizinin globalde etkisi sonrasında ise İstanbul Havalimanı markasının konumlandırma ve COVID 19 sonrası yeniden konumlandırma stratejileri makale kapsamında incelenecektir.

3.COVID 19 Pandemisi

2019'un sonunda, ilk kez Çin'in Wuhan kentinde gözlemlenen yeni bir koronavirüs (SARS-CoV-2) salgını başlamıştır. SARS-COV 2 virüsünün neden olduğu bu hastalık, hafif ile şiddetli arasında değişen bir semptom spektrumu ile kendini göstermiş ve globalde alınan kısıtlamalar, karantinalar ve yeni kurallar ile bütün dünyanın alışık olduğu düzeni değiştirmiştir. (Angeletti ve diğ., 2020, s. 585) 11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (WHO) COVID-19'u bir pandemi ilan etmiştir ve 04.03.2022 itibariyle dünya çapında 438.968.263 onaylanmış COVID vakası ve bu vakaya bağlı 5.969.439 ölüm Dünya Sağlık Örgütü tarafından bildirilmiştir.

3.1.Türkiye ve COVID 19

Türkiye virüse çoğu Avrupa ülkesinden çok daha uzun süre direnmiştir. Türkiye öncelikli olarak COVID 19'un sıklıkla görülmeye başlandığı ülkelere uçuş seferlerini durdurarak ilk önlemlerini

almıştır. Şubat ayında Çin, İtalya, Güney Kore ve Irak'a gidiş-dönüş uçuşları ilk olarak durdurulmuştur. Türkiye, İran ve Irak ile olan sınırlarını da aynı dönemde kapatmıştır.

Türkiye'de kaydedilen ilk vaka 11 Mart'ta, ilk ölüm ise 17 Mart'ta kaydedilmiştir. Hükümet, virüsle mücadele etmek için aşağıdaki sıralanan bir takım önlemleri COVID 19'un toplum içinde yayılması yavaşlatmak için almıştır. (Türkiye İçişleri Bakanlığı, 2021) Bu kısıtlamalar:

- 13 Mart: Türkiye, Belçika, İsveç, Avusturya, Hollanda, Almanya, Fransa, İspanya, Norveç ve Danimarka arasındaki uçuşlar askıya alınmıştır,
- 16 Mart: Uçuş yasağı Mısır, İrlanda, İsviçre, Suudi Arabistan, BAE ve Birleşik Krallık'a da uygulanmaya başlanmıştır,
- 16 Mart: Okullar ve üniversiteler, kafeler, camiler ve tüm halka açık toplanma yerleri kapatılmıştır.
- 19 Mart: Tüm spor müsabakaları ertelenmiştir.
- 20 Mart: Her türlü bilimsel, kültürel, sanatsal toplantı veya etkinlikler ertelenmiştir.
- 21 Mart: 46 ülkeye daha uçuşlar askıya alınmıştır.
- 21 Mart: Restoranlar kapatılmıştır.
- 3 Nisan: 31 ilde giriş ve çıkış kısıtlamaları getirilmiştir.
- 4 Nisan: Ortak alanlarda ve toplu taşıma araçlarında zorunlu yüz maskeleri uygulaması yürürlüğe girmiştir.

Söz konusu bu kısıtlamalar 2020 yılının mart ayından 2022 yılına kadar azalan ve artan COVID vaka sayısına doğru orantılı olarak artırılmış ve azaltılmıştır. 04.03.2022 itibariyle ise koyulan bir çok kısıtlama aşının uygulanma sıklığı ve artan toplum bağışıklığı nedeniyle kaldırılmıştır. Yine 04.03.2022 itibariyle ülke çapında 14.254.654 onaylanmış COVID vakası ve bu vakaya bağlı 95.025 ölüm Dünya Sağlık Örgütü tarafından bildirilmiştir (Dünya Sağlık Örgütü, 2022)

Globalde neredeyse bütün sektörleri etkileyen bu krizin havayolu taşımacılığına etkisi de belirgin bir şekilde olmuştur.

3.2.COVID 19 ve Ekonomik Etkileri

COVID 19 kaynaklı ekonomik etkileri tam olarak belirleyebilmek neredeyse imkansız konumdadır. Ancak COVID-19 pandemisinin etkilerinin daha çok havacılık endüstrisi tarafından hissedilen 11 Eylül saldırılarından veya büyük ölçüde Asya ile sınırlı olan SARS' tan çok daha şiddetli ve sektörel olarak daha geniş çaplı olduğu kesin bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu COVID-19 salgını hem yayılma açısından küresel hem de petrol fiyatlarındaki büyük düşüşe yansıdığı üzere dünya ekonomisinin neredeyse tüm sektörleri üzerinde büyük bir etkiye sahip bir sağlık krizi olarak literatüre geçmiştir. Bazı ekonomik analistler, pandeminin küresel ekonomi üzerindeki etkisinin 2008 Küresel Mali Krizinden çok daha şiddetli olabileceğini düşünmektedirler. (Aviation Economics 2021 Report)

COVID 19 etkisinin ilk olarak etkilediği sektörler, ulaşım, turizm, perakende, yiyecek ve içecek endüstrileri ile birlikte Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBİ'ler) üzerinde en güçlü doğrudan etki; banka, finans, hükümet ve moda endüstrisinde ise dolaylı etkisi olduğu gözlenmiştir (Maital ve Barzani, 2020: 10).

3.3.COVID 19 ve Havacılık Sektörüne Etkisi

Seyahat kısıtlamaları ve düzenlemeleri ülke hükümetleri tarafından yapılan değişikliklere ve direktiflere bağlı olarak değişip, yolcu talebindeki azalmalara günlük olarak tepki verildiğinden, COVID-19'un küresel havayolu endüstrisi üzerindeki gerçek etkilerini analiz etmek çok zor olarak karşımıza çıkmaktadır (Maital ve Barzani 2020: 7).

Bu bölümde, COVID 19'a yönelik Mart, Nisan ve Mayıs 2020 için havayollarının hizmetlerini azaltma ve hatta iptal etme kararları derlenmiştir.

Tablo 1. COVID 19'un Havayolu Taşımacılık Şirketlerine Etkisi (COVID 19 ilk etkileri baz alınmıştır.)

Havayolu	COVID 19 Etkisi
Air China	Şubat 2020'de 1,6 milyon yolcu. Şubat 2019'a göre %83 düşüş. Bölgesel güzergahlar %92 düşüşle 36.000 yolcuya gerilemiştir.
China Eastern Havayolları	Şubat 2020'de 1,32 milyon yolcu taşıdı. Şubat 2019'a göre %87,5'lik bir düşüş. Kargo, 34,2 puan azalarak %50,3'e geriledi. Mart 2020 için yıllık %79 düşüşle 2.26 milyon yolcu taşıdı.
China Southern Havayolları	Şubat 2020'de 1,66 milyon yolcu taşıdı. Şubat 2019'da %87,5'lik bir düşüş. Kargo, 38,1 puan azalarak %47,1'e geriledi. Mart 2020'de yıllık %69 düşüşle 3,75 milyon yolcu taşıdı.
Cathay Pacific	Cathay Pacific, ağının yalnızca %3'ünü çalıştırarak derin kapasite kesintilerini Mayıs ayının sonuna kadar uzattı. Şubat 2020'de %64 düştüğünü ve kargo 28,6 puan düşerek %53,1'e düştü ve bu da aylık 257 milyon ABD Doları kayıpla sonuçlandı.
Kore Havayolları	Havayolu uluslararası kapasitesinin %80'inden fazlasını kesildi. Covid-19'un etkisi ve mevcut 4,3 milyar dolarlık borcu nedeniyle çökme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı.
Asya Havayolları	Asiana Airlines, koronavirüs salgını sırasında şirketin kayıplarını en aza indirmek için özel önlemler uygulama planlarını duyurdu. Bu, uluslararası koltukların %85 düşmesi ve Nisan-2020 için rezervasyon oranının yıllık %90 düşmesi nedeniyle ortaya çıktı. Grup ayrıca tarifeli yolcu hizmetlerini telafi etmek için charter ve kargo işini de genişletti.
JAL	60 güzergahta 1.468 iç hat uçuşunu kesti ve virüs nedeniyle toplam iptallerini 3.000'in üzerine çıkardı.
ANA	42 güzergahta 1.360 uçuşla beraber 2.224'e yakın uçuş iptal edildi.
Malezya Havayolları	Malaysia Havayolları, uluslararası uçuşlarını 4 Temmuz 2020'ye kadar askıya almıştır. Havayolunun mali durumu AirAsia ile birleşme olasılığını artırabilir.
Singapur Havayolları	Küresel olarak sınır kontrollerinin daha da sıklaştırılması nedeniyle SIA, planlanan kapasitenin %96'sını kesecek.
Thai Havayolları	Havayolu, 2020 Mayıs ayı sonuna kadar tüm uçuşların kademeli olarak iptal edileceğini duyurdu. (Güncelleme havayolları 2022 itibarıyla eski tarifesine geçmiştir.)
Aeroflot	Ağustos'tan önce kalkan tüm dış hat uçuşları için bilet satışları askıya alındı.
Alitalia	Alitalia 2020 yılında günde yaklaşık 4.000 yolcu taşıyor, bir yıl öncesine göre -%94 geri.
British Havayolları	Havayolunun ana şirketi IAG, Nisan-Mayıs döneminde kapasiteyi yaklaşık %90 oranında azalttı.
Belçika Havayolları	Tüm uçuşlar en az 15 Mayıs'a kadar iptal edildi.
Finnair	Nisan ayının başından itibaren kapasitenin %90'ı azaldı. Mart ayındaki yolcu sayısı yüzde 56 düştü.
Luftansa Havayolları	Uçuş operasyonlarını COVID öncesi boyutunun yaklaşık %10'una indirdi. Sadece uzun mesafeli hatlar işlemeye devam etti: üçü Frankfurt'tan Newark, New Jersey ve Chicago, Sao Paulo, Bangkok ve Tokyo'ya.
KLM	AF-KLM, en az Mayıs ayına kadar devam etmesini beklediği bir "iskelet operasyonu" yürüttü. Avrupa'da Amsterdam, Atina, Barselona, Berlin, Dublin, Edinburgh, Frankfurt, Cenevre, Lizbon, Londra, Madrid, Münih, Stockholm ve Zürih. ABD'de sadece New York ve Los Angeles'a uçtu.
Ryanair	Mart yolcuları geçen yılın aynı ayına göre %48 daha düşüktü.

Selen BUTGEL TUNALI

	Pandemi süresince her zamanki 2.500 uçuşa kıyasla günde 20'den az uçuş gerçekleştirdi.
Wizzair	Wizz Air, personelinin yaklaşık beşte biri olan 1.000 personeli işten uzaklaştırdı ve planlanan kapasitenin %15 oranında operasyon azalttı. Wizz Air' sahip olduğu 32 eski uçağı iade etti.
Emirates	Havayolu, hükümetten açıklanmayan miktarda nakit desteğı alırken aynı zamanda çalışanların çoğunluğunda geçici olarak maaşlarında indirim gitti.
Etihad	Tüm uçuşlar geçici olarak askıya alındı.
Qatar Havayolları	Havayolu, günde yaklaşık 150 uçuşla normal programının üçte birini işletmeye devam etti.
Türk Havayolları	Koronavirüs krizi nedeniyle uluslararası uçuşların askıya alınmasını 20 Mayıs'a kadar uzattı. 1 Mayıs'a kadar iç hat uçuşları durduruldu.
Pegasus	15 Mayıs 2020'ye kadar bütün uçuşlarını durdurdu.

Kaynak: Airport Council International, 2021

COVID 19 nedeniyle havayollarında meydana gelen kısıtlamalar özellikle aktarım havaalanları (Hub) başta olmak üzere dünyadaki neredeyse bütün havaalanlarında da ekonomik etkilere neden olmuştur. Seyahat yasakları, sınırların kapatılması ve iptaller dahil olmak üzere yolcu talebinde küresel bir düşüşe neden oldu ve havayollarının frekansları tablo1'de de gösterildiğı gibi azaltılarak uçuşlar en az seviyeye indirildi. Bu da pandemi süresince havalimanı trafiğinde büyük düşüşlere neden olmuştur.

Bunların sonucunda, havaalanları da tıpkı havayolları gibi bir mali krizle karşı karşıya kalmıştır. 20 Mart'ta Uluslararası Havalimanları Konseyi (ACI), 2020'deki potansiyel havalimanı endüstrisi kayıplarının, endüstri gelirlerinde %25'lik bir düşüşle yılda 46 milyar ABD Dolarını aşacağını tahmin ederken, ACI, Avrupa'daki havalimanlarının yılda 15 milyar ABD Doları zarar edeceğini öngörmüştür.

- Hong Kong Havalimanı yolcu sayısı Mart 2020'de %91 azalarak 0,6 milyon yolcuya gerilemiştir.
- Seul Incheon Havalimanı trafiğı Mart 2020'de %90 azalarak sadece 0,6 milyon yolcuya düşmüştür.
- Şanghai Havalimanı, Mart 2020'de yolcu sayısında %85'lik bir düşüşle 1 milyon yolcuya gerilemiştir.
- Singapur Changi Havalimanı yolcu sayısı Mart ayında %71 azalarak 1,7 milyon yolcuya düşmüştür.
- Mart 2020'de Avrupa'nın önde gelen havalimanlarında trafikte yaklaşık %60 düşüş görülmüştür. (EuroControl, 2021)

İstanbul Havalimanı sonuçlarına bakarsak, EuroControl Organizasyonu'nun 19 Temmuz 2021'deki verilerine göre, İstanbul Havalimanı pandemi sürecinde Mart 2020-Temmuz 2021 aralığında en çok uçuş yapan ve yolcu taşıyan havalimanı olduğunu vurgulamıştır. (Euro Kontrol, 2021) Başarılı bir konumlandırma stratejisi sonucu yeniden yapılanan ve uygulanan stratejilerle İstanbul Havalimanı COVID 19 pandemisinin verdiği ekonomik etkiden en az etkilenen havaalanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.İstanbul Havalimanı Konumlandırma Stratejisi

İstanbul Havalimanı projesi inşaat sürecinden bu yana havacılığın seyrini değıştiren bir proje olarak karşımıza çıkmaktadır. (Tunalı, 2016: 42) 2017 yılında havaalanı daha inşaat halindeyken basında çıkan haberlerle analiz edilen ve sunulan "Havaalanı Pazarlama İstanbul Yeni

Havalimanı (İGA) Marka Kimliği Üzerine Bir Havaalanı Pazarlama Analizi” isimli çalışma sırasında havaalanı konumlandırma stratejisi incelenmiştir. Bu bağlamda dört etaptan oluşan; pist sayısı, pist uzunluğu, bağlantı ve taksi yolları, apron, terminal binası, haberleşme, teknik, kargo, meteoroloji binalarıyla Londra’da yer alan Heathrow Havaalanı’nı geride bırakarak Avrupa’nın en büyük havaalanı olarak İstanbul Havaalanı 2019 yılından beri hizmet vermektedir. Yapılan incelemelerle İstanbul Havaalanı’nın konumlandırması her zaman “Dünyanın sıfırdan yapılan en büyük havalimanı” şeklinde olmuştur. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 2014 yılında yaptığı temel atma töreni sırasında İstanbul Havaalanı konumlandırmasını şu şekilde vurgulamıştır : “76.5 milyon metrekarelik bir alan üzerine inşa ediliyor. Bu büyük bölge üzerinde 1 milyon 471 bin metrekare genişliğinde kapalı alan bulunacak. İnşaat tamamlandığında, boyutları ile dünyanın en büyüğü. 6 bağımsız pisti ile 500 uçak kapasitesiyle 70 bin araçlık otoparkıyla özellikle de yıllık 150 milyon yolcu kapasitesiyle yine bu havalimanı dünyanın en büyüğü olacak.”

“En büyük” konumlandırmasına ek olarak İstanbul Havaalanı’nın kendini “çevreci” olarak da konumlandığı yapılan incelemeler sonucu görülmüştür. Bu bağlamda inşaatından işletme aşamasına kadar yenilenebilir enerji kullanımı, atık suyunu artırımı, yağmur sularının sistemde değerlendirilmesi ve atıklarının geri dönüştürecek şekilde planlaması gibi her türlü çevreci uygulamaları temel almış ve bunları uygulamıştır. Bu çalışmaları sonucu LEED sertifikası (yeşil havaalanı) almaya da hak kazanmıştır. Çevreci politikasını ve konumlandırmasını inşaat sırasında da gerçekleştirmiştir. Havaalanı çevresinde bulunan endemik bitkiler ve yaban hayvanları inşaat öncesi, başka uygun bölgelere taşınmıştır.

5.İstanbul Havalimanı COVID 19 Sonrası Yeniden Konumlandırma Stratejisi

İstanbul Havalimanı’nın başarılı konumlandırma stratejisi 2020 yılının mart ayında COVID 19 ‘un ülkemizde de görülmeye başlanması ile pandemiden en çok etkilenen sektörler biri olan havaalanı işletmesi de bu zararı en aza indirmek için yeni bir strateji oluşturmak zorunda kalmıştır. Bu bağlamda İstanbul Havaalanı’nın stratejik olarak pozitif yanları incelenmiştir. Bu başlıklar şu şekilde değerlendirilebilir:

1. *Türk Hava Yolları gibi güçlü bir havayolu firmasının ana taşıyıcısı olması*

Pandemi nedeniyle uzun ve bağlantılı uçuşlar nispeten daha az olacağı varsayılmıştır. Daha çok point to point (belirli bir noktadan noktaya) uçuşların yapılacağı tahmin öngörülmüştür. THY de filosundaki uçak sayısı bu uçuş şekline uygun olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. *İstanbul Havalimanı’nın avantajlı konuma sahip olması*

Yolcular çeşitli riskler nedeniyle uzun uçuşları tercih etmeyeceği için destinasyonlara optimum uzaklıkta olan İstanbul Havalimanı bir tercih nedeni olmuştur. Bağlantılı seferlerde ise bekleme sırasında geniş mekanlarda yolcular birbirlerinden ayrı tutulabilecek şekilde yeterli alana sahip olduğu görülmektedir. Aynı zamanda havaalanı büyüklüğü nedeniyle giriş kapısı sayısı, check in kontuarları, ray sayıları ve park pozisyonları rakip havaalanlarına göre daha fazla olması nedeniyle bu bağlamda İstanbul Havaalanı rakiplerinden esnek yapıya sahiptir.

3. *İstanbul Havalimanı’nın COVID 19’a yönelik aldığı tedbirler*

Büyük alanlar, geniş mekanlar yolcunun daha konforlu bir şekilde havalimanını kullanmasını teşvik etmektedir. Alanın büyük olması, sosyal mesafe kurallarına daha kolay adapte olunabilmesine olanak sağlamaktadır. Yeni, teknolojik bir meydan olması nedeniyle COVID19 kaynaklı süreçlere daha rahat adapte olmuştur. (IGA, 2021)

Bu bağlamda 2 saatte sonuç veren COVID laboratuvarı kurulmuş, yolcuların vücut sıcaklığını ölçen statik ve mobil termal kameralar yerleştirilmiş, IATA ADRM optimum standartlarına uygun sosyal mesafe gözetilerek havaalanı kuyruklandırma ve bekleme alanları oluşturulmuştur, havaalanına gelen yolcuların bagajları özel dezenfekte sistemleri ile ultraviyole

sistemleri ile maksimum güvenlik önlemleri alınmıştır. Yolcunun güvenlik kontrolü sırasında temas ettiği tüm alanların dezenfeksiyonu, otobüs ile yapılan yolcu taşıma operasyonları yerine köprülülük park pozisyonunda transferler gerçekleştirilmiştir. Havaalanındaki tüm havalandırma sistemi özel filtre ve arındırma teknolojileri ile yeniden revize edilmiştir. Otomatik insansız dezenfektasyon araçları ile terminal operasyonel alanları sürekli dezenfekte edilmiştir.

İstanbul Havaalanı söz konusu aldığı bu tedbirleri oyuncu Binnur Kaya ile hazırladıkları kamu spotu ile de yolcularına ve hedef kitlesine duyurmuştur. Hazırlanan bu reklam filmi bütün kitle iletişim araçlarında gösterilmiş ve yolcular da bu şekilde alınan önlemler konusunda bilgilendirilmiştir.

Böylece İstanbul Havalimanı, geliştirdiği yeni düzenlemelerle COVID 19 sürecinden en az etkilenmeye çalışmıştır. İstanbul Havaalanı alınan önlemler ile Ekim 2021 yılında İstanbul, Avrupa'nın en iyi Havaalanı ödülünü kazanmıştır. (<http://www.aa.com.tr>) "40 milyondan fazla yolcu" kategorisinde ödülü dağıtan jüri üyeleri, İstanbul'u "verimli operasyonları destekleyen, yolculara ve havalimanı paydaşlarına en kaliteli hizmeti sunan son teknoloji bir havalimanı" olduğu için ödüle layık görmüştür. ACI Europe, bu ödülü İstanbul Havalimanı'na vermelerindeki en önemli sebebin COVID-19'a karşı alınan tedbirlerle İstanbul Havalimanı'nın dünyada ACI Havalimanı Sağlık Akreditasyonunu alan ilk havalimanı olması olduğunu vurgulamıştır. Kısaca yorumlanırsa, İstanbul Havalimanı COVID 19 pandemisinin etkilerini en aza indirmek için aldığı önlemler ile dünyada COVID 19'a karşı ilk sağlık akreditesi alan havaalanı olmuştur.

Bu tedbirlerin sonucunda EuroControl Organizasyonu'nun 19 Temmuz 2021'deki verilerine göre, İstanbul Havalimanı pandemi sürecinde Mart 2020-Temmuz 2021 aralığında en çok uçuş yapan ve yolcu taşıyan havalimanı olmuştur. (<http://www.eurocontrol.int>)

İstanbul Havalimanı "dünyanın en büyük havalimanı" konumlandırmasını, "dünyanın en sağlıklı, en büyük böylece sosyal mesafeyi en çok uygulayabilen" şeklinde yeniden konumlandırmıştır.

2020 yılında aldığı akreditasyon ile "İlk sağlık akreditasyonu alan en sağlıklı havaalanı" yeniden konumlandırması üzerinde duran İstanbul Havaalanı'nın bu stratejisinin basına yansımaları bu araştırma kapsamında incelenecektir. Bu bağlamda, oluşturulan stratejinin basında yansımalarını ölçümlemek için 02.02.2020 ile 02.07.2021 tarihleri arasında 1,5 yıllık süreçteki COVID 19 ve İstanbul Havalimanı anahtar kelimeleri kullanılarak ulusal dergi ve gazeteler taranacaktır.

6.Araştırma Yöntemi ve Bulguları

6.1. Araştırmanın Amacı

EuroControl Havacılık Organizasyonu'nun 19 Temmuz 2021'deki verilerine göre, İstanbul Havalimanı pandemi sürecinde Mart 2020-Temmuz 2021 aralığında en çok uçuş yapan ve yolcu taşıyan havalimanı olduğu vurgulanmıştır. (Euro Control, 2021) Başarılı bir konumlandırma stratejisi sonucu yeniden yapılanan ve uygulanan stratejilerle İstanbul Havalimanı COVID 19 pandemisinin verdiği ekonomik etkiden en az etkilenen havaalanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda İstanbul Havaalanı'nın bu stratejisinin basına yansımaları araştırma kapsamında incelenecektir. Oluşturulan stratejinin basında yansımalarını ölçümlemek için 02.02.2020 ile 02.07.2021 tarihleri arasında 17 aylık süreçteki COVID 19 ve İstanbul Havalimanı anahtar kelimeleri kullanılarak ulusal dergi ve gazeteler taranacaktır. Bu bağlamda Havaalanı yönetimi tarafından hazırlanan stratejinin basına yansımalarını görmek ve söz konusu haberlerin konumlandırmayı pekiştirme amaçlı (pozitif haber) ya da konumlandırma stratejisine engel teşkil eden (negatif haber) haberlerin analizi gerçekleştirilecektir.

6.2. Araştırmanın Örnekleme

Yeniden konumlandırma stratejinin basın yansımalarını ölçülemek için 02.02.2020 ile 02.07.2021 tarihleri arasında 1,5 yıllık süreçteki COVID 19 ve İstanbul Havalimanı anahtar kelimeleri kullanılarak ulusal dergi ve gazeteler taranacaktır.

6.3. Araştırmanın Bulguları

Belirlenen süreç içerisinde belirlenen anahtar kelimeler ile 1,5 yıllık süreç içerisindeki haberler taranmıştır. Araştırmaya sadece iki anahtar sözcüğü de içeren ve konumlandırma stratejisini kapsayan haberler dahil edilmiştir. Sadece “COVID” ya da “İstanbul Havaalanı” şeklinde tek bir anahtar kelimeye uyan haberler araştırma kapsamında incelenmemiştir.

İstanbul Havalimanı ve COVID neticesinde alınan önlemlerin desteklendiği haberler “olumlu” (Örnek olarak, ‘İstanbul Havalimanı’nın Koronavirüse Karşı Verdiği Mücadeleden Övgüyle Bahsedilmesi’) , önlemlerin yetersiz bulunduğu, havalimanı ile ilgili negatif içeriğe sahip haberler “olumsuz” (Örnek olarak, ‘Koronavirüsün İstanbul Havalimanı’nı Olumsuz Etkilemesi’) , sadece bilgilendirme amaçlı hazırlanan pozitif ya da negatif bir içeriği olmayan haberler ise “nötr” şeklinde gruplandırılmıştır. (Örnek olarak, ‘Thy’nin İstanbul Havalimanı’nda Yolculara Koronavirüs Testi Yaptırarak Olması’) Buna göre;

Tablo 2. İncelenen Haberlerin Olumlu- Olumsuz ve Nötr Olarak Gruplandırılması

Haber Sayısı	Gruplandırılma Şekli
134 Haber	Olumlu
16 Haber	Olumsuz
54 Haber	Nötr

Yapılan haberleri kronolojik sırasına göre gruplandırılırsa;

Tablo 3. İstanbul Havaalanı ve COVID anahtar sözcüklerine göre yapılan haberlerin kronolojik sıralamasına göre özetlenmesi

Tarih	Haber İçeriği
02.02.2020	Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın Koronavirüs Salgını İçin Tedbir Alınan İstanbul Havalimanı'nda İncelemelerde Bulunması
06.03.2020-17.03.2020	Koronavirüs Tanısı Konulan Transit Yolcunun İstanbul Havalimanı'ndan Aktarma Yapması
06.03.2020-10.03.2020	İstanbul Havaalanı'nın Koronavirüs Salgının Olumsuz Etkisinden Bahsetmesi
14.03.2020-18.03.2020	Koronavirüs Nedeniyle İstanbul Havalimanı'ndaki Yolcu Trafiğinin Düşeceğinden Bahsedilmesi
14.03.2020-22.03.2020	İstanbul Havalimanı'nın Koronavirüs İle Mücadele Amacıyla İstanbul Havalimanı'nda Kırmızı Bant Uygulamasını Başlatması
19.03.2020- 28.03.2020	Koronavirüs Salgını Nedeniyle Yurt Dışından İstanbul Havalimanı'na Gelen Yolculardan Bahsedilmesi
20.03.2020	İstanbul Havalimanı'nda Lounge Çalışanlarının Koronavirüs Tehlikesi Altında Olması
21.03.2020-06.05.2020	Koronavirüs'ün Türkiye'ye Gelme Sebebini İstanbul Havalimanı'nın Yapılmasına

	Bağlayan Görüşün Eleştirilmesi
22.03.2020-29.03.2020	İstanbul Havalimanı Koronavirüs Önlemleri Kapsamında Otoparklardan Ücret Almayacak Olması
21.03.2020- 27.03.2020	Yeni Tip Koronavirüs Salgını Nedeniyle İstanbul Havalimanı'nda Bekleyen Yabancı Yolcuların Yurtlara Gönderilmesi
07.04.2020-22.04.2020	Koronavirüs Nedeniyle İstanbul Havalimanı Seferlerinin İptal Olması
09.04.2020-14.04.2020	İstanbul Havalimanı Gibi Lojistik Merkezin Varlığına Rağmen Türkiye'de Koronavirüs Vakalarının Geç Ortaya Çıkması
08.04.2020	Koronavirüs Nedeniyle Tüm Dış Hat Uçuşların Durdurulmasına Rağmen Katar'dan İstanbul Havalimanı'na Uçuşların Devam Etmesinden Bahsedilmesi
25.03.2020-22.04.2020	Koronavirüs Nedeniyle İstanbul Havalimanı'nın Sefer İptali, Gecikmesi Vb.
18.04.2020	Koronavirüs Salgını Sonrası Thy Ve İstanbul Havalimanı'nın Rakiplerine Göre Olumlu Etkileneceğini Yönelik Görüşler
22.04.2020-25.04.2020	Koronavirüsün İstanbul Havalimanı'nı Olumsuz Etkilemesi
06.05.2020-14.05.2020	İstanbul Havalimanı'nın Koronavirüs Sürecinde İstanbul Havalimanı'nda Alınan Önlemlerden Bahsetmesi
15.05.2020	İstanbul Havalimanı'nın Koronavirüse Karşı Verdiği Mücadeleden Övgüyle Bahsedilmesi
31.05.2020-05.06.2020	İstanbul Havalimanı'nda Alınan Koronavirüs Önlemlerinin İncelenmesi
01.06.2020-06.06.2020	Thy'nin İstanbul Havalimanı'nda Yolculara Koronavirüs Testi Yaptırarak Olması
01.07.2020-19.08.2020	İstanbul Havalimanı'nda Koronavirüs Test Merkezi Kurulması
19.08.2020-01.10.2020	İstanbul Havalimanı'nda Hizmet Veren Koronavirüs Test Merkezinde 1,5 Ayda 30 Bin Yolcuya Ulaşılması
08.10.2020-08.11.2020	İstanbul Havalimanı'nda Koronavirüs Denetimi Yapılması
25.06.2020-28.10.2021	İstanbul Havalimanı'nın EASA 'Covid-19 Havacılık Sağlık Emniyeti Protokolü'nü İmzalaması
22.04.2021-25.04.2021	The Independent Gazetesinin Uluslararası Aktarma Merkezleri Covid-19 Sonrası İstanbul Havalimanı'nın Avrupa'nın En İşlek Havalimanı Olabileceğini Bildirmesi
25.04.2021-15.05.2021	DHMI'nin 'COVID19FREEAIRPORTS' Projesi Kapsamında Alınacak Önlemler İle İlgili İstanbul Havalimanı'nda İncelemelerde Bulunması
31.05.2020-01.07.2021	İstanbul Havalimanı'nın COVID-19'a Karşı Hazırlıklarını Yaparak Sertifika Almaya Hak Kazanan Havalimanları Arasında Yer Alması
18.06.2021-02.07.2021	İstanbul Havalimanı'nda COVID-19 Aşı Merkezi Açılması

6.4. Araştırmanın Sonuçları

İstanbul Havalimanı yeniden konumlandırma stratejisinin basın etkilerini ölçümlemek için yapılan bu çalışmada 02.02.2020 ile 02.07.2021 tarihleri arasında 1,5 yıllık süreçteki COVID 19 ve İstanbul Havalimanı anahtar kelimeleri kullanılarak ulusal dergi ve gazeteler taranmıştır.

Buna göre yapılan taramada, 204 haber çalışmaya dahil edilmiştir.

Öncelikli olarak İstanbul Havalimanı ve COVID neticesinde alınan önlemlerin desteklendiği haberler “olumlu”, önlemlerin yetersiz bulunduğu, havalimanı ile ilgili negatif içeriğe sahip haberler “olumsuz”, sadece bilgilendirme amaçlı hazırlanan pozitif ya da negatif bir içeriği olmayan haberler ise “nötr” şeklinde gruplandırılmıştır. Söz konusu bu haberlerin 134 tanesi “olumlu”, 16 tanesi “olumsuz” ve 54 haber ise “nötr” şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Sonrasında ise haberler genel başlıklar halinde kronolojik sıraya göre gruplandırılmıştır. Buna göre 02.02.2020- 18.04.2020 tarihleri arasındaki haberler genel olarak, COVID 19’un ülkemizde görülmesi, İstanbul Havaalanı gelen-giden-transit yolcularının durumu, COVID 19 neticesinde İstanbul Havaalanı’nın etkilenmesi şeklinde yorumlanabilir.

Bu tarihten sonra yapılan haberler ise, COVID 19’a yönelik İstanbul Havalimanı’nın aldığı önlemler, İstanbul Havalimanı’nın COVID 19 ‘a verdiği mücadele, alınan önlemlerin yurtdışı ve yurtiçi kurumlarınca denetlenmesi, İstanbul Havalimanı’nın Covid-19’a karşı hazırlıkları ile uluslararası akreditasyon ve sertifika almaya hak kazanması, COVID 19 test merkezi ile aşı merkezinin Havalimanı içinde kurulması şeklinde gruplandırılabilir.

Haberlerin incelenmesi yapılırsa, 02.02.2020 tarihinden 18.04.2020 tarihine kadar İstanbul Havalimanı’nın COVID 19’a yönelik bir kriz planı oluşturduğunu ve bu nedenle küresel sağlık krizinden en az etkilenmek adına bir eylem planı hazırlığına gittiğini söylemek mümkün olacaktır. Bu tarihler arasında basına çıkan haberlerde genel olarak belirsizlik ve panik söz konusudur. Globalde söz konusu krizin etkilerinin bilinmemesi ve havayolu trafiğine direkt negatif etkisi nedeniyle çıkan haberler çoğunlukla “olumsuz” şekilde yer almaktadır.

19.04.2020 tarihinden 31.05.2020’ye yani dünyada COVID 19’a karşı ilk sağlık akreditesi alan havaalanı olması arasında geçen sürede basına çıkan haberlerin genel olarak İstanbul Havalimanı’nın COVID 19 a karşı aldığı önlemler şeklinde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda basında çıkan haberlere göre yorumlama yapılırsa, söz konusu tarihler arasında İstanbul Havalimanı’nın bir kriz planı hazırladığı ve uygulamaya başladığı düşünülebilmektedir. Uygulanan kriz planı öncelikli olarak İstanbul Havalimanı’nın aldığı önlemleri ve uygulamaları gösterme amacı taşımaktadır. Böylece, İstanbul Havalimanı’nın belirtilen “yeniden konumlandırma” stratejisini bu tarihler arasında uygulamaya koyduğundan söz etmek olası bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.06.2020 ile 02.07.2021 tarihleri arasındaki haberler incelendiğinde, genel olarak “olumlu” haberlerin yapılmaya başlandığını görmekteyiz. Bu süreç içerisinde hazırlanan kriz planı başarıyla yönetilmiş ve uygulanan yeniden konumlandırma stratejisi de ek önlemler ile (aşı merkezi ve test merkezi kurulması vb.) başarılı bir şekilde basınla paylaşılmıştır.

Haberlerin kronolojik sıralamasını incelediğimizde, “olumsuz” haberlerin sürecin başında “olumlu” haberlerin ise yeniden konumlandırma stratejisinin uygulanmaya başladığı sürecin ilerleyen zamanlarında çoğunlukla olduğunu söylemek de mümkündür.

Genel olarak bakıldığında, EuroControl Havacılık Organizasyonu’nun 19 Temmuz 2021’deki verilerine göre, İstanbul Havalimanı pandemi sürecinde Mart 2020-Temmuz 2021 aralığında en çok uçuş yapan ve yolcu taşıyan havalimanı olduğunun vurgulanması da sadece basın haberlerinde değil nicel verisel bağlamında da İstanbul Havalimanı’nın başarılı bir yeniden konumlandırma stratejisine gittiğini göstermektedir. (<http://www.eurocontrol.int>)

İstanbul Havalimanı, geliştirdiği yeni düzenlemelerle COVID 19 sürecinden en az etkilenmeye çalışmıştır. İstanbul Havaalanı alınan önlemler ile Ekim 2021 yılında İstanbul, Avrupa'nın en iyi Havaalanı Ödülü'nü kazanmıştır. (<http://www.aa.com.tr>) "40 milyondan fazla yolcu" kategorisinde ödülü dağıtan jüri üyeleri, İstanbul'u "verimli operasyonları destekleyen, yolculara ve havalimanı paydaşlarına en kaliteli hizmeti sunan son teknoloji bir havalimanı" olduğu için ödüle layık görmüştür. ACI Europe, bu ödülü İstanbul Havalimanı'na vermelerindeki en önemli sebebin "COVID-19'a karşı alınan tedbirlerle İstanbul Havalimanı'nın dünyada ACI Havalimanı Sağlık Akreditasyonunu alan ilk havalimanı olması" olduğunu vurgulamıştır.

EuroControl Havaacılık Organizasyonu'nun 19 Temmuz 2021'deki verilerine göre, İstanbul Havalimanı pandemi sürecinde Mart 2020-Temmuz 2021 aralığında en çok uçuş yapan ve yolcu taşıyan havalimanı olduğunun vurgulanması da sadece basın haberlerinde değil nicel verisel bağlamında da İstanbul Havalimanı'nın COVID 19'a global sağlık krizine yönelik başarılı bir yeniden konumlandırma stratejisi oluşturduğunu ve uyguladığını göstermektedir.

SONUÇ

Konumlandırma, potansiyel alıcıların ürünü ya da hizmeti nasıl gördüğü olarak tanımlanmakta ve rakiplerin konumuna göre kurumun yerini ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir şirketin potansiyel müşterilerin zihninde, rakiplerinin yanı sıra kendi güçlü ve zayıf yönlerini yansıtarak pazarlama stratejisini oluşturmasını sağlayan en önemli kavramlardan biri olarak "konumlandırma" vurgulanmaktadır.

Yeniden konumlandırma ise marka/ürün için konumlandırımadaki büyük değişikliği ifade etmektedir. Bir ürünü başarılı bir şekilde yeniden konumlandırmak için şirket, hedef müşterilerin marka veya ürün anlayışını öncelikli olarak değiştirmelidir. Hedef pazarın kolektif zihninde, rakip ürünlerin kimliğine göre bir ürünün kimliğini değiştirmeyi içeren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurumlar ya da şirketler yeniden konumlandırma stratejisine başarılı olmayan mevcut konumlandırmalarını değiştirmek için başvurduğu gibi mevcut şartlar içerisinde oluşan kriz vb. durumlarda da bu stratejiye başvurabilmektedirler.

Bu bağlamda Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan COVID 19 pandemisi birçok sektörde olduğu gibi havacılık sektöründe de büyük değişimlerine yaşanmasına neden olmuştur. Söz konusu zaman dilimine kadar "Dünyanın "sıfırdan yapılan en büyük havalimanı" ile "yeni havacılık merkezi" şeklinde yapılan konumlandırma çalışmaları COVID 19 pandemisi ile beraber strateji değiştirmiştir.

Kriz nedeniyle yeniden yapılan konumlandırma stratejisi, İstanbul Havalimanı için hazırlanan reklam filmleri ve basında çıkan haberlerle de öne çıkmaktadır. İstanbul Havalimanı özellikle COVID 19 döneminde kendisini, "COVID 19 için en güvenilir havaalanı" şeklinde yeniden konumlandırma stratejisini uygulamaktadır. Havaalanının mevcut büyüklüğü önceki konumlandırma stratejisinde kullanıldığı gibi "Dünyanın en büyük havalimanı" konumlandırması yerini "sosyal mesafenin sağlanması için yeterince büyük, bu yüzden güvenilir" şeklinde bir yeniden konumlandırma stratejisine gidildiği gözlemlenmiştir.

Bu çalışmada, öncelikli olarak konumlandırma, yeniden konumlandırma kavramları incelenmiş sonrasında COVID 19 pandemisi ile ilgili global etkiler üzerinde durulmuştur. 2020 yılında COVID19 etkilerinin havayolu taşımacılığına etkisini göstermek amacıyla havayolu firmalarının "COVID 19'un Havayolu Taşımacılık Şirketlerine Etkisi" tablosu havayollarının internet siteleri incelenerek oluşturulmuştur. Böylece COVID 19'un etkisini somut bir şekilde görmek daha anlamlı olarak yorumlanmıştır. Çalışmanın ilerleyen aşamalarında, İstanbul Havalimanı konumlandırması ve COVID19 ile yeniden yapılandırılan İstanbul Havalimanı konumlandırması üzerinde durulmuştur. Bu noktada yapılan konumlandırma stratejileri basın yansımaları da incelenerek irdelenmiştir.

Başarılı bir konumlandırma stratejisi sonucu yeniden yapılanan ve uygulanan stratejilerle İstanbul Havalimanı COVID 19 pandemisinin verdiği ekonomik etkiden en az etkilenen havaalanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda İstanbul Havaalanı'nın bu stratejisinin basına yansımaları araştırma kapsamında incelenmiştir. Oluşturulan stratejinin basında yansımalarını ölçümlemek için 02.02.2020 ile 02.07.2021 tarihleri arasında 17 aylık süreçteki COVID 19 ve İstanbul Havalimanı anahtar kelimeleri kullanılarak ulusal dergi ve gazeteler taranmıştır. Buna göre yapılan taramada, 204 haber araştırmaya dahil edilmiştir. Haberler, İstanbul Havalimanı ve COVID neticesinde alınan önlemlerin desteklendiği haberler "olumlu", önlemlerin yetersiz bulunduğu, havalimanı ile ilgili negatif içeriğe sahip haberler "olumsuz", sadece bilgilendirme amaçlı hazırlanan pozitif ya da negatif bir içeriği olmayan haberler ise "nötr" şeklinde gruplandırılmıştır. Sonrasında İstanbul Havaalanı ve COVID anahtar sözcüklerine göre yapılan haberler kronolojik sıralamasına göre özetlenmiştir.

Haberlerin incelenmesi yapılırsa, 02.02.2020 tarihinden 18.04.2020 tarihine kadar İstanbul Havalimanı'nın COVID 19'a yönelik bir kriz planı oluşturduğunu ve bu nedenle küresel sağlık krizinden en az etkilenmek adına bir eylem planı hazırlığına gittiğini söylemek mümkün olacaktır. Bu tarihler arasında basına çıkan haberlerde genel olarak belirsizlik ve panik söz konusudur. Globalde söz konusu krizin etkilerinin bilinmemesi ve havayolu trafiğine direkt negatif etkisi nedeniyle çıkan haberler çoğunlukla "olumsuz" şekilde yer almaktadır.

19.04.2020 tarihinden 31.05.2020'ye yani dünyada COVID 19'a karşı ilk sağlık akreditesi alan havaalanı olması arasında geçen sürede basına çıkan haberlerin genel olarak İstanbul Havalimanı'nın COVID 19 a karşı aldığı önlemler şeklinde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda basında çıkan haberlere göre yorumlama yapılırsa, söz konusu tarihler arasında İstanbul Havalimanı'nın bir kriz planı hazırladığı ve uygulamaya başladığı düşünülebilmektedir. Uygulanan kriz planı öncelikli olarak İstanbul Havalimanı'nın aldığı önlemleri ve uygulamaları gösterme amacı taşımaktadır. Böylece, İstanbul Havalimanı'nın belirtilen "yeniden konumlandırma" stratejisini bu tarihler arasında uygulamaya koyduğundan söz etmek olası bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.06.2020 ile 02.07.2021 tarihleri arasındaki haberler incelendiğinde, genel olarak "olumlu" haberlerin yapılmaya başlandığını görmekteyiz. Bu süreç içerisinde hazırlanan kriz planı başarıyla yönetilmiş ve uygulanan yeniden konumlandırma stratejisi de ek önlemler ile (aşı merkezi ve test merkezi kurulması vb.) başarılı bir şekilde basınla paylaşılmıştır.

Haberlerin kronolojik sıralamasını incelediğimizde, "olumsuz" haberlerin sürecin başında "olumlu" haberlerin ise yeniden konumlandırma stratejisinin uygulanmaya başladığı sürecin ilerleyen zamanlarında çoğunlukla olduğunu söylemek de mümkündür.

Kısaca yorumlanırsa, İstanbul Havalimanı COVID 19 pandemisinin etkilerini en aza indirmek için aldığı önlemler ile dünyada COVID 19'a karşı ilk sağlık akreditesi alan havaalanı olmuştur. Yine benzer bir şekilde nicel verilere bakıldığında da en çok uçuş yapan havalimanları arasında yer aldığı görülmüştür. Bu bağlamda söz konusu incelenen global sağlık krizi özellikle ulaşım sektörünü derinden etkilemesine rağmen alınan tedbirler ile bu etkinin en aza indirilmesi sağlanmıştır.

Bu çalışma ile yapılabilecek en genel değerlendirme; alınan başarılı ve stratejik önlemler ile markaların karşılaşabileceği olası kriz durumlarından etkilenmeden ya da en az etkiyle bu süreci atlatabileceklerinin altının çizilmesi olarak yorumlanabilmektedir.

KAYNAKÇA

Airports Council International (<https://aci.aero/2020/08/12/istanbul-airport-first-to-achieve-aci-airport-health-accreditation/>) ; (<https://aci.aero/2021/07/06/istanbul-airport-first-to-earn-aci-reaccreditation-for-covid-19-health-measures/>)

- Alpert, L. ve Gatty, R., (1969). Product Positioning By Behavioral Life-Styles. *Journal of Marketing*, 33 (2), 65-69.
- Anadolu Haber Ajansı (<https://www.aa.com.tr/en/economy/istanbul-airport-wins-europes-best-airport-award/2404473>)
- Angeletti, S., Benvenuto, D., Bianchi, M., Giovanetti, M., Pascarella, S. ve Ciccozzi, M., (2020). COVID-2019: The Role Of The Nsp2 And Nsp3 In Its Pathogenesis. *Journal Of Medical Virology*, 92 (6), 584-588.
- B4Mind Marka Danışmanlığı ve Dijital Pazarlama ((<https://b4mind.com/marka-mimarisi/marka-yeniden-konumlandirma-nasil-yapilir/>))
- Euro Control Organisation (<https://www.eurocontrol.int/sites/default/files/2021-07/eurocontrol-brief-on-covid19-impact-istanbul-20210719.pdf>)
- International Airport Review (<https://www.internationalairportreview.com/>)
Istanbul Havalimanı, 2021 (<https://www.istairport.com/en/covid19>)
- Jewell, R.D. ve Barone, M.J., (2007). Norm Violations and the Role of Marketplace Comparisons in Positioning Brands. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 35 (4), 550-559.
- Johar, J.S. ve Joseph Sirgy, M., (1989). Positioning Models in Marketing: Toward a Normative-Integrated Model. *Journal of Business and Psychology*, 3 (4), 475-485.
- Maital, S. ve Barzani, E., (2020). The Global Economic Impact of COVID-19: A Summary of Research. *Samuel Neaman Institute for National Policy Research*, 2020, 1-12.
- McKinsey & Company (2021) (<https://www.mckinsey.com/business-functions/risk-and-resilience/our-insights/covid-19-implications-for-business>)
- Ng'oo, R.K., (2012). Positioning Strategies Adopted By Large Audit Firms in Kenya (Doctoral dissertation).
- Ogilvy, D. ve Horgan, P., (1963). *Confessions of An Advertising Man* (p. 192). New York: Atheneum.
- Reeves, R., (1961). *Reality in Advertising*. New York: Alfred A. Knopf.
- Ries, A. ve Trout, J., (2001). *Positioning: The Battle For Your Mind*. New York, NY: McGraw Hill.
- Saqib, N., (2020). *Positioning–A Literature Review*. PSU Research Review.
- Sedefoğlu, M., (2020). Konulandırma Stratejilerinin Şehir Markalaştırma Sürecindeki Önemi Ve Dilovası İçin Bir Konulandırma Model Önerisi.
- Trout, J. ve Ries, A., (1986). *Positioning: The Battle For Your Mind*. New York, NY: McGraw-Hill.
- Tunali A., (2016), Türkiye'de Hava Limanı Projeleri İçin Masterplan Süreç ve Özellikleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Tunali, S.B., (2017). Havaalanı Pazarlama İstanbul Yeni Havalimanı (İGA) Marka Kimliği Üzerine Bir Havaalanı Pazarlama Analizi.
- Türkiye İçişleri Bakanlığı, (<https://www.icisleri.gov.tr/>)
- World Health Organization (<https://covid19.who.int/>)

EXTENDED ABSTRACT*GENİŞLETİLMİŞ ÖZET***EXAMINING UNEMPLOYMENT HYSTERESIS IN OECD COUNTRIES: EVIDENCE FROM UNIT ROOT TESTS WITH NON-LINEARITY AND FOURIER BREAKS**

The COVID 19 pandemic, which emerged in Wuhan, China in December 2019, has caused major changes in the aviation industry as well as in many other sectors. The positioning studies carried out as "the world's largest airport " until the mentioned time period changed the strategy with the COVID 19 pandemic. The positioning strategy, which was restructured due to the crisis, also stands out with the commercials prepared for Istanbul Airport and the news in the press. Istanbul Airport implements the strategy of repositioning itself as "the most reliable airport for COVID 19" especially during the COVID 19 period. It has been observed that the current size of the airport has been repositioned as "the world's largest airport" as used in the previous positioning strategy, as "large enough to provide social distance, so it is reliable".

Positioning is defined as how potential buyers see the product or service, and it appears as a concept that expresses the place of the institution according to the position of the competitors. "Positioning" is emphasized as one of the most important concepts that enables a company to create its marketing strategy in the minds of potential customers by reflecting its own strengths and weaknesses as well as its competitors.

Repositioning refers to a major change in positioning for the brand/product. To successfully reposition a product, the company must prioritize target customers' understanding of the brand or product. In the collective mind of the target market, it appears as a concept that involves changing the identity of a product according to the identity of competing products. Institutions or companies apply to the repositioning strategy to change their unsuccessful current positioning, as well as the crisis that occurs in the current conditions, etc. cases, they can use this strategy.

In this context, the COVID 19 pandemic, which emerged in Wuhan, China in December 2019, has caused major changes in the aviation industry as well as in many other sectors. The positioning studies carried out as "the world's largest airport built from scratch" and "new aviation center" until the mentioned time period changed the strategy with the COVID 19 pandemic.

The positioning strategy, which was restructured due to the health crisis, also stands out with the commercials prepared for Istanbul Airport and the news in the press. Istanbul Airport implements the strategy of repositioning itself as "the most reliable airport for COVID 19" especially during the COVID 19 period. It has been observed that the current size of the airport has been repositioned as "the world's largest airport" as used in the previous positioning strategy, as "large enough to provide social distance, so it is reliable".

In this study, primarily the concepts of positioning and repositioning were examined, and then the global effects of the COVID 19 pandemic were emphasized. In order to show the impact of the effects of COVID19 on air transport in 2020, the chart of the airline companies "The Effect of COVID 19 on Airline Transport Companies" was created by examining the websites of the airlines. Thus, seeing the effect of COVID 19 in a concrete way has been interpreted as more meaningful. In the later stages of the study, the positioning of Istanbul Airport and the positioning of Istanbul Airport, which was restructured with COVID19, were emphasized. At this point, the positioning strategies were examined by examining the press reflections.

With the strategies restructured and implemented as a result of a successful positioning strategy, Istanbul Airport emerges as one of the airports least affected by the economic impact of the COVID 19 pandemic. In this context, the reflections of this strategy of Istanbul Airport on the press were examined within the scope of the research. In order to measure the reflections of the created strategy in the press, national magazines and newspapers were scanned using the keywords COVID 19 and Istanbul Airport for a period of 17 months between 02.02.2020 and 02.07.2021. Accordingly, 204 news items were included in the search. News, news about Istanbul Airport and news that support the measures taken as a result of COVID are grouped as "positive", news with negative content about the airport that are found to be insufficient, "negative", and news prepared for informational purposes only with no positive or negative content are grouped as "neutral". Afterwards, the news made according to the keywords of Istanbul Airport and COVID are summarized in chronological order.

If the news is analyzed, it will be possible to say that from 02.02.2020 to 18.04.2020, Istanbul Airport has

created a crisis plan for COVID 19 and therefore, it has been preparing an action plan in order to be least affected by the global health crisis. There is generally uncertainty and panic in the news published between these dates. Due to the fact that the effects of the crisis in question are not known globally and its direct negative impact on airline traffic, the news is mostly "negative".

From 19.04.2020 to 31.05.2020, that is, being the first airport in the world to receive health accreditation against COVID 19, it is seen that the news in the press is generally in the form of the measures taken by Istanbul Airport against COVID 19. In this context, if an interpretation is made according to the news in the press, it can be thought that Istanbul Airport prepared a crisis plan and started to implement it between the said dates. The implemented crisis plan primarily aims to show the measures and practices taken by Istanbul Airport.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	SELEN BUTGEL TUNALI			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	COVID 19 PANDEMİSİ SONRASI İSTANBUL HAVALİMANI KONUMLANDIRMA STRATEJİSİ ÜZERİNE BİR ANALİZ			
Tarih <i>Date</i>	27.06.2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	ARAŞTIRMA MAKALESİ			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	SELEN BUTGEL TUNALI	100	-	-

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1093537

THE RELATIONSHIP BETWEEN SELF-CARE AGENCY AND SUCCESSFUL AGING in INDIVIDUALS AGED 65 OR OVER**Arş. Gör. Dr. Aykut AYDIN****Kırklareli Üniversitesi, İİBF, Çalışma
Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

e-posta: aykutaydin@klu.edu.tr

ORCID 0000-0003-2834-1416

Doç. Dr. Aylin AYDIN SAYILAN****Kırklareli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri
Fakültesi, Hemşirelik Bölümü

e-posta: aylin.sayilan@klu.edu.tr

ORCID 0000-0003-0576-8732

ABSTRACT

The purpose of this study was to determine the association between self-care agency and successful aging in individuals aged 65 or over. The research was performed with elderly individuals (n:125) presenting to a training and research hospital between July and October 2021. Ethics committee approval was obtained for the study. An information form, the Self-Care Agency Scale, and the Successful Aging Scale (SAS) were employed in data collection. p values <0.05 were considered statistically significant. The mean age of the individuals in the research was 69.00±5.44 years (min 65-max 90), their mean Self-Care Agency Scale score was 90.00±19.95 (min 33-max 134), and their total SAS score was 53.00±10.42 (min 17-max 68). Weak, significant negative correlation was determined between age and the Self-Care Agency Scale (p<0.001), the SAS (p=0.002), and the SAS coping with problems subscale (p=0.001). The elderly individuals in this study had good self-care agency and successful aging scores, with a positive relationship being observed between self-care agency and successful aging. Self-care agency and successful aging levels were found to decrease with age.

Keywords: Old Age, Successful Aging, Self-Care**65 YAŞ ve ÜSTÜ BİREYLERDE ÖZ BAKIM GÜCÜ İLE BAŞARILI YAŞLANMA ARASINDAKİ İLİŞKİ****ÖZ**

Bu çalışmada, 65 yaş ve üstü bireylerde öz bakım gücü ile başarılı yaşlanma arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlandı. Araştırma, Temmuz - Ekim 2021 tarihleri arasında, bir eğitim araştırma hastanesine başvuran yaşlılarla (n: 125) yürütüldü. Çalışma için gerekli etik kurul izni alındı. Veri toplama, bilgi formu, öz bakım gücü ölçeği ve başarılı yaşlanma ölçeği kullanıldı. İstatistiksel anlamlılık seviyesi p <0.05 olarak belirlendi. Araştırmaya katılan bireylerin yaş ortalaması 69.00±5.44 (min.65-max.90) olup, Öz Bakım Gücü Ölçeği (ÖBÖ) toplam puanının 90.00±19.95 (min. 33-max.134), Başarılı Yaşlanma Ölçeği (BYÖ) toplam puanının 53.00±10.42 (min.17-max.68) olduğu belirlendi. Yaş ile Öz Bakım Gücü ölçeği (p<0.001), Başarılı Yaşlanma Ölçeği (p=0.002) ve sorunlarla mücadele etme (p=0.001) alt boyutu arasında negatif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki saptandı. Çalışmada, yaşlıların öz bakım gücünün ve başarılı yaşlanma düzeylerinin iyi olduğu; öz bakım gücü ile başarılı yaşlanma arasında olumlu ilişki olduğu görüldü. Yaş arttıkça, öz bakım gücü ve başarılı yaşlanma düzeylerinin ise azaldığı saptandı.

Anahtar kelimeler: Yaşlılık, Başarılı Yaşlanma, Öz Bakım**Geliş Tarihi/Received:** 25.03.2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 19.05.2022**Yayın Tarihi/Printed Date:** 30.06.2022**Kaynak Gösterme:** Aydın, A., Sayılan, A. A., (2022). "The Relationship Between Self-Care Agency and Successful Aging in Individuals Aged 65 or Over". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(10) 67-77.

INTRODUCTION

Old age is a complex process generally attracting negative perceptions and involving such variables as genetic factors, lifestyle, chronic disease, and physical and mental losses (Çunkuş et al., 2019:58). The World Health Organization (WHO) regards the global population aged 65 or over as elderly, the population being predicted to reach 1.4 billion by 2030 and 2.1 billion by 2050 (WHO, 2021).

In addition to physical, mental, and social losses, old age also results in difficulties in establishing and maintaining self-care. 'Self-care' is also defined as individuals' fulfilling their responsibilities to preserve their lives, health and well-being. At the same time, in addition to taking care of oneself, self-care includes elements such as physical activity, stress management, coping strategies, prioritizing oneself, and being able to protect oneself (Sabo & Chin, 2021:570). The self-care agency of the elderly individual is directly affected as a result of impairment occurring in basic cognitive functions such as attention, perception, memory, and executive functions during the natural aging process (Freedman & Spillman, 2014:509). Changes occur with aging in the biological, economic, social, and psychological dimensions of the individual's life. As a result of this change, the quality of life of the elderly diminishes due to the impairment of functions such as vision and hearing, together with various diseases that occur due to this change, and the individual may be unable to meet his self-care needs in old age (Ploeg et al., 2017:40; LeBlanc & Jacelon, 2018:12191). The great majority of the elderly individuals investigated in studies have been reported to experience difficulties as a result of diminished levels of physical activity (Puciato et al., 2017:1627).

Successful aging, a current concept that reveals the importance of self-care agency for the elderly, is used in the sense of avoidance of diseases, high physical and mental functionality, active participation in life, absence of medical illness, psychological well-being, life satisfaction, financial security, and a positive perspective on life (Martinson & Berridge, 2014:58). The elements affecting successful aging include factors that increase self-care agency, such as social and mental components, physiological adaptation, health, activity, and working life. Variation in these factors also leads to a change in attitudes related to successful aging (Gutiérrez et al., 2018:26).

According to one definition in the literature, successful aging indicates high mental and physical self-care agency, and thus increasing accommodation (Dziechciaż & Filip, 2014:835). The concepts of successful aging and self-care were discussed together in one study, with compatibility between the two being reported to increase quality of life (Torregrosa-Ruiz et al., 2021:606).

While previous studies have investigated self-care agency in the elderly (LeBlanc et al., 2017:12191; Sabo & Chin, 2021:570), we encountered no extensive studies of the relationship with successful aging (Gutiérrez et al., 2018:26; Torregrosa-Ruiz et al., 2021:606). In the light of the above, the purpose of this study was to determine the association between self-care agency and successful aging in working individuals aged 65 and over.

1. MATERIAL AND METHOD

The aim of the research

The purpose of this descriptive, cross-sectional study was to determine the association between self-care agency and successful aging among individuals aged 65 and over. The research was conducted with individuals aged 65 and over presenting to a training and research hospital between July and October 2021.

Study population: The research population consisted of individuals aged 65 or over (n: 127) presenting to the internal diseases clinic within the previous three months. We aimed to reach a minimum of 96 elderly individuals with a 95% confidence interval and a 5% margin of error, according to a sample calculation of the known population.

Inclusion criteria

Individuals consenting to take part in the research, aged 65 or over, open to communication and collaboration, with no visual or auditory problems, who responded to the questions asked fully and completely, not using drugs such as sleeping medications, antidepressants, or anxiolytics, not resident in care homes, and with mini mental test scores of 25 or above were included in the study. Individuals not meeting the inclusion criteria were excluded from the study.

Data collection tools

1. Information Form: This form was prepared based on an examination of the relevant literature (Dziechciaż and Filip, 2014:836; Gutiérrez et al., 2018:26), and investigated age, gender, education level, marital status, cohabitation status, income, presence of children, and their numbers if applicable, presence of chronic disease, sufficient sleep status, and exercise status.

2. Self-Care Agency Scale: This scale is used to measure the individual's ability to care for himself, otherwise known as self-care agency. It consisted of a 35-item Turkish-language version of the form originally developed in English, by Kearney and Fleicher, in 1979, and consisting of 43 items. The reliability and validity of the Turkish-language version were investigated by (1994). The scale focuses on individuals' self-evaluation of their ability to perform self-care activities. Each statement on the form was scored between 0 and 4. Individuals' orientations toward self-care are determined by their responses on a five-point Likert-type scale. The response options are 'Does not describe me at all,' with a score of 0, 'Does not describe me much' with a score of 1, 'Undecided' with a score of 2, and 'Describes me a lot' with a score of 4. Eight items on the Turkish-language scale are reverse-scored (items 3, 6, 9, 13, 19, 22, 26, and 31). The maximum possible score is 140. The height of the scale score shows the height of the individual's self-care agency. The scale has no cut-off value. Its Cronbach alpha internal consistency coefficient in this study was 0.909.

3. Successful Aging Scale (SAS): Developed by Reker (2009) and subsequently validated by Hazer and Özsungur in 2017, this is a seven-point Likert-type scale (strongly agree=7, agree=6, partly agree=5, neutral=4, partly disagree=3, disagree=2, strongly disagree=1).

The SAS consists of 10 questions in two subdimensions, healthy aging (three items) and coping with problems (seven items). The minimum possible score is 10 and the highest possible score is 70. Higher scores indicate more successful aging. The scale has a general reported Cronbach alpha internal consistency coefficient of .85. The Cronbach alpha internal consistency coefficient of the scale in the present study was 0.887, 0.835 in the coping with problems subdimension, and 0.769 in the healthy aging subdimensions.

4. Standardized Mini Mental State Exam (MMSE): This test evaluating mental state was first developed by Folstein et al. and has proven reliability and validity. The MMSE assesses mental state and evaluates cognitive functions in five separate sections. The highest possible score is 30. Individuals scoring 24 or less should be assessed in terms of dementia.

Data collection

Following receipt of the requisite institutional permissions, the aim of the study was explained to individuals meeting the inclusion criteria and consenting to take part. The data collection form was then applied by the authors after polyclinic control. Data collection lasted approximately 15-20 min. All elderly individuals meeting the inclusion criteria between the relevant dates were included in the research, which was completed with 125 participants. Fourteen individuals declined to take part.

Statistical analysis

The research data were analyzed on Statistical Package for the Social Sciences version 22.0 software. Normality of distribution was evaluated using the Kolmogorov-Smirnov test. Parametric tests were applied since the data exhibited normal distribution. Descriptive

characteristics such as frequency, percentage, mean, and standard deviation (SD) were employed. The independent samples t test and one-way analysis of variance (ANOVA) were employed in the comparison of scale and sociodemographic data between independent groups, with Bonferroni correction being applied for two-way comparisons. Relationships between continuous variables were analyzed using Pearson's correlation analysis. Statistical significance was set at $p < 0.05$.

Ethic considerations

Approval for the study was obtained from the Ethics Committee of Kırklareli University, approval number E-69456409-199-). Consent was obtained from the participants before starting the study. The participant could leave the survey at any time without giving any reason. The study was carried out under the Declaration of Helsinki.

Limitations

The research results cannot be generalized since the study was performed in a single center in the west of Turkey and included only individuals aged 65 or over.

2. RESULTS

The mean age of the individuals consenting to take part in the study was 69.00 ± 5.44 years (min 65-max 90), 70.4% were women, 44% were elementary school graduates, 66.4% were married, 37.9% were self-employed, 77.6% reported a moderate level of income, 90.4% had children, 88.4% had social security, 69.6% did not engage in exercise, and 70.4% did not have sufficient sleep.

The participants' mean total Self-Care Agency Scale score was 90.00 ± 19.95 (min 33-max 134), the mean total SAS score was 53.00 ± 10.42 (min 17-max 68), the mean SAS total coping with problems subdimension score was 36.00 ± 7.47 (min 12-max 48), and the mean total healthy aging score was 17.00 ± 3.52 (min 5-max 21) (Table 1).

Examination of participants' mean Self-Care Agency Scale, and SAS and subdimension scores in terms of their sociodemographic characteristics revealed no significant variation in terms of gender, education, marital status, employment status, presence of children, exercise, or sufficient sleep ($p > 0.05$). However, a significant association was found between individuals' income levels and Self-Care Agency Scale scores ($p = 0.019$). Bonferroni correction revealed higher self-care scores among participants who reported their income levels as high compared to those who described their income as average ($p = 0.049$). No statistically significant difference was observed among the other groups ($p > 0.05$). Although no statistically significant association was found between participants' total SAS and coping with problems subdimension scores and income, a significant relationship was observed between the healthy aging subdimension and income ($p = 0.003$). Bonferroni correction revealed significantly higher healthy aging scores among elderly individuals who reported their income as average compared to those describing their income as low ($p = 0.017$) or high ($p = 0.049$) (Table 2).

Significant moderate, positive correlation was determined between participants' mean self-care scores and that SAS, coping with problems subdimension, and healthy aging subdimension ($p < 0.001$). Weak negative correlation was found between age and Self-Care Agency Scale ($p < 0.001$), healthy aging ($p = 0.002$), and coping with problems ($p = 0.001$) (Table 3).

Table 1: Distributions of Participants' Mean Self-Care Agency Scale, Successful Aging Scale, and Subdimension Scores (n=125)

Scale	Mean±SD (Min-Max)
Self-Care Agency Scale	90.00±19.95 (33-134)
Successful Aging Scale	53.00±10.42 (17-68)
Coping with Problems	36.00±7.47 (12-48)
Successful Aging	17.00±3.52 (5-21)

Table 2: Distributions of Participants' Mean Self-Care Agency Scale, Successful Aging Scale, and Subdimension Scores According to Sociodemographic Characteristics (n=125)

Characteristic	n (%)	Self-Care Agency Scale	Successful Aging Scale	Coping with Problems	Successful Aging
		Mean±SD	Mean±SD	Mean±SD	Mean±SD
Gender					
Female	88 (70.4)	88.77±20.70	50.77±10.68	34.78±7.55	15.98±3.59
Male	37 (29.6)	90.59±18.25	51.51±9.89	35.67±7.35	15.83±3.40
		p=0.643	p=0.718	p=0.545	p=0.828
Education					
Literate	42 (33.6)	81.80±19.55	48.61±9.46	33.33±6.67	15.28±3.50
Elementary school	55 (44.00)	89.90±21.27	51.14±11.26	35.23±8.08	15.90±3.66
Middle school	14 (11.2)	102.92±13.19	53.35±12.83	37.08±9.35	16.28±3.98
High school	11 (8.8)	95.09±10.81	55.54±2.65	37.63±2.61	17.90±1.81
University	3 (2.4)	98.66±10.21	53.66±9.29	36.66±7.37	17.00±2.00
		p=0.060	p=0.269	p=0.319	p=0.260
Marital status					
Married	83 (66.4)	90.31±21.06	51.48±10.78	35.54±7.52	15.93±3.84
Single	11 (8.8)	96.36±12.90	54.27±7.73	37.90±5.95	16.36±2.33
Widowed	31 (24.8)	84.12±18.12	48.51±10.03	32.70±7.43	15.80±3.00
		p=0.160	p=0.222	p=0.081	p=0.909
Living with					
Spouse	72 (57.6)	89.46±21.14	54.43±11.74	39.68±9.78	15.83±3.26
Children/relatives	39 (31.2)	90.32±11.84	52.29±6.76	38.83±7.86	14.46±3.54
Alone	14 (11.2)	88.16±17.12	49.62±11.04	33.81±7.48	16.50±2.41
		p=0.180	p=0.546	p=0.804	p=0.892
Income					
Low ^a	23 (18.4)	84.26±17.57	48.30±9.10	34.00±3.39	14.30±3.84
Average ^b	90 (72.0)	91.54±19.39	51.96±10.33	35.47±7.46	16.49±3.25
High ^c	12 (9.6)	69.20±29.06	44.40±15.25	31.60±12.09	12.80±3.83
		p=0.019	p=0.112	p=0.404	p=0.003
		b>c			b>c, b>a
Children					
Yes	110 (88.0)	88.72±20.48	50.90±10.38	34.94±7.37	15.95±3.59
No	15 (12.0)	94.83±13.40	51.83±11.21	36.00±8.71	15.83±2.88
		p=0.315	p=0.770	p=0.645	p=0.909
Exercise					
Yes	38 (30.4)	93.18±20.39	53.00±9.01	36.59±6.45	16.40±3.17
No	87 (69.6)	87.89±19.66	50.22±10.93	34.39±7.85	15.83±3.58
		p=0.177	p=0.178	p=0.135	p=0.407
Sufficient sleep					
Yes	88 (70.4)	90.56±20.13	52.07±9.40	35.76±6.90	16.31±3.09
No	37 (29.6)	86.32±19.44	48.40±12.28	33.35±8.55	15.05±4.30
		p=0.279	p=0.072	p=0.100	p=0.067

Table 3: Correlations between Participants' Age and Self-Care Agency Scale, Successful Aging Scale, and Subdimension Scores

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
(1) Age	1				
(2) Self-Care	r=-0.309 p<0.001	1			
(3) Successful Aging	r=-0.273 p=0.002	r=0.638 p<0.001	1		
(4) Coping with Problems	r=-0.302 p=0.001	r=0.589 p<0.001	r=0.976 p<0.001	1	
(5) Healthy Aging	r=-0.168 p=0.061	r=0.636 p<0.001	r=0.887 p<0.001	r=0.765 p<0.001	

DISCUSSION

The total Self-Care Agency score of the elderly individuals in this study was 90.00 ± 19.95 (min 33-max 134). In their study of the factors affecting self-care agency in the elderly, Uğurlu et al. (2010) reported a mean score of 92.28 ± 19.45 (41-128). Altay & Avcı investigated the relationship between self-care agency and life satisfaction in the elderly, and reported a figure of 86.4 ± 18.8 . Erci et al. investigated the effect of self-care agency and life satisfaction on hope in elderly individuals attending their family health center in 2014-2015 and reported self-care agency scores of 130.06 ± 9.68 in women and 134.93 ± 10.21 in men. It may be concluded that elderly individuals' self-care agency is generally good (Table 1).

The total SAS score in this study was 53.00 ± 10.42 (min 17-max 68), with scores of 36.00 ± 7.47 (min.12-max.48) for the coping with problems subdimension and 17.00 ± 3.52 (min.5-max.21) for the healthy aging subdimension. In their study of 190 individuals aged 65 or over, Kütmeç Yılmaz (2020) reported a mean total SAS score of 50.32 ± 17.42 , a mean healthy living subdimension score of 15.10 ± 5.48 , and a mean coping with problems score of 35.21 ± 12 . Yalçınöz Baysal et al. (2020) reported good successful aging status. Examination of successful aging in American and Japanese individuals aged 65 or over showed that this is particularly affected by culture, with Americans exhibiting a better level of successful aging (Phelan et al., 2004:211). Considering the great importance attached to respect in Turkish culture and that older people are respected and loved may be a factor, it may be concluded that this is also reflected in successful aging, and therefore, thus explaining the good successful aging levels in this study.

Participants who reported a high income level had better self-care scores than those reporting moderate income levels. Previous studies have also described income levels as an important determinant factor in self-care agency, with self-care agency and successful aging increasing in line with income (Uğurlu et al., 2010:56; Curcio et al., 2018; Amegbor et al., 2018:81). It may therefore be concluded that income is an important factor in the establishment and maintenance of self-care.

Successful and healthy aging, and also the abilities to cope with problems, of the elderly individuals in this study increased in line with their self-care scores. Torregrosa-Ruiz et al. (2021) reported that self-care agency in the elderly had a positive effect on successful aging, life satisfaction, and physical and mental well-being. Blanco-Molina et al. (2021) also reported that an increase in self-care agency in elderly individuals was associated with an increase in successful aging, a problem solving-focused approach, and quality of life. Lamb (2019) described high self-care agency as a priority for successful aging. Self-care agency may at the same time be regarded as a factor directly impacting on successful aging.

Self-care agency, successful aging, and the ability to cope with problems decreased with age in this study. Previous studies have also reported that successful aging and self-care are adversely affected and cognitive and functional capacity decreases with age, resulting in a heightened tendency to isolation and depression (Apóstolo et al., 2019:90). Another study reported that friability levels and accompanying health problems increased with age, and that this had an adverse impact on self-care agency (Zhou et al., 2017:108). Abdi et al. (2019) also emphasized that elderly individuals find it more difficult to maintain self-care as their age increases, and that their care and support requirements also rise. It may be concluded that an age-related decrease in functionality adversely impacts on self-care agency and successful aging.

The main limitations of this study are that it was conducted in a single population and in a single center.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Good self-care agency and successful aging levels were determined in this study, and a positive relationship was observed between self-care agency and successful agency. However, self-care agency and successful aging decreased with age. Therefore, considering the important role of self-care in successful aging, it is important that elderly individuals in particular be encouraged and supported in the direction of activities that enhance self-care.

We recommend that regular health check-ups be arranged for the protection of the mental and physical health of the elderly, that social support be provided, that sociocultural programs be introduced to improve their self-care capability, and that education sessions regarding self-care be planned and applied. It is important that future studies should consider activities capable of enhancing self-care capability and the effects of such activities on that capability.

REFERENCES

- Abdi, S., Spann, A., Borilovic, J., de Witte, L. ve Hawley, M., (2019). Understanding The Care And Support Needs Of Older People: A Scoping Review And Categorisation Using The WHO International Classification Of Functioning, Disability And Health Framework (ICF). *BMC Geriatr*, 19 (1), 195.
- Altay, B. ve Aydın Avcı, İ., (2009). Huzurevinde Yaşayan Yaşlılarda Özbakım Gücü Ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki. *Dicle Tıp Derg/Dicle Med J*, 36(4), 275-282.
- Amegbor, P.M., Kuire, V.Z., Robertson, H. ve Kuffuor, O.A., (2018). Predictors of Basic Self-Care and Intermediate Self-Care Functional Disabilities Among Older Adults in Ghana. *Arch Gerontol Geriatr*, 77, 81-88.
- Apóstolo, J., Bobrowicz-Campos, E., Gil, I., Silva, R., Costa, P., Couto, F., Cardoso, D., Barata, A. ve Almeida, M., (2019). Cognitive Stimulation in Older Adults: An Innovative Good Practice Supporting Successful Aging and Self-Care. *Transl Med UniSa*, 19, 90-94.
- Blanco-Molina, M., Pinazo-Hernandis, S., Montoro-Rodriguez, J. ve Tomas, J.M., (2021). Testing a Proactive Model of Successful Aging Among Older Adults in Costa Rica and Spain. *Int J Aging Hum Dev*, 93 (1), 619-635.
- Curcio, C.L., Pineda, A., Quintero, P., Rojas, Á., Muñoz, S. ve Gómez, F., (2018). Successful Aging in Colombia: The Role of Disease. *Gerontol Geriatr Med*, 4, 2333721418804052. <https://doi.org/10.1177/2333721418804052>.
- Çunkuş, N., Taşdemir Yiğitoğlu, G. ve Akbaş, E., (2019). Yaşlılık ve Toplumsal Dışlanma. *Geriatrik Bilimler Dergisi*, 2 (2), 58-67.

- Dziechciaż, M. ve Filip, R., (2014). Biological Psychological and Social Determinants of Old Age: Bio-Psycho-Social Aspects of Human Aging. *Ann Agric Environ Med*, 21 (4), 835-8.
- Erci, B., Yılmaz, D. ve Budak, F., (2017). Yaşlı Bireylerde Özbakım Gücü ve Yaşam Doyumunun Umud Düzeylerine Etkisi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi - Journal of Psychiatric Nursing*, 8 (2), 72-76.
- Folstein, M.F., Folstein, S.E. ve McHugh, P.R., (1975). *J Psychiatr Res*, 12 (3), 189-98.
- Freedman, V.A. ve Spillman, B.C., (2014). Disability And Care Needs Among Older Americans. *The Milbank Quarterly*, 92 (3), 509-541.
- Güngen, C., Ertan, T., Eker, E., Yaşar, R. ve Engin, F., (2002). Standardize Mini Mental Test'in Türk Toplumunda Hafif Demans Tanısında Geçerlik ve Güvenilirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 13, 273-81.
- Gutiérrez, M., Tomás, J.M. ve Calatayud, P., (2018). Contributions of Psychosocial Factors and Physical Activity to Successful Aging. *Span J Psychol*, 21, E26.
- Hazer, O. ve Özsungur, F., (2017). Başarılı Yaşlanma Ölçeği (SAS) Türkçe Versiyonu, *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 4, 184-206.
- Kearney, B.Y. ve Fleischer, B.J., (1979). Development of an Instrument to Measure Exercise of Self-Care Agency. *Research in Nursing & Health*, 2, 25-34.
- Kütmeç Yılmaz, C., (2020). Yaşlı Bireylerde Yerinde Yaşlanma ile Başarılı Yaşlanma ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. *Sağlık ve Toplum*, 20 (3), 38-48.
- Lamb, S., (2019). On Being (Not) Old: Agency, Self-care, and Life-course Aspirations in the United States. *Med Anthropol Q*, 33 (2), 263-281.
- LeBlanc, R.G. ve Jacelon, C.S. (2018). Self-care among older people living with chronic conditions. *Int J Older People Nurs*, 13(3), e12191.
- Martinson, M. ve Berridge, C. (2015). Successful aging and its discontents: a systematic review of the social gerontology literature. *Gerontologist*, 55(1), 58-69.
- Nahcivan, N.O. (2004). A Turkish language equivalence of the exercise of self-care agency scale. *Western Journal of Nursing Research*, 26 (7), 813-82.
- Phelan, E.A., Anderson, L.A. ve LaCroix, A.Z. (2004). Older Adult's Views Of 'Successful Aging' How Do They Compare With Researcher's Definitions? *J Am Geriatr Soc*, 52 (2), 211-6.
- Ploeg, J., Matthew-Maich, N., Fraser, K., Dufour, S., McAiney, C., Kaasalainen, S., ... Emili, A. (2017). Managing multiple chronic conditions in the community: A Canadian qualitative study of the experiences of older adults, family caregivers and healthcare providers. *BMC Geriatrics*, 17 (1), 40. <https://doi.org/10.1186/s12877-017-0431-6>
- Puciato, D., Borysiuk, Z. ve Rozpara, M., (2017). Quality of Life and Physical Activity in An Older Working-Age Population. *Clin Interv Aging*, 12, 1627-1634.
- Reker, G.T., (2009). A Brief Manual of the Successful Aging Scale (SAS).
- Sabo, K. ve Chin, E., (2021). Self-Care Needs and Practices for the Older Adult Caregiver: An Integrative Review. *Geriatr Nurs*, 42 (2), 570-581.

Torregrosa-Ruiz, M., Gutiérrez, M., Alberola, S. ve Tomás, J.M. (2021). A Successful Aging Model Based on Personal Resources, Self-Care, and Life Satisfaction. *J Psychol*, 155 (7), 606-623.

Uğurlu, N., Bolat, M. ve Erdem, S., (2010). Yaşlılarda Özbakım Gücünü Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 1 (2), 56-62.

WHO, 2021. https://www.who.int/health-topics/ageing#tab=tab_1. Available Date: 22.02.22

Yalçınöz Baysal, H., Aktas, B., Bakan, A.B. (2020). An investigation of the relationship between ageing in place and successful ageing in elderly individuals. *Psychogeriatrics*. <https://doi.org/10.1111/psyg.12534>.

Zhou, J., Qin, M.Z., Liu, Q. ve Liu, J.P., (2017). Investigation and Analysis of Osteoporosis, Falls, and Fragility Fractures in Elderly People in the Beijing Area: A Study on the Bone Health Status of Elderly People \geq 80 Years Old With Life Self-Care. *Arch Osteoporos*, 12 (1), 108.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****65 YAŞ ve ÜSTÜ BİREYLERDE ÖZ BAKIM GÜCÜ ile BAŞARILI YAŞLANMA ARASINDAKİ İLİŞKİ**

Giriş ve Çalışmanın Amacı: Yaşlılık, bireylerde zaman içinde fiziksel, zihinsel ve sosyal açıdan değişimlere yol açan zorlu bir süreçtir. Giderek yaşlanan dünyada, Dünya Sağlık Örgütü'nün yaşlı olarak nitelendirdiği 65 yaş ve üstü bireylerin sağlık ve iyiliklerini sürdürebilmesi, toplum sağlığını da doğrudan etkilemesi suretiyle önem taşımaktadır. Yaşlı bireylerde fiziksel ve zihinsel iyilik halinin sürdürülmesinin temelinde, yaşlı bireylerin kendilerine düşen sorumluluklarını yerine getirebilmesi olarak nitelendirilen öz bakım güçlerinin yerinde olması gerekmektedir.

Yaşlanma, özellikle kronik hastalığı olan bireyler için daha da zor bir yaşama neden olmakta, bu bireylerin başarılı yaşlanma süreci olumsuz etkilenmektedir. Literatürde, öz bakım gücü yerinde olan yaşlılarda, başarılı yaşlanmanın da olumlu etkileceği, bu iki kavramın birbiriyle doğrudan ilişkili kavramlar olduğu ifade edilmektedir.

Kavramsal/kuramsal çerçeve: Bireylerin öz bakım gücünün, başarılı yaşlanma üzerindeki temel etkenlerden biri olduğu gerçeğinden hareketle, öz bakım gücü yüksek ve başarılı yaşlanan bireylerin fiziksel, zihinsel ve sosyal açıdan uyumlarının ve yaşam kalitelerinin yükseldiği bilinmektedir. Bireylerin ayrıca, mevcut problemlerini daha kolay çözebildikleri, sağlıklarını daha ön planda tuttıkları ve fiziksel/zihinsel kapasitelerini daha üst noktalara taşıdıkları belirtilmektedir. Yaşlanan bir dünyada, yaşlı bireylerin öz bakım güçlerinin farkında olmaları, onlara başarılı yaşlanabilme fırsatı vermesi açısından son derece önemli bir husustur.

Yöntem ve Bulgular: Temmuz-Ekim 2021 tarihleri arasında bir eğitim ve araştırma hastanesinde gerçekleştirilen tanımlayıcı ve kesitsel tipteki bu çalışmada, 65 yaş ve üstü bireylerde öz bakım gücü ile başarılı yaşlanma arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlandı. Çalışmanın yürütülmesi için etik kurul izni, kurum izni ve katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alındı. Araştırmaya dahil edilme kriterleri; gönüllü olma, 65 yaş ve üstü olma, iletişim ve işbirliğine açık olma, görsel ve işitsel herhangi bir sorunu olmama, sorulan soruları eksiksiz cevaplama, uyku ilacı, anksiyolitik, antidepresan gibi ilaçlar kullanmama ve mini mental test puanı 25 ve üzeri olma olarak belirlendi. Dahil edilme kriterlerini karşılamayan bireyler, çalışma kapsamına alınmadı. Veri toplama aracı olarak, literatür doğrultusunda hazırlanan bilgi formu, Öz Bakım Gücü Ölçeği ve Başarılı Yaşlanma Ölçeği kullanıldı. Veriler, yüz yüze görüşme yöntemiyle, araştırmacılar tarafından toplandı. Veri toplama, yaklaşık 15-20 dakika sürdü. Çalışmada, 125 birey, örnekleme oluşturdu.

SPSS (Statistical Package for Social Science) 22.0 paket programı kullanılarak analiz edilen verilerin değerlendirilmesinde, frekans, yüzde, ortalama, standart sapma gibi tanımlayıcı istatistiksel metodlara ek olarak, normal dağılımın incelenmesi için Kolmogorov Smirnov dağılım testi kullanıldı. $p < 0.05$ değeri, istatistiksel olarak anlamlı kabul edildi.

Sonuç ve Öneriler: Araştırmaya katılan bireylerin yaş ortalaması 69.00 ± 5.44 (min.65-max.90) olup, Öz Bakım Gücü Ölçeği (ÖBÖ) toplam puanının 90.00 ± 19.95 (min. 33-max.134), Başarılı Yaşlanma Ölçeği (BYÖ) toplam puanının 53.00 ± 10.42 (min.17-max.68) olduğu belirlendi. Yaş ile Öz Bakım Gücü ölçeği ($p < 0.001$), Başarılı Yaşlanma Ölçeği ($p = 0.002$) ve sorunlarla mücadele etme ($p = 0.001$) alt boyutu arasında negatif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki saptandı. Çalışmada, yaşlıların öz bakım gücünün ve başarılı yaşlanma düzeylerinin iyi olduğu; öz bakım gücü ile başarılı yaşlanma arasında olumlu ilişki olduğu görüldü. Yaş arttıkça, öz bakım gücü ve başarılı yaşlanma düzeylerinin ise azaldığı saptandı.

Öz bakım gücü ile başarılı yaşlanma arasında pozitif ilişki olduğu belirlenen çalışmada, öz bakım gücünü artıran faktörlerin belirlenmesi, farkındalık yaratılması, öz bakım gücünü olumsuz etkileyen durumlar varsa bu durumların tespit edilip, gereken iyileştirilmelerin yapılması önem taşımaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalar için, öz bakım gücünü artıran girişimlere yer verilmesi ve bu girişimlerin başarılı yaşlanma üzerindeki etkilerinin belirlenmesi önerilmektedir.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Aylin AYDIN SAYILAN			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	THE RELATIONSHIP BETWEEN SELF-CARE AGENCY and SUCCESSFUL AGING in INDIVIDUALS AGED 65 or OVER 65 YAŞ ve ÜSTÜ BİREYLERDE ÖZ BAKIM GÜCÜ ile BAŞARILI YAŞLANMA ARASINDAKİ İLİŞKİ			
Tarih <i>Date</i>	24.06.2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Aykut AYDIN	%70	YOKTUR.	YOKTUR.
2	Aylin AYDIN SAYILAN	%30	YOKTUR.	YOKTUR.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1095980

**DENETİM RAPORU GECİKMESİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER:
TÜRKİYE'DEKİ FİNANS KURULUŞLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA****Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman GÜMRAH****Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek
Yüksekokulu, Lojistik Pr.

e-posta: agumrah@selcuk.edu.tr

ORCID 0000-0003-2588-7448

Doç. Dr. Ahmet TANÇ**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,
İkt. ve İdr. Bilimler Fakültesi, İşletme Böl.

e-posta: atanc@nevsehir.edu.tr

ORCID 0000-0002-4119-8207

ÖZ

Denetim raporları, finansal tablolardan yararlanarak karar verecek olan finansal bilgi kullanıcıları için oldukça kritik öneme sahiptir. Zira bilgi kullanıcıları, söz konusu finansal tabloların işletmenin mevcut durumunu gerçeğe uygun şekilde yansıtmayı yansıtmadığı konusunda denetim raporlarına güvenmektedirler. Bu noktada işletmelerin denetim raporlarının gecikmeden en hızlı şekilde hazırlanıp yayınlanması bilgi kullanıcılarının kararlarını zamanında şekillendirmesine yardımcı olacaktır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, denetim raporlarının gecikmesini etkileyen faktörlerin tespit edilmesidir. Söz konusu amaç doğrultusunda çalışmada 54 finans kuruluşunun bağımsız denetim raporu yayınlanma sürelerine aktif kârlılığı, denetçi görüşü, denetim firması değişikliği, bağlı ortaklığının bulunup bulunmaması, yönetim kurulu üye sayısı ve yönetim kurulu kadın üye sayısı faktörlerinin etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda denetim raporu gecikme süresiyle aktif kârlılığı, yönetim kurulu üye sayısı ve denetim firması değişimi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü, denetçi görüşü, bağlı ortaklığın bulunup bulunmaması ve yönetim kurulu kadın üye sayısı ile istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Denetim, Denetim Raporu Gecikmesi, Denetim Raporu Süresi, Finansal Kuruluşlar**Jel Kodları:** M4, M42.**FACTORS AFFECTING AUDIT REPORT LAG: A RESEARCH ON FINANCIAL
INSTITUTIONS IN TURKEY****ABSTRACT**

Audit reports are of critical importance for financial information users who will make decisions using financial statements. Because information users rely on audit reports to determine whether the financial statements in question reflect the current state of the business in a realistic way. At this point, preparing and publishing the audit reports of the enterprises in the fastest way without delay will help the information users to shape their decisions. In this context, the aim of the study is to determine the factors affecting the audit report lag. In line with this purpose, the effect of the factors such as return on assets, auditor opinion, audit firm change, presence of subsidiaries, number of board members and number of female board members on the publication time of independent audit reports of 54 financial institutions has been tried to be determined. The results of the study are, a statistically significant and negative relationship was found between the audit report lag and the return on assets, the number of members of the board of directors and the change in the audit firm, and a statistically significant and positive relationship with the auditor's opinion, presence of subsidiaries and the number of female members of the board of directors.

Keywords: Audit, Audit Report Lag, Audit Report Time, Financial Institutions**Jel Codes:** M4, M42.**Geliş Tarihi/Received:** 30.03.2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 05.05.2022**Yayın Tarihi/Printed Date:** 30.06.2022**Kaynak Gösterme:** Gümrah, A., ve Tanç, A. (2022). "Denetim Raporu Gecikmesini Etkileyen Faktörler: Türkiye'deki Finans Kuruluşları Üzerine Bir Araştırma". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(10) 78-94.

GİRİŞ

Kuruluşlar yıllık faaliyetlerini sahip, yönetici ve potansiyel yatırımcılarına çeşitli raporlar aracılığı ile sunmaktadırlar. Bu raporlar ile kuruluşun performansı ölçülmekte ve önceden belirlenmiş olan hedeflerin gerçekleşip gerçekleşmediği tespit edilebilmektedir. Söz konusu raporlardan bir tanesi de bağımsız denetim raporlarıdır. Bağımsız denetim raporlarıyla kuruluşun beyan etmiş olduğu mali tablolarında yer alan bilgilerin gerçeği yansıtıp yansıtmadığı tespit edilmektedir. Böylelikle karar vericiler bağımsız kişi ya da kuruluşlar tarafından hazırlanmış bağımsız denetim raporlarını dikkate alarak kuruluşla ilgili kararlarını vermektedirler.

Denetim raporlarının zamanında yayınlanması karar alıcılar açısından son derece büyük önem arz etmektedir. Zira bilginin önemli olup olmaması söz konusu bilginin zamanında karar alıcıya ulaşmasıyla doğru orantılı olarak değişkenlik göstermektedir. Yöneticiler, sahipler ya da potansiyel yatırımcılar denetim raporlarından elde edecekleri bilgiler doğrultusunda kararlarını şekillendireceklerdir. Herhangi bir yatırımın yapılıp yapılmaması, faaliyetlerin etkinlik ve verimliliğinin ölçülmesi, kuruluştaki sermayenin artırılıp artırılmaması, mevcut finansal yapı dikkate alınarak dış kaynak kullanılıp kullanılmaması vb. kararlarda bağımsız denetim raporları büyük önem arz etmektedir. Yine finansal bilgi kullanıcılarından birisi olan kamu otoritesi söz konusu mali yıla ilişkin kuruluştan alacak olduğu verginin doğru hesaplanıp hesaplanmadığı konusun da bağımsız denetim raporunu dikkate alacaktır. Bu bağlamda denetim raporu gecikme süresi uzadıkça finansal tabloların hazırlanmasında temel ilkeler olarak kabul edilen zamanında sunum ve önemlilik kavramları göz ardı edilmiş olacaktır. Ayrıca denetim raporlarının hızlı bir şekilde yayınlanması finansal piyasalarda yatırımcılar tarafından normal karşılanmasına karşın denetim raporu yayınlama süresinin uzaması finansal piyasalar tarafından negatif bir durum olarak algılanabilecektir. Bu durum hem söz konusu işletmenin hem de yatırımcıların gecikme süresinden ötürü olumsuz etkilenmelerine yol açabilecektir. Açıklanan tüm bu durumlar dikkate alındığında çalışmanın denetim raporu gecikme süresini etkileyen faktörlerin tespit edilmesini konu edinmesinden ötürü önem arz ettiği düşünülmektedir.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm olan kavramsal çerçeve bölümünde denetim raporu gecikmesi kavramı kısaca açıklanmış sonrasında çeşitli otoriteler tarafından belirlenmiş olan denetim raporu yayınlama süreleri ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan literatür taraması başlığı altında denetim raporu gecikme süresiyle ilgili olarak yerli ve yabancı literatürde yapılmış olan araştırmaların bir kısmına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmanın metodolojisi ve araştırma bulguları yer almaktadır. Çalışmanın son kısmında ise ulaşılan verilerin yorumlandığı sonuç bölümü yer almaktadır. Bölüm başlıkları büyük harfle yazılmalıdır. Makalelerde problem, amaç gerekçe ve önem giriş bölümü içinde açıkça belirtilmelidir.

1. Kavramsal Çerçeve

Türkçe'ye denetim raporu gecikmesi olarak çevrilen "Audit Report Lag" kavramı bir işletmenin mali yıl bitiş tarihi ile denetim raporu tarihi arasındaki süre olarak tanımlanmaktadır (Hassan, 2016: 13). Kavram salt olarak mali yıl bitiş tarihi ile denetim raporu yayınlanma tarihi arasındaki süreyi ifade etse de kendi içerisinde farklı tarihleri baz alarak yapılmış tanımlamalar söz konusudur. Şöyle ki, yıllık faaliyet raporunda belirtilen bilanço kapanış tarihi ile denetçi raporunun imzalanma tarihi arasındaki süre "Denetim Gecikmesi" olarak, bilanço kapanış tarihi ile yıllık genel kurul ilan tarihi arasındaki süre de "Ön Gecikme" olarak tanımlanmaktadır. Her iki gecikme süresinin toplamı ise "Toplam Gecikme" olarak ifade edilmektedir (Güleç ve Aktaş Mozeikçi, 2020: 127).

Denetim raporu gecikmesi finansal bilgi kullanıcılarının alacak oldukları kararları yakından ilgilendirmektedir. İşletmelerin mali tablolarında yer alacak olan bilgilerin özellikleri arasında zamanında sunum ve ihtiyaca uygunluk özelliklerinin bulunması gerekmektedir (İSMMMO, 2022). İhtiyaca uygun olan bilgi, kullanıcıları tarafından verilecek olan ekonomik kararları etkileme gücüne sahip olan bilgidir (Sultanoğlu, 2016: 372). Finansal tabloların ihtiyaca uygunluğunun ayrılmaz bir parçası ise zamanında sunumdur. Zamanında sunum; yöneticiler, sahipler ve potansiyel yatırımcılar arasındaki bilgi asimetrisini azaltmakta ve piyasa etkinliğini artırmaktadır (Özkan, vd., 2013: 168). Denetlenmiş olan finansal tabloların yayınlanma süresi uzadıkça belirli bir tarafa az ya da fazla bilgi sızdırılması ihtimalinin yükselmesi özellikle borsalarda işlem gören işletmeler için söylentilere yol açacağı bilinmektedir (Firnanti ve Karmudiandri, 2020: 16).

Kuruluşların bağlı oldukları mevzuatlara göre denetim raporu yayınlama süreleri değişkenlik göstermektedir. Türkiye'de tüm kuruluşlar temelde Türk Ticaret Kanunu (TTK)'da belirtilen süreye bağlı olmak kaydıyla özel statüleri gereği tabi oldukları kurumlar tarafından belirlenen sürelerde bağımsız denetim raporlarını yayınlamak durumundadırlar. Söz konusu kuruluşlar Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) şeklinde sıralanabilir.

TTK, kuruluşların yıllık denetim raporlarının ilgili yıla ilişkin genel kurul tarihlerinden 15 gün öncesinde söz konusu kuruluşun merkez ya da şubelerinde pay sahiplerinin incelemesi için bağımsız denetim raporlarının hazır bulundurulması gerektiğini ifade etmektedir (TTK, 2011: Madde-437). Türkiye'deki finansal raporlama sistemini düzenleyen kurumlardan birisi de KGK'dır. KGK denetimi yapılmış olan kuruluşun söz konusu denetim yılına ilişkin genel kurul tarihinden 20 gün öncesine kadar denetim raporunun hazırlanması ve işletme yönetimine sunulmasını zorunlu kılmıştır (KGK, 2012: Madde-30). BDDK, finansal kuruluşların hazırlamış oldukları finansal tabloları ve bağımsız denetim raporlarını hem BDDK'ya hem de Merkez Bankası'na göndermesini zorunlu kılmıştır. BDDK'ya bağlı finansal kuruluşlar konsolide finansal tablo hazırlama zorunluluğu olup olmamasına göre farklı zamanlarda söz konusu yükümlülüklerini yerine getirmektedirler. Konsolide finansal tablo düzenleyen ve düzenlemeyen tüm finans kuruluşları yıllık denetim raporlarını denetimi yapılan yılı takip eden Nisan ayı sonuna kadar, ara dönem denetim raporlarını ise konsolide finansal tablo hazırlamayan kuruluşlar rapor döneminin takip eden 45 gün içerisinde; konsolide finansal tablo hazırlayan kuruluşlar ise 75 gün içerisinde BDDK ve Merkez Bankası'na sunmak durumundadırlar (BDDK, 2015: Madde-4).

SPK ise kuruluşların mali tablo ve bağımsız denetim raporu yayınlama sürelerini konsolide finansal tablo hazırlama zorunluluğu bulunup bulunmamasına göre belirlemiştir. Aşağıda Tablo-1'de SPK'nın finansal tablo ve denetim raporu hazırlama sürelerine ilişkin düzenlemeleri özet halinde yer almaktadır.

Tablo 1. SPK'nın Finansal Raporlar ve Denetim Raporlarına Dair Düzenlemeleri

<i>Konsolide Finansal Tablo Hazırlama Zorunluluğu</i>	<i>Yıllık Finansal Rapor ve Denetim Raporu</i>		<i>Ara Dönem Finansal Rapor</i>	<i>Sınırlı Denetimden Geçmiş Ara Dönem Finansal Rapor ve Denetim Raporu</i>	
	<i>Sermaye Piyasası Araçları İşlem Gören İşletmeler</i>	<i>Halka Açık Olan Ortaklıklar</i>	<i>Tüm İşletmeler</i>	<i>Sermaye Piyasası Araçları İşlem Gören İşletmeler</i>	<i>Diğer İşletmeler</i>
<i>Yok</i>	Hesap dönemi bitimini izleyen 60 gün içinde.	Söz konusu finansal raporların görüşüleceği genel kurul tarihinden en az 3 hafta önce.	Hesap dönemi bitimini izleyen 30 gün içinde.	Hesap dönemi bitimini izleyen 40 gün içinde.	Hesap dönemi bitimini izleyen 45 gün içinde.
<i>Var</i>	Hesap dönemi bitimini izleyen 70 gün içinde.		Hesap dönemi bitimini izleyen 40 gün içinde.	Hesap dönemi bitimini izleyen 50 gün içinde.	Hesap dönemi bitimini izleyen 55 gün içinde.

Kaynakça: (Tüküç, 2020: 110)

Tablo-1'de yer alan bilgiler incelendiğinde SPK finansal tabloların hazırlanması ve bağımsız denetim raporu süreleri için işletmelerin konsolide finansal tablo hazırlama durumunun var olup olmasını temel almıştır. İki kategori arasındaki farklılık ise konsolide finansal tablo hazırlama zorunluluğu bulunan işletmelerin diğer işletmelere tanınan süreden 10 gün fazla süreye sahip olmasıdır.

2. Literatür Taraması

Ulusal literatürde denetim raporu gecikmesini konu alan az sayıda çalışma bulunmasına karşın uluslararası literatürde özellikle son yıllarda artan sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu bağlamda aşağıda literatürde denetim raporu gecikmesini konu edinen ulusal ve uluslararası çalışmalar kronolojik sırayla yer almaktadır.

Chalu (2021) tarafından yapılan çalışmada denetim raporu gecikmesi Sahraaltı Afrika Ülkeleri merkez bankaları üzerinde incelemiştir. Çalışma 2000-2016 yılları arası 192 veri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmada yönetim kurulu büyüklüğü, yönetim kurulu üyelerinin cinsiyet dağılımı, denetim komitesi büyüklüğü ve denetim komitesi toplanma sıklığının denetim raporu gecikmesine olan etkisi analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda yönetim kurulu ve denetim kurulu büyüklüklerinin denetim raporu gecikmesi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu buna karşın yönetim kurulu üyelerinin cinsiyet dağılımının denetim raporu gecikmesi üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Oradi (2021)'in yapmış olduğu çalışmada işletmelerin dışarıdan CEO transfer etmeleri ile denetim raporu gecikmesi ve denetim ücreti arasındaki ilişki incelemiştir. Çalışma 2007-2017 yılları arası Tahran Menkul Kıymetler Borsası'na kayıtlı işletmeler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda işletme CEO'sunun işletme içerisinden terfi ettirilen bir kişi olması durumunda denetim raporu gecikmesinin daha uzun bir süre devam ettiği tespit edilmiştir.

Elani, vd. (2021) çalışmalarında 2018-2020 döneminde Endonezya Menkul Kıymetler Borsası'na kayıtlı işletmelerde, işletme büyüklüğü, kârlılık ve ödeme gücünün denetim raporu gecikmesi üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışma kapsamında 8 alt sektörde faaliyet gösteren toplam 45 işletmenin verisi incelenmiştir. Çalışma sonucunda işletme büyüklüğünün denetim raporu

gecikmesi üzerinde etkili olduğu; buna karşın kârlılık ve ödeme gücünün denetim raporu gecikmesi üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Bryan ve Mason (2020) tarafından yapılan çalışmada işletmelerin kazançlarındaki oynaklığın denetim raporu gecikmesi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma Amerika Birleşik Devletleri'nde faaliyet gösteren 13.075 işletmenin 2004-2015 dönemi verileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda işletmelerin kazanç oynaklığı ile denetim raporu gecikmesi arasında istatistiksel olarak negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Güleç ve Aktaş Mozeikçi (2020) yapmış oldukları çalışmada denetim raporu gecikmesini BİST'te yer alan 58 mali kuruluş ile 65 mali olmayan kuruluş üzerinde incelemişlerdir. Çalışma 2017 yılı ile sınırlandırılmış ve oluşturulan ekonometrik modelle denetim raporu gecikmesini etkileyen faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda işletme büyüklüğü, kârlılık, dualite ve sektör değişkenleri ile denetim raporu gecikmesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu, buna karşın finansal kaldıraç oranıyla denetim raporu gecikmesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmadığı tespit edilmiştir.

Şamil ve Tok (2020) tarafından yapılan çalışmada denetim raporu gecikmesi ve kurumsal yönetim göstergeleri arasındaki ilişkiyi BİST imalat sektöründe kayıtlı işletmeler üzerinde incelemişlerdir. Çalışma kapsamındaki veriler 2018 yılı ile sınırlandırılmış ve elde edilen bu veriler çoklu regresyon yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda yönetim kurulunun toplanma sıklığının, yönetim kurulu büyüklüğünün, kurumsal yönetim kurulunun ve iç kontrol etkinliğinin denetim raporu gecikmesini istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde açıkladığı; buna karşın yönetim kurulu bağımsız üye oranı ve yönetim kurulunda muhasebe / finans / denetim alanında tecrübeli kişilerin varlığının, denetim raporundaki gecikmeyi istatistiksel olarak açıklayamadığı bulgusu elde edilmiştir.

Tuan, vd. (2020) çalışmalarında denetim raporu gecikmesini işletmelerin denetim firması değiştirmesi niyeti/kararı açısından incelemişlerdir. Çalışma kapsamına BİST'te kayıtlı finansal olmayan işletmelerden 2010-2017 yılları arası 1.200 işletme dahil edilmiştir. Çalışma sonucunda denetim raporu gecikmesiyle denetim firması değiştirme arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Lai (2019) tarafından yapılan çalışmada denetim firmalarının birleşmesinin denetim raporu gecikmesi, denetim ücreti ve denetim kalitesi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma Hong Kong'da birleşme yapmış olan denetim firmaları üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen analizler doğrultusunda birleşme yapan denetim firmalarının hazırlamış oldukları denetim raporlarında gecikmenin birleşme öncesine göre daha az yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Cengiz (2017) çalışmasında denetim komitesi etkinliği ile denetim raporlarının yayınlanma süresi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma 2010-2015 yılları arası BİST'e kayıtlı farklı sektörlerde faaliyet gösteren 140 işletmenin verileri üzerinde yapılmıştır. Çalışma sonucunda denetim komitesi toplantı sıklığı ile denetim raporlarının yayınlanma süresi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki; buna karşın denetim komitesinin büyüklüğü ile denetim raporlarının yayınlanma süresi arasında ise istatistiksel olarak anlamlı fakat negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Hu ve Cheng (2017) çalışmalarında Çin'de borsaya kote olmayan işletmeler üzerinde finansal tabloların yeniden beyanı ile denetim raporu gecikmesi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma 2009 - 2012 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda işletmelerin denetim raporu gecikmelerinin yüksek olması durumunda bir sonraki yıl finansal tablolarında düzeltme amaçlı yeniden beyanda bulunma ihtimalinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Hassan (2016) tarafından yapılan çalışmada denetim raporu gecikmesini etkileyen faktörler Filistin Menkul Kıymetler Borsası'nda yer alan işletmeler üzerinde araştırılmıştır. Çalışma 2011 yılı ile sınırlandırılmış ve çalışma kapsamına 46 işletme dahil edilmiştir. Yapılan çalışmada denetim raporu gecikmesi üzerinde yönetim kurulu büyüklüğü, işletmenin kurumsal büyüklüğü, denetim komitesinin varlığı, işletmenin kompleks yapısı ve işletmenin sahiplik yapısının etkili olduğu ifade edilmiştir.

Nigar, vd. (2015) çalışmalarında denetim komitesinin karakteristik özellikleri ile denetim raporu gecikmesi arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışma kapsamında Avustralya'da faaliyet gösteren işletmeler üzerinde bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları doğrultusunda mali konularda uzmanlığı bulunan, daha öncesinde denetim komitesi üyeliği deneyimine sahip ve bağımsız üyelerden oluşan denetim komitelerinin denetim raporu gecikme süresini kısalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

3. Metodoloji

Bu bölümde çalışma kapsamında gerçekleştirilen araştırmanın metodolojisine ilişkin olarak araştırmanın amacı ve önemi, çalışmada kullanılan yöntem, örneklem ve araştırmanın kısıtlarına yer verilecektir.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Denetim raporları, finansal tablolardan yararlanarak karar verecek olan finansal bilgi kullanıcıları için oldukça kritik öneme sahiptir. Zira bilgi kullanıcıları, söz konusu finansal tabloların işletmenin mevcut durumunu gerçeğe uygun şekilde yansıtıp yansıtmadığı konusunda denetim raporlarına güvenmektedirler. Bu noktada işletmelerin denetim raporlarının gecikmeden en hızlı şekilde hazırlanıp yayınlanması bilgi kullanıcılarının kararlarını şekillendirmesine yardımcı olacaktır. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen çalışmada denetim raporlarının gecikmesini etkileyen faktörlerin tespit edilmesine çalışılacak olup çıkar gruplarının duyduğu finansal bilginin zamanında sunulabilmesi açısından çalışma konusunun önem arz ettiği düşünülmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, Türkiye'de Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) web sayfasında bağımsız denetim raporu yayınlanmış olan 54 finans kuruluşunun bağımsız denetim raporu yayınlama zamanı üzerinde varlık kârlılığı, denetçi görüşü, denetim firması değişikliği, bağlı ortaklığının bulunup bulunmaması, yönetim kurulu üye sayısı ve yönetim kurulu kadın üye sayısı faktörlerinin etkisinin tespit edilmesidir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada bağımsız denetim raporlarının yayınlanmasında yaşanan gecikmelerin nedenlerini tespit etmek amacıyla çoklu regresyon analizinden faydalanılmıştır. Regresyon analizi, iki veya daha çok değişken arasındaki ilişkinin incelenmesinde kullanılan bir analiz yöntemidir. Çoklu regresyon modeli ise birden fazla açıklayıcı değişkenin yer aldığı ve ikiden fazla değişken arasındaki ilişkiyi inceleyen bir analiz yöntemidir.

Araştırmada elde edilen veriler, SPSS 25.0 for Windows (Statistical Package for Social Sciences) programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılıp dağılmadığı Shapiro-Wilk testi kullanılarak değerlendirilmiştir. Testler sonucunda $p < 0.05$ olması durumunda verilerin normal dağılıma uymadığı, $p > 0.05$ olması durumunda ise verilerin normal dağılıma uyduğu belirtilmiştir. Seçilen bağımlı değişkenin üzerindeki bir takım bağımsız değişkenlerin yordayıcılığı ise çoklu regresyon analizi ile gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları yorumlanırken hata payı 0,05 düzeyinde tutulmuş olup, böylelikle kararlar % 95 güven seviyesinde verilmiştir.

3.3. Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

Bu çalışmada, regresyon eşitliğinde denetim raporu yayınlanma süresi bağımlı değişken olarak belirlenirken; aktif kârlılık oranı, denetçi görüşü, denetim firması değişimi, bağlı ortaklığın olup olmaması, yönetim kurulu üye sayısı ve yönetim kurulu kadın üye sayısı değişkenleri ise bağımsız değişkenleri oluşturmaktadır. Çalışmada yer alan değişkenler ve tanımları Tablo 2'de açıklanmıştır.

Tablo 2. Araştırma Modelinde Kullanılan Değişkenler ve Tanımları

	Değişkenler	Tanımlar
Bağımlı Değişken	ARL	Denetim raporu yayınlanma süresi
Bağımsız Değişkenler	ROA	Aktif kârlılık oranı
	YKUS	Yönetim kurulu üye sayısı
	YKKUS	Yönetim kurulu kadın üye sayısı
	DFD	Denetim firması değişimi
	DG	Denetçi görüşü
	BO	Bağlı ortaklık

Yukarıdaki Tablo-2'de yer alan değişkenler şu şekilde hesaplanmıştır.

ARL = Rapor yayınlanma tarihi – Mali yıl başı

ROA = Vergi Öncesi Kâr / Aktif Toplamı

YKUS = Yönetim kurulu üye sayısı direkt olarak alınmıştır.

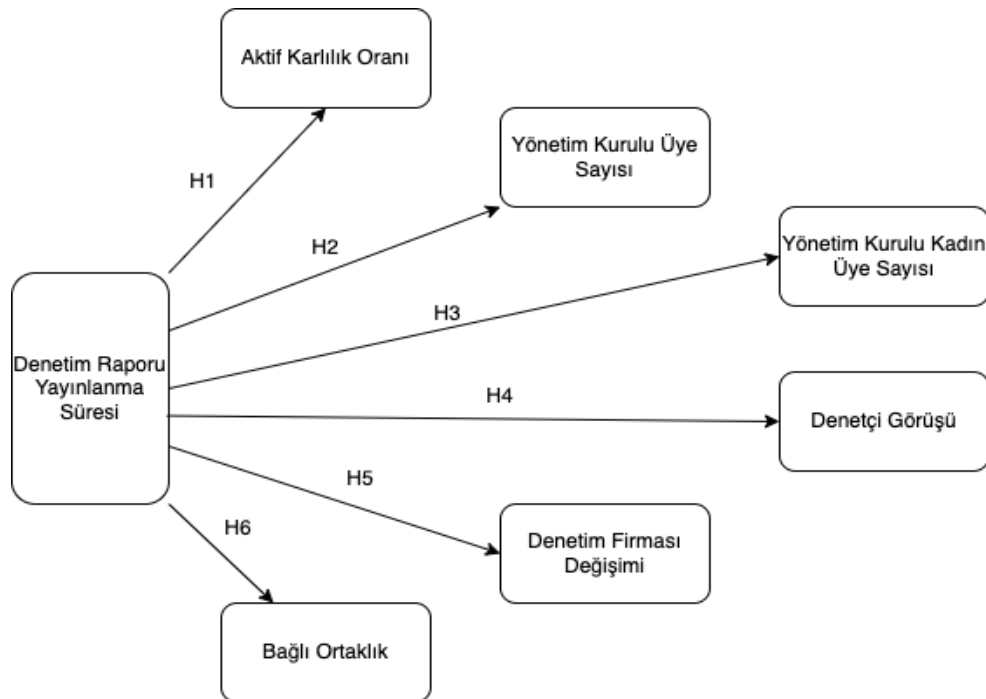
YKKUS = Yönetim kurulu içerisindeki kadın üye sayısı direkt olarak alınmıştır.

DFD = Denetim firması değişmiş ise 0, değişmemiş ise 1 değeri kullanılmıştır.

DG = Olumlu görüş 0, olumsuz, şartlı görüş yada görüş bildirmekten kaçınılmış ise 1 değeri kullanılmıştır.

BO = Bağlı ortaklık yok ise 0, mevcut ise 1 değeri kullanılmıştır.

Bu bağlamda araştırmanın modeli aşağıda Şekil 1'de gösterildiği gibidir:

Şekil 1: Araştırma Modeli

Hariza, Wahyuni ve Wardayati (2015) ve Aziz, Isa ve Abu (2014) aktif kârlılığının denetim raporu gecikmesi üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu buna karşın Alkhatib ve Marji (2012) çalışmalarında aktif kârlılığının denetim raporu gecikmesi üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Bu bağlamda araştırmamızın ilk hipotezi şu şekilde oluşturulmuştur.

H1: Aktif kârlılığının denetim raporu gecikmesi üzerinde etkisi vardır.

Chalu (2021) ve Habib, Bhuiyan, Huang ve Miah (2019) yönetim kurulu üye sayısı büyüklüğünün denetim raporu gecikmesi üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Bu bağlamda araştırmamızın ikinci hipotezi şu şekilde oluşturulmuştur.

H2: Yönetim kurulu üye sayısının denetim raporu gecikmesi üzerinde etkisi vardır.

Ismail, Mansour ve Sayed (2022) ve Lai (2019) yönetim kurulu kadın üye sayısının büyüklüğünün denetim raporu gecikmesi üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Bu bağlamda araştırmamızın üçüncü hipotezi şu şekilde oluşturulmuştur.

H3: Yönetim kurulu kadın üye sayısının büyüklüğünün denetim raporu gecikmesi üzerinde etkisi vardır.

Arifa (2013), Aziz ve diğ. (2014) ve Arifuddin ve Usman (2017) denetçi görüşünün denetim raporu gecikmesi üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Bu bağlamda oluşturulan dördüncü hipotez şu şekildedir.

H4: Denetçi görüşünün denetim raporu gecikmesi üzerinde etkisi vardır.

Jayanti, Kurniawan ve Lestari (2020) denetim firması değişiminin denetim raporu gecikmesi üzerinde önemli etkiye sahip olduğunu tespit etmiş buna karşın Sukirman (2014) çalışmasında denetim firması değişiminin denetim raporu gecikmesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığını tespit etmiştir. Bu bağlamda araştırmamızın beşinci hipotezi şu şekilde oluşturulmuştur.

H5: Denetim firması değişiminin denetim raporu gecikmesi üzerinde etkisi vardır.

Araştırma kapsamında son olarak kuruluşun bağlı ortaklığının bulunup bulunmamasının denetim raporu gecikmesi üzerinde etkisinin olup olmadığını tespitine yöneliktir. Bu bağlamda oluşturulan hipotez şu şekildedir.

H6: Bağlı ortaklığın mevcut olmasının denetim raporu gecikmesi üzerinde etkisi vardır.

3.4. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın örneklemini finans kuruluşları oluşturmaktadır. Türkiye’de finans kuruluşlarının faaliyetleri BDDK düzenlemelerine tabi olup gerekli denetimler yine BDDK tarafından gerçekleştirilmektedir. Yine sektörde faaliyet gösteren finans kuruluşları bağımsız denetim raporlarını BDDK’ya göndermek durumunda ve kurulun web sayfasında söz konusu raporlar kamuoyuyla paylaşılmaktadır. Çalışmada BDDK’nın web sayfasında¹ kurum olarak “banka”, kuruluş adı olarak “tüm kuruluşlar”, rapor tipi olarak “yıllık faaliyet” filtreleri uygulanmıştır. Çalışma kapsamı 2018- 2020 yılları arası 3 yıllık süreçle sınırlı tutulmuştur. Bu kıstaslar doğrultusunda 2020 yılında 54, 2019 yılında 52 ve 2018 yılında 51 bankanın verisine ulaşılmış olup toplam ulaşılan bağımsız denetim raporu sayısı 157’dir. Ancak 7 adet bağımsız denetim raporunda bazı araştırma faktörlerinin eksik olmasından dolayı söz konusu denetim raporları araştırma kapsamından çıkarılmıştır. Dolayısıyla çalışmada araştırma kapsamına alınmış olan bankaların ilgili dönemlerine ait toplam 150 adet bağımsız denetim raporundan elde edilmiş olan veriler analize tabi tutulmuştur.

¹ <https://www.bddk.org.tr/BdrUyg/>

3.5. Araştırmanın Kısıtları

Çalışmanın bir takım kısıtları bulunmaktadır. Öncelikle çalışma, denetim raporu gecikmesini etkilediği düşünülen 6 faktör üzerinde gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla denetim raporu gecikmesini söz konusu faktörler dışındaki etmenler de etkileyebilmektedir. Benzer şekilde araştırma BDDK web sayfası üzerinden ulaşılmış veriler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla ulaşılan sonuçların genel olarak tüm kuruluşlar genelinde yorumlanması mümkün değildir.

4. Bulgular

Araştırma kapsamında denetim raporu gecikmesi için regresyon modeli oluşturulmadan önce gerekli varsayımlar kontrol edilmiştir. Regresyon modeli oluşturulabilmesi için öncelikle araştırmada yer alan sürekli değişkenlerin normal dağılım göstermesi gerekmektedir. Ayrıca çarpıklık ve basıklık değerlerinin % 95 güven seviyesinde, istatistik değer aralığının $-2,58 < \text{skewness} / \text{kurtosis} < 2,58$, % 99 güven seviyesinde ise istatistik değer aralığının $-1,96 < \text{skewness} / \text{kurtosis} < 1,96$ olması beklenmektedir (Liu ve diğ., 2005).

Çalışmada yer alan sürekli değişkenlerden denetim raporu yayınlama süresi ve aktif kârlılık parametreleri çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerinin normal dağılım eğrisinde konumlanmadıkları gözlenmiştir. Shapiro-Wilk testi ile de durum kontrolü yapılmış ve yine iki parametrenin normal dağılım ailesine ait olmadığı belirlenmiştir. Bu sebeple parametrelerin normal dağılım gösterebilmesi için her ikisine de Log 10 tabanı üzerinden logaritmik dönüşüm uygulanmıştır. Aktif kârlılık değişkeninde sıfır (0) değerlerin olması ve sıfır değerinin logaritmik bir karşılığı olmaması sebebiyle aktif kârlılık değişkeninin tamamına en düşük minimum değeri kadar ekleme yapılarak sonrasında dönüşüme tabi tutulmuştur.

Çalışmadaki bağımsız kukla değişkenlerden denetçi görüşü parametresinde görüşün olumsuz, şartlı yada görüş bildirmekten kaçınma olması 1, denetim firması değişimi parametresinde, değişimin olması 1 ve bağılı ortaklık kukla değişkeninde ise; bağılı ortaklığın olması yine 1 ile kodlanarak analize dâhil edilmiştir. Firma yönetim kurulu toplam üye sayısı ve kadın yönetim kurulu üye sayılarını içeren değişkenler için herhangi bir düzenlemeye gerek duyulmamıştır.

Aşağıdaki Tablo 3'te regresyon modelinde yer alan değişkenlerin tanımlayıcı özellikleri açıklanmıştır.

Tablo 3: Tanımlayıcı İstatiksel Bulgular

Parametreler	S	Ortalama	Std. Sapma	Minimum	Maksimum
ROA	148	0.173	0.046	0	0.4
YKUS	148	8.047	3.033	0	19
YKKUS	148	0.493	1.186	0	9
BO	148	0.256	0.438	0	1
DFD	148	0.371	0.484	0	1
GR	148	0.750	0.434	0	1

ARL

148

58.277

22.948

28

167

Yukarıda yer alan Tablo 3'e göre çalışma kapsamında değerlendirilen firmaların aktif kârlılık değeri ortalama 0.173 ± 0.046 olarak belirlenirken, denetim firmalarındaki yönetim kurulu üye sayıları ortalama 8.047 ± 3.033 ve firmalardaki yönetim kurulu kadın üye sayısı ise ortalama 0.493 ± 1.186 olarak gözlenmiştir. Bağlı ortaklık kukla değişkeninin ortalaması 0.256 ± 0.438 , denetim firması değişimi kukla değişkeninin ortalaması 0.371 ± 0.484 ve denetçi görüşü kukla değişkeninin ortalaması ise 0.750 ± 0.434 olarak tespit edilmiştir. Araştırmanın bağımlı değişkeni denetim raporu yayınlanma süresinin ise ortalama değeri 58.277 ± 22.948 olarak belirlenmiştir.

Denetim raporu yayınlanma süresi ve yordayıcıları ile kurulan regresyon modelinde çoklu doğrusal bağlantının varlığı, varyans etki faktörü (VIF) ve tolerans değerleri ile kontrol edilmiştir. Varyans etki faktörü, $VIF < 5$ ve tolerans $0,2 < \text{Tolerans} < 1$ aralığında olduğunda regresyon modelinde çoklu doğrusal bağlantı problemine yol açmamaktadır (O'Brien, 2007).

Araştırmada regresyon modelinde bulunan değişkenler için VIF değerleri şöyledir: İlk bağımsız değişken ROA'nın VIF değeri 1.064; yönetim kurulu üye sayısı VIF değeri 1.004 ve yönetim kurulu kadın üye sayısı VIF değeri ise 1.225 olarak belirlenmiştir. Çalışmadaki kukla değişkenler; bağlı ortaklık, denetim firması değişimi ve denetçi görüşünün VIF değerleri ise sırasıyla; 1.016, 1.021 ve 1.141 olarak tespit edilmiştir. Söz konusu parametreler için Tolerans değerleri ise şu şekildedir: ROA'nın tolerans değeri 0.840; yönetim kurulu üye sayısı tolerans değeri 0.706 ve yönetim kurulu kadın üye sayısı tolerans değeri ise 0.737 olarak gözlenmiştir. Bağlı ortaklık, denetim firması değişimi ve denetçi görüşü kukla değişkenlerinin tolerans değerleri ise sırasıyla; 0.838, 0.753 ve 0.777 olarak belirlenmiştir. Sonuç olarak, varyans etki faktörü ve tolerans değerlerinin, referans aralıklarının içerisinde olduğu ve modeldeki parametrelerin herhangi birinde çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmadığı tespit edilmiştir.

Analizin otokorelasyon incelemesi ise Durbin Watson (DW) testi ile irdelenmiştir. Modelde herhangi bir otokorelasyon varlığından şüphe edilmemesi için $-2 < DW < 2$ olması gereklidir (Ghozali, 2013). Çalışmanın otokorelasyon DW istatistiği 0.982 olarak bulunmuş ve çalışmada herhangi bir otokorelasyon sorunu olmadığı tespit edilmiştir.

Bu bağlamda elde edilen sonuçlar doğrultusunda araştırma modeli

şeklinde oluşturulmuştur. Modele ait katsayı değerleri Tablo 4'te özetlenmiştir.

Tablo 4: Çoklu Regresyon Analizi Katsayıları

Model	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	p
	β	Std. Hata	Beta		
Sabit terim	29.833	4.854		10.188	<0.000*
ROA	-8.055	2.360	0.174	-2.436	0.016*
Görüş	10.492	3.965	0.161	2.142	0.034*

DFD	-5.090	3.359	-0.108	-2.080	0.039*
BO	9.782	3.960	0.187	2.470	0.015*
YKUS	-2.051	0.857	-0.271	-3.495	0.001*
YKKUS	7.113	1.490	0.368	4.773	<0.000*

Yukarıda yer alan Tablo 4'e göre denetim raporu gecikmesi ile aktif kârlılık, yönetim kurulu üye sayısı ve denetim firmasının değişmesi parametreleri arasında istatistiksel olarak negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Aktif karlılığın düşmesi, yönetim kurulundaki üye sayısının azalması ve denetim firmasının değişmesi denetim raporu gecikme süresini artırmaktadır.

Yönetim kurulu kadın üye sayısı, bağlı ortaklık ve denetçi görüşü parametreleri ise denetim raporu yayınlanma süresi ile istatistiksel olarak pozitif yönlü bir ilişkiye sahiptir. Şöyle ki; firmada bağlı ortaklığın bulunması, olumsuz denetçi görüşü ve yönetim kurulunda kadın üye sayısının artması denetim raporu gecikme süresini artırmaktadır.

Tablo 5'te regresyon analizi katsayılarının t-testi sonuçları ve anlam seviyeleri incelenmiştir.

Tablo 5. T-test Sonuçları

Model	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar		t	p
	β	Std. Hata	Beta			
Sabit terim	29.833	4.854			10.188	<0.000*
ROA	-8.055	2.360	0.174		-2.436	0.016*
YKUS	-2.051	0.857	-0.271		-3.495	0.001*
YKKUS	7.113	1.490	0.368		4.773	<0.000*
BO	9.782	3.960	0.187		2.470	0.015*
DFD	-5.090	3.359	-0.108		-2.080	0.039*
Görüş	10.492	3.965	0.161		2.142	0.034*

Tablo 5'e göre regresyon analizi sonucunda modeli oluşturan tüm katsayıların % 95 güven seviyesinde modele istatistiksel olarak anlamlı katkı sağladıkları belirlenmiştir. Dolayısıyla kurulan hipotezlerin tamamında H0 hipotezleri red edilmiş alternatif hipotezler ise red edilememiştir ($p < 0.05$).

Aşağıdaki Tablo 6'da regresyon modeline ait F testinin özet bilgileri yer almaktadır.

Tablo 6: F-test Sonuçları

Model	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	F	p
Regresyon	23592.371	6	3932.062	10.301	<0.00*

Artıklar	53823.271	141	381.725
Toplam	77415.642	147	

Tablo 6'dan anlaşıldığı üzere kurulan regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlıdır ($F=10.301$, $p<0.00$). Kurulan regresyon modelinin korelasyon katsayısı ve determinasyon katsayısı özet bilgileri Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7: Korelasyon ve Determinasyon Katsayısı Sonuçları

Model	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahmin Edici Std. Hata
	0.723	0.564	0.537	19.537

Tablo 7'ye göre, aktif kârlılık, yönetim kurulu üye sayısı, yönetim kurulu kadın üye sayısı, bağlı ortaklık, denetim firmasının değişimi, denetçi görüşü ve denetim raporu yayınlanma süresi arasında 0.723 katsayılı bir ilişki mevcuttur. Kurulan regresyon modeli ile denetim raporu yayınlanma süresinin, söz konusu bağımsız değişkenler tarafından %53.7'si açıklanabilmektedir. Denetim raporu süresinin açıklanamayan %46.3'ü çalışmada yer almayan başka parametrelerin yada göstergelerin etkisinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Regresyon modelinin ve katsayılarının anlamlı bulunması sonucunda elde edilen bulgular ise şu şekilde ifade edilebilir.

Firmalardaki aktif kârlılık düzeyi arttıkça firmaların denetim raporu gecikme süresi azalmaktadır. Bu durum istatistiksel olarak da anlamlı düzeydedir. "Aktif kârlılığının denetim raporu gecikmesi üzerinde etkisi vardır." H1 alternatif hipotezi red edilememiştir. ($\beta=-8.055$ ve $p=0.016<0.05$). Aktif karlılığı ile denetim raporu gecikme süresi arasında istatistiksel olarak negatif yönlü bir ilişki söz konusudur.

Kuruluşlarda yönetim kurulu üye sayısı arttıkça denetim raporu gecikme süresi azalmaktadır. Durum istatistiksel olarak da anlamlı düzeyde olup, "Yönetim kurulu üye sayısının denetim raporu gecikmesi üzerinde etkisi vardır." H2 alternatif hipotezi red edilememiştir ($\beta=-2.051$ ve $p=0.001<0.05$). yönetim kurulu üye sayısı ile denetim raporu gecikme süresi arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Kuruluşlarda yönetim kurulu kadın üye sayısı azaldıkça denetim raporu gecikmesi de azalmaktadır. "Yönetim kurulu kadın üye sayısının denetim raporu gecikmesi üzerinde etkisi vardır." H3 alternatif hipotezi de red edilememiştir ($\beta=7.113$ ve $p<0.000<0.05$). Dolayısıyla yönetim kurulu kadın üye sayısı büyüklüğü ile denetim raporu gecikme süresi arasında istatistiksel olarak pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur.

Denetçinin olumlu görüşü denetim raporu gecikme süresini azaltmaktadır. "Denetçi görüşünün denetim raporu gecikmesi üzerinde etkisi vardır." H4 alternatif hipotezi red edilememiştir ($\beta=10.492$ ve $p<0.034<0.05$). Buna karşın denetçinin olumsuz görüş, şartlı görüş yada görüş bildirmekten kaçınması ise denetim raporu gecikme süresini artırmaktadır. Bu bağlamda denetçi görüşü ile denetim raporu gecikme süresi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Denetim firması değişimi, denetim raporu gecikmesini azaltmaktadır. "Denetim firması değişiminin denetim raporu gecikmesi üzerinde etkisi vardır." H5 alternatif hipotezi red edilememiştir ($\beta=-5.090$ ve $p<0.039<0.05$). Denetim firması değişimi ile denetim raporu gecikme süresi arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Firmalarda bağlı ortaklığın bulunmaması denetim raporu gecikmesini azaltmakta olup “Bağlı ortaklığın mevcut olmasının denetim raporu gecikmesi üzerinde etkisi vardır.” H6 alternatif hipotezi red edilememiştir ($\beta=9.782$ ve $p<0.015<0.05$). bağlı ortaklığın mevcut olması ile denetim raporu gecikme süresi arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada denetim raporu gecikme süresi ile aktif karlılığı, yönetim kurulu üye sayısının büyüklüğü, yönetim kurulu kadın üye sayısı büyüklüğü, denetim firmasının değişip değişmemesi, bağlı ortaklığın bulunup bulunmaması ve denetçi görüşü arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Söz konusu amaç doğrultusunda regresyon analizinden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda araştırma kapsamına alınmış olan tüm faktörlerin denetim raporu gecikme süresi ile istatistiksel olarak anlamlı ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Aktif karlılık oranı, yönetim kurulu üye sayısı büyüklüğü ve denetim firmasının değişimi ile denetim raporu gecikme süresi arasında negatif yönlü bir ilişki söz konusuysen; yönetim kurulu kadın üye sayısı büyüklüğü, denetim firmasının değişimi ve bağlı ortaklığın bulunup bulunmaması ile pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Aktif karlılık düzeyi arttıkça denetim raporu gecikme süresi kısalmaktadır. Ulaşılan bu sonuç Alkhatib ve Marji (2012)'nin çalışma sonuçlarıyla uyumludur. Aktif karlılığın artması, firmanın faaliyetlerinde etkin ve verimli bir şekilde çalıştığının göstergesi olarak kabul edildiğinde muhasebe sisteminin sağlıklı ve hatasız çalıştığı dolayısıyla denetim raporu gecikme süresinin kısaldığı şeklinde yorumlanabilir. Benzer şekilde yönetim kurulu üye sayısının artması denetim raporu gecikme süresini kısalmaktadır. Yönetim kurulu üye sayısının artması üyeler arasında iş bölümünün daha rahat bir şekilde yapılmasına dolayısıyla işletme faaliyetlerinde hata ve noksanlıkların azalmasına sebebiyet verecek ve bu durumun da denetim raporu gecikme süresini kısıltacağı söylenebilir. Denetim firması değişimi ile denetim raporu gecikme süresi arasında da negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Önceki yıllarda başka bir denetim firması tarafından yapılmış olan denetimi yeni bir denetim firmasının üstlenmesi yıl içerisindeki denetim faaliyetlerinde daha dikkatli ve özenli olunması gerektiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu durumun denetim raporu gecikme süresini doğal olarak kısıltacağı düşünülmektedir.

Çalışmada yönetim kurulu kadın üye sayısı, denetçi görüşü ve bağlı ortaklığın bulunup bulunmaması ile denetim raporu gecikme süresi arasında pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Yönetim kurulu kadın üye sayısı büyüklüğü ile denetim raporu gecikmesi arasında tespit edilen ilişki literatürde ulaşılan sonuçlarla benzerlik göstermiştir. Kadınların yapmış oldukları işlerde erkeklere göre daha titiz ve dikkatli davranacakları dikkate alındığında ulaşılan sonuçların beklenen bir durum olduğu söylenebilir. Yine denetçinin denetim raporunda olumlu görüş bildirmesi denetim raporu gecikme süresini kısaltırken olumsuz, şartlı ya da görüş bildirmekten kaçınması durumunda denetim raporu gecikme süresi artmaktadır. Bu durumda beklenen bir durum olarak yorumlanabilir. Benzer şekilde denetimi yapılan kurumun bağlı ortaklığının olması denetim faaliyetlerinin daha yoğun olmasını da beraberinde getirmekte ve dolayısıyla denetim raporu gecikme süresi artabilmektedir.

Yapılan bu çalışmanın bir takım kısıtları bulunmaktadır. Öncelikle çalışma da denetim raporu gecikmesini etkilediği düşünülen 6 faktör üzerine yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla söz konusu faktörlerin dışında yer alan etmenlerin de denetim raporu gecikme süresini etkileyebileceği göz ardı edilmemelidir. Yine çalışmada BDDK web sayfası üzerinden ulaşılmış olan denetim raporları dikkate alınmıştır. Dolayısıyla BDDK üzerinden ulaşımı olmayan raporlar dikkate

alınamamıştır. Gelecek çalışmalarda konuya ilgi duyan araştırmacılar, denetçinin tecrübesi, uzmanlığı, cinsiyeti ve denetlenen işletmenin faaliyet süresi gibi etkenlerin denetim raporu gecikme süresi üzerine etkilerini farklı araştırma metodolojileri kullanılarak araştırabilirler.

KAYNAKÇA

Alkhatib, K. Ve Marji, Q., (2012). "Audit Reports Timeliness: Empirical Evidence From Jordan", *Procedia - Social And Behavioral Sciences*, 62, 1342–1349.

Arifa, A.N., (2013). "Pengembangan Model Audit Delay Dengan Audit Report Lag Dan Total Lag", *Accounting Analysis Journal*, 2 (2), 172–181.

Arifuddin, K.H. ve Usman, A., (2017). "Company Size, Profitability, And Auditor Opinion Influence To Audit Report Lag On Registered Manufacturing Company In Indonesia Stock Exchange", *International Journal Of Applied Business And Economic Research*, 15 (19), 353–367.

Aziz, A.A., Isa, F. ve Abu, M.F., (2014). "Audit Report Lags Of Federal Statutory Bodies In Malaysia", 2014 *International Conference On Economics, Management And Development* (73–78).

BDDK (2015). Bankaların Bağımsız Denetimi Hakkında Yönetmelik, Ankara.

Cengiz, S., (2017). "Denetim Komitesi Etkinliğinin Denetim Raporlarının Yayınlanma Süresi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Borsa İstanbul'da Bir Uygulama", *Mali Çözüm Dergisi*, 141, 31–60.

Chalu, H., (2021). "Board Characteristics, Auditing Characteristics And Audit Report Lag In African Central Banks", *Journal Of Accounting In Emerging Economies*, 11 (4), 578–609.

Elani, E., Agustin, C.R., Sulastri, E.D., S., M. A. ve Hidayat, R., (2021). "The Effect Of Company Size, Profitability, And Solvency On Audit Report Lag On Lq-45 Companies Listed In Indonesian Stock Exchange Period 2018-2020", *Review Of International Geographical Education Online*, 11 (5), 3176–3188.

Firnanti, F. ve Karmudiandri, A., (2020). "Corporate Governance And Financial Ratios Effect On Audit Report Lag", *Accounting & Finance Review*, 5 (1), 15–21.

Ghozali, I., (2013). Aplikasi Analisis Multivariate dengan programme IBM SPSS 21, Semarang.

Güleç, Ö.F. ve Aktaş Mozeikçi, A., (2020). "Denetim Raporlarının Yayınlanma Süresinin İncelenmesi: Bist Şirketleri İçin Bir Uygulama", *Mali Çözüm*, 30 (157), 125–144.

Habib, A., Bhuiyan, M.B.U., Huang, H.J. ve Miah, M.S., (2019). "Determinants Of Audit Report Lag: A Meta-Analysis", *International Journal Of Auditing*, 23 (1), 20–44.

Hariza, J.A., Wahyuni, N.I. Ve Wardayati, S.M. (2015). "Faktor-Faktor Yang Berpengaruh Terhadap Audit Report Lag (Studi Empiris Pada Emiten Industri Keuangan Dı Be)", *Jurnal Akuntansi Universitas Jember*, 10 (2), 2012.

Hassan, Y.M., (2016). "Determinants Of Audit Report Lag: Evidence From Palestine", *Journal Of Accounting In Emerging Economies*, 6 (1), 13–32.

Hu, N.-W. ve Cheng, W., (2017). "Empirical Study On The Phenomenon Of Audit Report Lag And Financial Restatement In Chinese Listing Corporation", 2017 *International Conference On Service Systems And Service Management, Service Systems And Service Management (Icsssm)*(1-6).

İsmail, T. H., Mansour, K. ve Sayed, E., (2022). "Effects Of Other Comprehensive Income On Audit Fees And Audit Report Lag In Egyptian Firms: Does Board Gender Diversity Matter?", *Journal Of Economic And Administrative Sciences*.

ISM MMO (2022). Mali Tablolar İlkeleri. Mevzuat. İstanbul

Jayanti, F. D., Kurniawan, B. ve Lestari, U.P. (2020). "Pengaruh Ukuran Kap, Audit Report Lag, Ukuran Perusahaan, Dan Pergantian Manajemen Terhadap Auditor Switching", *Jurnal Ekonomi, Manajemen Dan Akuntansi*, 1 (2), 1-9.

KGK (2012). Bağımsız Denetim Yönetmeliği, Ankara.

Lai, K.-W. (2019). "Audit Report Lag, Audit Fees, And Audit Quality Following An Audit Firm Merger: Evidence From Hong Kong" *Journal Of International Accounting, Auditing And Taxation*, 36.

Liu, C., Berry, P.M., Dawson, T.P. ve Pearson, R.G., (2005). Selecting thresholds of occurrence in the prediction of species distribution. *Ecography* (28), 385- 393.

Nigar, S., Harjinder, S. ve Van Der Zahn, J.-L. W. M. (2015). "Audit Committee Characteristics And Audit Report Lag", *International Journal Of Auditing*, 19, 72-87.

O'Brien, R.M., (2007). A Caution Regarding Rules of Thumb for Variance Inflation Factors, *Quality & Quantity*, 41, 673-690.

Oradi, J., (2021). "Ceo Succession Origin, Audit Report Lag, And Audit Fees: Evidence From Iran", *Journal Of International Accounting, Auditing And Taxation*, 2 (5), 102-115.

Özkan, S., Yasemin, K.Z., Acar, E.E. ve Öz, İ.O., (2013). "Finansal Tabloların Sunum Tarihini Etkileyen Faktörler: İmkb Firmaları Üzerine Bir Uygulama", *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 15 (3), 167-185.

Şamil, S. ve Tok, O., (2020). "Denetim Raporu Gecikmesi Ve Kurumsal Yönetim Göstergeleri Arasındaki İlişki: Bist İmalat Şirketleri Üzerine Bir Araştırma", *Business & Management Studies: An International Journal*, 8 (4), 159-176.

Sukirman, A.B.S.P., (2014). "Opini Auditor, Laba Atau Rugi Tahun Berjalan, Auditor Switching Dalam Memprediksı Auditdelay", *Accounting Analysis Journal*, 3 (2), 187-193.

Sultanoğlu, B., (2016). "Borsa İstanbul Şirketlerinde Ufrs Etkisi: Finansal Bilginin İhtiyaca Uygunluğu", *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18 (2), 369-391.

TTK (2011). 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu, Ankara.

Tuan, K., Memiş, M. Ü., Kaygusuz, F. ve Chegini, Z., (2020). "Audit Report Delay And Audit Firm Rotation In Turkey", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29 (1), 29-41.

Tüküç, H., (2020). Türkiye'de Denetim Raporlarının Sunum Zamanlılığı Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****FACTORS AFFECTING AUDIT REPORT LAG: A RESEARCH ON FINANCIAL INSTITUTIONS IN TURKEY**

Introduction and Research Purpose: Audit reports are of critical importance for financial information users who will make decisions using financial statements. Because information users rely on audit reports to determine whether the financial statements in question reflect the current state of the business in a realistic way. At this point, preparing and publishing the audit reports of enterprises in the fastest way without delay will help information users to shape their decisions. In the research carried out within the scope of the study, it will be tried to determine the factors affecting the delay of the audit reports, and it is thought that the subject of the study is important in terms of presenting the financial information heard. In this direction, the aim of the study is to examine 54 financial institutions whose independent audit reports have been published on the website of the Banking Regulation and Supervision Agency (BDDK) in Turkey, according to the following factors;

- return on assets at the time of publication of the independent audit report,
- auditor opinion,
- audit firm change,
- whether or not there is a subsidiary,
- the number of board members and the number of female board members

Literature Review: Hariza, Wahyuni and Wardayati (2015) and Aziz, Isa and Abu (2014) found that ROA has a positive effect on the audit report delay, whereas Alkhatib and Marji (2012) found that ROA has a negative effect on the audit report latency. In this context, the first hypothesis of the research was formed as follows.

H1: Return on assets has an impact on audit report latency.

Chalu (2021) and Habib, Bhuiyan, Huang, and Miah (2019) found that the size of the board members had a positive effect on the audit report latency. In this context, the second hypothesis of the research was formed as follows.

H2: The number of board members has an effect on the delay in the audit report.

Ismail, Mansour, and Sayed (2022) and Lai (2019) found that the size of the female board members had a positive effect on the audit report delay. In this context, the third hypothesis of the research was formed as follows.

H3: The size of the number of female members of the board of directors has an effect on the delay in the audit report.

Arifa (2013), Aziz et al. (2014) and Arifuddin and Usman (2017) found that the auditor's opinion has a positive effect on the delay in the audit report. The fourth hypothesis created in this context is as follows.

H4: The auditor's opinion has an effect on the audit report delay.

Jayanti, Kurniawan, and Lestari (2020) found that audit firm change had a significant effect on audit report latency, whereas Sukirman (2014) found that audit firm change did not have a significant effect on audit report latency. In this context, the fifth hypothesis of the research was formed as follows.

H5: Audit firm change has an impact on audit report latency.

Finally, within the scope of the research, it is aimed to determine whether the existence of a subsidiary of the organization has an effect on the delay in the audit report. The hypothesis created in this context is as follows.

H6: The existence of the subsidiary has an impact on the audit report delay.

Methodology and Findings: In the study, multiple regression analysis was used to determine the reasons for the delays in the publication of independent audit reports. Regression analysis is an analysis method used to examine the relationship between two or more variables. Multiple regression model, on the other hand, is an analysis method that includes more than one explanatory variable and examines the relationship between more than two variables.

The data obtained in the research were analyzed using the SPSS 25.0 for Windows (Statistical Package for Social Sciences) program. Whether the data were normally distributed or not was evaluated using the Shapiro-Wilk test. As a result of the tests, it was stated that if $p < 0.05$, the data did not comply with the normal distribution, and if $p > 0.05$, the data followed the normal distribution. The predictor of some independent variables above the selected dependent variable was carried out by multiple regression analysis. While interpreting the analysis results, the margin of error was kept at the level of 0.05, so the decisions were made at the 95% confidence level.

Conclusions and Recommendation: As the asset profitability level increases, the audit report delay time gets shorter. This result is compatible with the study results of Alkhatib and Marji (2012). When the increase in the return on assets is accepted as an indication that the firm is working effectively and efficiently in its activities, it can be interpreted that the accounting system works well and error-free, thus shortening the delay time of the audit report.

Similarly, the increase in the number of members of the board of directors also shortens the audit report delay time. The increase in the number of members of the board of directors causes a more comfortable division of labor among the members. Therefore, it can be said that it will reduce errors and deficiencies in business activities, and this will shorten the delay time of the audit report.

A negative relationship was also found between audit firm change and audit report delay time. The fact that a new audit firm undertakes the audit that was carried out by another audit firm in previous years can be accepted as an indication of the need to be more careful and attentive in the audit activities during the year. It is thought that this situation will naturally shorten the audit report delay time.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman GÜMRAH			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Denetim Raporu Gecikmesini Etkileyen Faktörler: Türkiye'deki Finans Kuruluşları Üzerine Bir Araştırma			
Tarih <i>Date</i>	07.06.2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Abdurrahman GÜMRAH	Makaleye eşit oranda katkı sağlanmıştır.	Çıkar çatışması bulunmamaktadır.	
2	Ahmet TANÇ	Makaleye eşit oranda katkı sağlanmıştır.	Çıkar çatışması bulunmamaktadır.	

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1099353

**ARAÇ İLÇESİ TURİZM POTANSİYELİNİN DESTİNASYON PLANLAMASI
ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ****Arş. Gör. Çağdaş AYDIN****Kastamonu Üniversitesi, Turizm
Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Pr.

e-posta: cagdasaydin@kastamonu.edu.tr

ORCID 0000-0003-3194-4218

Öğr. Gör. Hikmet HABERAL****Kastamonu Üniversitesi, Turizm
Fakültesi, Turizm Rehberliği Pr.

e-posta: hikmethaberal@kastamonu.edu.tr

ORCID 0000-0002-6525-5288

ÖZ

Turizm sektörünün bölgeler arası kalkınmada önemli bir rol aldığı görülmektedir. Ayrıca turizm hareketine katılan insanların, deniz-kum-güneş üçlüsü haricinde farklı turizm alternatiflerine arayışına girdiği de önemli bir gerçekliktir. Bu noktadan hareketle zengin ve çeşitli turizm kaynaklarına sahip olduğu düşünülen Kastamonu ilinin Araç ilçesi araştırma kapsamında ele alınmıştır. Araştırmada Araç ilçesinin (Kastamonu) potansiyel turizm çekiciliklerinin belirlenmesi ve böylece destinasyon planlaması çerçevesinde ilçenin turizm envanterinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda araştırmacılar tarafından 2021 yılının Ağustos ayı ile 2022 yılının Ocak ayı arasında ilçeye çok sayıda ziyaret gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar, bu ziyaretlerde notlar almış ve aldıkları notları, farklı dokümanlarla doğrulamaya özen göstermişlerdir. Ayrıca gerek basılı kaynaklar gerekse internet ortamında doküman taraması yapılmış, ilçenin sahip olduğu turizm potansiyelinin tamamına yakınının belirlenmesine çalışılmıştır. Araştırma kapsamında ilçenin sahip olduğu çekicilikler; tarihi çekicilikler, doğal çekicilikler, gastronomi çekicilikleri ve diğer çekicilikler başlıkları altında aktarılmıştır. Sonuç olarak Araç ilçesinin potansiyel turizm kaynaklarına ev sahipliği yaptığı tespit edilmiş ve söz konusu potansiyelden ilçenin yararlanabilmesi için çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Destinasyon planlaması, turizm potansiyeli, turistik çekicilikler, Araç**Jel Kodları:** Z32, L83**EVALUATION OF TOURISM POTENTIAL OF ARAÇ DISTRICT WITHIN THE FRAME OF
DESTINATION PLANNING****ABSTRACT**

The tourism sector plays an important role in interregional development. It is also an important reality that people participating in the tourism movement seek different tourism alternatives apart from the sea-sand-sun. This study aims to find out the potential tourism attractions of Araç district, and thus, to reveal the tourism inventory of the county. Within this context, the researchers visited the county numerous times between August 2021 and January 2022. The researchers took notes during these visits and verified these notes through various documents with due diligence. They also reviewed both printed and digital documents and did their best to reveal almost entire tourism potential of the county. The tourism attractions in this county were categorized as follows: historical attractions, natural attractions, gastronomy attractions, and other attractions. Finally, it was found that Araç district has potential tourism attractions, and some suggestions were made for the county's authorities and local people to benefit from this potential.

Keywords: Destination planning, tourism potential, touristic attractions, Araç**Jel Codes:** Z32, L83**Geliş Tarihi/Received:** 06.04.2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 25.06.2022**Yayın Tarihi/Printed Date:** 30.06.2022**Kaynak Gösterme:** Aydın, Ç. ve Haberal, H. (2022). "Araç İlçesi Turizm Potansiyelinin Destinasyon Planlaması Çerçevesinde Değerlendirilmesi". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(10) 95-110.

GİRİŞ

Turizm sektörü, gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin ilgi gösterdiği ve çeşitli planlamalar yaptığı bir sektördür. Turizm özellikle 21. yüzyılda ulaşım, telekomünikasyon ve bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte en hızlı gelişen hizmet sektörlerinden bir tanesidir (Bahar ve Kozak, 2012). Modern anlamda turizm hareketinin başlamasına tekabül eden 1950'li yılların ikinci yarısından 2000'li yılların başlangıcına kadar geçen süreçte, deniz-kum-güneş üçlemesi turizm sektörünün ana unsuru olmuştur. Ancak söz konusu üçlemenin turizm hareketine katılan bireylerde doygunluk yaratması, bireyleri farklı turizm türlerine doğru yönlentmiştir. Turizm hareketine katılan bireylerin göz ardı edilemeyecek bir kısmı; doğada yalnız kalabilecekleri, sessizliği dinleyebilecekleri ve çevreyle uyumlu tatil seçeneklerine ilgi göstermektedir.

Turizm sektörü temelinde düşünüldüğünde modern anlamda tesisleşmemiş, yoğun yatırım almamış ancak turizm olayı açısından doğal çekicilikleri bulunan destinasyonlarda, doğru planlamaları yapmak önemlidir. Çünkü turizm planlamalarının yapılmadığı destinasyonlarda, turizm hareketinin özensiz ve gelişigüzel devam etmesi, söz konusu destinasyonda ekonomik, sosyokültürel ve çevresel riskleri beraberinde getirecektir (Williams, 1998). Söz konusu risklerin yaşanmaması için turizm potansiyeli olan destinasyonların öncelikle turizm çekicilik envanterlerinin çıkarılması gerekmektedir. Belirlenen turistik envantere göre destinasyon planlamaları hazırlanmalıdır.

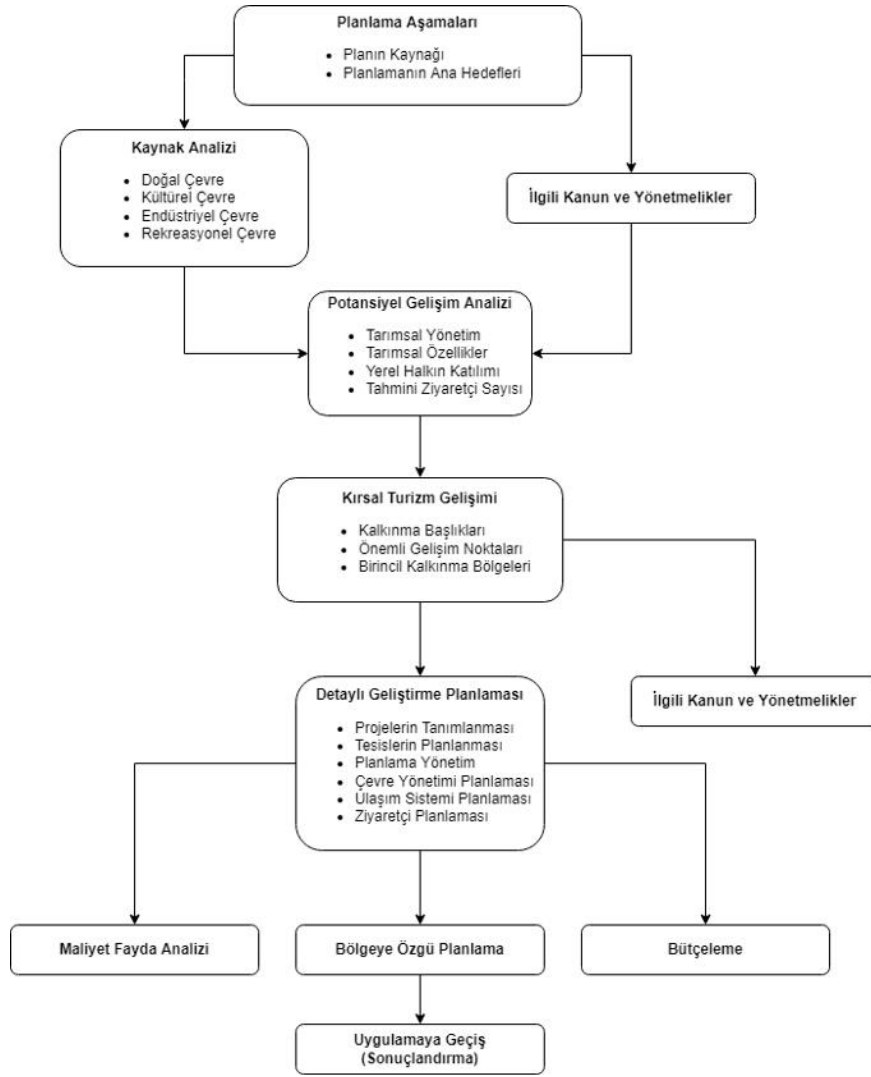
Potansiyel destinasyonlara yönelik turizm planlaması, öngörü olarak hazırlanmakta ve destinasyonda gerçekleşecek turizm hareketinin geleceğine ilişkin fikir üretmek, olası olumsuz etkileri minimuma indirmek ve maksimum fayda yaratmak amacıyla süreç içinde gerekli olabilecek değişiklikleri yapma süreci olarak ifade edilmektedir (Mason, 2020). Bu tanımdan hareketle araştırma kapsamında Araç ilçesinin geniş kapsamlı bir arz kaynağı envanteri belirlenmesi gerekmektedir. Arz kaynağı envanteri belirlendikten sonra bölgeye ait bir turizm planlamasının yapılması bölge turizmi için daha doğru bir yol çizebilecektir. Bu kapsamda araştırmada, Araç ilçesinin sahip olduğu potansiyel turizm türlerine ilişkin bir envanter oluşturulması amaçlanmıştır. Ayrıca araştırmanın, ilçenin potansiyel turizm arz kaynaklarına ilişkin envanterinin belirlenmesiyle, yerel ve ulusal karar vericilerin bölgeye ait turizm planlamaları yapmasında yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve ve Literatür

Araştırmanın kavramsal bir çerçevede ilerlemesi ve araştırma sonuçlarının literatüre katkıda bulunması amacıyla araştırmanın kavramsal çerçevesi "destinasyon planlaması" kavramı üzerine inşa edilmiştir. Böylece Araç ilçesinin sahip olduğu turizm potansiyeli ele alınırken kuramsal bir çerçeve içerisinde ilerlemesi sağlanmıştır.

Genel anlamda planlama, gelecekte yapılmak istenen faaliyetlerle ilgili yaşanacak sürecin önceden tahminlenmesini ifade etmektedir. Gelecekte yapılmak istenen faaliyetle ilgili olarak herhangi bir planlamanın bulunmaması işleyiş sürecinde bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olacaktır (Gunn, 1988: 5). Destinasyon planlanması ise arazi imarı, turistik alanların geliştirilmesi, sosyokültürel, tarihi ve doğal kültürel değerlerin turizm ekseninde kullanımı, turistik altyapı ve üstyapı olanaklarının sağlanmasına dönük öngörülerdir. Bu öngörülere ek olarak destinasyon planlaması; gelecekte oluşabilecek sorunlara bugünden çözüm üretebilmeyi, turizmden en üst seviyede fayda elde edebilmeyi amaçlayan ve geleceğe dönük tahmin edilebilecek sonuçların tasarlanmasıdır (Hall ve Page, 2014). Destinasyonların geleceğe dönük olarak tasarlanmasının bir takım genel amaçları vardır. Bu amaçlardan ilki destinasyonların fiziksel olarak gelişiminin kontrollü bir biçimde gerçekleşmesidir. Diğer bir amaç ise destinasyonlardaki sınırlı turizm kaynaklarını korumaktır. Üçüncü amaç ise destinasyonları bir çekim noktası haline getirebilmek için reklam ve pazarlama çabalarına yönelik olarak planların

oluşturulmasıdır. Diğer bir amaç ise destinasyonlarda oluşabilecek potansiyel turizm hareketini, bölgedeki diğer sektörlerle entegre etmektir (Williams, 1998).

Şekil 1. Kırsal Destinasyon Planlaması

Kaynak: Hong, 1998: 3 (https://www.ftc.org.tw/htmlarea_file/library/20110726110810/eb456.pdf).

Belirli bir destinasyonda turizm hareketinin gelişimi, bölge planlamacıları ve yöneticileri için çok önemlidir. Çünkü turizme yeni açılacak destinasyonlarda turizmin gelişimi hem olumlu hem de olumsuz etkileri içinde barındırmaktadır. Destinasyonun çekicilikleri olarak nitelendirilen turizm arz kaynakları yerel halk, yatırımcılar ve turistler açısından ayrı ayrı değerlendirilmelidir (Medlik, 1991: 35).

Literatüre bakıldığında turizm hareketine yeni ev sahipliği yapacak destinasyonlarla ilgili çok sayıda çalışma yapıldığını ve bu çalışmaların turizm politikacıları ve turizm uygulamacılarına yol gösterici olduğu ifade edilebilir. Bu çalışma kapsamında öncelikle literatürde turizm destinasyonlarıyla ilgili yapılan çalışmalar incelenip ardından turizm potansiyeli ortaya çıkarılmak istenen Kastamonu ili Araç ilçesinin mevcut durumu değerlendirilmiştir.

Literatüre bakıldığında Türkiye'nin farklı şehirleri için turizm potansiyelini belirlemeye yönelik çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Erzincan ilinin turizm potansiyeli üzerine çalışma yapan Şahin (2009); akarsu turizmi, dağ-doğa yürüyüşü, dağcılık-kaya tırmanışı, dağ bisikleti, yamaç paraşütü, buz tırmanışı, cirit sporu aktivitelerinin Erzincan ili için turizm potansiyeli taşıdığını belirtmiştir. Tokat ilinin turizm potansiyeli üzerine çalışma yapan Kızılaslan ve Ünal (2014: 48) ise il genelinde yapılacak turizm türlerini bilgi edinmeye yönelik etkinlikler (botanik turizmi,

doğa fotoğrafçılığı, jeoturizm, kuş gözlemciliği, kültür turizmi vb.), eğlenmeye yönelik etkinlikler (bisiklet turizmi, dağcılık turizmi, oryantiring vb.) ve dinlenmeye yönelik etkinlikler (termal turizm, yayla turizmi vb.) olarak sınıflamışlardır. Bir başka il olan Balıkesir'in kırsal turizm potansiyeli üzerine araştırma yapan Özdemir Yılmaz ve Kafa Gürol (2012); ilin kırsal turizm bağlamında sahip olduğu turizm türlerini; yayla turizmi, trekking, kamp-karavan turizmi, mağara turizmi, dağ turizmi ve av turizmi olarak belirtmişlerdir. Farklı illerin turizm potansiyelleri üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında; Özgen'in (2010) Doğu Anadolu Bölgesi'nin doğal turizm potansiyeli üzerine; Çelik Uğuz'un (2011) Balıkesir'in Burhaniye ilçesinin alternatif turizm potansiyeli üzerine; Arpacı, Zengin ve Batman'ın (2012) Karaman ilinin mağara turizmi potansiyeli üzerine; Ongun, Gövdere ve Çiçek'in (2016) Burdur'un Yeşilova ilçesinin kırsal turizm potansiyeli üzerine; Çelik'in (2018) Şırnak ilinin gastronomi turizmi potansiyeli üzerine çalışmalar yaptığı görülmektedir.

Türkiye'nin farklı şehirleri ve ilçeleri için yapılmış çalışmalarla beraber Kastamonu ilinin sahip olduğu turizm potansiyeli üzerine yapılan çalışmalar da araştırma kapsamında ele alınmıştır. Kastamonu ili özelinde araştırma yapan Akkuş ve Akkuş (2019), Kastamonu iline ait ilçelerin sahip olduğu turizm türlerini belirlemeye çalışmışlardır. Araştırma sonucunda Kastamonu ilçelerine yönelik veriler tasnif edilerek tek tablo altında sunulmuştur. Kastamonu ilinde bulunan kanyonların Kastamonu ilinin turizm potansiyeli üzerine katkısını araştıran Büyükyılmaz ve Oğan (2020), kanyonların ildeki turizm hareketine katkı yapmasının yanında ildeki diğer turizm türlerinin de gelişmesine katkıda bulunduğunu ifade etmişlerdir. Kastamonu üzerine yapılan bir başka çalışma ise Kastamonu ilinin doğa turizmi potansiyeli üzerinedir. Zengin, Koç ve Ulama (2019) tarafından yapılan bu çalışmada Kastamonu ilinin çok zengin bir doğal turizm potansiyeline sahip olmasına rağmen bu potansiyeli turistik talebe dönüştüremediği ifade edilmiştir. Araştırmacılar bu durumun temel nedenlerini ise yürüyüş ve gezi rotalarının belirlenememiş olması, altyapı ve üstyapı eksiklikleri, ulaşım zorlukları ve yöre halkının turizm bilgisinin eksikliği olarak belirtmiştir.

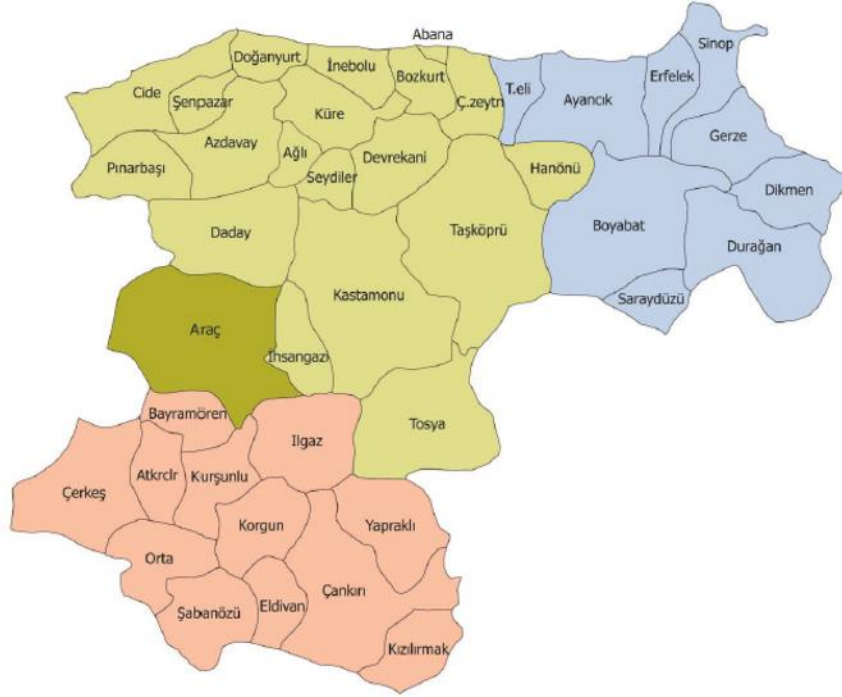
Küre Dağlarının rekreasyonel kaynak değerlerini belirlemeye çalışan Öztürk (2005); bölgede trekking, dağcılık, rafting, kanyoning, kampçılık, fotoğrafçılık ve yaban hayatı izleme faaliyetlerini turistik değer olarak belirtmiştir. Doğal sit alanlarında gerçekleştirilen rekreasyon ve turizm faaliyetlerinin sit alanlarına etkisini Küre Dağları Milli Parkı ölçeğinde araştıran Belkayalı ve Kesimoğlu (2015), bölgedeki tüm alan paydaşlarının (yöneticiler, yerel halk, bölge uzmanları ve ziyaretçiler) görüşlerini almışlardır. Bölge paydaşlarının görüşlerinin değerlendirilmesiyle çalışmada, rekreasyon ve turizm faaliyetlerinin öncelikle hava ve su kalitesinde olumsuz etkiler yarattığı sonrasında flora, fauna ve bitki örtüsü üzerinde de benzer etkiler yarattığı ortaya çıkarılmıştır.

Literatüre bakıldığında Kastamonu özelinde çalışmaların olduğu görülmüştür. Ancak Kastamonu ilçeleri arasında yer alan Araç ilçesi özelinde yapılmış bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Akkuş ve Akkuş'un 2019 yılındaki çalışmalarında Araç ilçesinde yapılabilecek turizm türlerine yer verilmiştir ancak söz konusu turizm faaliyetlerinin Araç ilçesinin hangi bölgelerinde hangi turizçecilikleriyle yapılabileceği noktasını eksik bıraktığı görülmüştür. Bu çalışmada, Kastamonu ve Orta-Batı Karadeniz Bölgesine yönelik turizm hareketinden pay almak isteyen Araç ilçesinin turizm potansiyeli üzerine araştırma yapılarak, araştırmanın hem literatüre hem de Araç ilçesinde turizm yatırımı yapmak isteyen uygulayıcılara katkı yapması beklenmektedir.

2. Çalışma Alanı: Araç İlçesi Genel Özellikleri

Anadolu'da yer alan en eski yerleşim yerlerinden bir tanesi olan Araç ilçesinin ilk ismi tarihi kaynaklarda "Timanidis" olarak geçmektedir (M.Ö. 1132). İlçe Türk-İslam sürecinde öncelikle Candaroğulları himayesindeyken 1459 yılında Osmanlı himayesine geçmiştir. İlçe ilk olarak 1866 yılında belediye olmuş, ilk ilçe teşkilatı ise 1868 yılında kurulmuştur. İlçenin 2022 yılı itibarıyla coğrafi konumuna bakıldığında ise ilçenin batısında Karabük, güneyinde Çankırı,

doğusunda Kastamonu kent merkezi ve kuzeyinde Kastamonu ilinin Daday ilçesi vardır (Şekil 2). Araç ilçesinin rakımı 641 m olup, toplam yüz ölçümü ise 1641 km² 'dir. İklim yapısı genel olarak karasaldır. Yaz mevsimi sıcak, kış mevsimi ise karlı geçer. İlçe yüz ölçümünün %83'ü orman, mera ve yaylalar ile kaplıdır. İlçe Kastamonu merkeze 45, Karabük iline 65, Ankara iline 290 ve İstanbul iline ise 450 kilometre uzaklıktadır (T.C. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, 2013). İlçede iki tane konaklama tesisi bulunmaktadır. İki tesisin toplam yatak kapasitesi 130'dur.

Şekil 2. Kastamonu, Çankırı, Sinop il ve ilçe haritası

Kaynak: T.C. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, Araç İlçe Analizi - Hazırlayan Turgay Yıldız (2013)¹

3. Yöntem

Çalışma betimsel olarak ele alınmıştır. Betimsel araştırmalar eldeki bir durumu olabildiğince eksiksiz ve dikkatli bir şekilde tanımlayan araştırmalardır (Büyüköztürk vd., 2014: 22). Bu tür araştırmalarda incelenen durum ve olay detaylı bir biçimde araştırılıp “ne” oldukları ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır (Karakaya, 2009). Çalışmada veriler nitel araştırma yönteminden yararlanılarak toplanmıştır. Bu çerçevede araştırmacılar saha ziyaretlerinde not günlükleri tutmuş ve doküman taraması yapmışlardır. Doküman incelemeleri nitel araştırmalarda öncelikle ihtiyaç duyulan veri/bilgi kaynaklarıdır. Seçilen araştırma konusuna göre araştırmacı gözlem, görüşme, odak grup gibi veri toplama tekniklerini kullanmadan da veri elde edebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 188). Bu araştırmada da öncelikle Araç ilçesi hakkında basılı ve elektronik birçok farklı kaynağa ulaşılmış, bu kapsamda da ilçenin turizm potansiyeline yönelik bilgiler içerdiği düşünülen belgeler, araştırma kapsamında incelenmiştir. Araştırmacılar dokümanlar üzerinden elde ettikleri verileri araştırma sahasında da teyit etmek için araştırma bölgesine 9 Ağustos 2021 gününden itibaren çok sayıda ziyaret gerçekleştirmişlerdir. Araştırmacıların, Araç ilçesinde kendi olanaklarıyla ulaşamayacakları kanyonlara, zirvelere ve ilçenin farklı noktalarına; Araç Belediyesi, Araç Orman İşletme Müdürlüğü, Doğa Koruma ve Milli Parklar Kastamonu İl Müdürlüğü, Araç Yerel Eylem Grubu Derneği ve Araç Turizm Derneği tarafından araç, teçhizat ve personel desteği ile ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında basılı veya çevrimiçi verilerin toplanması ve saha ziyaretleri yapılması süreci 2022 yılının Ocak ayında son

¹ Harita üzerinde kırmızı renk ile belirtilen ilçeler Çankırı iline, mavi renk ile belirtilen ilçeler Sinop iline, yeşil renk ile belirtilen ilçeler ise Kastamonu iline aittir.

bulmuştur. Böylelikle araştırmacılar Araç ilçesinin turizm potansiyeli taşıdığını düşündükleri çekiciliklerin tamamına yakını yerinde incelemiştir. Gittikleri bölgelerde potansiyel turizm çekiciliklerini not tutma yöntemiyle yazıya aktarmışlardır.

4. Bulgular

Araştırma kapsamında gerek doküman taramasıyla gerekse saha ziyaretlerinde elde edilen veriler değerlendirilmiş, Araç ilçesinin sahip olduğu turistik çekicilikler eksiksiz bir biçimde belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada Araç ilçesinin turizm potansiyeline sahip olduğu düşünülen çekicilikler; tarihi çekicilikler, doğal çekicilikler, kültürel çekicilikler ve gastronomik çekicilikler başlıkları altında sınıflandırılmıştır.

4.1. Tarihi Çekicilikler

Geçmişte varolmuş medeniyetlerin izleri, günümüz insanının bu yerleri ziyaret etme ve geçmişte yaşananları hissedebilme insanları seyahate iten önemli motivasyonlardır (Varol, 2015: 148). Araç ilçesi yerleşim yeri ikinci bölümde de belirtildiği üzere M.Ö. 1132 yılında "Timanidis" olarak geçmektedir. Tarihi kaynaklara dayanılarak Araç ilçesinin 3154 yıllık bir yerleşim geçmişine sahip olduğu anlaşılmaktadır. (Yaşar, 1990: 5). İlçenin bilinen en eski yerleşimcileri Gaslar'dır. Bölge; Hititler, Frigya, Lidya, Pers Pontus ve Bizans hâkimiyeti ile farklı devletlere, krallıklara ev sahipliği yapmıştır. Paflagonya Bölgesi (Kastamonu, Sinop, Çankırı ve Karabük'ü kapsar) 1105 yılında Danişmendliler döneminde Türk egemenliğine girmiştir. Bölgede uzun süre beylikler hâkimiyet sürdürdükten sonra Candaroğulları Beyliği ile birlikte 1460 yılında Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir (Araç Belediyesi, 2022). Farklı birçok medeniyete ev sahipliği yapan bölge çok sayıda kaleyi, kaya mezarlarını, harabeleri ve tümölüsleri sınırları içerisinde barındırmaktadır.

4.1.1. Kaleler

Araç ilçesinde yer alan ve en çok bilinen kale Araç Kalesi'dir. Kale, Araç Çayı'nın kuzey kenarında bulunan bir kayanın üzerine inşa edilmiştir. Kalenin üst tarafı 150 m2 bir alana sahiptir. Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu tarafından inşa ettirilen kale, Osmanlı döneminde tadilat görmüştür. Kalenin bölgeye hâkim bir durumda olması ilçeye gelecek turistler için bir çekicilik unsuru oluşturacaktır. İlçede bulunan diğer bir kale ise Asar Kalesi'dir. Kale, Alınören Köyü karşısında bulunan Asar Dağı'na konumlanmıştır. Üç tarafı uçurum olan doğal bir kaya üzerine inşa edilen kaleye güney yönünden çıkılmaktadır. Kalenin güney tarafında yer alan odalar defnecilerin kazılarında ortaya çıkmıştır. Kalenin üzerinde yer alan düzlük kalenin kuzey ucundan güney ucuna 40 metreyken, doğusundan batısına ise 15 metredir. Asar Kalesi Bizans İmparatorluğu'nun son döneminde ve Osmanlılarda derebeylerin iskân yeri olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Kalenin güney tarafında yapılan kazılarda ortaya çıkan çanak ve çömlek gibi malzemelerde Osmanlı izleri vardır (Yaşar, 1990: 58-59).

İlçedeki önemli kalelerden bir diğeri ise Andraz Kalesi'dir. Soğanlı Çayı üzerine inşa edilen kalenin çay yatağından itibaren yüksekliği 300 metredir. Kale bugün ağaçlarla kaplıdır. Kalede bulunan künklerin, Andraz Köyüne Kadıkış Doruğu denilen yerden su getirmekte kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu künklerin ağızlarının çapı yaklaşık 20 santimetre kalınlığı ise yaklaşık beş santimetredir. Andraz köyü sırt boyundan, kayalık ve fundalıklar arasından kalenin içine yürünebilmektedir. Kaleye ayrıca dere yatağından da ulaşım sağlayabilmek mümkündür. Kalenin yanındaki ırmakta iki tane hamam bulunduğu belirtilse de bu hamamların yalnızca kalıntıları günümüze ulaşabilmiştir.

İlçede ayrıca Aşağıkarabüzey Kalesi ve Eğriceova Kalesi vardır. Araç ilçesinde yer alan kaleler arasında oluşturulacak yürüyüş rotaları ilçenin sahip olduğu yaylaları, meraları ve orman alanlarını içereceğinden ilçenin doğal güzelliklerini de açığa çıkaracaktır.

4.1.2. Kaya Mezarları

Araç ilçesi birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olduğundan birçok kaya mezarını da sınırları içinde muhafaza etmektedir. Kastamonu ili genelinde Paflagonya kaya mezarı geleneği M.Ö.

beşinci yüzyılın ilk dönemlerine dayanmaktadır. Bölgedeki kaya mezarı düşüncesinin Frigya kaya mezarlarından ve Frig mimarisinden alındığı düşünülmektedir (Karasalihoğlu, 2021).

İlçede çok sayıda kaya mezarı vardır. Bunlar; Arslantaş Kaya Mezarı, Aşağı Güney Kaya Mezarları, Merdivenli Kaya Mezarı, Gavur Evi, Kadıncı Köyü Kaya Mezarları, Sofucular Köyü Kaya Mezarları, Yazı Mevkii Kaya Mezarı, Pınarbaşı Kaya Mezarları, Kral Harmanı Mezarı, İnek Tepesi Mezarı ve İnkaya Kaya Mezarı olarak sıralanabilir. Söz konusu mezarların tarihlendirmeleri M.Ö. 3. yüzyılın ortalarından milattan sonra beşinci ve altıncı yüzyıla kadar uzanmaktadır (Yaşar, 1990; 62-68).

4.1.3. Türbeler ve Camiler

Araç ilçesinin sahip olduğu türbeler ve camiler, inanç turizmi kapsamında düşünüldüğünde önemli bir potansiyel çekiciliğe sahiptir. İlçedeki türbelerin ve camilerin yapım tarihleri 1900'li yılların başları ve çok daha öncesine dayandığı için tarihsel yapı çekiciliği açısından da bir potansiyel oluşturmaktadır.

Melik Gazi Türbesi ilçenin Köşeler Köyü'nde bulunmaktadır. Türbede yatan kişinin Kastamonu ve Araç çevresini Bizans İmparatorluğu'ndan kurtaran Danışmendliler Beyliği beylerinden Ahmet Gazi oğlu Melik Gazi Gümüştekin olduğu düşünülmektedir. Köşeler Köyü'nde her Ağustos ayında Melik Gazi Türbesi'nde Kur'an-ı Kerim okunup, gelenlere pilav ikram edilmektedir (Akman ve Calay, 2018: 65).

İlçede ziyaretçi çeken bir diğer türbe ise Abdal Paşa Türbesi'dir. Türbe içinde aralarında yaklaşık iki metre kadar mesafe olan iki mezar vardır. Söz konusu mezarların birinde Abdal Paşa, diğerinde ise İsfendiyar Bey'in eşi Tatlu Hatun yatmaktadır. Türbenin kitabesi yoktur ancak 1431 tarihli bir inabe vardır (Yaman, 1930: 121-122; Gürgözeler, 2005, 146). İnabe; devleti yönetenlerle, yönetilenler arasında yapılan bir akitir (İslam Ansiklopedisi, 2022). Bu kaynakta belirtildiği üzere türbe etrafında bir misafirhane, bir de aşevi var olduğu rivayet edilmektedir (Araç Kaymakamlığı, 2022).

4.2. Doğal Çekicilikler

Araç ilçesi; kanyon, mağara, su kaynakları, yayla gibi doğal çekicilikler açısından önemli potansiyel turizm kaynaklarına sahiptir. Söz konusu potansiyellerin ortaya çıkarılması ve ilgililerin bilgilerine sunulması, Araç turizmi açısından fark oluşturacaktır.

4.2.1. Yaylalar

Araç ilçesi sahip olduğu iklimsel özellikleri ve yerel mimarinin egemen olduğu geleneksel yaşam biçimiyle; trekking, hiking, kamp/karavan, flora ve fauna incelemeleri, off-road turları, atlı gezintiler gibi turizm türleriyle yayla turizmine son derece elverişli potansiyellere sahiptir.

Araç yaylaları genellikle köylerinin isimlerini almıştır. Yaylalar, her köyün üst kısmında dağın tepelerindeki düzlüklere konumlanmıştır. Köylerle yaylalar arası uzaklık mesafeleri ortalama üç ila altı kilometre arasında değişmektedir. Bu durum köy ile yayla arasındaki iletişimi ve ulaşımı kolaylaştırmaktadır.

Tablo 1. Araç Yayları

Yayla Adı	Köy Adı
Atseki	Yazı köy
Sindire	Özbel Köyü
Yuvalca	Dereçatı Köyü
Sıragözü	Sıragözü Köyü
Fındıklı	Fındıklı Köyü
Gölcük	Gölcük Köyü
Susuz	Susuz Köyü
Hatun	Kıydibi Köyü
Köseköy	Köse Köyü
Moğsu	Gökçesu Köyü

Karafair	Hanözü (Geley) Köyü
Palazlar	Palazlar Köyü
Elmaçukur	Güzlük (Elmaçukur) Köyü
Doruk	Doruk Köyü
Soğucaova	Alakaya Köyü
Geley	Hanözü (Geley) Köyü
Bahçecik	Bahçecik Köyü
Kartalsuyu	Bahçecik Köyü
Büyük	Bahçecik Köyü
Çavuş	Çavuş Köyü
Gülferen	Doğanpınar Köyü
Güzlük	Güzlük (Elmaçukur) Köyü
Hatip	Hatip Köyü
Karacık	Karacık Köyü
Kemerler	Kemerler Köyü
Kirazlı	Kirazlı Köyü
Mendik	Mendik (Köklüdere) Köyü
Sarıhacı	Sarıhacı Köyü
Sümenler	Sümenler Köyü
Tavşanlı	Tavşanlı Köyü
Uğur	Uğur Köyü

Araç yaylaları konumları itibariyle 1240-1650 metre rakımlarında yer almaktadır. Yaylaların hemen hepsi dağların sırt boylarında ormanlık alanların içerisindeki geniş düzlükler ve çayırılık alanlardadır (Tablo 1). Yaylaların çoğunun mimarisi geleneksel yerel mimariye uygun niteliktedir. Günümüze kadar bu mimari tarz korunmuştur. Araç yaylalarında geleneksel mimari özel bir yere sahiptir. Yayla evleri çivi kullanılmadan birbirine geçmeli olarak çam tomruklarından inşa edilmiştir. Evlerin alt katı ahır, üst katı ise tek odalı olarak yapılmıştır. Evlerin geneli penceresiz tek oda olarak inşa edilmiş; ocağı, bacası, sütlüğü ve dışarıya ayrıca yapılmış tuvaleti olan yapılardır. Ancak son yıllarda yaylaların sayfiye amaçlı kullanılmalarından dolayı yayla evleri betonarme ve diğer yapı malzemeleriyle onarılmış veya yeniden yapılmıştır.

Muanlar, Atseki, Sıragözü, Fındıklı, Gölcük, Munay, Geley, Bahçecik, Kartalsuyu, Büyük Yayla ve Gülferen yaylalarında tamamen eski mimari göze çarpmaktadır. Yaylaların çoğu terk edilmiş, hayvancılık faaliyetler ise az sayıda yaylada iki-üç hane dışında yapılmamaktadır. Yaylacılık geleneğini sürdüren bu aileler büyükbaş hayvancılık yapmaktadır. Yerel halk hayvansal ürünlerden genellikle yağ, yoğurt ve et ürünleri elde etmektedir.

4.2.2. Mağaralar

Araç ilçesi çok sayıda mağaraya bulunmasına rağmen keşfedilerek isimlendirilmiş üç adet bulunmaktadır. Bu mağaralardan bir tanesi İntaş Mağarası'dır. İntaş Mağarası Türkiye'nin ve Araç'ın Gölcük Yaylası'ndan, Munay Yaylası güzergâhına giden yolun ikinci kilometresinde bulunan İntaş Mağarası sapağındadır. Söz konusu yaylaya, sapağa döndükten sonra araçla bir kilometrelik stabilize yolla ulaşılmaktadır. Araba yolu bittikten sonra mağaraya 500 metre patika ve orman içi yoldan yürünerek ulaşılmaktadır. Mağaranın beş ayrı giriş çıkışı bulunmaktadır. Ayrıca mağaranın içerisinden akarsu geçmektedir. Mağaranın çok büyük bir salon bulunmaktadır. Suyun mağaraya giriş ve çıkış yerleri sel sularının getirdiği toprak ve odun parçalarıyla kapatıldığı için insan geçişine müsaade etmemektedir. Ancak su akmaya devam etmektedir. Diğer mağaralardaki sarkıt ve sütunlar gibi olmasa da mağara adeta mantar şeklinde bir kolon direğinin üzerine kurulmuş gibidir. Mağara içerisinde farklı girişler kullanılarak mağara içinde macera turizmi yaşayabilme potansiyeli yüksektir.

İlçede bulunan bir diğer mağara ise Çal Mağarası'dır. Araç ilçesi Çal köyü Alibeyli mahallesinde, Çal köyü camii merkezinden batıya doğru tarihi kültür yolu takip edilerek fundalıklar arasında yer alan 1,5 kilometrelik yolu geçtikten sonra mağaranın önüne ulaşılabilir. Mağaranın girişi çok dardır ancak sürünerek girilebilir. Mağaraya girdikten sonra büyük bir salon alan ziyaretçileri karşılamaktadır. Bu alanın büyüklüğü yaklaşık 25x25 m'dir. Mağaranın batı duvarından tırmanılarak arka tarafa geçilebilir. Tırmanış tamamlandıktan sonra ikiye ayrılan yol bulunmaktadır. Yukarıya olarak nitelendirilebilecek yola doğru gidildiğinde mağara dikitlerine ve sarkıtlarına ulaşılabilir. Aşağıya yola doğru gidildiğinde ise akarsu ile karşılaşmakta ve bu ise akarsu ise karanlıklara karışarak akmaktadır. Mağaranın çıkışı ise henüz bulunamamıştır.

Araç ilçesinde bilinen ve ziyaret edilen diğer bir mağara ise Fokurdan Mağarası'dır. Mağaraya, Soğucaova yaylasının batısında bulunan ormanın girişinde ziyaretçileri karşılayan kaya kütesinin içinden inilerek ulaşılmaktadır. Mağaranın ilk girişi geniş bir taş merdivenlidir. Mağaranın ilerisine dar bir alandan sütunların arasında geçilmektedir. Ancak mağaranın çıkışı henüz bilinmemektedir. Ancak Katbaşı zirvesinin altından çıkışı olduğu düşünülmektedir. Mağara, yaylaya gelen ziyaretçilerin uğrak alanı olan bir yerdir.

4.2.3. Su Kaynakları

Su kaynaklarından ilki yerel halk tarafından Gıcırık Suyu olarak nitelenen kaynaktır. Araç ilçesine dört kilometre ve Mesudiye mahallesine ise patika yoldan bir kilometre uzaklıktadır. Gıcırık suyu Vadinin sol yamacında büyük bir kaya kütesi üzerinde bulunmaktadır. Kayanın içine, iki bölüme sahip olan dar bir kapıdan girilmekte içerisi ise oda genişliğinde doğal bir oluşumdur. Kayanın kuzey ve güneyinde oyuklar bulunmaktadır. Bu oyukların içerisinde travertenlere benzer nitelikte kayalar üzerinde su göletleri bulunmaktadır. Kayanın üzerinden, tavanından ve sarkıtlardan aşağıya sular akmaktadır. Mağara içerisinde kayalar üzerinde küçük küçük havuzlar bulunmakta ve akan sular bu küçük göletleri doldurmaktadır. Alan, iki girişli iki ayrı mağaradan oluşmuştur. Günümüzde bir tarafı erkek diğer tarafı kadınlar tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Kuzeye bakan büyükçe kapısı olan yer kadınlara güneye bakan taraf ise erkeklere aittir. Mağaradaki sular Pamukkale'de de olduğu gibi travertenler oluşturmuştur. Gıcırık Suyu'nun romatizmal, eklem ağrıları, cilt hastalıkları, kaşıntı ve alerji gibi hastalıklara iyi geldiği yerel halk tarafından belirtilmektedir. Yerel halkın ifadesine göre nisan-mayıs aylarında aşırı bir su oluşumu olmakta ve eylül ayında ise suyun azalmakta olduğu ifade edilmektedir. Gıcırık Suyu uzun yıllardır yerel halk tarafından şifa kaynağı olarak kullanılmıştır. Bölge yerlilerinin aktardıklarına göre hasat sonrası köylülerin vücutlarında oluşan kaşıntı ve kızarıklıklara iyi geldiği ifade edilmektedir.

Araç ilçesinde bulunan diğer bir su kaynağı ise Acı Su olarak da bilinen Mendik Ilıca Suyu'dur. Mendik Ilıca Suyu, Boyalı Köklüdere mevkinine bağlı Araç (Kastamonu) ve Bayramören (Çankırı) ilçeleri sınırında bulunmaktadır. Yerel halk tarafından suyun bazı deri hastalıklarına karşı şifalı olduğuna inanılmaktadır. Suyun içme suyu olarak kullanılan kısmı ile yıkanılan tarafı farklıdır. İki su kaynağı arasında 50 metre mesafe vardır. Suyun yüzeye çıkışı, su birikintisinin tabanından kabarcıklar oluşturarak, kaynayan bir su görüntüsü vermesiyle oluşmaktadır. Alanı özellikle yaz aylarında çoğunluğunu yerel halkın oluşturduğu kalabalık gruplar ziyaret etmektedir.

Araç ilçesinde ayrıca Fatma'nın Oluğu ve Sarılık Suyu olmak üzere şifalı olduğuna inanılan iki su kaynağı daha vardır. Fatma'nın Oluğu su kaynağı Yuvalca Yaylası'nın sol tarafından aşağıya doğru inen yolda bulunmaktadır. Oluk, taş bir çeşmeyle hizmet vermekte ve şifalı bir kaynak suyu olarak bilinip, kullanılmaktadır. Sarılık Suyu ise Araç ilçesinin Sıragözü Yaylası'nda bulunmaktadır. Bu suyun da sarılık hastalığına iyi geldiği yerel halk tarafından ifade edilmektedir.

Diğer yandan Araç ilçesi çok sayıda şelaleye sahiptir. Ancak söz konusu şelalelerden çok azı isimlendirilmiş ve şelalelere ulaşım için rotalama çalışmaları yapılmıştır. Araç ilçesinin en çok ziyaretçi çeken ve bilinen şelalesi Okçular Şelalesi'dir. Şelale ismini bulunduğu köy olan Okçular Köyü'nden almaktadır. Köyün ismi ise eskiden köyde okçu askerlerin yaşadığı rivayetinden gelmektedir. Şelale, Araç ilçesine 24 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. Yaklaşık sekiz metre yükseklikten dökülen şelale suyu köyün ortasından akan bir akarsu oluşturmaktadır. Şelalenin ana kaynağı iki kilometre kadar yukarıda köyün üst kısmındadır. Söz konusu alanı yerel halk mesire alanı olarak kullanmaktadır. Şelale her mevsimde fotoğraf çekmek isteyenlere farklı görüntüler sunmaktadır. İlçede değinilmesi gereken diğer bir şelale ise Sarmaşık Şelalesi'dir. Şelale, Kirazlı Yaylası'nı geçtikten sonra Sarmaşık Köyü'ne varmadan önce dere yolu takip edildiğinde 200 metre yukarıda kalmaktadır. Sarmaşık Şelalesi'nden sonra bölgede, vadi boyunca zirveye doğru yüründükçe iki şelale daha bulunmaktadır.

Araç ilçesinde her ne kadar doğal oluşum olmasa da baraj gölü olarak Devlet Su İşleri tarafından yapılan Tuzaklı Göleti de ilçenin önemli çekiciliklerindedir. Araç, Tuzaklı köyü sınırları içerisinde yer alan gölet, Araç ilçe merkezinden 14 kilometre uzaklıktadır. Diğer bir güzergâh ise Aşağı Diphan mahallesinden 15 km stabilize yol üzerindedir. Tamamen çam ormanlarının ortasında kalmış bir alanda bulunan gölet önemli kamp ve karavan çekim noktalarından bir tanesi olabilecek potansiyele sahiptir.

İlçede bulunan Katbaşı Zirvesi sadece çevre köyleri değil Çankırı ve Karabük köylerinin de görülebileceği önemli çekiciliklerindedir. Zirveye, Soğuca Oba Yaylası'ndan iki kilometre batıya doğru orman yolundan devam edilerek ulaşılabilir. Zirvenin yüksekliği 1650 metre yüksekliktedir. Zirve tamamen kaya kitlelerinin üzerinde geniş bir düzlükte konumlanmıştır. Zirve, Soğanlı çayına tepeden bakmaktadır. Katbaşı Zirvesi, yamaç paraşütü ve kamp turizmi için önemli bir noktadır.

4.2.4. Kanyon

Saltuklu Kanyonu'na ulaşım, Araç ilçesinden Karabük istikametine ve İğdir beldesine 18 kilometrelik asfalt yol, İğdir beldesinden kanyonun girişine ise dört kilometrelik stabilize yoldan sağlanmaktadır. Kanyon Araç ilçesinin, Saltuklu'u ve Oycalı köyleri arasında derin bir vadiden uzanarak Eflani'ye bağlı Karadere köyü sınırlarına kadar ulaşmaktadır. Kanyonun uzunluğu yedi kilometredir. Kanyon içerisinde Saltuklu ve Oycalı köylerini birbirine bağlayan eski tarihi kültür yolu bulunmaktadır. Bu iki köyü birbirine bağlayan taş köprü kalıntıları (ayakları) bulunmaktadır. Kanyonun sağında ve solunda dere kenarında iki adet tarihi değirmen kalıntıları (duvarları ve su kanalları) çarıkları hariç günümüze ulaşmıştır. Oycalı köyü tarafında kanyonun tepe noktasında basketbol sahası kadar diye tanımlanabilecek bir alanda Rumlardan kaldığı düşünülen bir kalenin kalıntıları günümüze kadar gelmiştir. Bu bölgede ayrıca, Osmanlı mezarları bulunmaktadır. Kanyon içerisinde dört adet mağara bulunmaktadır. Bu mağaralardan ikisine ulaşmak zordur. Bu mağaralara ancak kaya tırmanışı ipleri ve malzemeleriyle inilebilir; fakat rotalaması henüz tamamlanmamıştır. Belirlenen alanlar doğa sporları için uygundur. Kanyonda rafting ve kano sporları yapılabilir.

4.3. Gastronomi Çekicilikleri

Araç ilçesi sahip olduğu el değmemiş doğasıyla birlikte önemli gastronomi zenginliklerine de sahiptir. Araç ilçesinin geçim kaynakları genel olarak tarım ve hayvancılığa dayalıdır. İlçede tahıl ve baklagil üretiminin yanında sebze olarak domates, barbunya, taze fasulye, ıspanak ve bal kabağı üretimi yapılmaktadır. Meyve olarak ise elma, ceviz, armut ve erik önemli ölçüde üretilmektedir. Hayvancılık olarak büyükbaş, küçükbaş, kanatlı hayvan ve arıcılıkla uğraşmaktadır. Et üretimiyle ilgili ilçeler bazında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) üzerinden

elde edilen en güncel veri olarak 2008 yılı verilerine ulaşılabilmektedir. Bu kapsamda Araç ilçesinin 2008 yılında Kastamonu ili et üretimine oranı %4,79'dur. Süt üretiminde ise 2010 yılı verilerine ulaşılmış, Araç ilçesi büyükbaş süt üretiminde Kastamonu üretiminin %5,1'ini karşılarken, küçükbaş süt üretiminde ise il genelinde %18'lik bir paya sahiptir.

Araç ilçesinde tüketilen yiyecekler önemli ölçüde mevsimsel özellikler göstermektedir. Özellikle sonbahar aylarında kanlıca, koç ve tellice mantar türleri ve ilkbaharda elde edilen ütüh (kuzugöbeği) mantarı Araç ilçesi gastronomisinde önemli bir paya sahiptir. Bu mantar türleri yerel halk tarafından hem tüketilmekte hem de satılarak ekonomik bir katkı sağlamaktadır. Benzer mevsimsellik ilçedeki meyve üretimine ve dolayısıyla meyveden üretilen yiyecek-icecek ürünlerine de yansımaktadır. Özellikle yaz aylarında kiren, alıç, kuşburnu ve ahlat marmelatı ve ekşisi, elma ve armut gibi meyvelerden pekmez ve ekşi yapılmaktadır. Üretilen bu ürünler hem yerel halk tarafından tüketilmekte hem de ihtiyaç fazlası olan kısım pazarlarda satılarak yerel halkın ekonomik bir fayda sağlamasına olanak vermektedir. İlçede hayvancılık önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla et ve et ürünleri, süt, yoğurt ve tereyağı da ilçe için önemli ürünlerdir.

İlçe yemek kültürü ve türleri açısından önemli bir zenginliğe sahiptir. İlçede gerek evlerde gerekse yiyecek-icecek işletmelerinde sunulan yemek çeşitleri; göce, keşkek, tarhana ve oğmaç çorbası, cevizli çörek, pestil, mantarlı börek, etli ekmeç, tirit, banduma, çullu börek, mıhlama, çılıbr, kuyu kebabı (biryan), erişte, ekşili pilav, kaplıca bulgur pilavı, gavut, süzey kebabı, saray helvası, ballı yumurta, bulhayır ve kiren ekşi önemli gastronomi ürünleridir. Ayrıca ilçenin Kül Çöreği coğrafi işaret almış ve Göce Çorbası'nın ise coğrafi işaret alması için başvurular yapılmıştır.

Araç ilçesi gastronomisinin en önemli markası Şekerci Hacı Bekir'dir. Hacı Bekir, Araç ilçesinde doğup İstanbul'da 1777 yılında Bahçekapı semtinde lokum ve akide şekeri gibi şekerlemeleri imal edip satmaya başlamıştır. Osmanlı'da padişah II. Mahmud tarafından 1. Rütbe nişanı verilmiş ve sarayın Şekercibaşı olmuştur. İşletme ayrıca Türkiye'nin en eski işletmesidir (Güvemli, 2018).

4.4. Diğer Çekicilikler

Araç ilçesinde; ilki 2011 yılında başlayan ve 2019 yılına kadar devam eden "Araç Şekerciler Pastacılar ve Yayla Kültürü Festivali" düzenlenmektedir. 2020 yılında dünya genelinde etkisini gösteren Covid-19 pandemi süreci nedeniyle 2020 ve 2021 yılındaki festival etkinlikleri iptal edilmiştir. Festivalde genel anlamda şeker yapımı, tadımı gerçekleştirilmiş ve konserler düzenlenmiştir. İlçede 2022 yılının Ocak ayında üç gün süren 1. Kastamonu Araç Yayla Kış Festivali gerçekleştirilmiştir. Festival kış mevsimi kapsamında gerçekleştirilebilecek yarışmalar, canlı performanslar ve yerel ürün satışları organize edilmiştir. Birinci Araç Festivaline, festivalin ikinci ve üçüncü günlerinde toplamda 6000 ziyaretçi gelmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan çalışmalar ve turizm sektörünün gelişimi incelendiğinde, boş zamanlarını değerlendirmek isteyen bireylerin farklı turizm aktivitelerine doğru yöneldiği görülmektedir. Türkiye'de turizminin lokomotifi her ne kadar deniz-kum-güneş turizmi olsa da alternatif turizm türleri hem bireysel bazda yüksek ekonomik girdi sağlaması hem de yerel kalkınmaya katkı yapması açısından gün geçtikçe önem arz etmeye başlamıştır. Bu tespitler doğrultusunda, Araç ilçesinin sahip olduğu turizm potansiyeli üzerine yaklaşık altı ay süren saha araştırmaları gerçekleştirilmiştir.

Araştırma süresince Araç ilçesinde yer alan kamu veya sivil toplum kuruluşları yetkililerinden araç ve teçhizat desteği alınmış, özellikle ilçe belediyesi başta olmak üzere diğer kamu kurumlarının turizm yatırımları için istekli oldukları gözlemlenmiştir. Bu kapsamda Kastamonu

Üniversitesi Turizm Fakültesi ve Araç Meslek Yüksekokulu'yla Araç yerel yöneticileri arasında sürekli bir iletişimin olması bölgenin turizm potansiyelinin kullanılması açısından önemli bir gelişme olarak altı çizilmelidir. Bu gelişmeden yola çıkılarak Araç turizminin gelişmesi için bir "master planı" hazırlanmalı, söz konusu master planı oluşturabilmek için ise alan uzmanlarının da katılımı sağlanarak Araç ilçesine yönelik bir arama konferansı veya turizm çalıştay planlanmalıdır.

Araştırmanın yapıldığı süreç içerisinde Araç ilçesinin sahip olduğu el değmemiş ve keşfedilmemiş doğal çekiciliklerin turizm sektörü kapsamında planlanması ve gerek kamu gerekse özel müteşebbisler tarafından projelendirilerek sektöre kazandırılması gerekmektedir. Özellikle günümüz insanının 2020 yılından başlayarak 2022 yılında da devam eden Covid-19 pandemi etkisinden kurtulmak istemesi ve günlük rutininden doğaya kaçma duygusu (Demir, 2017) Araç ilçesinin turizm potansiyelinin kinetiğe dönüşmesi için önemli fırsatlardır. Bu kapsamda Araç turizminin planlanması, planların geliştirilmesi, uygulanması ve pazarlanması için kamu, sivil, özel ve yerel toplum kuruluşlarının güçlerini bir araya toplayarak ortak bir noktadan hareket etmesi gerekmektedir.

Kastamonu ili sınırları ve yakın çevresi ele alındığında kış turizmi özelinde Ilgaz Dağı, kanyon turizmi özelinde Pınarbaşı ilçesi, Araç ilçesinin turizm gelişimine en yakın örneklerdir. Araç ilçesi turizm planlayıcıları çevre şehir ve ilçelerde gerçekleşen turizm türlerini inceleyerek kendi ilçelerine uyarlama noktalarında kıyaslama (benchmarking) yapabilir. İlçe turizm uygulayıcıları turizm planları oluşturmadan önce mevcut durumu ortaya çıkarabilmek için SWOT analizinden de yararlanabilirler.

Araç ilçesinin potansiyel turizm türlerini hayata geçirirken üzerine düşülmesi gereken bir diğer nokta ise ulaşım"dır. Kastamonu veya çevre illerden Araç ilçesi merkezine ulaşım konusunda bir sorun yaşanmasa da, ilçe içerisinde potansiyel turizm çekiciliklerine ulaşmak çok zordur. Bu zorluğun ilk temel etkeni ilçe içindeki ulaşım ağının yalnızca köylerle ve sınırlı saatlerle belirlenmiş olmasıdır. Bir diğer nokta ise ilçe içinde turizm potansiyeli taşıyan noktalara bireysel ulaşımı sağlayacak tabelaların olmayışı veya eksik oluşudur. Bu kapsamda düşünüldüğünde, ilk aşamada bireysel bazda belirli noktalara ulaşmak isteyen münferit ziyaretçiler için turizm rotalarının ve dolayısıyla detaylı tabela uygulamalarının da yapılması gerekmektedir.

Bu araştırma Kastamonu ili Araç ilçesi özelinde potansiyel turizm çekiciliklerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Gelecek çalışmalarda Kastamonu ilinin diğer ilçelerinin de turizm potansiyellerinin değerlendirilmesi konusunda çalışma yapılabilir. Her ilçeyle ilgili detaylı bir çalışmanın yapılması ilçelerin hangi noktasında hangi turizm türünün gerçekleştirilebileceğine dair önemli bir envanter oluşturabilecektir.

KAYNAKÇA

Akkuş, G. ve Akkuş, Ç., (2019). Kastamonu İlçeleri Temel Turistik Arz Kaynakları Envanteri: Tabiat Turizmi Alt Türleri ve Doğa Sporları. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 146-164.

Akman, E. ve Calay, P., (2018). Kastamonu İli Araç İlçesi'ndeki Adak Yerleri ve Bu Yerler İle İlgili İnanışlar. http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/kastamonu_ili.pdf, Erişim tarihi: 28.01.2022.

Araç Belediyesi. (2022). Tarihçe, <http://www.arac.bel.tr/content/tarihce-106>, Erişim tarihi: 09.02.2022.

Araç Kaymakamlığı. (2002). *Abdal Paşa Türbesi*, <http://www.arac.gov.tr/koruma-altindaki-kultur-varliklarimiz>, Erişim tarihi: 10.02.2002:

- Arpacı, Ö., Zengin, B. ve Batman, O., (2012). Karamanın Mağara Turizmi Potansiyeli Ve Turizm Açısından Kullanılabilirliği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2012 (2), 59-64.
- Bahar, O. ve Kozak, M., (2012). *Turizm Ekonomisi*, (4. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Belkayali, N. ve Kesimoğlu, M.D., (2015). The Stakeholders' Point of View About the Impact of Recreational and Tourism Activities on Natural Protected Area: A Case Study From Kure Mountains National Park, Turkey. *Biotechnology & Biotechnological Equipment*, 29(6), 1092-1103.
- Böyükıylmaz, S. ve Oğan, Y., (2020). Kastamonu İlinde Bulunan Kanyonların Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 3 (2), 203-222.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F., (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çelik Uğuz, S., (2011). Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Burhaniye'nin Alternatif Turizm Potansiyeli. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (24), 332-353.
- Çelik, S., (2018). Şırnak İlinin Gastronomi Turizmi Potansiyeli. *International Journal of Contemporary Tourism Research*, 2(2), 41-51.
- Demir, S.T., (2017). Modern Kültürde Kentten Kaçmanın ve Uzaklara Gitmenin Sosyolojisi. *İnsan ve İnsan*, 4(13), 242-252.
- Gunn, C., (1988). *Tourism Planning*. Taylor and Francis Publishing.
- Gürgözeler, F., (2005). Candaroğulları Beyliğinde İlmi ve Kültürel Faaliyetler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Güvemli, O., (2018). Türkiye'nin Yaşayan En Eski İşletmesi: Hacı Bekir Şekerleme 1777-2018. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9, 74-104.
- Hall, C.M. ve Page, S.J., (2014). *The Geography of Tourism and Recreation: Environment, Place and Space*. Routledge.
- Hong, W-C., (1998). Rural Tourism: A Case Study of Regional Planning in Taiwan. https://www.fttc.org.tw/htmlarea_file/library/20110726110810/eb456.pdf, Erişim tarihi:17.01.2022.
- İslam Ansiklopedisi. (2022). İnabe, <https://islamansiklopedisi.org.tr/inabe>, Erişim tarihi: 28.01.2022).
- Karakaya, İ., (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. İçinde (Ed: A.Tanrıoğen) *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Karasalioğlu, M., (2021). *Kastamonu'da ölü gömü adetleri ve kaya mezarlarına kısa bir bakış*. Kastamonu Gazetesi, 4 Şubat 2021 tarihli yazısı. <http://www.kastamonugazetesi.com.tr/kastamonuda-olu-gomu-adetleri-ve-kaya-mezarlarına-kisa-bir-bakis/>, Erişim tarihi: 18.01.2022.
- Kızılaslan, N. ve Ünal, T., (2014). Tokat İlinin Ekoturizm/Kırsal Turizm Potansiyeli Ve Swot Analizi. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, (9), 45-61.
- Mason, P., (2020). *Tourism Impacts, Planning and Management*. Routledge.
- Medlik, S., (1991). *Managing Tourism*. England: Butterworth-Heineman.
- Ongun, U., Gövdere, B. ve Çiçek, U., (2016). Yeşilova'nın kırsal turizm potansiyelinin swot analizi ile değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7 (16), 75-88.
- Özdemir Yılmaz, G. ve Kafa Gürol, N., (2012). Balıkesir İlinin Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2012 (2), 23-32.

- Özgen, N., (2010). Doğu Anadolu Bölgesi'nin Doğal Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi Ve Planlamaya Yönelik Öneriler. *Uluslararası İnsan bilimleri dergisi*, 7 (2), 1407-1438.
- Öztürk, S., (2005). Kastamonu-Bartın Küre Dağları Milli Parkı'nın Rekreatyonel Kaynak Değerlerinin İrdelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, A (2), 138-148.
- Şahin, İ.F. (2009). Erzincan İli'nin Turizm Potansiyeli ve İldeki Ekoturizm Uygulamaları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14 (22), 69-88.
- T.C. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı. (2013). Araç İlçe Analizi (Hazırlayan: Dr. Turgay Yıldız).https://www.kuzka.gov.tr/Icerik/Dosya/www.kuzka.gov.tr_16_IU3F76GO_arac_ilce_analizi.pdf, Erişim tarihi: 17.01.2022.
- Williams, S.W., (1998). *Tourism Geography*. Routledge.
- Varol, F., (2015). Hüzün Turizminin Türkiye'de Var Olan Potansiyeli Üzerine Kuramsal Bir Araştırma. *I. Eurasia International Tourism Congress: Current Issues, Trends, and Indicators*. 28-30 Mayıs, Konya, Vol.3, 147-160.
- Yaman, T.M., (1935). *Kastamonu Tarihi*. Kastamonu.
- Yaşar, F., (1990). *Her Yönüyle Araç*. Sema Matbaacılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H., (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zengin, B., Koç, D. E. ve Ulama, Ş., (2019). Kastamonu İlinin Doğa Turizmi Potansiyelinin Alternatif Turizm Kapsamında Değerlendirilmesi. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 251-274.

EXTENDED ABSTRACT*GENİŞLETİLMİŞ ÖZET***EVALUATION OF TOURISM POTENTIAL OF ARAÇ DISTRICT WITHIN THE FRAME OF DESTINATION PLANNING**

Introduction and Research Purpose: The tourism sector plays an important role in interregional development. It is also an important reality that people participating in the tourism movement seek different tourism alternatives apart from the sea-sand-sun. Within the scope of the research, it is necessary to determine a comprehensive supply source inventory of Araç district. After the supply source inventory is determined, a tourism planning for the region will be able to draw a more accurate path for regional tourism. In this context, in the research, it is aimed to create an inventory of the potential tourism types of the district of Araç. In addition, it is thought that the research will guide local and national decision makers in making tourism plans for the region by determining the inventory of the potential tourism supply resources of the district..

Literature Review: When the literature is examined, it has been seen that there are studies specific to Kastamonu. However, no study has been found specifically for the district of Araç, which is among the districts of Kastamonu. In the work of Akkuş and Akkuş in 2019, the types of tourism that can be done in Araç district are included, but it has been seen that the mentioned tourism activities are missing the point in which regions of the district of Araç and with which tourist attractions. In this study, it is expected that the research will contribute to both the literature and the practitioners who want to invest in tourism in Araç district, by making a research on the tourism potential of Araç district, which wants to get a share from the tourism movement towards Kastamonu and the Mid-West Black Sea Region.

Methodology and Findings: The researchers visited the county numerous times between August 2021 and January 2022. The researchers took notes during these visits and verified these notes through various documents with due diligence. They also reviewed both printed and digital documents and did their best to reveal almost entire tourism potential of the county. The tourism attractions in this county were categorized as follows: historical attractions, natural attractions, gastronomy attractions, and other attractions.

Conclusions and Recommendation: The point that should be considered while realizing the potential tourism types of Araç district is transportation. Although there is no problem in transportation from Kastamonu or the surrounding provinces to the center of Araç district, it is very difficult to reach potential tourism attractions within the district. The first main factor of this difficulty is that the transportation network within the district is determined only by the villages and with limited hours. Another point is the absence or lack of signage that will provide individual access to points with tourism potential in the district.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Çağdaş Aydın			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Araç İlçesi Turizm Potansiyelinin Destinasyon Planlaması Çerçevesinde Değerlendirilmesi			
Tarih <i>Date</i>	06.06.2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Çağdaş Aydın	Öz (%100), Giriş (%80), Literatür (%80) ve Sonuç (%80)	Çıkar çatışması bulunmamaktadır	-
2	Hikmet Haberal	Saha araştırması (%100) ve bulgular (%90)	Çıkar çatışması bulunmamaktadır	-

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1099559

EXTENDED TOURIST RESPONSIBILITY: A TOOL FOR ACHIEVING SUSTAINABLE TOURISM ECONOMY**Doç. Dr. Tufan ÖZSOY ****Adana Alparslan Türkeş Bilim ve
Teknoloji Üniversitesi/İşletme
Fakültesi/İşletme Bölümü

e-posta: tozsoy@atu.edu.tr

ORCID 0000-0002-0138-4179

ABSTRACT

This study aims to propose a model proposal for analyzing the phenomena of "tourist responsibility," which has been overlooked in tourism literature and practice. A literature review on responsible tourism is conducted in this study. The factors that have an average environmental impact on a tourist journey are identified, and a model proposal is made for calculating the environmental load that each of these factors causes. According to the literature, as the tourism industry became aware of the negative effects of tourism on the environment, it began focusing on ways to reduce the sector's externalities. Tourists, as consumers, are important actors of a sustainable transition. As a result, there is a need for a calculating approach that can concretely quantify tourist responsibility. The model proposal takes into account a simple and feasible perspective to create awareness about the environmental impacts that tourists will have and to take responsibility according to the "polluter pays" principle in mitigating tourism's negative impacts. In practice, despite the growing body of theoretical literature on responsible tourism, the question of how to deliver responsible tourism remains unanswered. This article suggests an extended tourist responsibility model, inspired by the concept of extended producer responsibility, for broadening the scope of responsibility for environmental impacts associated with tourism activities.

Keywords: sustainable tourism, responsible tourism, extended producer responsibility, tourist responsibility**Jel Codes:** L52, O38, O44.**SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM EKONOMİSİNİ GERÇEKLEŞTİRMEK İÇİN BİR ARAÇ:
GENİŞLETİLMİŞ TURİST SORUMLULUĞU****ÖZ**

Bu çalışma, turizm literatüründe ve uygulamasında göz ardı edilen "turist sorumluluğu" olgusunu analiz etmek için bir model önerisi sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada sorumlu turizm konusunda bir literatür taraması yapılmıştır. Bir turist seyahati üzerinde ortalama çevresel etkiye sahip faktörler belirlenmiş ve bu faktörlerin her birinin neden olduğu çevresel yükün hesaplanmasına yönelik bir model önerisi geliştirilmiştir. Literatüre göre, turizm endüstrisi turizmin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin farkına vardıkça, sektörün dışsallıklarını azaltmanın yollarına odaklanmaya başlamıştır. Turistler, tüketiciler olarak sürdürülebilir bir dönüşümün önemli aktörleridir. Sonuç olarak, turistlerin sorumluluğunu somut bir şekilde ölçebilecek hesaplayıcı bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Model önerisi, turistlerin sahip olacağı çevresel etkiler konusunda farkındalık yaratmak ve turizmin olumsuz etkilerinin azaltılmasında "kirleten öder" ilkesine göre sorumluluk almak için basit ve uygulanabilir bir bakış açısını dikkate almaktadır. Uygulamada, sorumlu turizme ilişkin artan teorik literatüre rağmen, sorumlu turizmin nasıl sağlanacağı sorusu cevapsız kalmaktadır. Bu makale, turizm faaliyetleriyle ilişkili çevresel etkilere yönelik sorumluluğun kapsamını genişletmek için genişletilmiş üretici sorumluluğu kavramından esinlenen genişletilmiş bir turist sorumluluğu modeli önermektedir.

Anahtar Kelimeler: sürdürülebilir turizm, sorumlu turizm, genişletilmiş üretici sorumluluğu, turist sorumluluğu**Jel Kodları:** L52, O38, O44.**Geliş Tarihi/Received:** 06.04.2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 18-06.2022**Yayın Tarihi/Printed Date:** 30.06.2022**Kaynak Gösterme:** Özsoy, T., (2022). "Extended Tourist Responsibility: A Tool for Achieving Sustainable Tourism Economy". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1) 111-128.

INTRODUCTION

Tourism has both positive and negative economic, social, and environmental consequences (Krippendorf, 1987; Briassoulis, 2000; Gössling, 2002; Hall & Lew, 2009; İnanır & Uçar, 2021). Tourism's unplanned expansion, which is often quick and unregulated, has the potential to be the primary cause of environmental damage as well as the loss of local identity and traditions. According to McLaren (1998), while tourism has established itself as a significant sector of growth, it has not reached the same level of success when it comes to environmental sustainability. On the other hand, Wahab and Pigram (1997) emphasize the danger of tourism being seen as a "white business" that does not require special planning. But in the construction and operation of touristic facilities/regions, both renewable and non-renewable resources are utilized. The use of land and building materials, deforestation, and numerous tourism operations put pressure on vulnerable ecosystems. In some cases, these destructions have resulted in significant and irrevocable alterations in ecosystems and wildlife habitats.

There is a growing awareness among tourism stakeholders regarding the harmful environmental impacts of tourism depending on increasing concerns. As a result of this understanding, the traditional (mass) tourism framework has to be reformed. Given the scarcity of natural resources, the world's carrying capacity, and the current problems caused by production and consumption, it is clear that a structural change in the way tourists think about the world is needed. Academic research, which traditionally concentrated on the economic and cultural consequences of tourism, has gradually begun to consider the environmental impacts (Michailidou *et al.*, 2016). Studies on the impact of tourism on the environment have emerged in the last few decades, with an emphasis on specific ecosystems (forests, wetlands, coral reefs) (Baker, 2018). However, the fact that global warming began to have a profound effect in the new millennium heightened interest in the subject and shifted the focus away from confined ecosystems to the global scale. Diverse concepts and techniques (sustainable tourism, green tourism, ecotourism etc.) have begun to emerge in the literature to secure a sustainable tourism economy's transformation. These studies, which are often oriented around the supply side, overlook the effectiveness of the customer side (e.g. Fennell, 2008; Sharpley, 2012; Lee *et al.*, 2016; Munar & Jamal, 2016; Cisneros-Martínez *et al.*, 2018; Higgins-Desbiolles, 2018; Ateljevic, 2020). However, it should not be forgotten that an economic structure's dynamics cannot be restricted to the production side. Approaches to a sustainable tourism economy that exclude tourists are unlikely to succeed, especially in today's world, where information is readily available and consumer preferences determine supply structure. Tourists' sense of belonging and involvement in a sustainable transition, as well as their sense that they are making a difference, are important parts of a successful long-term transformation. To develop a sustainable consumer profile, it is vital to convincing consumers that their behavior is being considered, that their participation is expected, and that they are, in some ways, a key partner in the process. The study proposes a method in which consumers' responsibility is increased and they become key players contributing to sustainability. A mechanism is proposed that places tourists at center, and convincing tourists that the result of their efforts makes sense for a sustainable environment. In other words, creating a sense of effectiveness in tourists is of strategic importance for this model. Thus they realize the environmental effects of their activities, and they can be made to bear the burden of the negative effects they cause.

1. Tourism

Following World War II, tourism ceased to be a phenomenon reserved for the elite, and individuals of all income levels began to participate in tourism activities. While the annual tourist mobility was limited to 25 million people in 1950, this number increased by 58 times in 2018, and the travel and tourism industry contributes 9% of the global GDP and employs over 120 million people directly (Michailidou *et al.*, 2016). International tourism is prioritized by countries due to its perceived value as a source of foreign exchange. It generates more foreign exchange earnings than any other product or service category. Apart from being one of the world's fastest-growing businesses, tourism is a significant source of foreign exchange revenues and jobs in several developing countries (tourism revenue, percent of GDP, according to 2018

data; Macao %75, Aruba %63, Maldives %57, Ant&Barb. %53, Saint Luca %47Grenada, %46, Seychelles %39). Table.1 indicates that tourism activity increased by 3% to 7% every year between 2011 and 2019 (The -73% drop in mobility in 2020 is due to the global pandemic). Changes in the traditional understanding of tourism have begun to occur since the twenty-first century. In addition to causes such as digitalization as a result of expanding technology and changing business models, one of the key elements in this change is the concept of sustainability.

1.1. Impacts of Tourism

Tourism can be classified into five distinct activities: “Travel planning → Travel to a destination → Accommodation → Tourism activities → Returning home”.

All of these actions have direct and indirect beneficial and negative economic, social, and environmental consequences. Depending on the location, type, and duration of tourism, the visibility and impact levels of these effects may vary. When expressing the effects of tourism, it's important to remember that some variables have favorable effects on some locations while having negative effects on others. Local arts and crafts, for example, tend to disappear in one area as a result of tourism activities, but they tend to reappear in another. In general, it would not be reasonable to say that the positive or bad consequences of tourism are the same for all destinations. Tourism has numerous beneficial consequences (*for example, local growth, improved infrastructure, greater public services, cultural diversity, higher standard of life, preservation of local values, and rediscovery of forgotten traditions*) as well as numerous negative consequences (*for example, immigration, devaluation of non-tourist activities, increased anger and conflict due to stress, population growth beyond carrying capacity, alienated architectural styles, changes in economic life/ patterns of social interaction/ community customs/ demographics, improper location of tourism facilities, increased traffic, increased crowd and crime rates, globalization rather than localization*). Tourism's negative and positive impacts have been attempted to be summarized in Table.1 shown below.

Table 1. Impacts of Tourism

Impacts			
	Economic	Social	Environmental
Positive	Employment	Interaction with other cultures	Ecological awareness
	Foreign currency inflow	Rediscovery of lost traditions	Protection of wildlife
	Multiplier effect	Protection of cultural heritage	Protection of endemic plants
	Broader economic base	Increased knowledge	
	Support for fair distribution of income	Better social services	
Negative	Price increases	Criminality	Pollution (air, water, noise)
	Seasonal unemployment	Alienation	Damage to soil and vegetation
	Increased dependence	“Disneyfication” of culture	Erosion
	Under capacity use of facilities at certain times of the year	Degradation in local cultural life	Improper land use
	The increased cost of living for local communities	Dilution of local customers and heritage	Changes in hydrological patterns
	The gradually low share of tourism expenditures in the local economy	Loss of indigenous arts	Increased congestion
	Leakages and poorly paid jobs	“Westernized” behavior	Increased carbon footprint
	Economic fluctuations	Increased lawlessness	Destruction of habitats
	Opportunity costs	Conflict due to incompatible demands of tourists and hosts	Vandalism
		Commercializes culture, religion, and art	

Source: This table was compiled from the studies of Hall and Page (2014), Hall and Lew (2009), Butarbutar and Soemarno (2013), Marzuki (2012), Brunt and Courtney (1999).

When the subject of tourism is brought up, the first thing that comes to mind is its economic impact. International income earned by foreign tourists visiting a country is viewed positively by all governments as a development tool. While domestic tourism contributes to the reduction of regional income disparities, foreign tourism is universally recognized as a revenue-generating activity for countries. Additionally, it has beneficial impacts such as expanding employment prospects in the dozens of diverse sectors to which it is connected, necessitating investment in regional infrastructure development, and boosting the local economy. Several of the negative consequences include the following: The inflationary implications of tourism spending are the rise in the prices of products and services, as well as land and housing (Krippendorf, 1987; Leslie, 2012; Marzuki, 2012).

The impacts of tourism on the environment are the focus of this research. Transportation, accommodation, and other tourist activities have major environmental consequences on a global scale (Gössling, 2002) and it is estimated that only tourism-related transport will be responsible for 5.3% of all carbon dioxide emissions in 2030 (UN, 2019). Unlike the economic and social structure, tourism has a limited number of positive environmental consequences (Gössling, 2002). In the literature, improvements to existing infrastructure are frequently described as having a positive impact. This arrangement is socially acceptable, yet covering an area with a tourism facility cannot be considered a beneficial consequence when considering the impact on ecosystems. In addition, the literature describes some good benefits of tourism, such as raising ecological awareness, funding the maintenance of natural regions, and safeguarding wildlife and rare species. When it comes to negative consequences, there are numerous aspects to consider. Pollution of the air, water, and soil; increasing emissions, groundwater reduction and pollution; deterioration of animals owing to increased settlement and noise; increased energy consumption; deforestation; and extinction of flora and fauna (Wahab & Pigram, 1997; Tol, 2007; Sharpley, 2013).

The creation of general infrastructures such as airports, highways, and tourism facilities such as resorts, hotels, restaurants, stores, golf courses, and marinas are some of the detrimental effects of tourism on the environment. In addition, there are ongoing sources of the negative impact that are not one-time occurrences and fluctuate depending on the number of tourists and nights stayed, as well as the content and frequency of touristic activities (Gössling, 2002).

1.2. Responsibility of Tourism

Until the 1970s, the "white sector" image of tourism precluded researchers from focusing on the effects of tourism. The first scholarly articles on the environmental implications of tourism (Tangi, 1977; Lawson and Baud-Bovy, 1977) appeared in the 1970s, as criticism of the issue grew (Briassoulis, 2000). In the 1980s, attention grew, prompting the creation of new publications outlining preventive methods and alternatives to mass tourism, as well as the harmful environmental impacts of tourism (Fletcher, 1989; Nordbo, 1985). Since the 1990s, academic publications have appeared that concur that tourism's environmental effects may be considerably greater than previously thought, and that cover a wider range of topics and concepts (such as sustainable tourism, ecotourism, and tourism policies).

Responsible tourism has evolved as a result of the tourism boom that followed World War II, as well as the increased awareness of and criticism of tourism's environmental impacts as a result of changes in tourist profiles. It was first used to characterize alternate forms of tourism in the early 1990s, rather than mainstream tourism (Sharpley, 2013). Krippendorf (1987) contributed to the formation of the concept of responsible tourism by arguing that a new form of tourism is needed that will provide maximum benefit to tourism stakeholders before irreversible effects occur. He also argues that all stakeholders in tourism should have an ethic of responsibility with an approach that prioritizes ecology over the economy. Responsible tourism is another notion that has been established to ensure tourism's long-term viability. In the literature, there are various definitions of responsible tourism. For example, tourism management is based on taking responsibility for one's actions (Leslie, 2012), all forms of tourism that respect the host's natural, built, and cultural environments, as well as the interests of all parties involved (Stanford, 2000), enabling local communities to have a better quality of life through increased socio-economic benefits and improved natural resource management (Spenceley *et al.*, 2002),

and a type of sustainable tourism that aims to achieve sustainable development (Kerala Tourism, 2012). Goodwin (2011) emphasizes that responsibility ethics, responsiveness, willingness, and capacity to take responsibility are at the core of responsible tourism, emphasizing that it should not be viewed as a specific type of tourism or a niche market, but rather as a managerial concept that encompasses all forms of tourism. To put it another way, the responsible tourism approach, which is focused on long-term tourist goals, necessitates responsibility on both the supply and demand sides of the tourism equation. Sharpley (2013) claims that the transformation of mainstream tourism is the reason for this; it emphasizes the importance of stakeholders taking responsibility for their activities and ensuring community participation. According to Rhodes (2004), responsible tourism goals may be met if all tourism businesses, from small businesses to huge chain hotels, take responsibility for their operations.

2. Extended Producer Responsibility Approach

The fact that governmental initiatives toward sustainable development have begun to raise concerns about the environmental impact of present production and consumption cycles has expedited the creation of new concept searches. The open-ended economic system's excessive and inefficient exploitation of natural resources has a detrimental effect on ecological systems. As a result, it has begun to serve as the foundation for sustainable development policies, methodologies, and practices that maximize resource efficiency. One of them is the concept of "Extended Producer Responsibility" (EPR), which was popularized in the 1990s by Thomas Lindqvist and is centered on producers' internalizing negative externalities as a preventive policy approach. Through this approach (OECD, 2001), producers are held accountable for the potential environmental repercussions of their products throughout their full lifecycle. A producer's responsibility in a linear economic system is restricted to production and sales. The producer is expected to exert minimal effort so that the manufacturing process and the product it sells do not endanger people. To put it another way, responsibility begins with production and ends with sales. When consumers do not request products for any reason (such as aging, wear, malfunction, or outdatedness), it is presumed that the relevant product has reached the end of its useful life. Garbage collection locations are the place to go under the old system if the consumer does not make a particular effort or if the waste is not considered as having economic worth by the enterprises. Unlike linear economies, circular economies establish measurements and procedures that keep products as close to the economic system as possible. Rani and Shanker (2018) define EPR as a strategy for environmental policy. According to him, under EPR, a producer's responsibility for a product is extended to the post-consumer stage of a product's life cycle, shifting the financial burden of waste treatment from local authorities to manufacturers. EPR is defined as a notion that adheres to the "polluter pays principle," as well as an economic tool that ensures the cyclical flow of products and materials (Manomaivibool and Hong 2014). According to the OECD (2016), the major aspects of EPR include shifting product responsibility to producers and giving incentives to encourage the eco-design of products. The producer's only option is designed for the environment (DfE), which can be expressed as a political instrument aimed at requiring actors in the manufacturing process to bear the environmental costs associated with more environmentally friendly products and processes.

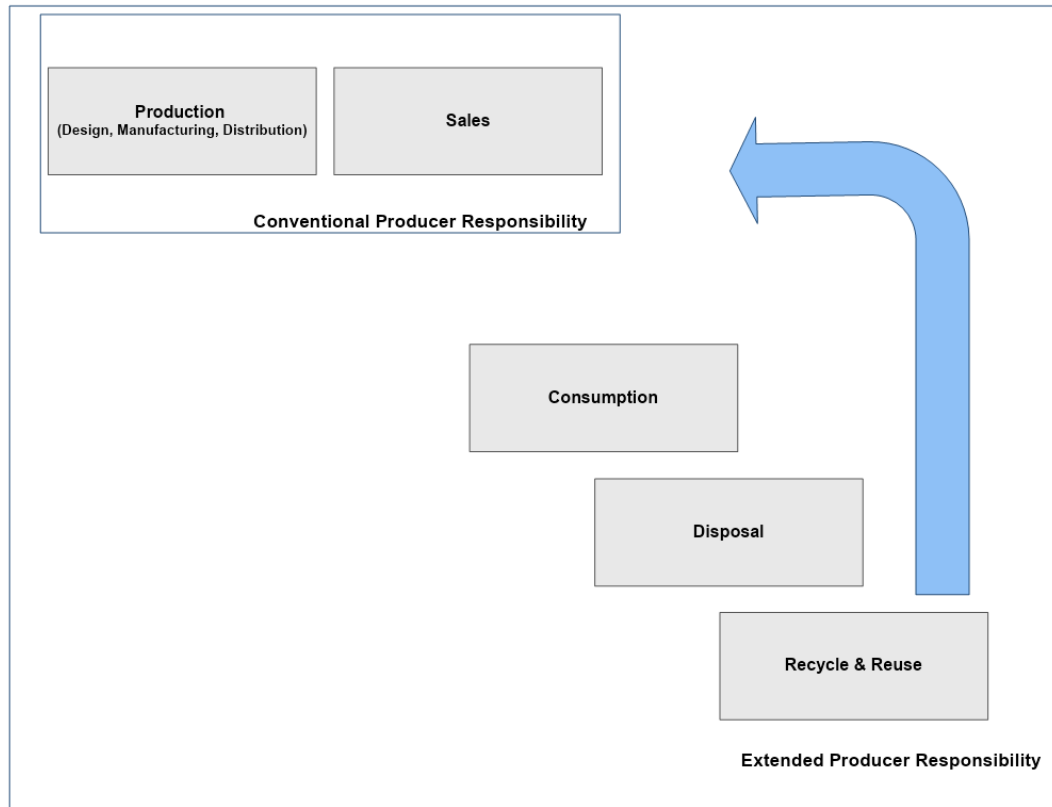

Figure 1. Conventional and Extended Producer Responsibility

With the extension of producer responsibility to the post-consumption stage, the producer is once again responsible for dealing with their products at the end of their useful life. This means that the producer assumes the obligation of local governments and, to a lesser extent, customers. There are many policies in place to ensure EPR. These may include a combination of regulatory, economic, and voluntary policy mechanisms (Lindhqvist, 2000). Gupt and Sahay (2015) categorize political tools related to EPR into three categories. Related tools and examples of these tools may be found in Table 2.

Table 2. Policy Instruments for EPR

Types of policy instrument	Examples
Administrative instruments	Collection and/or take-back (mandatory or voluntary), Reuse and recycling targets Setting emission limits, Recovery obligation, Product standards, and technical standards
Economic instruments	Material/product taxes, Subsidies, Advance disposal fee systems, Deposit-refund systems, Upstream combined tax/subsidies
Informative instruments	Environmental reports/labeling, Information provision to recyclers, Consultation with authorities about collection network Agreements, Social contracts, Gentlemen's agreement

Source: Gupt and Sahay, 2015.

According to the OECD (2016), initiatives such as advanced disposal fees, buyback schemes, deposit-refund systems, and a mix of downward subsidies and upward taxes are tools used to shift product liability to manufacturers. When the EPR's recent history is investigated, it is clear that it is a political project focused on the environment. The idea is thought to have originated in Europe. The European Union has accepted it as a strategy that strives to extend manufacturers' obligations for production/products beyond the point of sale but to include the whole product life cycle (OECD, 2001). As a result, the financial burden imposed on local governments by waste management will be reduced, and producers' attitudes and actions toward resource usage will shift in favor of the environment (Lai *et al.*, 2014). The European Parliament passed a directive in 2000

requiring member countries to implement an EPR program for end-of-life cars (Spicer and Johnson, 2004).

In its initial stage, EPR originated as a set of legally binding laws for specific industries. It has attempted to persuade firms to restructure their supply chains and create goods with reusable, more easily repairable, interchangeable parts and recyclable materials. Initially, EPR was restricted to the automobile and electronic product industries. Many industries have begun to develop standards as a result of the EPR policies enacted in these sectors. Over time, the process included returned product flows, packaging, electrical appliances, batteries, spent oil, and tires. EPR's fundamental mechanisms include reverse logistics, recycling, reusing, and eco-friendly disposal. Thus, the producer assumes responsibility for the management of expired products, rather than local governments. Additionally, the manufacturer's greater obligation compels him to place a higher premium on the product's life cycle. As a result, it investigates alternate ways that can ensure sustainability while remaining economically viable. The design of products and manufacturing processes are scrutinized, and novel techniques are developed to promote the circular economy (Hickle, 2014). Around 400 EPR initiatives have been implemented globally, with an anticipated market contribution of around 300 billion Euros per year (OECD, 2016). The primary advantage of EPR is that it enables structural change in the producer's and, over time, the consumer's thoughts. Thus, the steps toward a cyclical economy are taken by focusing on the concept of design for the environment, which considers resource and energy efficiency, product life cycle extension, and product use within the system.

3. Enhanced Tourist Responsibility (ETR) Derived from The EPR

When general EPR practices are evaluated, it is clear that the producer bears responsibility throughout the product life cycle. There are also a variety of applications available. In Japan and Korea, for example, a consumer who wants to dispose of household equipment must pay a charge for the product to be collected (Aizawa *et al.*, 2008). While customers are not typically expected to complete specific legal requirements for EPR, they can be regarded as a critical component of the approach's success. Because consumers can affect production processes through their purchasing attitudes and behaviors. Furthermore, for goods that have completed their lives or that the consumer believes have concluded their lives to be included in the circular economy, the consumer must engage in the circularity (such as increasing the product life, directing them to alternative areas of use, or reusing the product parts). In this regard, consumer knowledge and motivation to reintegrate the relevant product into the economic system, rather than the consumer's predisposition to use unsuitable disposal techniques or leave the product idle, is extremely important for long-term sustainability.

The expense of correcting environmental damage reasoned by production and consumption is referred to as "environmental debt" in the literature (Azar & Holmberg, 1995). Environmental debt will continue to accrue unless solutions are found to lessen or even eradicate environmental degradation, and the burden will be passed on to future generations. It is compatible with the "polluter pays" approach to be able to characterize actions related to production and consumption that result in the buildup of environmental debt and to place responsibility for this cost on the person or institutions who cause it (Schwartz, 2010). When it comes to the tourism industry, there is a slew of actions that contribute to the environmental debt. At this moment, the responsible tourism approach, which is one of the approaches created to lessen tourism's environmental effects, comes to the fore. However, there are no specified procedures for managing the responsibility connection in this approach (Sharpley, 2013). According to Sharpley (2012), the situation is uncertain as to how responsible tourism, or more accurately, responsibility, may be achieved. A gap in the literature can be seen in the lack of knowledge about how to execute responsible tourism. This study presents a paradigm based on visitors being held responsible for the environmental impact of their activities, taking into account the notion of EPR, to fill the relevant gap. When considering a touristic activity as a product, it is assumed that all stakeholders who are responsible for the environmental damage that will occur during the product's life cycle are held equally accountable and that they will face the financial cost of the environmental debt incurred. It is suggested that you use a calculating equation for this. As a result, an application architecture for implementing the responsible tourism approach will be developed, making it feasible to ensure that consumers, as tourism

stakeholders, are aware of the environmental damage they create/will cause. Tourists will recognize the limits of their environmental efficiency and the presence of more sustainable alternatives, in addition to having a more tangible grasp of the environmental impact of their acts. Furthermore, by more aggressively adopting the "polluter pays" approach, it will be feasible to help other travelers who are already concerned about sustainability feel better.

The purpose of this model proposal, which borrows the concept of EPR, is to properly allocate responsibilities among important participants in the tourism sector. As a result, environmental expenses associated with tourism-related activities will be able to be assigned to the appropriate parties. As a result of this process, it is expected that innovative business models will emerge, in which visitors are encouraged to take greater responsibility for the environmental impact of their tourism activities. Furthermore, to balance their rising duties, this recommended strategy may motivate stakeholders to focus on more creative and ecologically responsible operations. Tourist facilities will face pressure and motivation to promote sustainable tourism practices in a way that alleviates tourists' responsibilities. This is likely to elevate sustainable tourism certification to a more significant and valued framework. This model proposal evaluates a typical tourism process into three primary stages, based on increasing tourist responsibility. In Figure.2 these steps were summarized as transportation, accommodation, and activities (in-house and off-campus).

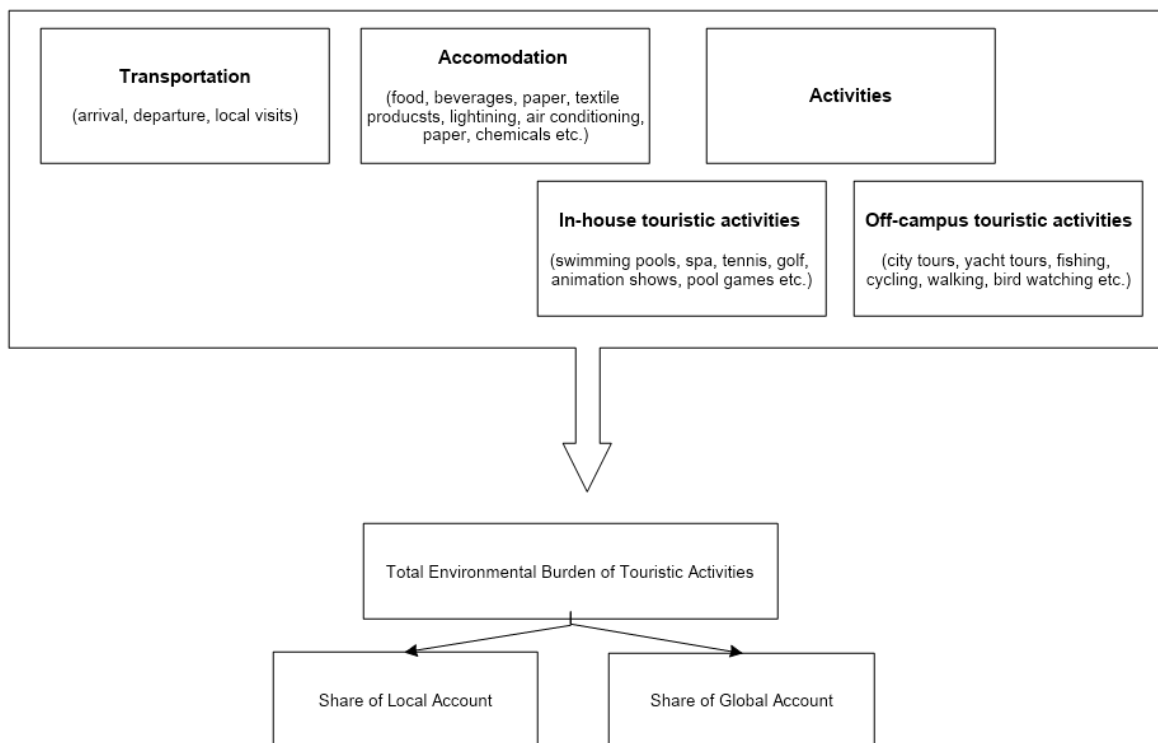

Figure 2. Drivers of The Environmental Impact of a Touristic Process

Calculating the proportion of each of these activities in total environmental damage is both crucial and difficult. Because the entire environmental impact varies based on the type of tourism, the duration, and the distance traveled. However, because the major goal of this research is to provide a broad framework for future research, it was attempted to calculate the total environmental burden of each touristic activity/experience using a general equation. In the first stage, the environmental load of touristic activity was attempted to be formulated. The financial equivalent of this load, as the environmental debt was attempted to be estimated in the second stage. It has been emphasized how the financial equivalent of the linked debt cost to be paid by the tourist will be shared/transferred to the relevant products at the final stage (the distribution of total return among cost drivers). Each tourist program has its consumption intensity. Calculating a tourist's total environmental impact is a complicated process that takes into account a variety of variables, such as preferred mode of transport, the distance between

locations, preferred type of accommodation, level of participation in tourist activities, total duration, the location's motivation for sustainability, and activities that support sustainability. This requires the development of more standardized measurement methodologies. As a result, an environmental load can be calculated based on the mode of transport and distance traveled, taking into consideration published research on the environmental effects of transportation.

The carbon emissions created by each passenger per km/mile are computed as follows, depending on the vehicle/vehicles used:

(total km/mile to be traveled for arrival and return) * (carbon emission per km/mile per person per the mode of transport)

In the literature, there are computations on average carbon emissions that are expressed with results that are close to each other. For example, Larsson and Kamb (2019) provide approximate emission levels for several modes of transportation in Table 3.

Table 3. Carbon Emission Level Depending on Transport Mode

Transport mode	gCO ₂ e/pkm
Small car, petrol	63
Medium car, diesel	54
Large car, diesel	71
Motorhome/caravan, diesel	106
Economy scheduled flight	163
Business scheduled flight	366
Economy charter flight	143
Electric train	10
Nordic countries	
Average train Europe	45
Electric train Europe	34
Diesel train	91
Bus	27
100% biodiesel bus	14
Ferry	170

Source: Larsson and Kamb (2019)

There is a need for a formula that would provide a grading based on the current structure of each accommodation facility because there are so many factors. Independent institutions can measure and validate the daily per capita environmental load for each facility based on a set of commonly accepted factors and their weight as a starting point for the computation. The environmental impact of a single night's stay in the relevant lodging facility will be calculated using a standardized index. As a result, the visitor will bear the environmental cost in proportion to the number of days they spend at the relevant facility. The environmental impact per capita is calculated by dividing the volume of water, electricity, natural gas, paper, other consumables, food and beverages, chemicals, solid waste, and water that the relevant accommodation facility consumes daily during the season by the number of people staying in the facility on an average day. It is possible to arrive at a value. In other words, the tourists are held accountable for the facility's resource consumption and trash generation in proportion to their use. To achieve a more ecologically friendly rating, touristic facilities will aim to adopt a more sustainability-oriented management style if such a grading system is made required or widely recognized. Tourists will also consider these ratings when selecting a place and facility throughout their vacation planning.

The third topic that will have an impact on the environment during a touristic journey is the activities that the tourists will engage in while on the trip. These events might take place inside or outside of the accommodation area where the lodges are provided. On-campus activities can be accepted as part of the environmental burden generated by the accommodation facility. While assessing the facility's environmental load, the load per person has already been apportioned based on the number of tourists and the total load carriers (such as energy, electricity, water, and waste amount). There is a need for a widely acknowledged calculation for

off-campus activities. Each activity, such as scuba diving, boat tours, ATV tours, and nature walks, can be assessed using a standard environmental load evaluation.

The environmental burden of touristic activities should be calculated according to the real tourism activity, as it has been attempted to be expressed. As a result, the tourist will be aware of the environmental damage that will be caused, and the cost of the associated environmental burden will be collected from the tourist, allowing for the complete implementation of responsible tourism. The complexity of calculating the associated environmental load, on the other hand, is a significant roadblock to the process's effectiveness. As a result, if practicable, standardized environmental load calculations are required. Calculating the environmental load resulting from touristic facility operations and grading these institutions can also be utilized as a competitive factor that promotes sustainability.

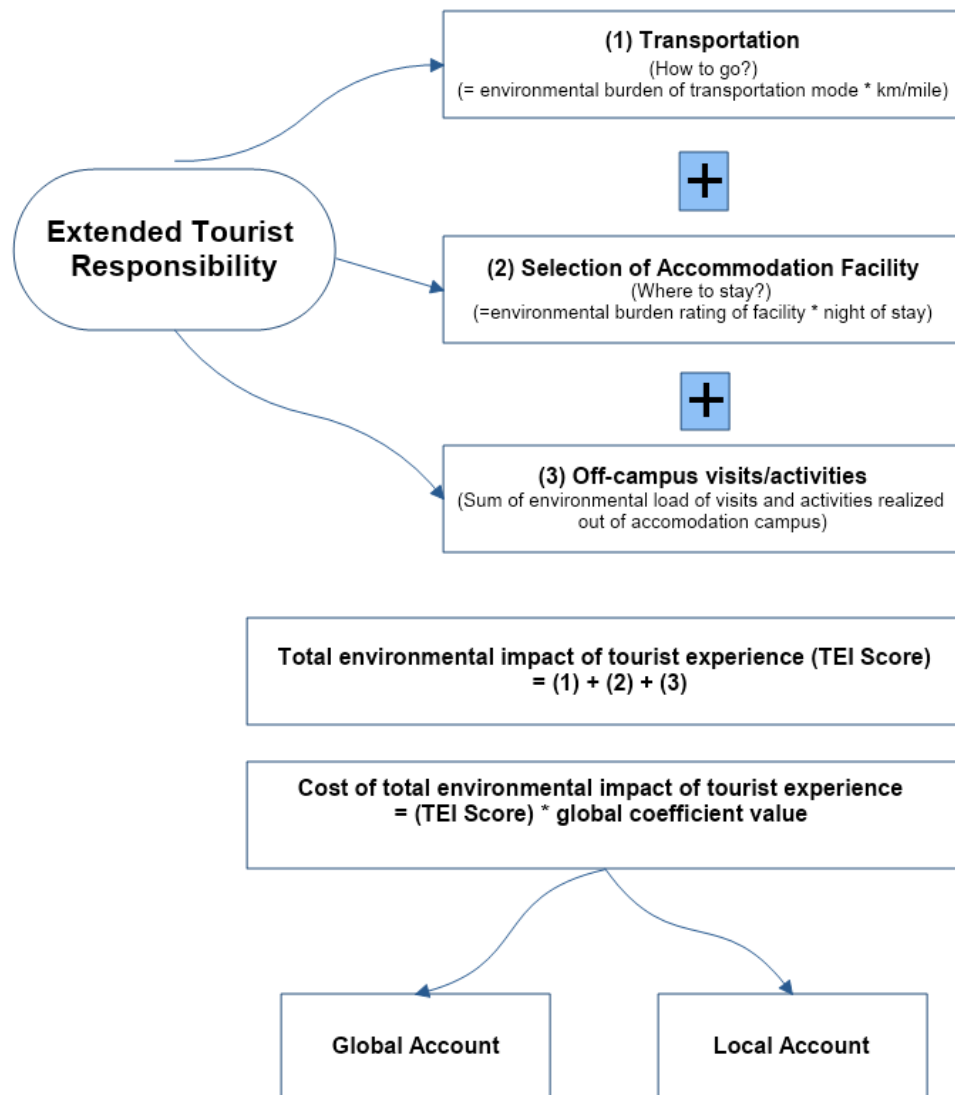

Figure 3. The Flow of The Proposed Model

As a result, both the supply and demand sides of the tourism industry will be more aware of sustainable tourism, and responsible tourism practices will be created based on measurable criteria. Tourists who are aware of the environmental impact of the tourist activities they intend to engage in will be able to explore other activities of higher quality or will be willing to accept

the expense of the burden they cause. In this framework, the environmentally responsible tourist taxes that will be collected from tourists will be distributed among the cost carriers based on their local-global share of the environmental burden. Activities that promote sustainability on both a local and global scale will be realized in this way.

There is a global legal requirement to limit tourism's environmental impacts, involving both the supply side and the tourists. Tourists will be able to analyze the environmental load of transportation, lodging, and touristic activities when making travel arrangements under this scenario, in which the supply side of the sector develops strategies to limit environmental impacts. To attract more tourists, the service provider will need to establish more ecologically friendly facilities, procedures, and activities. The increasing environmental sensitivity in the demand side's tourism-related preferences will place greater pressure on the supply side over time. At the end of the day, it will provide a shared responsibility and win-win process in which environmental impact costs are collected from tourists (polluters), the resulting financial savings are transferred to relevant global and local resources, environmentally friendly R&D activities and practices are developed, and all stakeholders are involved. There are a few studies in the literature on carbon tax applications in the tourism sector, but they are mostly limited to air transportation taxation (ex: Zhang and Zhang, 2020; Cao et al., 2021; Dwyer et al., 2014; Meng and Pham, 2017; Van Cranenburgh et al., 2014; Mayor and Tol, 2007). Tol (2007) used a global price of \$1000 per tonne of carbon emissions in simulation research to evaluate the effect of a carbon tax on air transportation. Even a minor fee, he found, would reduce carbon dioxide emissions by 0.8 percent. This fee, according to the study, may have a greater impact on long and short-haul flights than on medium-haul flights. Although the carbon tax is expressed as a necessary instrument for the sustainability of tourism, similar studies that try to analyze the effects of a carbon tax on the tourism sector with simulations generally argue that such a taxation approach will have negative effects on tourism demand and employment. Because the primary thesis of these researches is that a fee imposed in any country or region will cause tourists to seek out new destinations. However, if globally an "extended tourist responsibility" becomes a legal requirement, it is envisaged that some modifications will occur in the conventional structure and that the supply side would modify itself to meet the demands of the demand side. Furthermore, while a contraction is possible in the short term, the proposed model corresponds to a long-term transformation. As seen in Table 4, 50-55 percent of international travel is for leisure purposes. For 2019, this figure is estimated to be about 800 million (just before the pandemic). In exchange for the environmental impact of international transit, lodging, and tourism activities,

- A daily fee of \$5-10 is levied (depending on whether the tourist prefers sustainable transportation and accommodation),
- Considering that the average number of nights stayed by a tourist is 3-4 (HCSO, 2020), it is estimated that a total of 12-32 billion USD in savings can be used to fund environmental conservation. If the appropriate quantity is used to establish sustainable tourist practices, it is also predicted to have a multiplier effect.

CONCLUSION

The tourism industry is expected to play a significant part in the global response to climate change. While the literature on responsible tourism has begun to emerge, a blueprint for how this will be implemented is still needed. Based on the notion of "polluter pays," it is proposed in this study that responsibility in the service sector is shifted to the demand side through the expression of extended tourist responsibility. Transportation, lodging, and touristic activities were considered the primary sources of environmental effects of tourism in the purchase of tourist services in the study. According to the statement, there is current literature available for development on the estimation of transportation environmental loads (EC, 1999; Endresen et al., 2003; Peeters et al., 2007). It is suggested that a comparative study be conducted for touristic activities, with approximate values for a variety of activities provided under various tourism kinds being calculated. It has been stated that the process is a little more complicated for the

accommodation item and that a system should be devised in which several elements, such as the size of the facility, the scope of the services supplied, and the location of the facility, are all weighted into the calculation. To do so, the rating must be done by independent entities. Some independent valuation agencies recognized by these organizations can rate the facilities for a fee using a calculating process that incorporates variables specified by the top non-governmental organizations relating to tourism. As a result, crucial sustainability information that a visitor can consider during the planning process will have an impact on their decision-making processes.

However, preferences such as a tourist facility with a low sustainability rating (i.e., a high environmental impact per visitor), distance from the destination, and a longer stay will impose a financial penalty on tourists. Tourists with high sustainability awareness will be more content with their attitudes and actions owing to the responsible tourism that has been put into effect, whereas tourists who insist on continuing their existing unsustainable practices will pay a financial price.

This will help to foster a conscientious and responsible tourism culture, as well as provide a financial resource to help offset the environmental effects of connected activities. Another topic to be addressed is how the gathered revenues will be divided locally and globally. The money in proportion to the environmental burden that will arise based on the mode of transportation (going to the destination and returning home) is advised in this study to be utilized in global environmental activities, while all other income is used to mitigate local environmental consequences. Another topic that needs to be explored is how and by whom these profits will be used (public institutions, local governments, non-governmental groups, etc.).

REFERENCES

- Aizawa, H., Yoshida, H. ve Sakai, S.I., (2008). Current Results and Future Perspectives For Japanese Recycling of Home Electrical Appliances, *Resources, Conservation and Recycling*, 52 (12), 1399-1410.
- Ampt, E., (2003). Voluntary Household Travel Behaviour Change–Theory and Practice. In *10th International Association of Travel Behaviour Research Conference, Lucerne, Switzerland* (pp. 10-15).
- Ateljevic, I., (2020). Transforming The (Tourism) World For Good and (Re) generating the Potential 'New Normal'. *Tourism Geographies*, 22 (3), 467-475.
- Azar, C. ve Holmberg, J., (1995). Defining the Generational Environmental Debt. *Ecological Economics*, 14 (1), 7-19.
- Baker, S.E., (2018). *Exploring Extended Producer Responsibility: Waste Tyres as a Resource for Job Creation in South Africa?* (Doctoral dissertation, University of Toronto).
- Briassoulis, H., (2000). Environmental Impacts of Tourism: A Framework for Analysis and Evaluation. In *Tourism and the Environment* (pp. 21-37). Dordrecht: Springer.
- Brown, L.R. ve Renner, M., (2014). *Vital signs 1999-2000: The Environmental Trends That are Shaping Our Future*. Routledge.
- Brunt, P. ve Courtney, P., (1999). Host Perceptions of Socio-Cultural Impacts. *Annals of Tourism Research*, 26 (3), 493-515.
- Butarbutar, R. ve Soemarno, S., (2013). Environmental Effects of Ecotourism in Indonesia. *Journal of Indonesian Tourism and Development Studies*, 1 (3), 97-107.
- Cao, F., Zhang, Y. ve Zhang, J., (2021). Carbon Tax, Economic Uncertainty and Tourism: A DSGE Approach. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 49, 494-507.
- Cisneros-Martínez, J. D., McCabe, S. ve Fernández-Morales, A., (2018). The Contribution of Social Tourism to Sustainable Tourism: A Case Study of Seasonally Adjusted Programmes in Spain. *Journal of Sustainable Tourism*, 26 (1), 85-107.

- Dwyer, L., Forsyth, P., Spurr, R. ve Hoque, S., (2013). Economic Impacts of A Carbon Tax on the Australian Tourism Industry. *Journal of Travel Research*, 52 (2), 143-155.
- Endresen, O., Sorgard, E., Sundet, J. K., Dalsoren, S. B., Isaksen, I. S. A., Berglen, T. F., et al., (2003). Emission From International Sea Transportation and Environmental Impact. *Journal of Geophysical Research*, 108 (D17), 4560.
- EC (European Commission) (1999). MEET: Methodology for Calculating Transport Emissions and Energy Consumption. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Fennell, D. A., (2008). Ecotourism and the Myth of Indigenous Stewardship. *Journal of Sustainable Tourism*, 16 (2), 129-149.
- Ferrer-Roca, N., Weston, R., Guia, J., Mihalic, T., Blasco, D., Prats, L., Lawler, M. ve Jarratt, D., (2020). Back to the Future: Challenges of European Tourism of Tomorrow. *Journal of Tourism Futures*.
- Fletcher, J.E., (1989). Input-output Analysis and Tourism Impact Studies. *Annals of Tourism Research*, 16 (4), 514-529.
- Goodwin, H., (2011). *Taking Responsibility for Tourism* (pp. 1-256). Woodeaton: Goodfellow Publishers Limited.
- Gössling, S., (2002). Global Environmental Consequences of Tourism. *Global Environmental Change*, 12 (4), 283-302.
- Gupt, Y. ve Sahay, S., (2015). Review of Extended Producer Responsibility: A Case Study Approach. *Waste Management & Research*, 33 (7), 595-611.
- Hall, C.M. ve Lew, A.A., (2009). *Understanding and Managing Tourism Impacts: An Integrated Approach*. Routledge.
- Hall, C.M. ve Page, S.J., (2014). *The Geography of Tourism and Recreation: Environment, Place and Space*. Routledge.
- HCSO (Hungarian Central Statistical Office). (2020). Average length of stay at tourist accommodation establishments. https://www.ksh.hu/stadat_files/tur/en/tur0041.html
- Hickle, G.T., (2014). An Examination of Governance Within Extended Producer Responsibility Policy Regimes in North America. *Resources, Conservation and Recycling*, 92, 55-65.
- Higgins-Desbiolles, F., (2018). Sustainable Tourism: Sustaining Tourism or Something More? *Tourism Management Perspectives*, 25, 157-160.
- İnanır, A., ve Ömür, U., (2021). Yerel Halkın Kişilik Özelliklerinin Turizm Etkilerini Algılama Düzeylerine Etkisi: Antalya Örneği. *OPUS Journal of Society Research*, 17 (38), 1-1.
- Kasim, A., (2006). The Need for Business Environmental and Social Responsibility in the Tourism Industry. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 7 (1), 1-22.
- Kerala Tourism., (2012). Kerala Tourism Policy. *Thiruvananthapuram: Department of Tourism, Government of Kerala*.
- Krippendorff, J., (1987). Ecological Approach to Tourism Marketing. *Tourism Management*, 8 (2), 174-176.
- Krippendorff, J., (1987) *The Holiday Makers: Understanding the Impact of Leisure and Travel*. London: Heinemann
- Larsson, J. ve Kamb, A.. (2019). Travel and Climate-Methodology Report. Department of Space, Earth, and Environment, Division of Physical Research Theory, Chalmers University Of Technology, Gothenburg.
- Lawson, F. ve Baud-Bovy, M., (1977). *Tourism and Recreation Development, A Handbook of Physical Planning*. Architectural Press.

- Lee, S., Honda, H. C., Ren, G. ve Lo, Y., (2016). The implementation of green tourism and hospitality. *Journal of Tourism and Hospitality*, 5 (4).
- Leslie, D., (2012). The Responsible Tourism Debate. *Responsible Tourism: Concepts, Theory and Practice*, 17-42.
- Lindhqvist, T., (2000). *Extended Producer Responsibility in Cleaner Production: Policy Principle to Promote Environmental Improvements of Product Systems*. Lund University.
- Manomaivibool, P. ve Hong, J.H., (2014). Two Decades, Three WEEE systems: How Far Did EPR Evolve in Korea's Resource Circulation Policy? *Resources, Conservation and Recycling*, 83, 202-212.
- Marinelli, P. ve Roth, M., (2002). Travelsmart Suburbs Brisbane–A Successful Pilot of a Voluntary Travel Behaviour Change Technique. In *Australasian Transport Research Forum* (Vol. 13).
- Marzuki, A., (2012). Local Residents' Perceptions Towards Economic Impacts of Tourism Development in Phuket. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 60 (2), 199-212.
- Mayor, K. ve Tol, R.S., (2007). The Impact of the UK Aviation Tax on Carbon Dioxide Emissions and Visitor Numbers. *Transport Policy*, 14 (6), 507-513.
- McLaren, D., (1998). *Rethinking Tourism and Ecotourism: The Paving of Paradise and What You Can Do to Stop It*. Kumarian Press.
- Meng, S. ve Pham, T., (2017). The impact of the Australian Carbon Tax on the Tourism Industry. *Tourism Economics*, 23 (3), 506-522.
- Michailidou, A.V., Vlachokostas, C., Moussiopoulos, N. ve Maleka, D., (2016). Life Cycle Thinking Used for Assessing the Environmental Impacts of Tourism Activity for A Greek Tourism Destination. *Journal of Cleaner Production*, 111, 499-510.
- Munar, A. M., ve Jamal, T., (2016). *Tourism Research Paradigms: Critical and Emergent Knowledges*. Emerald Group Publishing Ltd.
- Nordbo, T., (1985). Tourism in the Rural Districts. A Threat to Agriculture or a Possibility. *International Joint Course in Agricultural Education*, Dublin.
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). (2001). *Extended producer responsibility: A guidance manual for governments*.
- OECD (2016). *Extended producer responsibility: Updated guidance for efficient waste management*. OECD publishing.
- Peeters, P., Szimba, E. ve Duijnsveld, M., (2007). Major Environmental Impacts of European Tourist Transport. *Journal of Transport Geography*, 15 (2), 83-93.
- Rani, M. ve Shanker, U., (2018). Advanced Treatment Technologies. *Handbook of Environmental Materials Management*.
- Rhodes, A.R., (2004). *Defining Responsible Tourism*.
- Schwartz, P., (2010). The Polluter-Pays Principle. In *Research Handbook on International Environmental Law*. Edward Elgar Publishing.
- Sharpley, R., (2012). Responsible Tourism: Whose Responsibility?. In *The Routledge Handbook of Tourism and the Environment* (pp. 404-413). Routledge.
- Sharpley, R., (2013). Tourism and Development Challenges in the Least Developed Countries: The case of The Gambia. In *Tourism and the Millennium Development Goals* (pp. 51-72). Routledge.
- Spenceley, A., Rely, P., Keyser, H., Warneant, P., McKenzie, M., Mataboge, A., Norton, P., Mahlangu, S. ve Seif, J., (2002). Responsible Tourism Manual for South Africa, Department for Environmental Affairs and Tourism, July 2002. *Responsible Tourism Manual for South Africa*, 2 (3).

- Stanford, D., (2000). A Review of the Education of Tourists to Achieve Sustainable Tourism. Unpublished Masters Thesis, Lancaster, Lancaster University.
- Stopher, P., Clifford, E., Swann, N. ve Zhang, Y., (2009). Evaluating Voluntary Travel Behaviour Change: Suggested Guidelines and Case Studies. *Transport Policy*, 16 (6), 315-324.
- Tangi, M., (1977). Tourism and the Environment. *Ambio*, 336-341.
- Tertoolen, G., Van Kreveld, D., ve Verstraten, B., (1998). Psychological Resistance Against Attempts to Reduce Private Car Use. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 32 (3), 171-181.
- Tol, R.S., (2007). The Impact of a Carbon Tax on International Tourism. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 12 (2), 129-142.
- UN. (2019). The UN Climate Change Conference COP 25 (2-13 December 2019)
- UNWTO (World Tourism Organization). (2022). Tourism dashboard. <https://www.unwto.org/unwto-tourism-dashboard>
- Van Cranenburgh, S., Chorus, C. G. ve Van Wee, B., (2014). Simulation Study on Impacts of High Aviation Carbon Taxes on Tourism: Application of Portfolio Vacation Choice Model. *Transportation Research Record*, 2449 (1), 64-71.
- Wahab, S. ve Pigram, J.J., (1997). Sustainable Tourism in A Changing World. *Tourism Development and Growth: The Challenges of Sustainability*. London: Routledge, 19.
- Zhang, J. ve Zhang, Y., (2020). Chinese Tourism Economic Change Under Carbon Tax Scenarios. *Current Issues in Tourism*, 23 (7), 836-851.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM EKONOMİSİNİ GERÇEKLEŞTİRMEK İÇİN BİR ARAÇ: GENİŞLETİLMİŞ TURİST SORUMLULUĞU

Giriş ve Çalışmanın Amacı: Artan endişelere bağlı olarak turizmin zararlı çevresel etkileri konusunda turizm paydaşları arasında giderek artan bir farkındalık söz konusudur. Bu anlayışın bir sonucu olarak, geleneksel (kitle) turizm çerçevesinin yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Turizm sektörünün iklim değişikliğine karşı küresel müdahalede önemli bir rol oynaması beklenmektedir. Sorumlu turizme ilişkin literatür oluşmaya başlamış olsa da, bunun nasıl uygulanacağına ilişkin bir plana ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada, "kirlenen öder" kavramına dayanarak, genişletilmiş turist sorumluluğu ifadesi yoluyla hizmet sektöründeki sorumluluğun talep tarafına kaydırılması önerilmektedir

Kavramsal/kuramsal çerçeve: Geleneksel olarak turizmin ekonomik ve kültürel sonuçlarına odaklanan akademik araştırmalar, yavaş yavaş çevresel etkileri de dikkate almaya başlamıştır (Michailidou vd., 2016). Turizmin çevre üzerindeki etkisine ilişkin çalışmalar, son birkaç on yılda belirli ekosistemlere (ormanlar, sulak alanlar, mercan resifleri) vurgu yaparak ortaya çıkmıştır (Baker, 2018). Ancak yeni milenyumda küresel ısınmanın derin bir etki yaratmaya başlaması konuya olan ilgiyi artırmış ve odağı sınırlı ekosistemlerden küresel ölçüğe kaydırmıştır. Sürdürülebilir bir turizm ekonomisinin dönüşümünü sağlamak için literatürde farklı kavram ve teknikler (sürdürülebilir turizm, yeşil turizm, ekoturizm vb.) ortaya çıkmaya başlamıştır. Genellikle arz tarafına odaklanan bu çalışmalar, müşteri tarafının etkinliğini göz ardı etmektedir (örn. Fennell, 2008; Sharpley, 2012; Lee vd., 2016; Munar ve Jamal, 2016; Cisneros-Martínez vd., 2018; Higgins-Desbiolles, 2018; Ateljevic, 2020).

Sorumlu turizm, İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden turizm patlamasının yanı sıra turist profilindeki değişikliklerin bir sonucu olarak turizmin çevresel etkilerine ilişkin artan farkındalık ve eleştirilerin bir sonucu olarak gelişmiştir. İlk olarak 1990'ların başında ana akım turizmden ziyade alternatif turizm biçimlerini tanımlamak için kullanılmıştır (Sharpley, 2013). Krippendorf (1987), geri dönüşü olmayan etkiler ortaya çıkmadan önce turizm paydaşlarına maksimum fayda sağlayacak yeni bir turizm biçimine ihtiyaç olduğunu savunarak sorumlu turizm kavramının oluşumuna katkıda bulunmuştur. Ayrıca turizmdeki tüm paydaşların, ekolojiyi ekonomiye önceleyen bir yaklaşımla sorumluluk etiğine sahip olması gerektiğini savunmaktadır. Sorumlu turizm, turizmin uzun vadede yaşayabilirliğini sağlamak için oluşturulmuş bir başka kavramdır. Literatürde sorumlu turizmin çeşitli tanımları bulunmaktadır. Örneğin, turizm yönetimi kişinin eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmesine dayanır (Leslie, 2012), ev sahibinin doğal, yapı ve kültürel çevresine ve ilgili tüm tarafların çıkarlarına saygı gösteren her türlü turizm (Stanford, 2000), artan sosyo-ekonomik faydalar ve iyileştirilmiş doğal kaynak yönetimi yoluyla yerel toplulukların daha iyi bir yaşam kalitesine sahip olmasını sağlar (Spenceley vd., 2002) ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamayı amaçlayan bir sürdürülebilir turizm türüdür (Kerala Tourism, 2012). Goodwin (2011) sorumlu turizmin özünde sorumluluk etiği, duyarlılık, isteklilik ve sorumluluk alma kapasitesinin yattığını vurgulayarak, sorumlu turizmin belirli bir turizm türü ya da niş bir pazar olarak değil, tüm turizm türlerini kapsayan yönetsel bir kavram olarak görülmesi gerektiğini belirtmektedir. Bir başka deyişle, uzun vadeli turistik hedeflere odaklanan sorumlu turizm yaklaşımı, turizm denkleminin hem arz hem de talep tarafında sorumluluk gerektirmektedir.

Yöntem ve Bulgular: Çalışmada turizm faaliyetleriyle ilişkili çevresel etkilere yönelik sorumluluğun kapsamını genişletmek için genişletilmiş üretici sorumluluğu kavramından esinlenen genişletilmiş bir turist sorumluluğu modeli önerilmektedir. Sembolik olarak, bir turistik faaliyet bütün olarak dikkate alınmış, ortalama çevresel etkiye sahip faktörler belirlenmiş ve bu faktörlerin her birinin neden olduğu çevresel yükün hesaplanmasına yönelik bir model önerisi geliştirilmiştir. Ulaşım, konaklama ve turistik faaliyetler, turistik hizmetlerin satın alınmasında turizmin çevresel etkilerinin birincil kaynakları olarak kabul edilmiştir. Model önerisi, turistlerin sahip olacağı çevresel etkiler konusunda farkındalık yaratmak ve turizmin olumsuz etkilerinin azaltılmasında "kirlenen öder" ilkesine göre sorumluluk almak için basit ve uygulanabilir bir bakış açısını dikkate almaktadır.

Sonuç ve Öneriler: Sürdürülebilir bir turizm ekonomisi için turistleri dışlayan yaklaşımların, özellikle de bilginin kolayca elde edilebildiği ve tüketici tercihlerinin arz yapısını belirlediği günümüz dünyasında başarılı olması pek olası değildir. Turistlerin aidiyet ve sürdürülebilir bir dönüşüme dahil olma duygusu ile bir fark yarattıkları hissi, uzun vadede başarılı bir dönüşümün önemli parçalarıdır. Sürdürülebilir bir tüketici profili geliştirmek için, tüketicileri davranışlarının dikkate alındığına, katılımlarının beklendiğine ve bazı açılardan sürecin önemli bir ortağı olduklarına ikna etmek hayati önem taşımaktadır. Bu çalışma, tüketicilerin sorumluluğunun artırıldığı ve sürdürülebilirliğe katkıda bulunan kilit oyuncular haline geldikleri bir yöntem önermektedir. Turistlerde etkinlik duygusu yaratmak bu model için stratejik önem taşımaktadır. Böylece faaliyetlerinin çevresel etkilerinin farkına varmaları ve neden oldukları olumsuz etkilerin yükünü taşımaları sağlanabilir. Ancak bunu başarmak kolay değildir. Bu amaca hizmet edebilmek adına turistik faaliyetler için karşılaştırmalı bir çalışma yapılması ve çeşitli turizm türleri altında sağlanan çeşitli faaliyetler için yaklaşık

çevresel etki değerlerinin hesaplanması önerilmektedir. Bu, bilinçli ve sorumlu bir turizm kültürünün geliştirilmesine ve bağlantılı faaliyetlerin çevresel etkilerini dengelemeye yardımcı olacak bir mali kaynak sağlayacaktır. Ele alınması gereken bir diğer konu da toplanan gelirlerin yerel ve küresel olarak nasıl paylaşılacağıdır. Bu çalışmada, ulaşım şekline (varış noktasına gidiş ve eve dönüş) bağlı olarak ortaya çıkacak çevresel yük ile orantılı paranın küresel çevre faaliyetlerinde kullanılması, diğer tüm gelirlerin ise yerel çevresel sonuçların hafifletilmesi için kullanılması tavsiye edilmektedir. Araştırılması gereken bir diğer konu da bu kazançların nasıl ve kimler tarafından kullanılacağıdır (kamu kurumları, yerel yönetimler, sivil toplum grupları vb.)

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Tufan ÖZSOY			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	EXTENDED TOURIST RESPONSIBILITY: A TOOL FOR ACHIEVING SUSTAINABLE TOURISM ECONOMY			
Tarih <i>Date</i>	23.06.2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Research Article			
Yazarların Listesi / List of Authors Tufan ÖZSOY				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Tufan ÖZSOY	%100	None	

DERLEME MAKALE / REVIEW ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1105710

SEKÜLERLEŞME TEORİLERİ MERCEĞİNDEN GELİR EŞİTSİZLİĞİ VE TOPLUMSAL STATÜ**Dr. Öğr. Üyesi Barış BAŞARAN****Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Sosyoloji Bölümü

e-posta: baris.basaran@msgsu.edu.tr

ORCID 0000-0001-7048-7713

ÖZ

Bu çalışmada aşağıdaki hipotezler çerçevesinde özetlenebilecek bir sekülerleşme-gelir eşitsizliği bağıntısı öne sürülmekte ve bu ilişki literatürde mevcut araştırmalar üzerinden toplumsal statü algısı bağlamında tartışılmaktadır. Sekülerleşme özellikle mikro düzeyde, modernleşme ile koşut (tarihsel) ve örtüşen (güncel) bir süreçtir. Sekülerleşme süreci varoluşsal güvenlik düzeyi ile nedensel bir ilişki içerisinde ilerlemektedir. (Güvenli Sekülerleşme Yaklaşımı) Sekülerleşme ile gelir eşitsizliği düzeyi (GINI) arasında olumsuz bir korelasyon mevcuttur. Bu durum ilk hipotezle doğrudan açıklanamayan sekülerleşme düzey farklarını açıklayabileceği gibi modernleşme ile sekülerleşme bağıntısına daha isabetli bir biçimde hitap edebilen siyasi modernleşme dinamiğini öne çıkarmayı gerektirir. Varoluşsal güvenlik ile sekülerleşme arası etkileşim çağdaş toplumlarda dinin süregiden bilişsel (duygusal) ve toplumsal işlevselliklerinin hayatiyetiyle açıklanabilir. Güvenli sekülerleşme kuramcıları bu etkileşimi salt bilişsel boyutla ele almış ve güvencesiz koşullarda dini inançların bireylere denetim ve öngörü duygulanımı veren; teskin edici, kaygı giderici işlevi üzerinden açıklamakla yetinmişlerdir. Ancak bu bilişsel (duygusal) etkileşime ilave olarak dinin eşitsiz toplumlarda önemini arttıran, bir diğer psikososyal işlevi statü yetersizliği duygularını teskin eden, özsaygı pekiştirici, olumlu benlik değerlendirme katkısı da öne sürülebilir. Toplumsal Statünün keskin karşıtlıklarla tanımlandığı eşitsiz toplumlarda dinsel statü atfedici katkısı ön plana geçer görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: gelir eşitsizliği, sekülerleşme teorisi, güvenli sekülerleşme, statü yoksunluğu, statü kaygısı**Jel Kodları:** L26, O18, R11, B21.**SOCIAL STATUS AND INCOME INEQUALITY THROUGH THE LENS OF SECULARIZATION THEORIES****ABSTRACT**

In this study, we propose a correlation of secularization with income inequality summarized by hypothesis lined up below and discuss this by way of research in literature in question within the context of social status perception: Secularization, especially in micro levels is a process parallel (historical) and overlapping (contemporary) with modernization. Processes of secularization proceeds in a causal relation to the levels of existential Security. (Secure Secularization Approach) There is a negative correlation with secularization and levels of income inequality.(GINI) This can account for different levels of secularization which cannot directly be accounted with the first hypothesis and necessitates to highlight the dynamics of political modernization. The interaction of existential security with secularization can be explained with reference to religions critical cognitive (emotional) functionality in contemporary societies. Theorists of secure secularization seems to be too much relying on cognitive dimension and content themselves with an explanation for, soothing stress relief functions of religious beliefs for persons in insecure conditions. However, in addition to this, one can equally argue for other psychosocial functions which becomes more important in unequal societies, that is relieving feelings of status deficit, building self esteem and positive self-evaluations. In Inequal societies where the social status is defined in contrasting terms, religiosity with its status attributive contribution seems to be at the forefront.

Keywords: Income Inequality, secularization theory, secure secularization, status Deficit, status Anxiety**Jel Codes :** L26, O18, R11, B21**Geliş Tarihi/Received:** 19.04.2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 06.05.2022**Yayın Tarihi/Printed Date:** 30.06.2022**Kaynak Gösterme:** Başaran, B., (2022). "Sekülerleşme Teorileri Merceğinden Gelir Eşitsizliği ve Toplumsal Statü". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(10) 129-142.

GİRİŞ

Modern toplumlarda dinin sosyal yaşamdan istikrarlı olarak geri çekilişine dair tespitler on dokuzuncu yüzyıldan itibaren birçok düşünürün ve ilk sosyologların yapıtlarında karşımıza çıkıyor olsa da esasen bu gelişmenin modernleşme süreçleriyle ilişkisini kurup açıklamaya yönelik modeller bütünü olarak Sekülerleşme Teorisi'nin sosyoloji yazınında belirişi İkinci Dünya Savaşı sonrasında bulur. Moderniteye asli süreçler olarak sürekli artan Akılcılaşıma ve İşlevsizleşme olgularından hareket eden bir dizi kuramcı toplumların modernleşme süreçleri boyunca sekülerleşmekte oluşlarını bilimsel düşüncenin gelişimi (Berger, 1967) ve ilerleyen modern ekonomilerin gittikçe karmaşılaşan işbölümü ve uzmanlaşma dizgeleri üzerinden dinin toplumsal işlevselliğini daraltan Toplumsal Farklılaşma (Wilson, 1966; Luckmann, 1967; Dobbelaere, 1981; Bruce, 2002) dinamiklerini öne çıkararak açıklarlar. Tek bir argümana indirgenmişinde sekülerleşme teorisyenlerinin hipotezinin (dinamikler arasında farklı ağırlıklar ile formüle edilse de) “Sanayileşme, Kentleşme ve Bilimsel düşüncenin gelişim ve yaygınlaşması olarak modernleşme süreçlerinin ilerleyişi doğrultusunda toplumların istikrarlı olarak sekülerleşecekleri” öngörüsünü içerdiğini söylemek yanlış olmaz. ¹

Toplumların sekülerleşiyor oluşlarının kuşatıcı bir tanımı Steve Bruce'un sekülerleşme tanımı üzerinden ele alınabilir. Ona göre, sekülerleşme “ (a) devlet ve ekonomi gibi dini olmayan rol ve kurumların işleyişinde dinin azalan önemi (b) dini rol ve kurumların toplumsal konumunda gerileme ve (c) insanların dini pratiklere katılım, dinsel inanç sergileme ve yaşamlarının diğer yönlerini bu inançlar doğrultusunda idame ettirmek düzeylerinde azalma ile kendisini gösteren bir toplumsal durum” olarak tanımlanabilir. (Bruce, 2002: 3)

Kavramın çok boyutlu içerimleri ve kimi yazında bunlardan bir ya da birkaçını temel alarak yapılan analizler kavramın tutarlılığını tartışmaya açmış özellikle sekülerleşme teorisinin evrensel açıklayıcılığını eleştiren sosyologlarca birbirleriyle zorunlu olarak koşut ilerlemeyen süreçler doğrultusunda yeni okumaların gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Örneğin Jose Casanova, sekülerleşme için ilki, “(çoğunlukla kilise kurum ve dini normlarından bir özgürleşme olarak anlaşılan), seküler alanların dinden farklılaşması” ikincisi, “dini inanç ve pratiklere katılımın azalışı” ve son olarak “dinin özelleşmesi” olarak üçlü bir analitik ayrıma giderken bunların Avrupa özelinde tarihsel olarak birlikte işlemelerine karşın, bu durumun Avrupa dışı dünyaya genelleştirilemeyeceğini savunur ve üç süreci genel bir modernizasyon sürecinin yapısal olarak birbirleriyle bağıntılı unsurları olarak görmektense her birinin ayrı ayrı ve tarihsel olarak olumsal dinamiklere sahip gelişmeler olarak ele alınmasını önerir. Nitekim ona göre ilkinin görece yaygınlığına karşın gerek Amerika Birleşik Devletleri'nde gerekse batı dışı toplumlarda son iki eğilim geçersizdir (Casanova, 1994, 2013).

Bize göre, kavrama dair anlamsal karışıklığı giderecek ve farklı unsurları arasındaki nedensel bağıntıları tartışmaya imkan verecek bir tasnif Karel Dobbelaere'yi (Dobbelaere, 2004) takiben Mikro ve Makro Sekülerleşmeler olarak yapılabilir.² Dobbelaere'de mikro sekülerleşme, Casanova'nın üçüncü sürecine tekabül eden, bireylerin dini inanç ve mensubiyet beyanları ile davranış düzeylerini tanımlamaktadır: “Bir toplumda bireyler neye inanır?” “Kendilerini hangi din ya da inançla kimliklendirir?” ve “Toplumsal eylemleri ne ölçüde beyan edilen inançlarını yansıtmaktadır?” Bu düzey, bireylerin din ve inançlarla olan ilişkilene biçimlerini gösterdiği

¹ Bu dinamiklerin karşılıklı etkileşimleri doğrultusunda ayrıntılı olarak çözümlendiği bir çalışma için bkz. (Ertit, 2018)

² Dobbelaere bir ara düzey olarak, Mezo ya da Örgütsel Sekülerleşme'yi önerir ve kimi din ve kiliselerin, modern zamanlarda organizasyon ve doktrin boyutlarında dünya ile uyum sağlama doğrultusunda geçirdikleri dönüşümleri tartışır. Konumuzla doğrudan ilişkisi olmayan bu düzey için bkz. (Dobbelaere, 2004:105/137)

ölçüde Bireysel Sekülerleşme olarak adlandırılabilir. Makro yahut Toplumsal Sekülerleşme ise esasen Sekülerleşme Teorisyenlerinin ekseriyetle belirleyici dinamik olarak tartıştıkları, modernleşme ile birlikte bireysel düzey üzerinde sekülerleştirici etkide bulunduğu varsayılan temel düzeydir. Bu düzeyin nesnesi toplumsal kurumlar olarak anlaşılabilir. Dobbeelare'e göre Modernizasyon süreçleri "dini sistemleri" "diğer sistemlerden" gittikçe daha fazla ayırıştırarak onları sekülerleştirirken dolaylı bir biçimde onların bireylerin toplumsal yaşamları üzerindeki hayati işlevselliğini geçersiz kılmaktadır (Dobbeleare, 2004). Bu perspektifle modern öncesi ve sonrası toplumlarda toplumsal kurumların görece konumlanışlarında gerçekleşen değişimler dikkate alınmalıdır. Dinin modern öncesi toplumlarda neredeyse diğer tüm kurumları düzenleyen, norm ve biçimlerini yasalastıran hatta kimi örneklerde işleyişleri için personel ve kaynak temin eden başat bir konuma sahip olduğundan bahsedilebilir. Modern toplumlarda ise, din bu öncelik ve aşkınlığını yitirmiş, "bireyleri doğaüstü alan ile ilişkilendirme" temel işlevine doğru çekilerek, diğer alt kurumlardan herhangi biri haline gelerek kapsayıcılık iddiasını yitirmiştir.³ Esasen dinin toplumsal işlevselliğini daraltan ve nüfusun geneli üzerindeki cazibesini yitiriş sonucunu veren temel dinamik de bu Farklılaşma - Özerkleşme dinamiğidir. Bundan dolayı mikro düzeyi ölçen araştırmalarda dinen kayıtsız bireylerin⁴ istikrarlı artışı gözlemlenirken, bu dinamik sıklıkla Toplumsal Farklılaşma ya da Uzmanlaşma dinamiği olarak adlandırılır (Luckmann, 1967, Bruce, 2002).

Toplumsal sekülerleşmenin, bireysel sekülerleşme ya da dini kayıtsızlık ile koşutluğuna dair örnekler modernleşme süreçlerine tarihsel olarak öncülük eden ve günümüz sanayi sonrası toplumları olarak onun ileri düzeylerini sunan Kuzey Avrupa ve kimi uzak doğu toplumlarından verilebilir. Örneğin Birleşik Krallık özelinde, 19'ncü yüzyıl ortalarından itibaren yapılmış bireylerin dini mensubiyet beyanları ile periyodik ayin ve etkinliklere katılımlarını ölçen birçok araştırma mevcuttur. Tarihsel olarak kiliselerin boşalması ile dini mensubiyet beyan etmeyenlerin oranının istikrarlı artışı bu araştırmalarda doğrusal bir eğilim olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan, en son 2014 yılında, İngiltere ve Galler özelinde yapılan bir araştırma bu sürecin tarihsel bir uğrağına ulaşıldığını, ilk defa "bir dine mensup olmayanların", "Hristiyanların" oranının iki ülkede de üzerine çıktığını belgelemiştir. Katılımcıların yüzde 48,5'i "Hiçbir dine mensup olmadıklarını" beyan ederken, tüm kilise ve mezhepleri ile Hristiyanlık seçeneği yüzde 43,8'e kadar gerilemiştir (Guardian, 2015). Bu İngiltere özelinde yeni bir evre olsa da esasen Kuzey Avrupa ülkelerinin kimilerinde 1990'ların sonlarından itibaren geçerli olmaya başlayan bir durumdur. Örneğin 2019 Eurobarometer araştırmalarında sürecin ileri düzeylerini veren, İsveç ve Hollanda gibi ülkelerde kendilerini İnançsız ve Ateist olarak tanımlayanların oranı yüzde 50'nin üzerinde çıkmaktadır. Araştırma evrenin batı dışı sanayi sonrası toplumlar olarak Japonya ve Hong Kong'a doğru genişlettiğimizde de benzer sonuçlar karşımıza çıkmakta, bu ülkelerde kendilerini "ateist" ya da "dine uzak" olarak ifade edenlerin toplam oranı yüzde 62 olarak tespit edilmektedir (Gallup/wi, 2017).

³ Buradan hareketle devletin temel metinleri itibarıyla tüm dinlere karşı eşit mesafeye çekilerek, dinen yansızlaşması olarak laikleşme, toplumsal sekülerleşmenin boyutlarından biri olarak Anayasal Sekülerleşme başlığı altında ele alınabilir

⁴ Bu anlamda, bize göre bireysel sekülerleşme göstergeleri olarak bakıldığında bir toplumda kendilerini ateist-inançsız olarak tanımlayanların artışı kadar, toplumda doğaüstüne dair herhangi bir inanç beyan edenlerin bu inanca verdikleri önem ve kavramsallaştırma biçimleri de hesaba katılmalıdır. Dini Kayıtsızlık inancın sosyal sonuçlarının gittikçe azalması ile birlikte, anketlerde sıklıkla karşımıza çıkan ve kimi zaman İnançsızlık karşısında "Maneviyat" göstergeleri olarak yorumlanan "something out there" (yukarıda bir yerlerde bir güç var) ya da "abstract life force" (soyut bir yaşam gücü) gibi müphem, sınırları belirsiz ve dolayısıyla üzerinde çok az düşünülmüş olduğu izlenimi veren doğaüstü tasavvurların kitlesel temsili fenomenini de anlamlandırmaktadır. Dini kayıtsızlık üzerine ayrıntılı bir tartışma için bkz (Bruce 2002, 45-103).

Bu noktada, yukarıda örnekleri verilen ve hemen hepsi zengin, gelişmiş ekonomilere sahip toplumlardan örneklerle karşılaştırıldığında bize istisnai bir manzara sunan ABD örneğine değinmek gerekmektedir. Nitekim, Amerikan toplumu üzerine yapılan araştırmalarda Hristiyanlığın inanç, mensubiyet ve kiliseye katılım boyutlarında muadillerine nazaran güçlü bir biçimde canlılığını koruduğu gözlemlenmektedir. Örneğin güncel bir araştırmada, (Pew, 2015) kendilerini Hristiyan olarak tanımlayanların oranı yüzde 71 olarak gözükürken, “Hiçbir dine mensup olmadığını” beyan edenler yüzde 23’te kalmıştır. Ancak her ne kadar bu istatistiklerin bugün Amerikan dinselliğinin sanayi sonrası toplumlar arasında sekülerleşmeye en dirençli pozisyonu temsil ettiğini gösterdiği doğru olsa da, tarihsel perspektiften sekülerleşme eğilimin, daha yavaş ama aynı ölçüde istikrarlı göstergeleri de mevcuttur. Nitekim, 1950 ölçümünde yüzde 2 olarak tespit edilen “mensup olmayanlar” oranı günümüze kadar artışını sürdürdüğü gibi son 60 yılda ülkede mevcut tüm mezhep ve kiliseler karşılaştırmalı olarak ele alındığında, “dinsizler” en hızlı ve istikrarlı olarak büyüeyebilen biricik topluluğu oluşturmaktadır (Pew, 2012).

Sekülerleşme süreçlerinin diğer sanayi sonrası toplumlara nazaran ABD özelinde bu ölçüde zayıf ve yavaş ilerlemesi nasıl açıklanabilir? Bize göre, sekülerleşme teorilerine son yıllarda yapılan en önemli katkı, diğer hipotezlerinin yanı sıra bu soruya da verdikleri yanıt itibarıyla Pippa Norris ve Ronald Inglehart’ın ortak çalışmalarında karşımıza çıkmaktadır. Güvenli Sekülerleşme yaklaşımı olarak da adlandırılan kuramlarında yazarlar, sekülerleştirici temel dinamik olarak Varoluşsal Güvenlik duygulanımının artışını savlarken daha önceki yazında değinilmemiş modernleşmekte olan toplumlarda Gelir Eşitsizliği olgusunun dinsel tutumlarla olan çarpıcı koşutluğuna da dikkatlerin çevrilmesine neden olmuşlardır (Norris ve Inglehart, 2004, 2007). Çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde Güvenli sekülerleşme yaklaşımının temel hipotezleri açıklanıp, eşitsizlik olgusu ile çarpıcı örneğiyle ABD özelinde karşılaştığımız sekülerleşme düzeyleri arasındaki bağlantı üzerinde durulacaktır.

1. Güvenli Sekülerleşme

Yazarlar küresel ölçekte sekülerleşme düzeylerinin karşılaştırmasına toplumların sektörel sınıflandırmasından hareket ederek başlarlar. Doğal kaynakların işlenmesi olarak birincil sektörlerin belirleyici olduğu, kentleşme oranı ve GSMH düzeyinin görece düşük gerçekleştiği Geleneksel Tarım Toplulukları’nda dini inanç ve dine verilen önem yüksek gözlemlenmektedir. İmalat ve sanayinin ön plana çıktığı Sanayi Toplulukları orta gelir toplumlarını oluştururken, yüksek GSMH düzeylerinin gözlemlendiği, hizmet ve bilgi temelli işkollarının istihdam profilinde baskın hale geldiği gelişmiş ekonomiler ile Sanayi Sonrası Topluluklar karşımıza çıkarlar. Birincil tipten, ikinci ve nihayet üçüncüsüne doğru ilerledikçe sekülerleşme düzeylerinin doğrusal bir biçimde artışını neyle açıklamak gerekir? (Norris ve Inglehart, 2004: 58, F.3:1) Bu soruya verilecek yanıt, sanayi sonrası toplumlar özelinde Amerikan toplumunun en yüksek dinselliği sergiliyor oluşunu açıklayabileceği gibi, aynı gelişmişlik kategorisi içerisinde, dine verilen önem kriterinde kendisini takip eden diğer örneklerle de, örneğin Avrupa içinde, Kuzey ile Güney Avrupa toplumları arasındaki düzey farklarına da hitap edebilecek bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Yazarlar bu eğilimi açıklayacak temel etmen olarak Varoluşsal Güvenlik duygulanımının artışını öne sürer ve bunu “yaşamı tehdit eden risklerin denetim altına alındığı; yaşamın sürekliliği duygusu doğal karşılanarak kanıksanırken, daha güvenli ve öngörülebilir hale geldiğinde duyumsanan güvenlik hissi” olarak tarif ederler⁵ (Norris ve Inglehart, 2004: 13, 17).

⁵ Yazarlar, Varoluşsal Güvenlik endikatörleri olarak BM İnsani Gelişmişlik İndeksi (UNDP, 2002, 2003) ile, Dünya Gelişmişlik İndikatörleri (WDI, 2002) kaynaklı ölçümleri birlikte kullanırlar. “Sosyoekonomik Gelişme”, “Eğitim

Norris ve Inglehart'a göre, küresel düzlemde Varsıl ve Yoksul ülkeler, insani kalkınma düzeyleri ve sosyoekonomik eşitsizlikler itibariyle keskin bir şekilde birbirlerinden ayrılırken bu ayrımı güvenlik ve risklere karşı sigorta mekanizmalarının etkinlikleri itibariyle temel yaşam koşullarında da bir ayrışma takip eder. Geleneksel güvenlik literatürü ulus devletlerin territoryel bütünlük ve istikrarlarına odaklanırken Inglehart ve Norris Varoluşsal Güvenlik kavramsallaştırmalarını, askeri boyutla sınırlı olmayan; yurttaşların güvenliklerini tehdit eden, çevresel yıkım, insan kaynaklı ya da doğal felaketler (deprem, kıtlık, seller, v.b) hatta salgın hastalıklar ve aşırı yoksulluk (fakr-u zaruret) gibi her tür riski içeren daha kuşatıcı bir güvenlik düzeyini tarifeden bir bağımsız değişken olarak önerirler. (Norris ve Inglehart, 2004: 14)⁶ Nitekim, yoksul tarımsal ekonomilere sahip ülkelerde ekseriyetle bebek ölümleri yüksek, ortalama yaşam süresi düşük, açlık ya da açlıkla ilintili hastalıklara karşı tedbirler yetersizdir. Bu toplumlar kıtlık ya da seller gibi iklim kaynaklı felaketlere karşı daha savunmasız oldukları gibi, yurttaşlara temel sağlık, eğitim ve gelir güvencesi temin edebilecek etkili kamu sektörleri mevcut değildir. Yaygın toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, etnik çatışmalar ve siyasi istikrarsızlık zaman zaman “başarısız devletler” haline gelen bu sorunlarla başa çıkmakta yetersiz siyasi yapılarla atbaşı gider. Kuşkusuz tarım ağırlıklı ekonomilerin, orta gelirli sanayi toplumlarına (gelişmekte olan ülkeler) doğru evrilmeleri, bu manzarayı bir ölçüde değiştirecektir. Nitekim sanayileşmeyi takip edecek insani gelişme süreci bu ülkelerde aşırı yoksulluğu giderebildiği gibi yurttaşların gündelik olarak maruz kaldıkları belirsizlik ve riskleri önemli ölçüde azaltır. Böylece modernleşme ile sekülerleşme arasındaki pozitif korelasyonu açıklayacak olan başat dinamik modernleşme ve ekonomik kalkınma ile gittikçe güçlenen, varoluşu tehdit eden risklere karşı güvenlik duygusunun yaygınlaşması olarak görülmektedir Nitekim, Norris ve Inglehart'ın varoluşsal güvenlik ile dinselilik arasında tespit ettikleri bağlantı daha sonra yapılan bir dizi çalışmada da sınanmış kimi örneklerde makro tarihsel dönüşümleri açıklayabildiği tespit edildiği gibi bulguları küçük topluluklar üzerine yapılan kimi çalışmalarla da teyit edilebilmiştir.

Bunlardan biri Yeni Zelanda'da yüzseksenbeş kişinin ölümüyle sonuçlanan Christchurch Depremi sonrası yapılan dinsel tutumlar üzerine araştırmadır (Sibley ve Bulbulia, 2012). 2011 yılında yapılan ulusal düzeydeki araştırmada deprem bölgesinde yaşayan yurttaşların dini tutumlarında çarpıcı bir değişim gözlemlenir. Ülkede son elli yıldır yapılan tüm araştırmalarda tedrici bir sekülerleşme süreci yaşandığı görülmekte ve bu eğilim herhangi bir bölgesel farklılık göstermemektedir. Diğer yandan 2011 tarihli çalışmada ilk kez ülkenin diğer bölgelerinden farklı olarak sadece depremin tecrübe edildiği bölgede bir önceki çalışmada (2009) kaydedilen sekülerleşme eğrisi tersine dönmüş ve dini inanç ve aidiyet beyan eden nüfusun oranı artış göstermiştir.

Varoluşsal güvenliği riske atacak doğal afetlerin buna maruz kalan topluluklarda dinselleşme üreteceği hipotezi, kültüraşırı bir araştırmaca da teyid edilmektedir. Doğal afetlere maruz kalma sıklığı ile dinsel tutumlar arasındaki ilişkiye odaklan çalışmada (Bentzen, 2013) küresel düzeyde, ulusaltı sekizyüz coğrafi alan belirlenmiş; bu alanlarda deprem, tropik fırtına ve yanardağ patlamalarının tecrübe edilme sıklığının dini tutumlara olumlu bir etkide bulunduğu, doğal afet alanlarına yaklaşıldıkça dinseliliğin yükselmekte olduğu tespit edilmiştir. Çalışma daha önce literatürde mevcut, dini tutumların psikososyal dinamiklerine odaklanan bir dizi

ve İletişim”, “Sağlık” ve “Demografi” başlıkları altında 73 ülkeden 18 endikatörü, Dünya Değerler Araştırmasından (1981-2001) “Dini katılım”, “Değerler” ve “İnançlara” dair verilerle karşılaştırırlar. (Norris ve Inglehart, 2004:57)

⁶ Varoluşsal güvenlik ile dini inanç ve değerler arasındaki etkileşimin şematik bir modeli için bkz. (Norris ve Inglehart: 15)

çalışmadan farklı olarak nüfusun çoğunluğunun hristiyan olduğu toplumlarla sınırlandırılmamış, temsil 6 kıtadan ve her dinden toplumlara kuşatmıştır. Genel gelir ve eğitim düzeyleri kadar dini ya da mezhepsel aidiyetin de sonuçlara kayda değer bir etkide bulunmamış olması, kısaca hangi din ya da gelir düzeyinden toplumlar söz konusu olursa olsun potansiyel afet bölgelerinde yerleşik halklar için dinseliliğin diğer coğrafya halklarına nazaran belirgin bir biçimde gücünü korumakta oluşu bize göre, sekülerleşme süreçlerinde kültürler üstü bir dinamik olarak varoluşsal güvenliğin tayin edici etkisine işaret etmektedir.

2. Eşitsizlik ve Sekülerleşme

Diğer yandan yazarlara göre bir toplumda gerçekleşen ekonomik kalkınma ve peşi sıra bilim ve teknolojinin gelişimi ile varoluşsal güvenliği tehdit eden birçok riskin artık denetim altına alınabilir hale gelmiş olması, gerekli olmakla birlikte, varoluşsal güvenliği toplumsal boyutta yagın bir biçimde temin edebilmek için tek başına yeterli bir koşul değildir. Birçok gelişmekte olan ülkede, kentlerde yükselmekte olan ekonomi ve orta sınıflaşmaya, taşra ve gecekondu mahallerinde sergilenen aşırı yoksulluk manzaraları eşlik etmektedir. Latin Amerika'nın Barrio ve Favella, Afrika'nın Bidonvil sakinleri küresel ekonomiye eklenmiş metropollerin varsıl sınıfları ile aynı kentsel mekanlarda karşı karşıya gelirler. Bundan dolayı varoluşsal güvenlik duygulanımı için istihdamın sektörel dağılımı ya da GSMH düzeylerinin yüksekliği ile tanımlanabilecek bir modern-gelişmişlik ölçütüne ilave olarak, ülke içerisindeki gelir dağılımının yapısının da hesaba katılması gereklidir. Varoluşsal güvenlik duygulanımı açısından toplumun total düzeyi, en az o ülkede üretilen zenginlik kadar bu zenginliğin toplumun genelindeki dağılımı tarafından da belirlenmekte, bireysel ya da toplumsal riskler karşısında mevcut sigorta mekanizmalarının kuşatıcılığı güvenlik algısını şekillendirmektedir.⁷

Norris ve Inglehart'ın Amerikan dinseliliğinin görece gücüne dair açıklamaları da bu hipotezlerinden kaynaklanır. Amerika Birleşik Devletleri gelir eşitsizliği indekslerinde sanayi sonrası ülkeler arasında hemen her zaman ilk sırayı almakta⁸ ve bu konum dinsel tutumlarla küresel ölçekte de güçlü bir biçimde koşutluk sergilemektedir. (Norris ve Inglehart, 2004: 107) Nitekim varoluşsal güvenlik düzeyi ile koşut bir biçimde toplumlarda, toplumsal tabakalaşma dizgilerinde aşağı katmanlara doğru inildikçe genel dinselilik düzeyinin (inanç, aidiyet ve katılım boyutlarında farklı oranlar da tezahür ediyor olmakla birlikte) yükselmekte olduğu sıklıkla gözlemlenir. Bu anlamda gelir düzeyi ile sekülerleşme arasındaki pozitif korelasyon olduğu literatürde genel bir aksiyomdur. Diğer yandan genel olarak gelişmiş sanayi sonrası ekonomilerde, özel olarak da Avrupa'da varoluşsal güvenlik duygulanımının tatmini için, sosyal güvenlik ağlarının desteğine ihtiyaç duyan alt sınıflara doğru inildikçe belirginlik kazanan dinselilik, Amerikan toplumunda aynı zamanda bir orta sınıf fenomeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim gelir ve fırsat eşitliğini temin edecek kamusal mekanizmaların zayıf yapılandığı toplumlarda, toplumların çok daha geniş bir kesiminin kendilerini sosyal ve bireysel riskler karşısında savunmasız duyumsuyor oluşları da şaşırtıcı olmayacaktır. Böylece, gelir eşitsizliklerin keskin biçimde karşımıza çıktığı hemen her örnekte görece eşitlikçi toplumlara

⁷ Doğa üzerinde gittikçe artan denetim ile yaşamın daha güvenli hale gelişini veren bilim ve teknolojinin gelişiminin sekülerleşme doğrultusunda etkisine klasik sekülerleşme teorilerinde (Wilson, 1966) yer verilmiş olduğu doğrudur. Ancak Güvenli Sekülerleşme yaklaşımı, bu risklere karşı benzer düzeylerde gelişmiş toplumlarda, yurttaşlar için farklı düzey ve kuşatıcılıkta güvenlik ve telafi olanağı sunuluyor oluşunu da denkleme dahil edecek, böylece tartışmanın sosyal politika düzlemine girişine kapı aralamış olacaktırlar.

⁸ 2010 tarihli OECD endeksinde 34 ülke arasında ilk 5 sırayı, Şili, Meksika, Türkiye, ABD ve İsrail oluşturmakta, en eşitlikçi toplumlar olarak ise, yine sırasıyla İzlanda, Slovenya, Norveç, Danimarka ve Çekya olarak tespit edilmektedir. Farklı yıl ve kapsamda yapılan araştırmalarda bu sıralama değişiyor olsa da ABD ile birlikte ekseriyetle gelişmekte olan (yeni sanayileşen) toplumların, sıralamanın eşitsizlik kutbuna doğru yoğunlaşık dağılımı sıklıkla karşımıza çıkmaktadır

nazaran yoksulların finansal güvencesizlikleri daha yüksek olduğu gibi, ekonomik hareketlilik ve gelecekle ilgili karşı karşıya kalınan belirsizlikler ölçüsünde varıl sınıflardan bireylerin de daha yoğun bir risk kaygısı taşıyor olduklarını söylemek yanlış olmaz. Nitekim Norris ve Inglehart'a göre profesyonel orta sınıflar da dahil olmak üzere Amerikan ailelerinin birçoğu, işsizlik, kapsayıcı bir özel sigortaya sahip olmaksızın karşı karşıya kalınabilecek sağlık problemleri, suça maruz kalma ve yaşlı bakımı için uzun dönemli ödeme yapmak durumunda kalınması gibi risklerle yüzleşmek zorundadır. Amerikalıların diğer gelişmiş toplumlarla mukayese edildiğinde, sağlık masraflarının sigorta tarafından karşılanıp karşılanmayacağı, keyfi olarak işten çıkarılıp çıkarılmayacakları ya da gelir kaybı ile çocuklarına vakit ayırabilmek arasında bir tercihe zorlanıp zorlanmayacakları gibi birçok konuda çok daha yüksek kaygı duyumsamakta oldukları bilinmektedir (Norris ve Inglehart: 108).

İşsiz ya da düşük gelir sahipleri gibi güvencesiz ekonomik konumlardan kişilerin dini toplantılara daha sık katıldıkları gibi, sosyo ekonomik eşitsizliklerin yüksek gözlemlendiği toplumlarda dini toplantılara katılımın da daha yaygın gerçekleştiği 60 ülkeli bir örneklem üzerinden yapılan bir başka araştırmada da teyit edilmiştir. (Ruitter ve van Tubergen, 2009) 1990/2001 yılları arasında, 3 dalga içerisinde düzenlenen European/World Values Survey verileri üzerinden gerçekleştirilen araştırmada farklı din ve gelir düzeylerinden ülkeler karşılaştırılmış dini etkinliklere katılım değişkeni 11 bağımsız değişkenle etkileşimi itibariyle çözümlenmiştir. Kısaca özetlendiğinde, en yüksek etkileşimin, GINI katsayısı üzerinden yükselen gelir eşitsizliği ile gözlemlendiği, eşitsizlik artışının dini katılımı yükselttiği gibi gelir eşitsizliğinin hem yoksul hem de varıl sınıflar için aynı düzeyde dinselleşme sonucu verdiği sonucuna ulaşılmıştır. ⁹

Norris ve Inglehart'ın çalışması ile aynı yıl içerisinde yayınlanan bir başka araştırmada ise ilk kez toplumlarda dinseliliğin yaygınlığı ile devletlerin üstlendikleri kamusal refah harcamalarının düzeyi arasında doğrusal bir etkileşim tespit edilmiştir. (Gill ve Lundsgaarde, 2004) Çalışmanın dinselilik değişkeni, "dini katılım", "dine atfedilen önem" ve "inancın rahatlatıcı etkisi" beyan oranları üzerinden belirlenmiştir. ¹⁰ Sonuç olarak, kişi başına refah harcamaları yüksek ülkelerde dini ayınlara katılımın azaldığı gibi dine önem atfeden kişilerin genel nüfusa oranı da düşük çıkmaktadır. Çalışmada sekülerleşme doğrultusunda etkide bulunduğu varsayılmış modernleşme göstergelerinden; eğitim, iletişim ve kentleşme düzeylerinden sadece sonuncusunun belirgin bir ilave etkide bulunduğu, kamusal refah harcamalarının yükselişinin, uzun dönemde toplumların dini tutumları üzerinde (her ne kadar karar vericiler tarafından niyet edilmemiş olduğu söylenebilse de) olumsuz etkide bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bize göre, kamusal refah harcamalarının düzeyi ile dinselilik arasındaki, özellikle dini katılım boyutunda belirginlik kazanan bu etkileşim modernleşme paradigmasının sekülerleşme teorilerinde ekseriyetle göz ardı edilen, siyasi boyutunu yeniden ön plana almayı gerektirmektedir. Nitekim, gelişmiş ekonomilerde, sosyal ve bireysel riskleri asgariye indirirken koşut biçimde toplumlardaki gelir eşitsizliklerini de törpüleyen politikaların piyasaların gücünü dizginleyip piyasa yetersizliklerine müdahil olmayı hedef edinen refah devletleri ile tarih

⁹ Araştırmacılar bu değişkenden sonra en yüksek koşutluğu "dini sosyalizasyon" ve "savaş koşullarında yetişmiş olmak" değişkenlerinde tespit etmiş, ikinci değişkenden hareketle "kişisel ve toplumsal güvencesizliklerin toplumlar arası dini katılım farklarını açıklamakta tayin edici rol oynadığı sonucuna varmışlardır. (Ruitter, van Tubergen, 2009, Sy: 887)

¹⁰ Dini katılım "haftada en az bir kez dini ayine katıldıklarını beyan edenlerin oranı" üzerinden hesaplanmıştır. İkinci ve üçüncü kategori için kullanılan tabirlerin İngilizceleri şu şekildedir: "non-religious", "express to take comfort in religion".

sahnesine çıktıkları hatırlandığında, varoluşsal güvenlik düzeyi için ekonomik modernleşmeye eşlik eden ama her örnekte farklı kapasite ve biçimlerde karşımıza çıkan bir siyasi modernleşme doğrultusu olarak Refah Devletinin gelişkinlik düzeyinin de hesaba katılması gerekliliği fark edilecektir. Kısaca söylersek, sosyal refah hizmetlerine toplumların geniş kesimlerinin ulaşmalarını güvence altına alan, yurttaşlara yönelik sosyal destek sistemlerinin kuşatıcı ve cömert düzeylerde yapılandığı güçlü refah rejimlerinde bireylerin maruz kaldıkları sosyal ve bireysel risklerin telafi güvencesi ölçüsünde varoluşsal güvenlik düzeylerinin artacağı, buna karşın, bu güvencelerin evrensel bir biçimde sunulmadığı zayıf refah rejimlerinde ise, bu hizmetlere piyasadan istikrarlı biçimde erişim güvencesine sahip dar bir varlıklı zümre dışarıda bırakıldığında varoluşsal güvenlik kaygılarının toplumun geneli için daha yaygın bir şekilde duyumsanmaya devam edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır.¹¹ Böylece geleneksel ekonomilerden sanayiye, oradan sanayi sonrasına doğru gelişmekte olan ancak aynı zamanda gelir dağılımının da görece adil gerçekleştiği toplumlarda, varoluşsal güvenlik düzeyi de tüm sınıf ve gelir düzeylerinde etkisi hissedilir biçimde kademeli olarak artmakta, buna bağlı olarak dini kurumlara olan talep ve dini değerlere verilen önem azalmaktadır¹² (Ruitter ve van Tubergen, 2009: 890, F.5).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Norris ve Inglehart varoluşsal güvenlik ile dinselilik arasındaki bu olumsuz korelasyonun açıklanmasına inancın, bireylerde risk ve belirsizlikler karşısında işlerliklerini sürdürebilmek için gereksindikleri bilişsel-duygusal işlevselliğine vurgu yaparak başlarlar. Buna göre, modern refah toplumlarında dinseliliğin gerileyişine neden olan temel etmen dini güvence (reassurance) gereksinimin aciliyetini yitirmiş olmasıdır. Kanımızca, bu hipotezden hareket etmekle, Norris ve Inglehart'ın kaynağını Bronislaw Malinowski'nin Trobriand yerlilerinin dinselilikleri üzerine yazılarından (Malinowski, 1990) alan Kaygı-Ritüel Yaklaşımını güncelleştirdiklerini söylemek yanlış olmaz.¹³ Buna göre, bireyler her ne kadar geleceğin neler getireceğini yalnız başlarına kavrayamaz ve öngöremez halde olsalar da bütün dünya dinlerinin, “yukarıda bir yerlerde” bir gücün yaşamı denetlendiğine dair inananlara bir teminat verdiği bilinmektedir. Dinler, tıpkı kimi seküler ideolojiler gibi inananlara, evrenin bir plan dahilinde işlediği dolayısıyla kurallara riayet edildiğinde (bu dünyada olmazsa ötekinde) arzulan sonuçların ulaşılabilirliği güvencesini telkin ederler. Bu inancın psikolojik etkisi, bireylerde stresi azaltıp, kaygılarını yatıştırarak

¹¹ Sekülerleşme ile refah devleti arasındaki ilişkinin sosyal refah perspektifinden tartışılması bize “Refah Devleti Rejimleri” ve “Enformel Güvenlik Rejimleri” olarak küresel bir tasnif olanağı sunmakta, refah devletinin zayıf yapılandığı toplumlarda, aile bağlarının üzerinde kadim bir sosyal sigorta ve dayanışma kurumu olarak dinin süregelen işlevselliğini aydınlatmaktadır. Ayrıntılı bir tartışma için bkz. (Başaran, 2019)

¹² Bu bağlamda 80'li yıllardan itibaren küreselleşme ve sanayi sonrası ekonomilerin ihtiyaçları doğrultusunda özellikle istihdam güvencesi ile yoksulluk desteklerinin hakediş kriterlerini daraltarak refah devletlerinin etkinlik düzeylerini dizginleyen neoliberal reformlara değinmek gereği duyulabilir. Ancak 20. yüzyıl boyunca refah politikalarının evriminin hızı değişmekle birlikte uzun vadede refah devletlerinin temel kurumlarının kuşatıcılığında bir gerileme manzarası sunmuyor oluşu dikkat çekicidir. (Garland, 2016: 112, 115; Brady, Beckfield ve Seeleib-Kaiser, 2005).

¹³ Kaygı Ritüel yaklaşımı, Malinowski'nin Trobriand adası yerlilerinin kıydan iç bölgelere doğru ilerledikçe farklılaşan ritüel düzenlemeleri üzerine gözlemleri üzerinden literatüre dahil olmuştur. Adada iç lagünler çevresinde yerleşik balıkçılar, tehlikesizce ve hiçbir belirsizlik ihtimali olmaksızın, zehir kullanarak avlanırlar ve istikrarlı biçimde ürün alırlar. Burada avlanmanın verimi tamamen balıkçının bilgi ve becerisine bağlıdır. Av öncesi herhangi bir dini (büyüsel) ayin (ritüel) gözlemlenmez. Buna karşı açık denizde avlanma hem tehlikelidir hem de verim çok değişkendir. Bundan dolayı kıyı köylerinde açık deniz balıkçılığı ile geçinen köylülerin lagün köylülerinden farklı olarak, avda korunma sağlayacak ve onlara iyi ürün bağışlayacak kapsamlı ayinleri mevcuttur. (Malinowski, 1990, Sy:20) Burada hareketle dinin psikolojik işlevselliği; inancın duygu düzenleyici, duygusal sorunlarla başetmede inananlara sunduğu stratejik katkı üzerinden ele alınmaya başlanacaktır. Psikolojik perspektiften ayrıntılı bir tartışma için bkz. (Argyle, 2000: 120/128).

dolayimsız sorunlarına odaklanabilmelerini kolaylaştırmasıdır. Bundan dolayı güvensiz koşullarda bireyler ekseriyetle katı, öngörülebilir kurallara meylederler. Ne olmakta olduğunu tam olarak kavrayabilme arayışındadırlar çünkü risklerin mevcudiyeti onlara kararlarında çok az yanılı payı bırakmaktadır. Tersine görel olarak güvence altında yetişmiş bireylerde dini dogmaların temin ettikleri mutlak ve katı düsturlara daha az ihtiyaç duyulur ve müphemlik çok daha kolay tolere edilebilir. Böylece ekonomik olarak istikrarlı, güvenli modern toplumlarda, yoksulluk tehlikesini bertaraf eden temel kurumsal yapı ve görece eşitlikçi gelir dağılımı ile mümkün olan güvenlik duygusu, kuşaklar içerisinde mutlak kurallara talebi azaltarak başka diğer etkilerinin yanı sıra geleneksel dini normların gerileyişine de katkıda bulunacaktır (Norris ve Inglehart, 2004: 19).¹⁴

Eşitsiz toplumlarda, varoluşsal riskler karşısında inancın teskin edici işlevselliğinin önem kazanışı bize göre, ilki dolaylı ve gelir düzeyi ile koşul, diğeri doğrudan ve toplumun daha geniş bir kesimi üzerinde bilişsel etkide bulunmaya matuf iki biçimde gerçekleşebilir. Yazarların öne sürdükleri dolaylı etki esasen ekonomik koşulların bir yansımasıdır ve riskleri asgariye indirip olası zararları tazmin edecek güvenilir sosyal destek sistemlerinin zayıflığında çalışan sınıflardan çok daha geniş bir kesimde duyumsan “finansal güvencesizlik” koşullarının neden olduğu kaygı ve huzursuzluklara işaret eder. Böylece eşitsiz toplumlarda dinseliliğin yüksek işlevselliği basitçe, modernleşme ile yükselen varoluşsal güvenlik duygulanımının ekonomik olanakları ölçüsünde halen daha nüfusun görece dar bir kesimi için geçerli oluşu ile anlaşılır hale gelir.

Bununla birlikte eşitsizliğin en az dinselilik kadar istikrarlı diğer bazı sonuçları hesaba katıldığında varoluşsal güvenlik kaygıları ile dinselilik arasındaki nedensellik ilişkisinin daha dolayimsız ve salt finansal güvenlik mekanizmalarına indirgenemeyecek çok faktörlü dinamiklerce de belirlendiği öne sürülebilir. Nitekim toplumlarda gelir eşitsizliği ile bazı sosyal problemlerin yaygınlık düzeyleri arasındaki birçok araştırmacıya¹⁵ teyid edilen koşutluklar düşünüldüğünde, bu problemlerin her birinin birer kaygı etmeni olarak eşitsiz toplumlarda yaşayan bireylerin varoluşsal güvenlik deneyimlerine tayin edici etkide bulunmakta oldukları varsayılabilir. Örneğin gelir eşitsizliği ile ortalama yaşam süresi ve bebek ölüm oranları arasında güçlü bir tek değişkenli korelasyon özellikle de varsıl ülkeler özelinde karşımıza çıkmaktadır. (Rees, 2009) Diğer yandan varoluşsal güvenlik endikatörleri arasında yer verilmemiş ve gelişmekte olan ülkeler kadar gelişmiş sanayi sonrası toplumlarda da yaygın kimi diğer kamusal problemler, başlı başına eşitsizliğin ulusal düzeyde ölçüldüğünde “kişisel güvencesizliğe” dair birçok belirteci beraberinde taşıyan kuşatıcı bir “vekil etmen” (proxy) olarak ele alınabileceğini düşündürmektedir. (Rees 2009: 4) Nitekim, eşitsiz toplumlarda yaşayan bireylerin şiddet içeren suçlara maruz kalma olasılıkları yüksektir. Bu toplumlarda yolsuzluk yaygın bir problemken,

¹⁴ Güvenli sekülerleşme kuramcılarının eşitsiz toplumlarda salt “inanç” eksenini üzerinden, güvence yoksunluğu koşullarında dinin öngörü ve denetim duygusu sağlayan psikolojik işlevselliğiyle sınırlı açıklamaları, özellikle hayatîyetini “mensubiyet” ve “davranış” boyutlarında tespit edebileceğimiz toplumsal bir işlevsellikle de ilintilendirilebilir. Dini ayin ve etkinliklere katılım, klasik kuramdan (Durkheim 1915) beridir sosyal dayanışma ve bütünleştirme işlevselliğiyle okunmuş, günümüzde de çağdaş toplumlarda hızla büyüyen birçok yeni dini hareket ve cemaatlerin özellikle mensuplarının piyasadan temin etmekte güçlük çektikleri sosyal sigorta ve refah hizmetlerine erişimine olanak sağladıkları farkedilmiştir. (Gill ve Lundskaarde, 2004, Davis, Robinson, 2015) Nitekim bir toplumsal kurum olarak din çalışan sınıflardan bireyler için, kanbağının üzerinde sosyal destek ağlarına erişimi temin ederek, geleneksel toplumlarda biricik, çağdaş toplumlarda ise (devletin yanında) temel sosyal refah aktörlerindedir. Bu doğrultuda varoluşsal kaygıları teskin edecek dayanışma cemaatleri yaratma gizil gücüyle dinlerin kurumsal önemini, bir başka yazımızda ayrıntılı olarak tartıştığımız için (Başaran, 2019) burada açıklama gereği duymuyoruz.

¹⁵ Yakın tarihli iki meta araştırma için bkz. (Layte, 2012) ve (Pickett, Wilkinson, 2015)

yaygın toplumsal normlar bunu kabul edilebilir bir davranış olarak kolaylaştırmaktadır. Öyle ki, kuşaklar arası gelir hareketliliği, yüksek gelir eşitsizliği gözlemlenen ülkelerde düşük gerçekleşmekte bu da bu ülkelerde meşru yollardan yaşam koşullarını düzelterek yükselme umudunun düşük kalmasına yol açmaktadır. Yukarıdaki bulguları destekler mahiyette, gelir eşitsizliği düzeyi ile toplumsal (kişilerarası) güven algısı arasında negatif koşutluğun bu toplumlarda bireylerin daha geniş toplumla entegrasyonunu zayıflatıp, sivil katılıma zarar verebildiği öne sürülmektedir. (Layte, 2012) Yine ulusal düzeylerde madde bağımlılığının gözlemlenme sıklığı, obezite ve bu problemlerle nedensel bir ilişkide olduğu varsayılan zihinsel rahatsızlıkların, (nevrotik ya da psikotik biçimlerde olsun) yaygınlığı ile gelir eşitsizliği düzeyi arasındaki pozitif korelasyon birçok araştırmacıya teyid edilmiştir. (Paul, 2005; Pickett, Oliver ve Wilkinson, 2006; Wilkinson ve Pickett, 2009; Rees, 2009)

Bize göre, eşitsizlikler ile dinsel düzeyi arasındaki koşutluğun nedensel ilintisi yukarıda sıralan sosyal problemlerden, şiddet, madde bağımlılığı, obezite ve zihinsel rahatsızlıkların gelir eşitsizliği ile nedensel etkileşimini açıklamak için ilkin Kate Pickett ve Richard Wilkinson tarafından önerilmiş olan Statü Kaygısı etmeni üzerinden de çözümlenebilir. Yüksek gelir eşitsizliği gözlemlenen toplumlarda toplumsal statü kaçınılmaz bir biçimde güvencesiz ve keskin karşıtlıklar doğrultusunda yapılanmakta bu da bireylerin statü duyarlılıklarını arttırarak, anksiyetik bir statü tasavvurunu yaygınlaştırmaktadır. Toplumsal statüye verilen aşırı önem ve mevcut statü ile barışık olmama durumu bütün toplumlarda statü hiyerarşisinde aşağı katmanlara doğru inildikçe yaygınlaşırken, eşitsiz ülkelerde olumsuz “benlik değerlendirmesine” (self evaluation) dalalet eden bu olgu tıpkı finansal varoluşsal güvenlik kaygıları gibi orta sınıflar içinde de yaygın bir fenomen gibi durmaktadır. Böylesi toplumlarda “Meslek ya da gelir düzeyi nedeniyle horgörülüp, yeterince saygı gösterilmiyor olma” kaygısı görece geniş bir toplum kesimi tarafınca paylaşılmakta, statü vurgulamak, daha fazla toplumsal kabul ve saygı görmek amacıyla, statü tüketimi (gösterişçi tüketim) bir araç olarak seçilirken, bu eğilime özellikle genç ergenler için bir statü ve özsaygı pekiştirme stratejisi olarak şiddete daha kolaylıkla yönelme eşlik etmektedir (Wilkinson ve Pickett, 2009; Layte ve Whelan, 2014; Buttrick ve Oishi, 2017).

Diğer yandan güvenli sekülerleşme kuramcıları, eşitsiz toplumlardan çalışan sınıfların dinselliğinin açıklamasını dini inancın finansal yetersizlik koşullarında sağladığı denetim ve güvence duygusu veren teskin edici etkisiyle sınırlandırmış görünmektedir. Varoluşsal güvenlik kaygılarından statü kaygılarına doğru bakışımızı çevirmek ise bizleri, dinin çağdaş toplumlarda halen etkisini sürdürmekte olan bir diğer bilişsel işlevine, statü yetersizliği kaygılarına hitap edebilecek, “özsaygı” ya da “olumlu benlik değerlendirme” desteğine yöneltecektir. Buna göre olumlu benlik değerlendirme ile dinsellik arasında özellikle dinselliğe olumlu değer atfedilen toplumlarda çarpıcı biçimde yükselen güçlü bir ilişki mevcuttur. Böyle toplumlarda dini kimlik taşımak, “iyi, ahlak sahibi, muteber bir kişi” olarak görülmek anlamına gelir ve böylece özellikle bu gereksinime daha yoğun ihtiyaç duyan kişilerde; toplumsal itibarla doğrusal bir ilişki içerisinde artışı ölçülebilen bireysel özsaygı ve kendilik sevgisi, dinsel inancın bilişsel işlevselliğine kanıt olarak değerlendirilmektedir (Batson, Stocks, 2004, Sedikides, Gebauer, 2014).

Sonuç olarak, sekülerleşme düzeylerini çözümlemek için, doğrudan eşitsizlik parametrelerine odaklanıp, bakışımızı finansal güvence kaygılarıyla sınırlandırılmış bir okumadan çok faktörlü kaygı yaratıcı dinamiklere doğru çevirmenin, toplumsal kabul, itibar ve prestij algıları dolayımından geçen daha geniş bir kültürel değerler düzeneğini ele almayı gerektireceği söylenebilir. Bize göre, sekülerleşme teorileri ile eşitsizlik çalışmalarının birlikte okunması her

iki alana dair henüz yeterince çözümlenmemiş, ampirik araştırmalarca zenginleştirilebilecek geniş bir sorunsallar alanına girişi vaatmektedir.

KAYNAKÇA

- Argyle, M., (2000). *Psychology and Religion*, London, Routledge
- Başaran, B., (2019), “Sosyal Refah ve Sekülerleşme: Sekülerleşme Kuramlarına Refah Rejimleri Perspektifinden Bir Bakış”, *Toplum ve Bilim* (149) 44-69
- Batson, C.D. ve Stocks, E.L., (2004). “Religion: Its Core Psychological Functions” içinde J. Greenberg, S. L. Koole, & T. Pyszczynski (Eds.), *Handbook of Experimental Existential Psychology* 141–155 Guilford Press.
- Buttrick, N.R ve Oishi, S., (2017). “The Psychological Consequences of Income Inequality”, *Personal Psychological Compass*, 11:e12304
- Bentzen, J.S., (2013) “Origins of Religiousness: The Role of Natural Disasters”, *Discussion Papers* 13 (02), University of Copenhagen, <https://ideas.repec.org/p/kud/kuiedp/1302.html>
- Berger, P., (2011). *Kutsal Şemsiye: Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları*, Çev. Ali C., İstanbul: Rağbet.
- Brady, D., Beckfield, J. ve Seeleib-Kaiser, M., (2005). “Economic Globalization and the Welfare State in Affluent Democracies, 1975-2001”, *American Sociological Review*, 70, 921-948.
- Bruce, S., (2002). *God is Dead: Secularization in the West*. New Jersey: Wiley-Blackwell, Hoboken.
- Casanova, J., (1994). *Public Religions in the Modern World*. Chicago: University of Chicago Press.
- Casanova, J., (2007). “Rethinking Secularization: A Global Comparative Perspective”, *International Studies in Religion and Society*, 6, 7-22.
- Casanova, J., (2013), *New Religious Movements as a Global Phenomenon Between Secularization, Religious Revival and Fundamentalism*, https://weltkirche.katholisch.de/Portals/0/Dokumente/DBK_NRB_Casanova_New_Religious_Movements.pdf
- Davis, N. ve Robinson, R., (2015). *Dinsel Hareketler ve Sosyal Refah: Mısır, İsrail, İtalya ve ABD*, Çev. Hasan Ş., İstanbul: İletişim.
- Durkheim, E., (2005). *Dini Hayatın İlk Biçimleri*, Çev. Fuat A., İstanbul: Ataç.
- Dobbelaere, K., (2004). *Secularization: An Analysis at Three Levels*, London: PIE.
- Ertit, V., (2019). *Sekülerleşme Teorisi*, Ankara: Liberte.
- Garland, D., (2016). *The Welfare State: A Very Short Introduction*, Oxford: The Oxford University Press
- Gallup/wi, (2017). *A Global Report on Religion*, <http://gallup.com.pk/wp-content/uploads/2017/04/Global-Report-on-Religion-2.pdf>
- Gill, A. ve Lundsgaarde, E., (2004). *State Welfare Spending and Religiosity: A Cross-National Analysis*. *Rationality and Society*, 16 (4), 399–43.
- Immerzeel, T. ve van Tubergen, F., (2013) “Religion as Reassurance? Testing the Insecurity Theory in 26 European Countries”, *European Sociological Review*, 29 (2). 359-372
- Layte, R., (2012), “The Association Between Income Inequality and Mental Health: Testing Status Anxiety, Social Capital, and Neo-Materialist Explanations”. *European Sociological Review*, 28, 498-511

- Layte, R. ve Whelan, C., (2014) "Who Feels Inferior? A Test of the Status Anxiety Hypothesis of Social Inequalities in Health", ESRI Working Paper, No. 476, The Economic and Social Research Institute (ESRI), Dublin
- Luckmann, T., (1967). *The Invisible Religion*, London: Macmillan.
- Malinowski, B., (1990). *Büyük, Bilim ve Din*, Çev. Saadet Ö., İstanbul: Kabcacı.
- Natcen, (2016). "Religion in Britain", <http://natcen.ac.uk/blog/religion-in-britain-in-2016>
- Norris, P. ve Inglehart, R.. (2004). *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Norris, P. ve Inglehart, R., "Uneven secularization in the United States and Western Europe", *Democracy and the New Religious Pluralism* (OUP, 2007) içinde Paul, G., (2005). "Cross-National Correlations of Quantifiable Societal Health with Popularity Religiosity and Secularism in the Prosperous Democracies". *Journal of Religion & Society*. 7: 1-17.
- Pew, (2012), "Nones on the rise", <https://www.pewforum.org/2012/10/09/nones-on-the-rise/>
- Pew, "America's changing religious landscape", 2015, <https://www.pewforum.org/2015/05/12/americas-changing-religious-landscape/>
- Pew Research Center. (2018) "The Age Gap in Religion Around the World", Haziran, <http://assets.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/11/2018/06/14112107/ReligiousCommitment-FULL-WEB.pdf>
- Pickett, K., Oliver, J. ve Wilkinson, R., (2006). "Income Inequality and the Prevalence of Mental Illness: A Preliminary International Analysis." *Journal of Epidemiology and Community Health*, 60, 646-47.
- Pickett, K. ve Wilkinson, R., (2009). *Spirit Level: Why Greater Equality Makes Societies Better*, London: Bloomsbury.
- Pickett, K. ve Wilkinson, R., (2015). "Income Inequality and Health: A Causal Review" *Social Science & Medicine*, 128. 10.1016/j.socscimed.2014.12.031.
- Rees, T.J., (2009). "Is Personal Insecurity a Cause of Cross-National Differences in the Intensity of Religious Belief?", *The Kripke Center*, 11.
- Ruiter, S. ve Van Tubergen, F., (2009). "Religious attendance in cross-national perspective: A multilevel analysis of 60 countries", *American Journal of Sociology*, 863-895.
- Sedikides, C. ve Gebauer, J.E., (2014). Religion and the self. içinde V. Saroglou (Ed.), *Religion, Personality, and Social Behavior*, 46-70.
- Scheve, K. ve Stasavage, D., (2006). "Religion and preferences for social insurance", *Quarterly Journal of Political Science*, 1(3), 255-286
- Sibley, C. G. ve Bulbulia, J. (2012). "Faith after an Earthquake: A Longitudinal Study of Religion and Perceived Health Before and After the 2011 Christchurch New Zealand Earthquake", *PloS ONE*, 7(12), <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0049648>
- "People of no religion outnumber Christians in England and Wales", (2016) <https://www.theguardian.com/world/2016/may/23/no-religion-outnumber-christians-england-wales-study>
- Wilson, B.R., (1967). *Religion in Secular Society*. Oxford: Oxford University Press.

EXTENDED ABSTRACT*GENİŞLETİLMİŞ ÖZET***SOCIAL STATUS AND INCOME INEQUALITY THROUGH THE LENS OF
SECULARIZATION THEORIES**

What is the relationship between secularization and social status? Does social status anxiety interact with levels of secularization? If so how does this correlation work? In this study we start by classical theories of secularization explaining secularization in micro levels in an historical process overlapping with modernization. Classical secularization theories see the motor behind secularization as societal differentiation and specialization with continuing rationalization. According to classical literature these dynamics are what makes religion dysfunctional and irrelevant to modern societies. Although the model generally applies to Western and modern societies globally there are some exceptions to which a new theory called Secure Secularization Approach is relevant to address. First suggested by Pippa Norris and Ronald Inglehart, Secure Secularization posits a correlation between levels of existential security in tandem with the indicators of human development index and secularization in modern countries. Income Inequality measured by GINI index seems also to be a proxy indicator for relative status anxieties felt by general population in a given country. Social status is sharply defined, highly emphasized and insecure in countries with high income inequality. This is what according to our theorists functionalize religion in countries such as United States as defined by high levels of income inequality and status anxieties felt by middle classes. Generalizing on this approach we can posit as this accounts for different secularization levels which could not be accounted with the classical approach. Especially highly unequal societies both modernizing and post industrial can be taken in the same category with similar secularization levels. This also calls into question the dynamics of secularization economically grounded as societal differentiation of specialization. Dynamics of political modernization, high levels of redistribution of income, safety nets, generous welfare programs and many other indicators of strong welfare regimes seems to be the most important factors for the ongoing dysfunctionalization of religion in the modern countries. For a general model we believe this interaction of feeling of security with secularization can be explained with reference to religions critical cognitive (emotional) functionality in contemporary societies. Theorists of secure secularization seems to be too much relying on cognitive dimension and content themselves with an explanation for, soothing stress relief functions of religious beliefs for persons in insecure conditions. However, in addition to this, one can equally argue for other psychosocial functions which becomes more important in unequal societies, that is relieving feelings of status deficit, building self esteem and positive self-evaluations. In unequal societies where the social status is defined in contrasting terms, religiosity with its status attributive contribution seems to be at the forefront not only for lower classes but also for top tier classes in insecure status conditions. Religious faith both as a source of self worth and an instrument for self enhancement can relieve status anxieties and support individuals functionality in insecure environments. Readings of secularization theories through a sociopolitical perspective can enrich our understanding of how social status functions in modern societies. Conversely through studies of status anxieties in contemporary society one can get a more encompassing understanding for modern meanings of religiosity.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Dr. Öğr. Üyesi Barış Başaran			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Sekülerleşme Teorileri Merceğinden Gelir Eşitsizliği ve Toplumsal Statü			
Tarih <i>Date</i>	24/06/2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Derleme Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Barış Başaran	%100	Yoktur.	-

DERLEME MAKALE / REVIEW ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1107687

**NFT: DİJİTAL SANATTA YENİ BİR PERSPEKTİF VE GETİRDİĞİ
FIRSATLAR ÜZERİNE BİR DERLEME****Dr. Merve Kadriye YURDABAK**

e-posta:

merveyurdabak88@gmail.com

ORCID 0000-0003-2149-5359

ÖZ

NFT (Değiştirilemez Token) piyasası son yıllarda hızla gelişmektedir. NFT kavramı, aslen bir blokzincir altyapısına ait olan Ethereum standardından gelmektedir. Oluşturulan benzersiz kimlikler, dijital varlıklarla ilgilidir. NFT, özelleştirilmiş değerlerle şeffaf bir ticaret sağlamaktadır. Dijital sanat kavramı benimsenirken, yeni bir pazar da oluşmaktadır. Günümüzde, NFT satışları milyon dolarlara ulaşmıştır. Gelişen NFT pazarı dikkat çekmektedir. NFT'nin arkasındaki teknolojiler olgunlaşmadığından, NFT keşfedilmeyi ve anlaşılmayı bekleyen bir ekosistem hâline gelmektedir. Bu çalışmada, dijital sanat ve NFT'nin avantajları ve fırsatları tartışılırken, NFT ekosistemi önemli örneklerle gözden geçirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: NFT, Dijital Sanat, Blokzincir**Jel Kodları:** L82, O33, Z11**NFT: A NEW PERSPECTIVE IN DIGITAL ART AND A REVIEW ON THE
OPPORTUNITIES IT BRINGS****ABSTRACT**

The Non-Fungible Token (NFT) market is developing rapidly in recent years. The concept of NFT originally comes from a token standard of Ethereum which belongs to a blockchain infrastructure. This type of token is related to digital assets as their unique identifications. NFT enables a transparent trade with customized values. While the concept of digital art is being adopted, a new market is also emerging. Nowadays, NFT sales has reached millions of USD. Increasing NFT market is the point of attention. NFT is becoming an ecosystem waiting to be discovered and understood since the technologies behind NFT is not mature. In this article, NFT ecosystem is overviewed with important examples while digital art's and NFT's advantages and opportunities are discussed.

Keywords: NFT, Digital Art, Blockchain**Jel Codes:** L82, O33, Z11**Geliş Tarihi/Received:** 22.04.2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 18.05.2022**Yayın Tarihi/Printed Date:** 30.06.2022

Kaynak Gösterme: Yurdabak, M.K. (2022). "NFT: Dijital Sanatta Yeni Bir Perspektif ve Getirdiği Fırsatlar Üzerine Bir Derleme". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(10) 143-153.

GİRİŞ

Blokcincir teknolojisi, günümüzde en çok Bitcoin'in kullanıldığı yeni bir platform olarak bilinmektedir. Blokcincirin, Bitcoin ağı dışında da çeşitli faaliyet alanları oluşturacağı, yeni bir internet olacağı ve günümüz insanının hayat akışındaki işlerini yapış şeklini değiştirerek yıkıcı bir yenilik oluşturacağı öngörülmektedir. Bu noktada blokcincir teknolojisi, günümüzde beklenti üzerinde gelişmeye devam eden teknolojiler arasında en başlarda gelmektedir. Adil olmayan rekabeti engellemek ve kişisel verilerin güvenliği adına yürürlüğe giren kişisel verilerin korunması yasası, önümüzdeki günlerde yeterli olamayacaktır. Bu durumda blokcincire ihtiyaç duyulabilecektir çünkü blokcincir, yapısı gereği blokların birbirine bağlı olduğu bir sistemdir. Merkeziyetsiz ve şeffaf olan bu sistemde güvenlik sorunu ortadan kalkmaktadır. Dijital dönüşüm ve teknolojinin hızla gelişimi, dijital sanat anlayışını beraberinde getirmiştir. Bilgisayar desteği ile geliştirilen ve fiziksel olmayan eserin ortaya çıkması dijital sanat olarak adlandırılmaktadır. Dijital sanat, eserin oluşumuna ve sergilenmesine geleneksel sanata kıyasla, tamamen yeni bir boyut kazandırmıştır. NFT (Non-Fungible Token) değiştirilemez token anlamına gelmektedir. NFT, blokcincir altyapısında bir değeri ifade etmektedir. Resim, video, fotoğraf, müzik, sanal kreasyonlar gibi dijital varlıkların mülkiyetinin blokcincir altyapısında kaydedilerek akıllı sözleşmeler ile korunmasıdır. Dijital sanat eserinin biricikliğini ve mülkiyetini temsil eden dijital sertifikadır. NFT ile eser mülkiyeti sağlanırken blokcincir teknoloji altyapısı ile bu mülkiyet korunmaktadır. Aracısız ve merkeziyetsiz blokcincir teknolojisi ile, mülkiyet tek kişide olurken, dijital sanat herkesin erişimine kazandırılmaktadır. Bu çalışmada, dijital sanat ve blokcincir teknolojisine değinilirken önemli NFT örnekleri değerlendirilmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Blokcincir Teknolojisi

Günümüz internet dünyası pek çok alanda veri transferine olanak sunmaktadır. Son dönemde adından çok sık bahsedilen blokcincir teknolojisi, veriler haricinde değer atfedilen varlıkların da transfer edildiği, şifrelenmiş işlem takibi sağlayan dağıtılmış bir veri tabanıdır. Blokcincir, verileri bloklar üzerinde değiştirilemez bir şekilde saklayan, sürekli birbiri ardına eklenen merkeziyetsiz veri tabanıdır. Kriptografik veri kümesi olan "blok" ile bu blokların kendisinden hemen önceki bloklara yine kriptografik imzalar yoluyla bağlanmasını ifade eden "zincir" ifadelerinin birleşimidir. Bitcoin ve diğer kripto paraların altyapısını oluşturan blokcincir, taraflar arasındaki işlemlerin doğrulanabilir, şeffaf ve geri döndürülemez şekilde kaydedildiği açık bir defter teknolojisidir (Zhang vd.,2019). Satoshi Nakamoto'nun 2008 yılında yayınladığı akademik makalesinde Bitcoin isimli kripto para, yeni bir uluslararası dijital para olarak sunulmuştur. Bitcoin altyapısının dahil olduğu blokcincir teknolojisi, geniş kullanım olanakları fark edildikçe, sadece teknoloji dünyasında değil aynı zamanda iş dünyasında özellikle dijital pazarlama alanında dikkatleri üzerinde toplamaktadır (Nakamoto,2008).

Blokcincir teknolojisine ait kavramsal temeller, Satoshi Nakamoto'nun yazdığı "Bitcoin" makalesinden uzun yıllar önce yazılan makalelerde bahsedilmektedir. Haber ve Stornetta'ya (1991) göre belgeler, zaman damgası ile kripto imzalarla kullanabilmektedir. Anderson'ın (1996) çalışmasında, kaydedilen güncellemelerin silinemeyeceği ve merkeziyetsiz bir veri depolama sistemi öngörülmektedir. Bir başka çalışmada ise, güvenilmeyen makineler üzerinde tutulan dosyaların içerdiği hassas bilgilerin korunması için gereken şifreleme yöntemi açıklanmaktadır (Schneier ve Kelsey, 1998). Blokcincir, merkezi bir otorite aracılığı olmaksızın, güvenin dağıtılması anlamına gelmektedir. Bitcoin ve Ethereum gibi dijital kripto paraların altyapısını oluşturan teknoloji olarak bilirse de çok çeşitli uygulamaları ile önem kazanan blokcincir altyapısı, merkezi güven yapısını dağıtarak, daha verimli bir çalışmaya imkân vermektedir. Blokcincir, veri transferinde herhangi bir aracıya ihtiyaç duyulmadan, varlıkların transferini de mümkün hâle getirerek, yepyeni bir teknoloji ile insan hayatına giren kriptografik bir kayıt defteridir. Blokcincir, kriptografik işlemlerin aynı zamanda takibini de yapabilmektedir. Merkeziyetsiz bir zincirleme modeli ile inşa edilmesi sebebiyle, yapılan işlemler direkt olarak alıcı ve satıcının başka bir aracıya gerek duymadığı mutlak bir güven ortamında gerçekleştirilebilmektedir. Güvenli altyapısı ile, dijital pazarlama başta olmak üzere kullanım

alanlarını genişletmekte olan blokzincir teknolojisi, çeşitli sektörel işleyişleri de değiştirerek geliştirmektedir (Nakamoto,2008).

Kriptografik ve güvenilir işleme olanak sağlayan değerler olan kripto paralar, alternatif para birimi olmakla birlikte dijital ve sanal paralardır. Kripto paralar bankacılık sistemlerinin aksine merkeziyetsiz yapıda olup kamuya açık olarak belirlenen oranda üretilmektedir. Kriptografik olarak dijital imzalanmış akıllı sözleşmeler, belirtilen şartların sağlanması ile gerekli aksiyonları kendiliğinden gerçekleştirmektedir. Blokzincir altyapısının varlığından çok önce, bir bilgisayar bilimcisi ve matematikçi olan Szabo (1996), taraflar arası işlemlerin güven ortamında yürütülmesini sağlayan bilgisayar programını akıllı sözleşmeler ile geliştirmiştir. Daha sonra, dijital pazarlar için akıllı sözleşmeler fikri sunulmuştur (Szabo,1996).

Akıllı Sözleşmeler, kriptografik olarak imzalanıp, blokzincir ağına yüklenerek etkileşim kurabilmektedir. Bu etkileşim, bir işlemin başlatılması, bir bilgi gönderimi ya da teslimi olabilmektedir. Önceden belirlenen durumlar gerçekleştiğinde akıllı sözleşmeler otonom şekilde anlaşma koşullarını sağlamaktadır. Akıllı sözleşmeler genel itibariyle güvenlik, yedekleme, hız ve doğruluk gibi özellikleri kullanıcılara sunmaktadır (Buterin, 2013). Blokzincir güvenliğinde, işlemlerin veya kayıtların gizliliği söz konusu değildir. Güvenliği sağlayan, tüm kayıtların şeffaf olarak bloğun en başından itibaren görülebilmesidir. Özel blokzincirlerde, şeffaflık derecesi yetkilendirme seviyeleri uygulanarak sağlanmaktadır. Blokzincir güvenliğinin temeli, sistemde dağıtık tutulan kayıtların birbirleri ile aynı olması, işlemlerin geri dönülemez bir şekilde kayıt altına alınması, asla değiştirilememesidir (Iansiti ve Lakhani, 2017).

1.2. NFT (Non-Fungible Token)

NFT (Non-Fungible Token) değiştirilemez token demektir. NFT, blokzincir altyapısında bir değeri ifade etmektedir. Resim, video, fotoğraf, müzik, sanal kreasyonlar gibi dijital varlıkların mülkiyetinin blokzincir altyapısında kaydedilerek akıllı sözleşmeler ile korunmasıdır. Eserin mülkiyetini koruyan NFTler, eser sahibine telif hakkını vererek adaletsizliğe son vermektedir. Geleneksele alternatif olan NFT ile noter görevi görülürken dijital eserler kripto para ile güven ortamında satın alınabilmektedir. Demokratik ve herkesin erişebileceği bir platform yaratılırken, eserin mülkiyeti ve satılabilmesi NFT ile garantilenmektedir. NFTler herhangi bir dijital varlık türü olabilmektedir. En yaygın türler koleksiyon ve sanat eserleri, sanal dünya nesnelere, spor ve diğer oyunlardan dijitalleştirilmiş karakterlerdir. NFT ile, bir dijital varlığın mülkiyeti genellikle Ethereum altyapısındaki blokzincire kaydedilmektedir (Dowling, 2022).

2021'de NFT pazarı, çeşitli yüksek profilli NFT satışları ve birçok yeni projenin başlatılmasıyla ilişkilendirilen önemli bir büyüme ve ilgi görmüştür. NFTler, son derece yenilikçi yaklaşımlar sağlayan ilgili bir fenomen hâline gelmiştir. İlk kez sanatçılar dijital içerikten gelir elde edebilir hâle gelirken, kullanıcılar veya oyuncular ise dijital dünyaların sahibi olabilmekte ve nadir koleksiyonlar dijital olarak yeniden üretilebilmektedir (Ante, 2021). NFTler, genellikle temel varlıkların yaratıcıları tarafından verilen blokzincirlerinde benzersiz özgünlük sertifikalarıdır. Bu varlıklar doğası gereği dijital veya fiziksel olabilmektedir. Para veya ticaret malları gibi değiştirilebilir mallar, aynı türden mallarla değiştirilebilirken buna karşılık, değeri ödenmeyen kalemler, değerleri gerçek maddi değerini aştığı için benzer bir malla değiştirilememektedir. Analog dünyadan örnekler, müzayedelerde ve diğer pazarlarda uzun bir ticaret geçmişine sahip olan sanatsal veya tarihsel öneme sahip öğeleri ile nadir ticaret unsurlarını içermektedir. Dijital dünyada ise, orijinalliklerini doğrulamak zor olduğundan, takas edilemeyen malların ticaretini yapmak ve açık artırmaya çıkarmak şimdiye kadar kolay olamamıştır. NFTler artık internette benzersiz değerlerin dijitalleştirilmesi ile ticaretinin önünü açarak yeni bir dönemi başlatmaktadır (Ante, 2021).

2021 yılının son aylarına kadarki dönemde, milyon dolarları aşan NFT ticareti gerçekleşirken dijital sanat, koleksiyon, müzik, oyun içi öğeler ve metaverse gibi unsurları içermektedir. Kripto paralar ve diğer tokenler gibi NFTler de, dijital altyapıları olarak blokzincir teknolojisine akıllı sözleşmeler ile bağlıdır. NFT bir para birimi, emtea veya teknoloji olarak değil bir varlık olarak hizmet etmektedir (Dowling,2022). OpenSea gibi popüler NFT pazarları, ödeme aracı olarak çoğunlukla Ether (ETH) kullanmaktadır. Dowling (2022) kripto para borsası ve NFT piyasası arasındaki etkileşim konusuna değinmiştir. Dowling'e (2022) göre, NFT pazarında aktif olan tüm kullanıcılar, NFT ile kripto para arasındaki güçlü etkileşimi fark edebilmektedir. Kripto para birimlerine erişmek ve kullanabilmek çok kolay bir iş gibi görünmese de bu konuda ustalaşmış kullanıcıların NFT pazarına katılmaları çok daha olası görünmektedir (Dowling, 2022). Ante'nin (2021) çalışmasında, kripto para borsası ile NFT piyasası arasındaki yakın ilişki doğrulanmaktadır. NFT satışları, NFT kullanıcılarının benzersiz aktif blokzincir cüzdanları ile Bitcoin ve Ether fiyatlandırması arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmada, Ocak 2018 ile Nisan 2021 arasındaki günlük verilerin kullanımıyla, Bitcoin fiyat şokunun NFT satışlarında bir artışı tetiklediği görülmektedir. Öte yandan, Ether fiyat şokları, aktif NFT cüzdanlarının sayısını azaltmaktadır. Bu sonuçlara göre, kripto para piyasalarının NFT pazarının büyümesini ve gelişimini etkilediği, ancak ters bir etki olmadığı görülmektedir (Ante, 2021). Bu etkileşimi inceleyen bir diğer çalışma Osivand ve Abolhasani (2021), NFT ve kripto para etkileşimi üzerine farklı bir araştırma gerçekleştirmiştir. Çalışmada, Dowling'in (2022) kendi araştırmasında belirttiği gibi, kripto para borsasının NFT pazarını etkilediği sonucuna ulaşılmış ancak, NFT pazarının kripto para borsasını etkilemediğine dikkat çekilmiştir. Araştırmaya göre, daha küçük ölçekte olan NFT pazarının kripto para piyasası tarafından yönlendirildiği görülmektedir. Kripto para birimleri NFTleri satın almak ve ticaret yapmak için ortak para birimi olduğundan, bu sonuç kabul görmektedir. Böylece, kripto para değerindeki düşüş, NFT pazarını baskı altına alması muhtemel olan daha düşük satın alma gücü anlamına gelmektedir. Kripto para birimleri değer kazandığında ise, yatırımcılar yeni veya alternatif yatırım fırsatları aramaya eğilimli olmaktadır (Osivand ve Abolhasani, 2021).

NFT ilk kez 2017'de CryptoKitties isimli Ethereum platformundaki sanal bir oyun içerisindeki karakterin açık artırma ile token bazlı satışa çıkarılması ile başlamıştır. Oyun içerisindeki sanal kedilerin alınıp satılması ile ilk NFT hayata geçmiştir. Dijital sanat eserinin üretimi tamamlandığında, dijital galeriye eklenerek Ethereum blokzincirinde bir işlem yaratılmaktadır. Dijital sanat eseri ile ilişkilendirilen bir NFT oluşturularak, sanatçının dijital cüzdanına aktarılırken mülkiyetini ve biricikliğini simgelemek amacıyla kriptografik olarak imzalanmaktadır. Blokzincir teknoloji, aracısız olarak güven ortamında dijital sanat eserinin alınıp satılmasına imkân vermektedir. Günümüze kadar gerçekleşen en yüksek fiyatlı NFT satışı, 2021 yılında Beeple tarafından gerçekleştirilmiştir. Beeple olarak tanınan Mike Winkelmann artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik çalışmaları başta olmak üzere çeşitli dijital sanat eserleri üretmektedir. 1 Mayıs 2017'den beri her gün yaptığı çalışmayı çevrimiçi olarak yayınladığı ilk 5000 güne ait çalışmalarından oluşan "Everydays: The First 5000 Days" isimli kolaj çalışmasının (Şekil 1) 11 Mart 2021 tarihinde 69,346,250.00 dolar (24,913.239 ETH) değerinde satışı gerçekleşmiştir. Bu yüksek fiyata satılan sanat eseri ile kripto sanat üretimine olan ilgi büyük bir oranda artmıştır.

Şekil 1. Everydays: The First 5000 Days (Winkelman, 2021)

Kaynak: Christie's, 2021

Fransız sokak ressamı Pascal Boyart, Paris'te gerçekleşen sarı yelekliler protestoları sırasında bir graffiti çizmiştir. Eugène Delacroix'nın 1830 yılında yaptığı ve günümüzde Louvre Müzesi'nde yer alan "La liberté guidant le peuple" isimli eserden esinlenen Boyart, graffitinin yok olma tehlikesine karşı çalışmasını NFT'ye dönüştürmüştür (Şekil 2).

Şekil 2. Pascal Boyart (2019)

Kaynak: Opensea, 2021

Twitter'ın CEO'su Jack Dorsey ise, Twitter'ın kurulduğu tarih olan 21 Mart 2006'da attığı ilk tweet'i NFT'ye dönüştürerek satışa sunmuştur. Açık arttırmada 2021'de 2.9 milyon dolara satılmıştır. Günümüzde ise 48 milyon dolar fiyatla tekrar satışa sunulmuştur (Şekil 3).

Şekil 3. Jack Dorsey (2021)

Kaynak: Twitter, 2021

Görsel sanatların yapay zekâ ile etkileşimini konu alan sanatçı Refik Anadol'un çalışmalarında teknoloji ve sanatın entegrasyonu gözlemlenmektedir. Machine Hallucinations – Nature Dreams adlı çalışması en büyük NFT pazar yerlerinden biri olan OpenSea üzerinde satışa sunulmuştur. Sotheby's platformunda yapılan açık arttırmada 1,2 milyon dolara satılmıştır (Şekil 4).

Şekil 4. Machine Hallucinations – Nature Dreams

Kaynak: Refik Anadol, 2021

2. NFT'nin Getirdiği Fırsatlar

2.1. Oyun Endüstrisi

NFT'nin beraberinde getirdiği fırsatlar, ilk NFT örneğinin görüldüğü oyun endüstrisinde görülmektedir. CryptoKitties, CryptoPunks gibi kripto oyunlar ile evcil hayvanlar sahiplenebilmektedir. Özel ve limitli üretim olan bu evcil hayvanlar satışa sunularak yüksek fiyatlara satılmaktadır. Birçok girişimci, bu oyunlara katılarak NFT pazarını hareketlendirmektedir. Oyunda mülkiyet hakkı kazanılarak, oyuncu ve oyun geliştiriciler için fayda sağlamaktadır. Oyuncular kişisel oyun öğelerine sahip olurken, açık pazarda NFT satışı gerçekleştiren oyun geliştiriciler ise, telif hakkını kazanmaktadır. Tekrar satışa çıkması halinde ise, ikinci el NFT pazarı oluşmaktadır. Böylece, oyuncular ve oyun geliştiricilerin ortak fayda sağladığı bir iş modeli oluşmaktadır. Blokzincir toplulukları, NFT pazarını çeşitli dijital varlık türlerini kapsayacak şekilde büyük ölçüde genişletmektedir (Ante, 2021).

2.2. Sanal Etkinlikler

Sanal etkinliklerin düzenlenmesinde NFT etkisi görülmektedir. Geleneksel çevrimiçi etkinlikler, güven ve teknoloji sağlayan merkezi şirketlere dayanmaktadır. Blokzincir altyapısında çeşitli faaliyet türleri yer alsa da uygulamaları hâlen küçük bir etkinlik yelpazesinde kısıtlanmaktadır. NFT'nin biriciklik ve mülkiyet avantajları sayesinde blokzincir uygulamalarının kapsamı büyük ölçüde genişlemektedir. Günümüzde geleneksel biletli etkinlik katılımcıları üçüncü şahıslara güvenmek durumundadır. Bu güven, beraberinde dolandırıcılık riskini, geçersiz işlemleri getirebilmektedir. NFT bilet ise sanat, kültür, spor gibi herhangi bir etkinliğe erişim hakkını göstermek için blokzincir altyapısında bir bileti temsil etmektedir. NFT tabanlı bir biletin benzersiz olması, bilet sahibinin satıldıktan sonra bileti yeniden satamayacağı anlamına gelmektedir. Blokzincir tabanlı akıllı sözleşme ise, etkinlik organizatörü ve müşteri gibi paydaşlar için şeffaf bir bilet alım satım platformu sağlamaktadır. Tüketiciler, üçüncü şahıslara güvenmek yerine akıllı sözleşmeden kripto biletini verimli ve güvenilir bir şekilde alıp satabilmektedir. Böylece güven protokolü sağlanmaktadır (Regner vd., 2019).

2.3. Dijital Koleksiyonların Korunması

NFT ile, dijital koleksiyonların eser mülkiyeti korunmaktadır. Dijital koleksiyonlar, dijital resim, video hatta sanal gayrimenkullerden oluşabilmektedir. Geleneksel sanatçıların eserlerini sergilemek için kısıtlı kanallarının olması, fiyatların eserlerin gerçek değerini yansıtamaması ve aracı ücretlendirmeleri gibi durumlar NFT'nin çalışmaları bütünleşmiş kimliklerle dijital formatlara dönüştürmesi ile çözümlenmektedir. Sanatçıların eser mülkiyeti ve içeriğini temsilcilere devretmeleri gerekmemektedir. Geleneksel sanatta sanatçı, eserinin gelecekteki satışlarından telif hakkı alamazken NFT ile sanat eserlerinin satışlarında sanatçının önceden belirlenmiş bir telif ücreti alması mümkündür. Bazı platformlar ise, ünlü ya da sanatçı olmayan kişilerin dahi kendi NFT çalışmalarını kolayca oluşturmalarını desteklemek için araçlar oluşturmuştur (Allen vd., 2022).

2.4. Metaverse

Son günlerde adından oldukça söz edilen metaverse için, NFT'den ilham aldığını söylemek mümkün olacaktır. Metaverse, her türlü dijital aktiviteye izin veren kolektif bir sanal paylaşılan alandır. Genel olarak, sanal dünyayı kurmak için artırılmış gerçeklik ve internet gibi bir dizi teknoloji kapsamaktadır. Blokzincir teknolojisinin hızlı gelişimi ile büyük bir ilerleme kaydetmektedir. Blokzincir altyapısında sanal çevrimiçi dünya için ideal bir merkezizsiz ortam sağlanmaktadır. Metaverse ile dijital sanatın sergilenmesi ve dijital oyunların oynanması mümkün olurken, katılımcılar ticari varlık ve sanal mülklerden kâr etme fırsatı gibi birçok ilgi çekici kullanım durumu da söz konusudur (Nadini vd., 2021).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Günümüzde teknolojinin hızla ilerlemesi ile bilgisayarlar, akıllı telefonlar ve diğer aygıtlardaki yazılımlar da büyük gelişme göstermektedir. Blokzincir teknolojisini de bu yazılımlardan biri olarak kabul etmek mümkündür. Sistemde hiyerarşik bir denetimin bulunmaması merkezizsiz sistemin şeffaflığı anlamına gelmektedir. Blokzincir teknolojisi kripto paralar ile adını duyurmuş olsa da fikir, idare ve finans piyasaları gibi alanlarda insanlara verdiği benzersiz gücü saklı tutmaktadır. Blokzincir uygulamaları ise, bilgilerin değişmez bir şekilde kaydedilmesi ile aracı kurumlara olan ihtiyacı ortadan kaldırmaktadır. Kayıtların değiştirilememesi ise güven protokolünü sağlamlaştırmaktadır. Blokzincir, dijital bilgileri bloklar hâlinde bir araya getirerek değiştirilmesine imkân vermemektedir. Şeffaflık ile yüksek düzeyde gizliliği bir arada sunan blokzincir, insan davranışlarını, iş hayatını, sürdürülebilirliği ve diğer birçok sistemi etkilemeye devam edecektir. Kriptografik olarak dijital imzalanan akıllı sözleşmelerin amacı ise, gerçek bir sözleşmede geçen şartları da programlayıp hiçbir müdahaleye gerek kalmadan sözleşmelerin otonom gerçekleşmesini sağlamaktır. NFT, dijital varlıkların mülkiyetinin blokzincir altyapısında kaydedilerek akıllı sözleşmeler ile korunmasıdır. Dijital sanat eserinin nadirliğini ve sahipliğini temsil eden dijital sertifikadır. NFT, dijital sanat kavramını ortaya çıkarırken geleneksel sanatta yaşanabilen adaletsizliklere eser mülkiyeti ile son vermektedir. NFT'nin beraberinde getirdiği fırsatlar ve avantajlar, oyun endüstrisi, çevrimiçi etkinlikler, dijital koleksiyonların korunması ve metaverse gibi birçok önemli alanlarda etkilerini göstermeye devam edecektir. Dijital sanat kavramının, dijital ekonomiye önemli katkılar yaparak yeni bir alan açacağı öngörülmektedir. Sanat ve teknoloji arasındaki bağlantıyı konu alma evresinden, NFT ile yeni teknolojilerin eserlerin üretiminde kullanılması sanata yeni bir boyut kazandırmıştır. Sanatçılar eserlerini tüm insanlığa açık ve aracısız bir şekilde, telif hakkını saklı tutarak satışa sunabilmektedir. NFT üzerine yapılan çalışmaların literatürdeki yetersizliği sebebi ile konunun daha çok anlaşılması ve araştırılması gerektiği bir gerçektir. Bu çalışmanın, gelecek çalışmalara yardımcı olması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Allen, S., Juels, A., Khaire, M., Kell, T. ve Shrivastava, S.. (2022). "NFTs for Art and Collectables: PrimerandOutlook", https://www.arijuels.com/wpcontent/uploads/2022/04/NFTs_Primer_and_Outlook.pdf, (Erişim tarihi: 10.05.2022).

Anderson, J. C. ve Gerbing, D. W.. (1988). "Structural equation modeling in practice: A review and recommended two-step approach", *Psychological Bulletin*, 103 (3), 411.

Ante, L., (2021). " The Non-Fungible Token (NFT) Market and Its Relationship With Bitcoin and Ethereum", *Blockchain Research Lab Working Paper Series No. 20*.

Ante, L., (2021). "Non-Fungible Token (NFT) Markets on the Ethereum Blockchain: Temporal Development, Cointegration and Interrelations", *Blockchain Research Lab Working Paper Series No. 22*.

Buterin, V., (2013). " Ethereum White Paper", *GitHub Repository*, 1, 22-23.

Dowling, M., (2022). "Is Non-Fungible Token Pricing Driven By Cryptocurrencies?", *Finance Research Letters*, 44.

Haber, S. ve Stornetta, W.S., (1991). "How to Time-Stamp a Digital Document", *Journal of Cryptology*, 3, 99-111.

<https://onlineonly.christies.com/s/beeples-first-5000-days/beeples-b-1981-1/112924>, (Erişim Tarihi:21.04.2022).

<https://opensea.io/collection/pascal-boyart>, (Erişim Tarihi:21.04.2022).

<https://refikanadol.com/works/machine-hallucinations-nature-dreams/>, (Erişim Tarihi:21.04.2022).

<https://www.cnbc.com/2021/03/22/jack-dorsey-sells-his-first-tweet-ever-as-an-nft-for-over-2point9-million.html>, (Erişim Tarihi:21.04.2022).

Iansiti, M. ve Lakhani, K. R., (2017). " *The Truth About Blockchain*", Harvard Business Review.

Nadini, M., Alessandretti, L., Di Giacinto, F., Martino, M., Aiello, L.M. ve Baronchelli, A., (2021). Mapping the NFT Revolution: Market Trends, Trade Networks, and Visual Features, *Scientific Reports*, 20902, 11 (1).

Nakamoto, S., (2008). "Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System".

Osivand, S. ve Abolhasani, H., (2021). "Effect of Bitcoin and Ethereum on Non-Fungible Token (NFT)" *IOSR Journal of Business and Management*, 23 (9), 49-51.

Regner, F., Urbach, N. ve Schweizer, A., (2019). "Nfts in Practice–Non-Fungible Tokens as Core Component of a Blockchain-Based Event Ticketing Application", Conference: 40th International Conference on Information Systems (ICIS 2019) Munich.

Schneier, B. ve Kelsey, J., (1998). "Cryptographic Support for Secure Logs on Untrusted Machines", The Seventh Security Symposium Proceedings, USENIX Press, 53-62.

Szabo, N. (1996). "Smart Contracts: Building Blocks for Digital Markets", https://www.fon.hum.uva.nl/rob/Courses/InformationInSpeech/CDROM/Literature/LOTwinterschool2006/szabo.best.vwh.net/smart_contracts_2.html (Erişim tarihi: 10.05.2022).

Zhang, R., Xue, R. ve Liu, L., (2019)."Security and Privacy on Blockchain", *ACM Computing Surveys*, 52 (3), 1-34.

EXTENDED ABSTRACT

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

NFT: A NEW PERSPECTIVE IN DIGITAL ART AND A REVIEW ON THE OPPORTUNITIES IT BRINGS

Giriş ve Çalışmanın Amacı (Introduction and Research Purpose): With the technological innovations introduced by our time, the idea of owning digital products is becoming increasingly widespread. The balance of supply and demand determines the price of NFT, as well as for all assets with value. Due to the fact that NFT is unique, the products sold are considered to be collector's items and their value is very high. It ensures that all information about the authenticity of the digital asset is available to the previous owner and manufacturer. With NFT, artists have brought their works to the whole world, enabling the production of digital works to become widespread. It is also possible to bring buyers and producers together more easily by getting ahead of brokerage firms. In addition, if the purchased work changes hands, the copyright details and the artist's rights are protected, ensuring that the manufacturer also has a share in subsequent changes of hands. With NFT, which is protected by smart contracts in the blockchain infrastructure, the digital art product can be controlled transparently. NFT, which brings many opportunities by introducing the concept of digital art to the present day, also inspires the concept of the metaverse. The study's main purpose is to discuss NFT and its possible opportunities within the context of digital art.

Kavramsal/kuramsal çerçeve (Literature Review): Since the NFT ecosystem and literature have recently begun to form, there are few academic studies in the field. NFT enables a transparent trade with customized values. While the concept of digital art is being adopted, a new market is also emerging. Increasing NFT market is the point of attention. NFT is becoming an ecosystem waiting to be discovered and understood since the technologies behind NFT is not mature. In this article, NFT ecosystem is overviewed with important examples while digital art's and NFT's advantages and opportunities are discussed.

Yöntem ve Bulgular (Methodology and Findings): This study explains NFT ecosystem with important examples, opportunities and advantages.

Sonuç ve Öneriler (Conclusions and Recommendation): The opportunities and benefits that NFT brings will continue to have an impact in many important fields such as the gaming industry, online events, the copyright of digital collections and the metaverse. It is envisaged that the concept of digital art will open a new field by making significant contributions to the digital economy. Since the stage of deconstructing the connection between art and technology, the use of new technologies in the production of works with NFT has given a new dimension to art. Artists are able to offer their works for sale in a way that is open to all humanity and without intermediaries, keeping the copyright reserved. It is a fact that due to the inadequacy of the studies on NFT in the literature, the subject should be understood and investigated more. It is expected that this study will help future studies. As an important market is just formed by NFT, both quantitative and qualitative academic research studies are expected to be carried out in this new field. The limited number of academic studies about NFT, the lack of literature, and the inadequacy of research in the field constitute the study's limitations.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Dr. Merve Kadriye YURDABAK			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	NFT: DİJİTAL SANATTA YENİ BİR PERSPEKTİF VE GETİRDİĞİ FIRSATLAR ÜZERİNE BİR DERLEME			
Tarih <i>Date</i>	24.06.2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Derleme			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Dr.Merve Kadriye YURDABAK	%100	YOKTUR	

DERLEME MAKALE / REVIEW ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1109269

L. V. BEETHOVEN'İN NO.3-OP. 69, LA MAJÖR PİYANO VE VİYOLONSEL SONATININ I. BÖLÜMÜNDE YER ALAN KADANSLARIN CÜMLE BİTİŞLERİNE ETKİSİ**Arş. Gör. Elif SAYIN****Nişantaşı Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi,
e-posta: elif.sayin@nisantasi.edu.tr

ORCID 0000-0001-6594-0958

ÖZ

Bu çalışmada, bir müzik yapıtını oluşturan müzik cümlelerini duraksatmak ya da noktalandırmak için kullanılan kadansların L. v. Beethoven'ın no.3-op. 69, la majör piyano ve viyolonsel sonatının Allegro ma non tanto başlıklı I. bölümündeki cümle bitişlerine olan etkilerine ve işlevlerine değinilmiştir. Çalışmada, Beethoven'ın piyano ve viyolonsel sonatlarının üçüncüsü olan eserinin bölüm yapıları hakkında bilgi verilmiş, I. bölümün ayrıca form analizi yapılarak, teknik ve müzikal yönden değerlendirilmiştir. Beethoven'ın 1800'lerde başlayan sağırılık sorununa rağmen besteciliğindeki gücün hiç azalmayıp aksine artması bestecinin hayatındaki "kahramanlık dönemi" olarak adlandırılan yıllardaki başarısını kanıtlar niteliktedir. 1807-1808 yıllarında bestelediği la majör piyano ve sonatı da bestecinin orta kahramanlık dönemi yıllarına denk gelerek bu döneme dahildir.

Bu çalışma, L. v. Beethoven'ın müzikal üslubunun, no.3-op. 69, la majör piyano ve viyolonsel sonatındaki izlerini, bu sonatın müzikal yapısını, merak edenlere ve çalışmak isteyen müzisyenlere bir yol gösterici olarak düşünülmüştür. Aynı zamanda bir müzik cümlesini sonlandırmak için gerekli olan kadansların klasik dönemdeki yeri hakkında da bilgi verecek bu çalışma, eseri çalışmak isteyenlere eserin stili hakkında bilgi vermeyi amaçlayarak literatüre katkı sağlaması amacıyla çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: L. v. Beethoven, kadanslar, L. v. Beethoven'ın no.3-op. 69-la majör piyano ve viyolonsel sonatı.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik Histerisi, Doğal Oran, Fourier-KSS.

THE EFFECT OF FIRST MOVEMENT CADENCES TO SENTENCE ENDINGS AT L.V BEETHOVEN'S SONATA FOR CELLO AND PIANO NO.3-OP. 69 IN A MAJOR**ABSTRACT**

In this study, the effects and functions of the cadences used to pause or punctuate the musical sentences that make up a musical work on L. v. Beethoven's no.5-op. 69 A major piano and cello sonata on sentence endings in the I. section titled Allegro, ma non tanto are mentioned.

In the study, information was given about the section structures of Beethoven's third piano and cello sonatas, the first part was evaluated technically and musically also by making a form analysis.

Despite Beethoven's deafness problem that started in the 1800s, the power in his composition never diminished, but on the contrary increased, which proves the success of the composer in the period called "heroic period" in his life.

The piano and sonata in A major, which he composed in the years one thousand seven hundred and seventeen-1808, are also included in this period, coinciding with the middle heroic period of the composer.

This study, is thought to be a guide for those who are curious and for musicians who want to work on the traces of L. v. Beethoven's musical style on no.5-op. 69, A major piano and cello sonata, this sonata's musical structure.

At the same time, this study, which will provide information about the place of cadences in the classical period, which is necessary to end a musical sentence, has been tried to contribute to the literature by aiming to give information about the style of the piece to those who want to study the piece.

Key Words: L. v. Beethoven, cadences, no.3-op. 69-a major piano and violoncello sonata of L. v. Beethoven.

Keywords: Unemployment Hysteresis, Natural Rate, Fourier-KSS.

Geliş Tarihi/Received: 26.04.2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 24.05.2022**Yayın Tarihi/Printed Date:** 30.06.2022

Kaynak Gösterme: Sayın, E., (2022). "L. V. Beethoven'ın No.3-Op. 69, La Majör Piyano Ve Viyolonsel Sonatının I. Bölümünde Yer Alan Kadansların Cümle Bitişlerine Etkisi". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(10) 27-48.

GİRİŞ

“Beethoven’ın müzik dehası kuşkusuz ki müzik sanatı için armağandır” (Solomon, 1988: 36). Klasik dönemin öncü bestecilerinden Ludwig van Beethoven’ın viyolonsel repertuarının yapı taşı niteliğindeki eserlerinden piyano ve viyolonsel için yazdığı beş sonatından üçüncüsü olan no.3-op. 69 numaralı la majör piyano-viyolonsel sonatının allegro, ma non tanto başlıklı birinci bölümündeki müzikal yapı ve formların ele alınacağı bu çalışma klasik döneme ait öğeleri barındıran bu eser hakkında yapısal, teknik ve müzikal bilgi vermeyi amaçlamaktadır. Viyolonsel ve piyano oda müziği repertuarının en bilinen eserlerinden olan bu sonatların no. 1, op. 5 numaralı fa majör piyano-viyolonsel sonatı ve no. 2, op. 5 numaralı sol minör viyolonsel-piyano sonatı olan ilk ikisi ayrıca klasik müzik sanatındaki sonat türünün ilk örneklerinden olma özelliğine de sahiplerdir.

Ele alacağımız “no. 3, op. 69 numaralı la majör piyano-viyolonsel sonatı, Beethoven’ın besteciliğindeki kahramanlık dönemi (heroic period) olarak anılan 1802-1812 yılları arasında bestelediği eserleri arasındadır.” (Kardeş ve Mondadori, 1970: 19) Eser piyano ve viyolonsel tekniği, müzikalite yoğunluğu açısından eşit yoğunlukta ve zorlukta olup melodik yapısındaki lirik anlatım, doğal ve akıcı melodik geçişleri, klasik dönem müzik sanatı kurallarını eksiksiz barındırması, geniş oktav aralıklarına yayılmış zengin melodik yapısı, bölümlerdeki karakter çeşitliliği gibi öğelerin aktarımındaki ustalığı sayesinde günümüzde profesyonel seviyedeki viyolonsel eserleri arasında yer alırken klasik batı müziği konser programlarında da sıklıkla sergilenmektedir.

Bu çalışmada önce L. v. Beethoven’ın müzikle olan ilişkine değinilerek, klasik dönem stiline karakteristik üslubu ile oluşturduğu no. 3-op. 69 numaralı la majör piyano-viyolonsel sonatının viyolonsel tekniği açısından içerdiklerine değinilecek, ardından elde verilen veriler ile *allegro, ma non tanto* başlıklı eserin birinci bölümünün form analizi yapılarak, bölüm içerisindeki kadanların cümle bitişlerine olan etkileri incelenecektir. Buradaki amaç icracıların çalışma öncesi eser hakkında bilgi edinmeleri ve edinilen kılavuz niteliğindeki bilgiler sayesinde çalışma sürecinin daha verimli geçmesini sağlayarak teknik zorluklar yerine müzikal derinliğe odaklanmayı sağlayabilmeleridir.

1.Ludwig van Beethoven ve Müzik Stili

“Beethoven’ın doğum tarihine ait kesin bir kayıt yoktur. Büyük babası ve kapı komşusu Johann Baum’un eşinin sözlerine istinaden 16 Aralık 1770’te doğduğu düşünülmektedir.” (Thayer ve Edward, 1967: 53)

“Beethoven, dini prensiplere uygun yaşam tarzını benimsemiş bir ailenin üç çocuğundan biri olarak Bonn’da dünyaya gelmiştir.”(Solomon, 1977: 15) Babası Johann van Beethoven, annesi Helena Keverichs olan besteci ilk müzik eğitimini keman ve piyano çalan babasından almış, müzikle iç içe bir yaşam sürmüştür. Henüz sekiz yaşındayken sarayın orgcusu Gilles van den Eeden ile müzik teorisi ve org eğitimine başlamış bestecilik kariyerinin temellerini o günlerde atmaya başlamıştır. Küçük yaşlardan itibaren kendini gösteren müzik dehası sayesinde Beethoven büyük bestecilerin kendisine bilgi birikimlerini aktarmak isteyecekleri genç bir müzisyen olmuştur. Beethoven’ın müzik eğitimi geçmişine bakıldığında kendisindeki müzik dehası sebebiyle klasik dönemin ünlü bestecilerinden Joseph Haydn ile kompozisyon, yine dönemin ünlü besteci ve müzik teorisyeni olan Johann Georg Albrechtsberger ile kontrpuan, yine dönemin ünlü besteci ve eğitmeni olan Antonio Salieri ile de müzik alanında çalışmalarını sürdürdüğü görülmektedir.

Beethoven’daki müzik dehasını fark eden isimlerden birisi de Avusturyalı ünlü besteci William Amadeus Mozart’dır. Mozart Beethoven’ı mesleki anlamda desteklemiş, her fırsatta da bunu dile getirmiştir. Bin yedi yüz seksen yedi yılında Beethoven’ın besteci ile çalışmak üzere gittiği Viyana’da Beethoven’daki cevher için Mozart’ın söylemiş olduğu sözler şu şekildedir. “Bu gence dikkat edin, dünyada adından söz ettirecek!” (Thayer, Edward, 1967: 38) Ünlü besteci Mozart’ın Beethoven hakkında söylemiş olduğu bu sözler onun müzik sanatındaki yerinin ne denli derin olduğunun kanıtı niteliğindedir.

Yine Beethoven'ın dehasına atıfta bulunan bir kaynakta da bestecinin müziğindeki karakteristik duyumun nedenlerine değinen şu bilgilere rastlanmaktadır.

“Beethoven'ın müziği felsefik bir anlam da içerir, müziği kavramsal mantıkla sürekli bir ilişki içerisindedir. Beethoven ve felsefe arasındaki ilişki üzerinde durulacaksa, Beethoven besteleri dinleyiciye bir müzik felsefesi vermelidir, yani müziğin kavramsal mantıkla ilişkisini kesin olarak hissettirir. Beethoven'ın müziği dünyanın nasıl algılandığının felsefesini içerir. Bu nedenle, dünyanın kendisi ile değil nasıl algılandığıyla ilgilenir. Müziğinin duyusal bileşenleri basit bir müzik formunda yazılsa bile anlamsal açıdan bütüncül bir anlamda derin mana taşır.”(Adorno, 1998: 11)

Bu satılar da Beethoven'ın toplumsal konularla da yakından ilgilenerek eserlerini bu yaklaşımla bestelediğini ifade eder niteliktedir.

“Beethoven'ın müziğinin toplumsal doğruları temsil eden bir tarafı vardır. Ayrıca aynı dönemde yaşadığı filozof Georg Wilhelm Friedrich Hegel'in felsefesini de benimsemiş ve eserlerini bu felsefeye olan bakış açısıyla yaklaşmıştır. Beethoven'ın eserlerinde sosyal hayatın süreçlerini görmek mümkündür. Hepsi hayatın içindedir.” (Adorno, 1998: 13)

Beethoven'ın felsefeden sürekli beslendiği ve eserlerinin özünü felsefik düşünceden çıkardığını hep ifade etmiş ve bunun eserlerindeki özgün yapıyı sağladığını ifade etmiştir. Hegel'in insan bilincinin özgürleşmek için gerekli yollardan geçerek kendini gerçekleştirebildiği noktada kendine ait özgür bilinç edineceğini savunan Hegel'in felsefi duruşu ile özdeşleştirilen eserlerindeki müzikal yapı, Beethoven'ın özgürlüğe ne kadar düşkün olduğunun kanıtıdır. İnsan aklının fiziki oluşundan öte sezme ve karar verme sistemi üzerine vurgu yapan Hegel'in akıl ve gerçeklik üzerinde kurduğu diyalektiği benimseyen bestecinin benimsediği felsefi yapıdan Theodor W. Adorno'nun *Beethoven: The Philosophy of Music* kitabında çok ayrıntılı bahsedilmektedir. Burada Beethoven ve felsefe ilişkisinin ayrılmaz bir bütün olduğundan bahsedilmiş, bestecinin duruşuna da övgüsel yaklaşımlarda bulunulmuştur.

“Bir müzikolog olarak Beethoven'ın hayatını, başarılarını, eserlerini büyük bir keyifle inceledim. Beethoven yaşamını ve eserlerini her zaman felsefi bakış açısıyla şekillendirmiştir.” (Kindermann, 2003: 147)

“Beethoven'ın eserlerindeki müzik stiline farklı açılardan bakabilmenin yolu olarak önce bestecinin felsefi düşünce yapısını anlamak uygun olacaktır. Bu sayede temalardaki görkemli büyük pasajların, sade cümleler ile nasıl iç içe geçtiğini, dans karakterindeki bir temanın, cümle ortasında ani bir sus işareti ile melodinin taşındığı müzikal öğelerin bütününe ne anlatmak istediği daha iyi anlaşılacaktır.” (Kramer, 1995: 4)

Tüm bu yorumlar bestecinin klasik müzik sanatındaki yerini anlatır niteliktedir. Beethoven'ı başta karakter olarak özel kılan özellikleri hayata bakışı, toplumsal olaylara karşı tutumu, duruşudur. Bu özelliklerini aktardığı eserleri ise kromatik pasajların kullanımındaki ustalık, akor geçişlerindeki stilin zarafeti, birçok rengin aynı alanda özgünlüğünü koruyarak var olabilmesi gibi özellikler ile klasik dönemin simgesi konumunda günümüze kadar ulaşmıştır. Beethoven'ın eserlerindeki en belirgin özelliklerden birisi de uzun ve gösterişli pasajlarda yoğun hissedilen zafer duygusudur. Asil bir ifadenin yer aldığı temalarda kazanılmış bir başarı hissi, yüceleşen bir ruh algısı sezilir. Özellikle büyük orkestra için yazmış olduğu senfonilerinde görkemli pasajların varlığı görülebilir. Eserlere bakıldığında genellikle süre olarak uzun, tematik ve armonik çeşitliliğin yoğun olduğu kompozisyonlardır. Viyolonsel ve piyano için yazmış olduğu sonatlarına bakıldığında da bu fark net olarak anlaşılabilir. İlk sonatı olan no. 1, op. 5, fa majör tonundaki piyano-viyolonsel sonatı parlak, ışıltılı forte bir giriş temasıyla başlarken, no. 2, op. 5 numaralı sol minör piyano-viyolonsel sonatının giriş teması piyanoda karamsar bir tema başlayıp viyolonsel ve piyanonun soru-cevabı şeklinde tüm bölüm boyunca sürmektedir. Yine no. 3, op. 69 numaralı la majör sonatı görkemli pasajların sade duyumunda farklı renklerin bulunduğu bir eserdir. Bestelenme tarihi itibarıyla birbirine yakın üç yapıta bakıldığında üç farklı renk ve duygusal yoğunluk görülmektedir.

Şekil 1. Beethoven'ın 1804 Jabez Fox tarafından yapılan resmi (Thayer, 1921: 1)

Beethoven'ın müziğini belirleyen faktörlerden biri de Viyana'daki yaşantısıdır. Viyana kültürünün gelişmekte olduğu yıllara denk gelen hayatıyla besteci, yirmili yaşlarından vefatına kadar orada yaşayarak müziğini oranın kültürel dokusundaki öğelerle şekillendirmiştir. Bestecinin eserlerine etki eden bir diğer konu da 1789 yılında yaşanan Fransız Devrimi'nin halkın sosyal hayatında meydana getirdiği değişiklikler paralelinde Viyana'nın sanat yaşantısı, dolayısıyla Beethoven'ın hayatını da etkilemiştir. O dönem Bonn Üniversitesinde okuyan bestecinin bestelerindeki karakteristik dokunun bir sebebi de o dönem aldığı eğitimin kendinde bıraktığı izler olmuştur.

“Bu yıllarda (1789) Bonn Üniversitesi, bir çeşit yeni düşünceler odağı konumundaydı. Beethoven 14 Mayıs 1789'da üniversiteye öğrenci olarak girmiş ve Euloge Schneider'in Alman Edebiyatı derslerini izlemiştir. Schneider, demokratik devrimin ateşli bir taraftarıydı ve şiirleriyle Beethoven üzerinde izler bırakıyordu.” (Say, 1997: 316) Beethoven bu yıllarda Avrupa'nın klasik müzik sanatını kötü anlamda etkilemeye başlayan devrimin yıkıcı etkilerini silebilmek için bestelerinde melodik, teorik, armonik anlamda yenilikler aramış ve özellikle geniş orkestralar için eserler bestelemeye başlamıştır. Yine müzikal özgünlük arayışının sebeplerinden birisi de dönemin müziğinde olduğunu hissettiği aynılığın müzik sanatını ileriye taşıyamadığını düşünmesidir. Bu duruma bir çözüm bulmak adına armoni çalışmalarına ağırlık vermiş ve eserlerinde de yeni armonik yapılar deneyerek eserlerini hep daha ileriye taşımıştır. Bu çalışmaları sayesinde besteci sadece klasik dönemi değil romantik dönemin müziğini de etkilemiş romantik dönem müziği için de temel taşları dizmiştir. Klasik dönemin kapanışı ve Romantik dönemin başlangıcı konumunda olan Beethoven, klasik müzik sanatına bıraktığı operaları, büyük orkestra için senfonileri, konçertoları, oda müziği eserleriyle klasik dönemin üslubunu kendi adıyla keskin çizgilerle ayırmıştır. Beethoven ile ilgili iki dönem geçişindeki önemli tarihler şu şekilde sıralanabilir.

“1792-Beethoven'ın Viyana'ya yerleşmesi, 1795-Beethoven'ın halka açık ilk konseri, 1804-Beethoven'ın *Eroicası*, 1812-Napolyon'un Moskova Bozgunu, 1814-Viyana Kongresi, 1815-Metronom'un icadı ve kullanılması, 1823-Beethoven'ın 9. Senfonisi'nin ilk seslendirilişi, 1827-Beethoven'ın ölümü.” (Say, 1997: 314)

1.1.Ludwig van Beethoven'ın Hayatında 1800 ve Sonrası

Beethoven, 1796 yılında sağırılığının ilk belirtilerinin başlamasıyla kendini insanlardan soyutlamaya başlamış ve daha yalnız bir yaşamı tercih etmiştir. Bin sekiz yüz iki yılında sağırılık

sorunun geçmeyeceğini ve daha da artacağına kesinliği bilgisini aldıktan sonra daha da izole bir hayatı tercih eden besteci psikolojik olarak da zor dönemlerden geçmiştir.

“1800-1801 yıllarında geçirdiği sağırılık kulaklarının giderek sağırlaşmasına yol açmıştır. Beethoven, sanatı doğrudan doğruya ilgilendiren bu durum üzerine bunalım geçirmiş, huyu değişmiştir. Kendi canına kıymayı tasarlayarak vasiyetnamesini bile yazmıştır. Sağırlığının da etkisiyle içine kapanan bağdar, büyük bir şevkle yaratı üzerine yaratı yazmaya koyulmuş, 3. senfonisinden 8. senfonisine dek 6. senfoni, *Fidelio* operasını, *Egmont* için sahne müziğini, *Coriolan* uvertürünü, 4. ve 5. piyano konçertolarını, keman konçertosunu, Rasumovski dördüллерini, aralarında ay ışığı, pastoral, Waldstein, appassionata da bulunan 14 piyano sonatını yazmıştır.” (Oransay, 1977: 155)

“1806 yılının başlarıyla 1807'nin başları arasında eşsiz enstrüman eserlerini tamamlamıştır. Bunlar op. 58 numaralı dört piyano konçertosu, op. 59 numaralı *Razumovsky* adında üç tane yaylı dördü, op. 60 numaralı 4. Senfonisi, op. 61 numaralı keman konçertosu, WoO 80 numaralı orijinal tonunda piyano için bestelenmiş 32 varyasyon, op. 62 numaralı *Coriolan* Uvertürüdür.” (Ferraguto, 2019: 1)

Besteci, bestelerini yaparken artan sağırlığı sebebiyle duymak yerine daha çok hissetme yoluyla kendini farklı bir yöne evrilmeye çalışmıştır. O dönem bestelediği eserlerinin ağır bölümlerinde özellikle yaşadığı sağlık sorunlarının kendisine vermiş olduğu ruhsal sıkıntılar görülmektedir. “Sağırlığın getirdiği kaygılar, o dönemde bestelediği bazı yapıtlarına yansımıştır: Piyano için op. 10 numaralı sonatının largo bölümünde çektiği acı ifade edilmiştir.” (Say, 1997: 317) Yaşadığı sağırlığa rağmen bestelemeyi hiç bırakmayan besteci sağlık sorunlarının üzerine eklenen Fransız Devrimi'nin yıkıcı etkilerinden de sanatını korumaya çalışmış yeni eserler üretmeye hayatının son anına kadar devam etmiştir.

No. 3, Op. 69, la majör piyano ve viyolonsel sonatını da yine sağlık sorunları yaşadığı 1807-1808 yıllarına denk gelen kahramanlık dönemi olarak da adlandırılan bu dönemde bestelemiştir. Üçüncü piyano ve viyolonsel sonatı olan bu eser bestecinin diğer piyano ve viyolonsel sonatlarından farklı olarak temayı tam olarak soprano partisine vererek I. temayı viyolonselde başlatmıştır. Ayrıca bu eserde diğer piyano ve viyolonsel sonatlarına (op.5 numaralı re majör piyano ve viyolonsel sonatı, op.102 numaralı piyano ve viyolonsel sonatı) göre daha zengin armonik ve melodik dokular vardır. “Beethoven'ın hayatının orta dönemi ya da kahramanlık dönemi (heroic period) olarak adlandırılan dönemi, bestecinin yapıtlarında daha geniş aralıklar kullanma, tonal yapılar da gelişme, karşıtlık öğelerinin kullanımının ustalığı, kullandığı pasaj aralarındaki renk farklarının yoğunluğu ve dönemin müzik kurallarıyla lirik anlatımı harmanladığı bir dönemdir.” (Sullivan, 1960: 63)

Beethoven yaşadığı dönem ve sonrasında da diğer besteciler için besteciliğindeki özgünlük ile bir kılavuz, bir öğretmen ve ilham kaynağı olmuştur. Eserlerine bakıldığında oda müziği ve piyano sonatlarının diğer eserlerine göre daha fazla olduğu görülmektedir. Büyük orkestra için yazmış olduğu dokuz senfonisi bulunan besteci, keman, viyolonsel, piyano için çok sayıda eserler vermiş ve literatüre katkıda bulunmuştur. Giderek artan sağırlığıyla sağlığını iyice kaybeden besteci 26 Mart 1827 yılında hayata gözlerini yuman besteci müzik sanatındaki dehasıyla hala günümüz müziğini aydınlatmaktadır.

2. No. 3, Op. 69, La Majör Piyano ve Viyolonsel Sonatının Genel Yapısı ve *Allegro, Ma Non Tanto*- I. Bölüm

Her zaman gelişim içinde olan müzik sanatında 1700'lü yıllar itibariyle viyolonsel, gerek sesinin güzelliği, gerekse insanların farklı enstrümanlar çalmak istemeleri sebebiyle yaylı çalgı topluluklarında *basso continuo* (sürekli bas) partilerinin dışında da solo repertuarıyla ön plana çıkmaya başlamıştır. Sürekli bas, 1600 sonrasında Avrupalı bestecilerin soprano partisine eşlik etmesi için bas partisinde sürekliliği sağlamaya uygun enstrümanlar (tuşlu çalgı, yaylı çalgı ya da telli çalgılar) seçerek müzikal bütünlüğü sağlamanın bir yolu olarak yazıldığı enstrümana uzun sesler vererek armoniyi tamamlaması üzerine kullanılan yapıdır.

Başta İtalyan besteci Luigi Boccherini (1743-1805) olmak üzere besteciler geliştirmekte olan bu enstrümana daha çok solo müzikler ve oda müziği eserleri yazmaya başlamışlardır. Bu eserleri çalabilmek için gereksinim duyulan teknik yeterliliği sağlayabilmek için de teknik desteği sağlayacak etütler ile bu enstrümanın repertuarı daha da zenginleşmiştir. Yazılan etütlerde enstrüman için teknik ve müzikal yönden seviye artışı sağlayabilmek için yeni yöntem ve materyal arayışına girmişlerdir. Sonuçta tüm bu yenilikler icracı müzisyenlerin de viyolonsel olan yönelimini daha da artırmış viyolonsel bugünkü konumuna ulaşmasında da bir adım olmuştur.

Bu gelişmelere olumlu katkıda bulunan bestecilerin başında aynı zamanda viyolonsel sanatçısı da olan Jean-Louis Duport gelmektedir. Op. 69, la majör viyolonsel sonatından bahsederken Jean-Pierre and Jean-Louis Duport'dan da bahsetmek gerekir. O dönem Prusya Kralı II. Friedrich Wilhem'in müzik direktörlüğünü yapan J. P. Duport, 1796 yılında Beethoven'ın çıktığı konser turunda kralın saray müzisyenliğini yaparken Beethoven ile aynı turnede tanışmışlardır. F. Wilhem aynı zamanda iyi derecede flüt çalmaktadır ve sanata olan ilgisini hep canlı tutmuştur. Kralın sarayında birkaç kez konser veren Beethoven aynı zamanda saray orkestrasının baş viyolonselcisi olan Duport için op. 5 numaralı fa majör tonundaki birinci ve sol minör tonundaki ikinci sonatını bestelemiştir. Hatta bu nezaketinden dolayı Beethoven'a kral tarafından nişane verilmiştir. Beethoven ve Duport'un birlikte seslendirdikleri iki sonat iki müzisyenin aynı zamanda iyi bir duo (ikili) olmasına da olanak tanımıştır. Bu sayede bestecinin piyano-viyolonsel sonatlarının da devamı gelmiştir. L. v. Beethoven'ın 1808 yılında tamamladığı op. 69 numaralı la majör sonatının ilk sergilenişi 5 Mart 1809'da viyolonsel sanatçısı Nikolaus Kraft ve piyanist Dorothea von Ertmann tarafından gerçekleştirilmiştir. Eser Beethoven'ın yakın arkadaşı olan viyolonsel sanatçısı Baron Ignaz von Gleichenstein'a ithaf edilmiştir.

Beethoven'ın kahramanlık dönemi olarak bilinen döneme denk gelen op. 69, no. 3, *Allegro, ma non tanto* başlıklı la majör piyano ve viyolonsel sonatı (orijinalde klavye ya da pianoforte ve viyolonsel için bestelenmiştir) bestecinin yaşadığı sağırlığa rağmen müziğe bağlılığını anlatan majör tonun umut verici ifade gücünü kullandığı eserdir. Bu sonatta piyanodaki müzikal yoğunluk viyolonsel partisinin altında kalmamaktadır. İki enstrümanın da partisi teknik ve müzikal açıdan özgün fikirlerle doludur. Eser bestelendiği dönemde Fransız devrimi sonrası sanattaki olumsuz izleri silebilmek için amaç edinilen müziğe tekdüzelikten kurtarıp ileriye taşıma fikrine uygun şekilde daha uzun müzikal cümleler kurma, cümlelerdeki ifade derinliğini arttırma, anlam arayışına felsefik açıdan bakma gibi yenilikler getirme arzusunun barındırmaktadır. Bu eser klasik dönemin kurallarına tam tamına bağlı, armonik olarak standart form özelliklerinde bestelenmiştir. Dört bölümden oluşan sonat *Allegro, ma non tanto* başlıklı birinci, *allegro molto* başlıklı ¾'lük ölçüleme üzerine kurulmuş ikinci bölümden, *adagio cantabile* başlıklı 2/4'lük ölçüleme üzerine kurulmuş üçüncü bölümden ve *allegro vivace* başlıklı *sebare* vuruştaki 4/4'lük son bölümden oluşmaktadır. Bu eser için icra kısmında dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biri tempoyu korumaktır. *Ad libitum* işaretinin dışında kalan alanlarda tempoya uymak bölümün yapısını yansıtmak için elzemdir. Klasik dönemde tempo vazgeçilmez kurallardan olduğundan özellikle tempoya uyum sağlamak çok önemlidir. Üç anahtar değişimi olan eserde fa anahtarı, dördüncü çizgi do anahtarı ve sol anahtarları kullanılmıştır.

Allegro, ma non tanto başlıklı birinci bölüm *sonat allegrosunda* bestelenmiş olup sonatın ana temasının duyurulduğu bölümdür. Bu sonatın ilk bölümü Beethoven'ın diğer viyolonsel sonatlarından farklı olarak viyolenselde gelen yalın ve uzun notaların oluşturduğu solo ile başlamaktadır. Bu bölüm detaylı olarak cümle bitişlerini inceleyeceğimiz bölümdür. *Scherzo: Allegro molto* başlıklı eserin ikinci bölümü birinci bölüm tamamen zıt ton ve karakterde piyanoda duyurulan aynı temanın viyolenselde devamıyla, ardından bölüm içindeki trio kısmıyla devam etmektedir. *Rondo* formunda bestelenmiş bu bölüm A-B-A-B-A yapısında olup ve ardından gelen koda bölmesinden oluşmaktadır. İkinci bölümde göze çarpan en önemli nokta viyolonsel ve piyanodaki melodik dokunun iç içe geçmiş senkoplu cümle yapısıdır. Piyanonun üçüncü vuruşlarına denk gelen viyolonsel ilk vuruşları eserin genelindeki bitiş ve başlangıç hissiyatlarına farklı bir duruş katarak melodinin sürekli akan bir yapıya bürünmesini sağlamıştır.

2 (76) **SCHERZO.**
Allegro molto.

Şekil 2. Scherzo: Allegro molto-ikinci bölüm (Breitkopf & Härtel)

İraccılar için üzerinde düşünülmesi gereken kısımlar viyolonselde gelen bağlı ikinci notaların eşit güçte mi, bir yankı gibi mi, daha uzun ya da daha mı kısa çalınması gerektir.

Adagio cantabile- *Allegro vivace* başlıklı eserin üçüncü bölümde ise piyanonun sekizlik notalarının eşlik ettiği viyolonseldeki solo partisini görürüz. Mi majör tonunun dominantında başlayan üçüncü bölüm ise yapısı itibariyle *introduction* ve sonat *allegrosu* formuna sahiptir. Bu bölüm için dikkat edilmesi gereken nokta bölüm temposunun yavaş algılanmaması gerekliliğidir.

Şekil 3. Adagio Cantabile -üçüncü bölümün başı(Breitkopf & Härtel)

Her bir dörtlük için bir vuruş düşünmek faydalı olacaktır. Bölümdeki her bir sekizlik nota için bir vuruş düşünmek bölümün temposunun yavaşlamasına sebep olacaktır. Farklı bir bölüm halinde ayrılmayan eserin devamında *Allegro vivace* ifadesine temanın akıcılığını sağlamak için daima sebare düşünmek ve şarkı söyler gibi bir ifade ile *dolce* tavırda düşünmek uygun olacaktır. Temalar akılda kalıcı ve ışıldar tarzdadır. Bölüm bitiş kodanın enerjik temasıyla son bulmaktadır.

Şekil 4. *Allegro vivace* -üçüncü bölümün devamı(Breitkopf & Härtel)

Sonata'nın tüm bölümlerine bakıldığında her bir bölümün farklı bir atmosferde ve psikolojik çağrışımında olduğu düşünülebilir. Bunun da yine bestecinin hayatındaki yeni dönemin ve koşulların bir yansıması niteliğinde olduğu düşünülebilir. *Sebare* (c bare) düzende yazılmış bölüm *dolce* (tatlı) deyişle hızlı ama *allegro* kadar değil gibi bir anlama gelen tempo ibaresindedir. İçerisinde döneçler (röpriz) de barındıran bölümde *ad libitum* (isteğe bağlı), *diminuendo* (sesin git gide azalması), *crescendo* (sesin giderek yükselmesi), *arco* (arşe ile çalmak), *sempre* (daima), *espressivo* (ifadeli, manalı), *pizzicato* (yaylı enstrümanlarda teli parmakla çekerek çalmak), *p* (hafif bir sesle), *pp* (çok hafif bir sesle), *f* (güçlü bir ses ile), *ff* (forteden daha da güçlü bir sesle), *sf* (nota ya da akor üzerinde aniden aksan uygulanan aksan), *fp* (üzerine geldiği notanın önce kuvvetli, sonra hafif bir sesle çalınması), *tr* (trill, üzerine geldiği notanın çok küçük ritimlerle vuruş boyunca tekrarlanması) gibi müzik terimleri vardır. Besteci bölüm için bu yönlendirmelere uygun bir çalım istemektedir.

Artikülasyon: Artikülasyon yaylı enstrümanlarda her nota için gerekli olan notaların net duyulmasını sağlayan tuşeye basış şekliyle seste net bir duyumun sağlanmasıdır. Ses için olan anlamıyla heceleme gibi bir anlama sahiptir. Özellikle tiyatro sanatında ağızdan çıkarılan seslerin oluşturduğu kelimelerin, cümlelerin hecelenerek, temiz, berrak, anlaşılır ve doğru vurguları dinleyiciye hissettirebilecek şekilde söylenmesidir.

Bu eserde artikülasyon dönemin karakter havasını yansıtmaması açısından, eser içindeki vurgulu notaları dinleyiciye aktarırken parmak vurgusuyla aktarmak için, ayrıca do telinde gelen pasajların netliği için oldukça önemlidir.

Entonasyon: Entonasyon temizliği tüm yaylı enstrümanlar için ödün verilemeyecek temel kuraldır. Her ses temiz duyulmalıdır. Özellikle klasik dönem eserlerindeki temponun keskinliği ve cümlelemelerin yalınlığı ile entonasyonun önemi daha da ortaya çıkmaktadır. Aynı sebeplerle bu eser için de entonasyonun önemi klasik dönem bestelerindeki yalın armoniler, cümle bitişleri ve pasaj geçişlerinin *glissando* olmadan tasarlanmış olmasıdır. Eserin girişindeki viyolonsel ile verilen solo temanın entonasyonu kusursuz bir yapıda olmalıdır. Tam beşli aralık ses geçişinin net, ardından gelen fa diyez ve do diyez temiz duyumuyla başlaması gereken eserin genelinde işlenen birinci temanın önemini vurgulayacaktır. Bunun dışında tüm sesler kusursuz entonasyonda olmalıdır. Bunun için müzikalite çalışmasının yanında düzenli entonasyon çalışması yapmanın esere katkısı olacaktır.

Vibrato: Vibrato kullanımı eserin ilk cümlesinde viyolonseldeki solo ile başlayan melodide eserin karakterini belli etmektedir. Sıkı, gevşek, yavaş ya da dalgalanan bir vibrato her dönem ya da stil için belirlenmesi gereken bir husustur. Bu eserde de bölümün karakteri ve temposu ilk cümlede duyurulan vibratonun hızı ile belirlenir. Bu eser için daha çok yavaş ya da yavaş yakın vibrato kullanımı uygun olacaktır. Hızlı vibrato kullanımı eserin karakterini bozarak romantik dönem eseri gibi duyulmasına sebep olabilir. Bu bilgilerle beraber eserde gereken pasajlarda sık ya da yavaş vibrato tercih edilebilir. Ayrıca her nota için vibrato yine uygun olmayacaktır. Durağan ve müziğin dinginleştiği temalara göre vibrato şeklini belirlemek uygun olacaktır. Sonuç olarak vibrato kullanımı da entonasyon gibi üzerinde ciddiyetle durulması gereken eserin karakterini belirleyen önemli noktalardandır.

Tempo: *Allegro, ma non tanto* kelime anlamı itibariyle şu şekildedir. *Tanto* pek fazla değil, yani *allegro* kadar canlı, enerjik değildir gibi bir anlamdadır. Bu eser için tempo çok hassas bir dengeyi belirtmektedir. Viyolonseldeki solo ile başlayan ilk cümlede eğer tempo yavaş olursa eserdeki cümle bütünlükleri tamamen dağılacaktır. Eğer tempo çok hızlı olursa bu sefer de Beethoven'ın eserlerinde özellikle görülen haşmetli, cesur ve asil hava ortaya çıkmayacaktır. Tutarlı bir tempo için de cümlelemeleri önceden hassasiyetle yaparak ifadeyi dinleyiciye doğru aktarmak gerekmektedir. Tempodaki tutarlılık aynı zamanda piyanistin de doğru tempoyu alarak eserin devamını öyle devam ettirmesine olanak sağlayacaktır. Bu bölüm için ilk üç ikişer vuruşluk notalardaki tempo çok belirleyicidir. Bir diğer husus piyanodaki temayı bastırmadan soru-cevap kompozisyonunu korumak olacaktır. Bu bölümde piyanodaki eşlik notalarına uymak doğru tempoyu bulmak için oldukça yardımcıdır.

Cümleme: Cümlelemeleri doğru yapmak için soprano partisinin altında uzayan pedal sesleri belirlemek önemlidir. Bu bölüm için notalara odaklanmak yerine genel hattı doğru çıkararak kol ve yay tekniğini oturtup hareket noktalarına iyice karar vermek akıcılığa katkıda bulunacaktır. Hareket noktaları ezberlendiği takdirde cümle bütünlüğüne odaklanmak daha kolay olacaktır. Melodik yapıyı yalın duyurmak için yalın bir düşünce tarzıyla düşünmek gerekmektedir. Cümlelerin üzerindeki bağlar kişiden kişiye göre değiştirilebilmektedir. Dört ya da beş ölçü gibi uzun başlı notaların olduğu yaylar anlam bütünlüğünü bozmadan farklı yaylara bölüştürüldüğünde daha akıcı hale gelebilir. Bu ise kişisel bir tercih olup kişiden kişiye farklılık gösterebilir.

Tablo 1: *Sonat allegrosu* formu şeması

Introduction	: Exposition : A	Development B	Recapitulation A'	Coda
Giriş	Sergi	Gelişme	Yeniden Sergi-serim	Koda
İsteğe bağlı	I.tema-köprü (Tonikte) II.tema- (Zıt tonda) kapanış teması	Yeni ya da tüm temalardan motifler	I.tema-köprü/ara bölme (Tonik) II.tema (Tonik) Kapanış teması	İsteğe bağlı (Tonik)

Sonat allegrosu formu genellikle sonatların ilk bölümlerine uygulanır. *Introduction* kısımları isteğe bağlı olarak eklenebilmektedir. *Exposition* bölümleri kendi içinde röpriz yaparlar ve eserin ana teması burada duyurulur. Kendi içinde farklı temalara ve cümlelere, o cümleler de alt cümlelerine ayrılabilir. *Development* bölümünde eserde daha önce hiç görülmemiş bir tema ya da *exposition* bölümündeki bir tema işlenebilmektedir. Ya da *recapitulation* bölümünden bir tema da önden duyurulabilmektedir. Bu bölümde besteci tamamen özgür hareket edebilir. Müzikal çatışmaların, tematik gelişmelerin, motif hareketliğinin, sık sık gelen modülasyonlarla eserin gelişip doruk noktasına ulaştığı bölümdür. *Recapitulation, exposition*da gelen bölmenin tekrarı prensibine dayanır. Burada tema önceki müzik fikirlerinin bir harmanı durumundadır. Koda eserin kapanışının yapıldığı bölümdür. Koda'da daha önce görülen müzik fikirlerinden unsurlar görülebilir uzun ya da kısa olabilir. Eserin sonlandığı bölümdür.

2.1. *Allegro, Ma Non Tanto*-I. Bölüm Form Analizi

Tablo 2. *Allegro Ma Non Tanto*-I. Bölüm Form Analizi

Sonat Allegrosu formu			
Serim	Gelişme	Yeniden-serim	Koda
I.tema 1.cümle:1-6 2.cümle:6-12 3.cümle:13-17 4.cümle:18-24 5.cümle:25-28 6.cümle:29-37 II. tema 1.cümle:38-45 2.cümle:46-50 3.cümle:51-58 4.cümle:59-64 III. tema 1.cümle:65-70 2.cümle 71-79 3.cümle 89- 92	93: la majör 93: fa diyez minör 113: mi minör 120: sol majör 122: si minör 123: fa diyez minör 125: do diyez minör 140: fa diyez minör 144: re majör 148: la majör	I.tema 1.cümle:152-157 2.cümle:158-163 3.cümle:164- 168 II. tema 1.cümle:175-182 2.cümle:183-187 3.cümle:188-195 4.cümle:196-201 III. tema 1.cümle:202-207 2.cümle:208-215 3.cümle:216-232 4.cümle:233	1.cümle:232-238 2.cümle:240-251 3.cümle:253_257 4.cümle:259-279 5.cümle:280- Sonlanış

Klasik *sonat allegrosu* formunda, klasik dönem müziğinin özelliklerini taşıyan *Allegro, ma non tanto* başlıklı birinci bölüm klasik *sonat allegrosu* formuna sahip sergi/serim, gelişme, yeniden sergi/serim, koda ve röprizlerin oluşturduğu periyotlardan oluşmaktadır.

Klasik çağ sonat formunun tarihçesinden kısaca bahsetmek gerekirse,

“Tek temalı sonattan çift temalı sonata geçiş birdenbire olmamıştır. Bach, D. Scarlatti, Pergolesi, Leclair’in bazı eserlerinde iki fikrin işlendiği görünür. Şüphesiz C. Ph. Emanuel Bach’ın bu yoldaki çabaları az değildir. Mannheim beste okulundan Stamitz, Richter ve Em. Bach 18. yy.’ın ortalarına doğru, eski İtalyan sonatı ile Viyana Klasikleri sonatı arasında bir geçiş sağlayarak, iki zıt tema üzerinde kuruldu ki, klasik çağ’da bu şekil en yüksek gelişmesine vardı ve esasta aynı kalarak geçerliliğini günümüze kadar devam ettirdi. Sonat formu (*sonat allegrosu*) sonatın birinci bölümünün formudur (pek ender olarak şarkı formunda olabilir). Yalnız sonatın değil, düo, trio, kuartet gibi oda müziği ile konçerto ve senfonilerin birinci bölümleri ve uvertürlerin bazıları da bu formda yazılır.

Klasik çağ sonat formu üç bölmeden oluşur.

1. Sergi (serim, *exposition*) bölmesinde, bu bölüme temel olan fikirler tanıtılır.

2. Gelişme (işleme, gelişim, *development*) bölümü, ilk bölümde duyulmuş olan fikirlerin işlendiği ve geliştirildiği yerdir.

3. Serginin yinelenmesi (yeniden serim, serginin dönüşü, *re-exposition*) bölümünde, birinci bölümdeki fikirler esas ton egemenliğinde getirilirler. Bir son söz (*codetta* ya da *coda*) ile birinci bölüm sona erer.” (Cangal, 2018: 150)

Sergi/Serim (*Exposition*): Birinci bölümün sergisi üç ana temaya ayrılmıştır. Buradaki temalar bölüm içinde daha sonra farklı ritmik, melodik unsurlarla birleştirilerek *re-exposition* bölümünde tekrar karşımıza çıkmaktadır. Bölüm, yer yer ritmik, yer yer melodide çeşitliliğe uğrayacak fakat ana fikir yapısını koruyacaktır. Sergi viyolonsel için tek başına duyurduğu la majör tondaki soloyla başlamaktadır. Bu cümledeki solo eserin genelinde işlenecek ana fikri oluşturmaktadır. Yedinci ölçüde gelen b teması karşıt fikirle piyano ve viyolonselde eşitlenerek kısa çıkıcı ve inici dizinin olduğu köprü ile ana temanın tekrarına bağlanmaktadır. Tema ikinci tekrarında dominantta (mi majörde) gelmektedir. Viyolonseldeki çıkıcı gamlarla başlayan II. tema aynı hareketi piyanoya devrederek bu sefer viyolonselde eşliğin devam etmesi fikriyle III. temaya bağlanır. III. temada piyanonun 16'lık notalardan oluşan eşliği üzerine viyolonsel için *sforzando* vurgudaki melodisi ile sergi bölümü bölüm sonundaki röpriz işareti ile tekrarına dönüş yapmaktadır.

Şekil 5. *Allegro ma non tanto*- birinci bölüm (Breitkopf & Härtel)

Gelişme (*Development*): Sergi bölmelerinin ardından gelen gelişme bölmeleri *sonat allegrosu* formundaki bölümlerde sıklıkla anahtar değişimlerinin olduğu, sergideki fikirlere tamamen zıt yeni fikirlerin geliştirildiği, daha önce görünen motiflerin parçalanarak yeniden kurgulandığı ve bir sonraki bölüm olan yeniden-sergiye tema geçişinin de hazırlandığı bir bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Anahtar değişimlerinin sık olma sebebi bu bölümde bestecinin yaratıcılığının olanak verdiği ölçüde cümlelerin çeşitlenmesi ve eserde ilk kez duyulan cümlelerin görünmesidir.

Bu bölme fa, do ve sol anahtarlarının kullanıldığı bir ara bölümdür. La majörde başlayan bölüm fa diyez minör, mi minör, sol majör, si minör, fa diyez minör, do diyez minör, fa diyez minör, re majör armonik diziliminde olup en sonda tonik üzerinde kalış yaparak yeniden-sergi bölümüne bağlanmaktadır.

Yeniden-sergi/Serim (*Recapitulation*): Yeniden-sergi bölmeleri sonatlarda başta gelen sergi bölümü ve ardından gelen gelişme bölümünün bir özeti durumundadır. Ana tonda başlayıp serim bölümündeki aynı modeli takip eden bölüm serimdeki aynı tema ile 152. ölçüde viyolonsel için solosu ve piyanodaki üçleme eşlik öğeleriyle başlamaktadır. Yeniden-sergi/serim bölümlerinde majör ton ana ton ya da adaş tonunda kalış gösterebilmektedir. Bu sonatta da yeniden-sergide ana ton olan la majörde başlangıç ardından la minöre gidış ve ardından tekrar tonik sese dönüş görülmektedir. Sergi sonlanırken koda bölümünde başlayacak re majör temanın da hazırlıkları yeniden-serginin son ölçüsünde görülmektedir. Bu bölümdeki temel amaç temanın sonat kapanışına hazırlanmasıdır.

Koda (*Coda*): Eserin koda bölümü eserin başında viyolonselde gelen solonun piyano ve viyolonseldeki birlikteliğiyle 231. ölçüde re majör tonunda görünür. Re majörde devam devam cümle armonik işlemlerle 252. ölçüde tonik sese geri dönüş yaparak aynı temayı ana tonda tekrar

piyano ve viyolonsel *unison* (aynı melodiyi farklı enstrümanların aynı anda çalması) çalımıyla duyurur. Bitişe kadar piyanonun 16'lık eşlik notaları üzerine devam eden eşlik sesleriyle la majör, mi majör, la majör geçişinde devam eden temalar Beethoven'ın görkemli eser bitiş vurgusuyla tonik üzerinde sonlanır.

2. 2. *Allegro Ma Non Tanto*-I. Bölümde Görülen Kadanslar

Bir müzik yapıtı içerisinde farklı fikirlerin oluşturduğu en küçük fikir bütünlüğü olan motifler müzik cümlelerini oluştururlar. "Cümle bütün müziksel biçimlerin temel yapısıdır. Genellikle dört ölçüden oluşmuş bir yapıya bağlıdır. Tempo ağırsa ya da ölçü uzunsa bu dört ölçü ikiye inebilir, ya da çok hızlı ise sekiz ölçüye çıkabilir." (Usmanbaş, 1974: 3) Birbirine bağlanmış cümleler de periyotları oluştururlar. Periyot, dönem olarak da adlandırılabilir. Periyotlar da kendi içinde ön ve son cümlelerin toplamından oluşurlar. Cümle, periyot ya da müzikal fikirleri sonlandırmak için kullanılan anlamlı sesler bütünlüğü de akordlardır. "Herhangi bir ses üzerine üçlüler çıkılarak kurulan ve en az üç sestem oluşan ses kümelerine akor (it. *accordo*; fr. *accord*; ing. *chord*; alm. *akkord*, bazı türkçe kitaplarda uygu veya düzen) denir." (Cangal, 2019: 69)

Birbiriyle uyumlu seslerin oluşturduğu akordların belli kurallar çerçevesinde müzikal fikirleri sonlandırmak için oluşturdukları duraklama noktalarına kadans denilmektedir. Kadans terimi türkçe karşılığı itibariyle kalış anlamına gelen, sonuna geldiği müzik fikrini tamamlayan müzikal duruş ya da duraksama noktası olarak karşımıza çıkan dikey armonilerdir. Kadanslar kullandıkları yerdeki ifade çeşitliliğine göre çeşitlendirilirler. Örneğin yarım kadanslar cümleye bir virgül koyar gibi bir cümleyi havada kalış etkisiyle diğer bir cümleye bağlarken, tam kadanslar cümlede tam bir bitiş etkisi yaratarak sonuna eklendikleri cümleyi bitirir ve sonlandırdıkları cümleyi yeni cümle başlangıcına taşırlar. Tam kadanslar tonik üzerinde biter ve cümleye tam bir bitmişlik hissi verir. Tam kadanslar aralarında mükemmel kadans, plagal kadans ve otantik kadans olarak üçe ayrılarak majör ve minör tonalitede I-IV-V-I kalışı ile biterler. Otantik (avantik) kadanslar tonik-dominant-tonik (I-V-I) akor geçişlerinden oluşan kadans tipidir. İlk akorda yeden sesinde, ikinci akorda tonik akor üzerinde kalırlar. V-I bağlantısından oluşan otantik kadanslar da kendi içinde tam otantik kadanslar ve yarı otantik kadanslar olmak üzere iki ayrılırlar. Tam otantik kadans, tam bir bitiş etkisi veren kadans tipidir. Eserlerde bitiş etkisi yaratmak için sıklıkla kullanılırlar. Eser içerisinde aranması gereken iki husus V ve I derece akordlarının kök durumunda olmaları gerekliliğidir. Ve ikinci akor olan I derece akorunun en üst sesinde de akorun temel sesinin bulunması zorunluluğudur. Tam otantik kadansları bulurken bu iki kurala dikkat etmek gerekmektedir. Yarı otantik kadanslarda aranması gereken kural V ve I akordlarının bir ya da ikisinin de çevrim halinde olması durumunda, I. derece akorunun en üst partisinde bulunan 3'lü ya da 5'lisinin olması gerekliliğidir. Otantik kadanslar V-I akordlarının bağlantısı itibariyle plagal kadans ile kıyaslandığında cümleye daha keskin bir bitiş etkisi vermektedir.

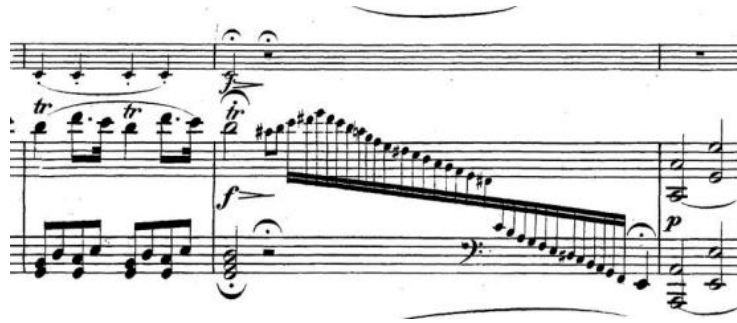
"Plagal kadanslar, tonik-subdominant-tonik (I-IV-I) bağlantısıyla oluşan kadanslardır. Bu kadans çeşidinde dikkat edilmesi gereken husus akor bağlantısında varsa ortak sesi sabit tutma gerekliliğidir. K4/6 akoru 5. dereceden kurulan, üst üste dörtlü ve altılı aralıklardan oluşan bir akordur. Bu akor müzik cümlelerin sonlarında Dominant akorundan önce kullanılır. Periyod formunda K4/6 akoru dördüncü ve yedinci ölçülerde yer alır ve ölçünün kuvvetli zamanında gelir." (Mus261 Armoni 1, Ankara Üniversitesi açık ders notları: 14) Plagal kadanslar ayrıca dini müziklerde, ilahi temalarda, kilise müziklerinde sıklıkla kullanılan kadans tipidir.

Mükemmel kadanslar ise dominant-tonik (V-I) bağlantısından oluşurlar. Temel prensip diğer kadans tiplerinde de olduğu gibi varsa ortak ses korunması gerekliliğidir.

Yarım kadanslar dominant (V) üzerinde cümleye adı gibi yarım bırakılmış bir his verirler. İlerleyen cümleleri devam ettirmek için kullanılan, ilerleyici kadanslardır. Birden fazla cümlelerin yer aldığı müzik temalarında sıklıkla kullanılırlar. Cümle sonlarında kullanılmazlar.

Tonik-dominant (I-V), tonik üstü-dominant (II-V), subdominant-dominant (IV-V) şekillerinde kurulabilirler. Minör tondaki subdominant-dominant (IV-V) kalışına da frigen yarım kadans adı verilmektedir.

Allegro, ma non tanto başlıklı birinci bölümde görülen tam ve yarım kalışlar da bu kurala uygun olarak cümle ortasında bir virgül, cümle sonlarında ise bitiş etkisi ile müzikal ifadeyi güçlendirmektedirler.

Şekil 6. 12. ölçüdeki yarım kalış örneği (Breitkopf & Härtel)

12. ölçüde V. derece üzerindeki yarım kalış örneği eklendiği cümleye bir virgül ifadesi eklemiş, ardından gelen figüratif hareket ile bir 13. ölçüde bölümün ana teması tekrar başlamıştır. Eserin başında viyolonselde gelen ana tema, bu sefer piyano görünmektedir. Tam bir kalış etkisi vermeyen bu bitiş havada kalış hissiyatıyla 13. ölçüde baştaki temanın piyanodaki tekrarına bağlanmaktadır.

Şekil 7. 24. ölçüdeki yarım kalış örneği (Breitkopf & Härtel)

Yine 24. ölçüde V. derece üzerindeki yarım kalış da aynı etkiye sahiptir. Yarım kalış ardından gelen figüratif hareket ile 25. ölçüdeki tam bir bitiş hissiyatı olmadan mi minör tonundaki köprüye bağlanan cümle yarım kalış sayesinde ilerleyici biçimde yeni temaya bağlanmıştır.

Şekil 8. Kırk dördüncü ve 45. ölçüdeki tam kalış örneği (Breitkopf & Härtel)

44. ve 45. ölçülerde de dominant-tonik (V-I) bağlantısının tam bitiş hissiyatıyla cümlesinin sonlandığı görülmektedir. Tam kalış (kadans) etkisi yarım kalışlardan farklı olarak o temayı bitirir ve cümlede nokta etkisi yaratmaktadır.

Şekil 9. Elli sekizinci ölçüdeki tam kalış örneği (Breitkopf & Härtel)

58. ölçüde de yine bir tam kalış örneği görülmektedir. Tam ve yarım kalışların bu şekilde cümlelerde bir durak noktası yaratmak ya da cümleleri noktalandırmak için kullanılırlar. Eserin her yerinde bu şekilde kadans tiplerinin etkileri görülmektedir.

Şekil 10. I. bölümün sonundaki tam kalış örneği (Breitkopf & Härtel)

Burada da yine tam kalış etkisinde bölümün sonlanışı görülmektedir. Tam kadansın da kendi içinde ayrıldığı bilgisine göre burada da otantik kadans bitışı görülmektedir. Bölüm sonunda tam bir bitiş etkisi yaratan otantik kadans ile bölüm hem viyolonsel hem de piyanoda akorun temel sesleriyle bitmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Klasik dönem denilince akla ilk gelen bestecilerden olan L. v. Beethoven'ın no.3-op. 69, la majör piyano ve viyolonsel sonatının genel yapısıyla allegro, ma non tanto başlıklı birinci bölümün form analizi, teknik analizi ile bölümündeki kadansların cümle bitişlerine verdiği ifade gücünün incelendiği çalışmada, bir müzik cümlesinin ifade etmeye çalıştığı fikrin ve bitiş şeklinin dinleyicide bıraktığı fikir üzerinde durulmuştur. Eserin bölüm yapılarına değinilerek, birinci bölüm detaylı olarak incelenmiştir. Cümle aralarındaki yarım kadansların ve cümle sonlarına gelen tam kadanslardan farklarının ne olduğuna değinilmiş sonuçta da hissettirilmek istenen duygu ya da düşünceye göre kadans tipi belirlendiği kanısına varılmıştır.

Beethoven'ın müzik dehasıyla klasik dönem kurallarını yaşatan eser teknik, müzikal ve armonik yapısıyla viyolonsel repertuarının baş yapıt eserlerinden olup konservatuvar seviyesinde zorunlu müfredatlar içerisinde yer almakta ve klasik müzik konser repertuarlarında da sıklıkla bulunmaktadır. Teknik, armonik ve müzikal açıdan oldukça zengin olan I. bölüm incelendiğinde temaların piyano ve viyolonsele eşit dağılımda olduğu görülmüştür. Çalışma eseri merak edenlere kılavuz niteliğinde yönlendirici bilgilerden oluşturulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Adorno, T. W. (1998). *Beethoven, The Philosophy of Music*. USA: Polity Press.

- Cangal, N., (2018). *Müzik Formları*. Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Cangal, N., (2019). *Armoni*. Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Ferraguto, M. (2019). *Beethoven 1806*. USA: Oxford University Press.
- Kardeş, D. ve Mondadori, A., (1970). *Çağlar Boyunca Büyük Adamlar, Beethoven*. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.
- Kramer, L. (1995). *19th Century Music*. USA: University of California Press.
- Kindermann, W., (2003). *Beethoven, Indiana Theory Vol. 24*. New York: Oxford University Press.
- Oransay, G. (1977). *Bağdarlar Geçidi*. İzmir: Küğ Yayınları.
- Say, A. (1997)., *Müzik Tarihi*. 3. Baskı. Ankara: Başkent Yayınevi.
- Sullivan, J.W.N., (1960). *Beethoven, His Spiritual Development*. New York: Random House.
- Solomon, M., (1977). *Beethoven*. New York: Schirmer Trade Books.
- Solomon, M. (1988). *Beethoven Essays*. London: Harvard University Press.
- Thayer, W. A., (1921). *The life of Ludwig van Beethoven, Volume 2*. Cambridge Library Collection. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Thayer, A. W. ve Edward, H., (1967). *Thayer's Life of Beethoven*. New Jersey: Princeton University Press.
- Usmanbaş, İ. (1974). *Müzikte Biçimler*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- “Mus261 Armoni 1- Ankara Üniversitesi Açık Ders Notları” (2022)
<https://acikders.ankara.edu.tr>, 01.04.2022
- No.3-Op. 69, La Majör Piyano ve Viyolonsel Sonatının *Allegro, ma non tanto* başlıklı I. Bölümünde yer alan nota görselleri, Breitkopf und Härtel, Leipzig, <https://imslp.org/wiki/Special:ImagefromIndex/31576/ge34>, 01. 03. 2022.

EXTENDED ABSTRACT

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

THE EFFECT OF FIRST MOVEMENT CADENCES TO SENTENCE ENDINGS AT L.V BEETHOVEN'S SONATA FOR CELLO AND PIANO NO.3-OP. 69 IN A MAJOR

One of the leading composers of the classical period, Ludwig van Beethoven, with his creative identity and harmonic, theoretical and melodic contributions to classical music, influenced not only the music of his time, but also the music of the following periods. After the Baroque period, Beethoven, with his musical genius and his unique musical style, also illuminated the romantic period and became a source of inspiration for the composers of this period. Continuing the name of the Viennese School, one of the important music schools of the period, the composer is undoubtedly one of the most important composers of classical music. In this article, the course of Beethoven's life since his birth is briefly mentioned, and how he developed his musical style despite the deafness he experienced is explained.

Although the exact date of Beethoven's birth is not known, it is thought that he was born on December 16, 1770, as the child of Johann van Beethoven and Helena Keverichs, according to his father and neighbor's wife. Beethoven, adopting Vienna's understanding of art, tried to go there at every opportunity and spent the rest of his life there after the age of 22. Beethoven, one of the musicians who left a mark on history with his outlook and stance on life, influenced European art not only with his musician identity but also with his reactions to political events. The artists living in Europe, who's affected by the French Revolution in 1789, began to elaborate more on the issues of life in their works and to display their stances with a critical attitude. Beethoven, who thought that the French Revolution was good for the public at the beginning, but had restrictive aspects over time, focused on his works with the thought that music came to a standstill in Europe. He also made it a mission to lead the composers of his time and after him.

Beethoven was a composer who internalized social pains. The grand chord transitions in his works, the profound themes created by the sentences in forte, the long works he wrote for the orchestra are proof of this condition. Looking at the finishing dates of his symphonies, it is seen that they coincide with the years when the effects of the French Revolution were experienced. When we look at the works of the composer, who finished his first symphony in 1800 and has a total of nine symphonies, it is always seen that the musical sentences formed by the elements of courage proud, uncompromising and determined passages are combined with the intense timbre of the orchestra.

In this work, the effects of cadences on sentence endings in the first movement of Beethoven's op.69 A major Piano and Cello sonata titled *allegro, ma non tanto*, which is one of Beethoven's works that coincides with the maturity of his compositional life, are discussed. For the music excerpts 'Breitkopf and Hartel' edition which includes both the piano and cello part, is used. The measure numbers are written under the images. To explain the cadences, the form analysis of the movement is presented as a diagram, and the piece is divided into small parts by giving the measure numbers over this diagram. Through the form analysis, it is possible to understand the effects of cadences on sentence endings.

Cadences are the general name of the pause points created by chords to end musical ideas under certain rules. The cadences, which determine how we carry the emotion to be expressed in a piece of music to the point we want, have different structures within themselves. Written in the form of a sonata *allegro*, the first movement titled *allegro, ma non tanto* starts with the main theme in solo cello and consists of themes formed by contrasting sentences. The traditional sonata *allegro* form consists of an optional introduction, followed by the exposition, development, and recapitulation, and a coda which is formed by the elements taken from the themes in the piece. This sonata does not have an introduction part. In the movement, which consists of equally divided solos for piano and cello, the passages formed by ascending and descending scales and the rhythmic accompaniment of the piano under the sentences formed by long notes are drawing the attention.

In this work, information about technical elements such as vibrato, intonation, articulation, and phrasing, which are significant for cello players, is also given. In the first part of the work, the diversity of vibrato, the importance of intonation, the importance of articulation in creating Beethoven's determined and courageous melodic texture, the contribution of analysis of the work to a successful phrasing are mentioned, and how all these elements contribute to the integrity of the work is discoursed.

The op. 69 piano and cello sonata no. 3 in A major, which is one of the main elements of the cello literature, is still one of the works that are frequently included in the concert repertoires in this day. The work, which demands a mature technicality and musicality, consists of themes that exhibit Beethoven's stance. It is obvious from the first measure that the work, which requires a good vibrato, technical competence, and musical intensity, bears the signature of Beethoven.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Elif SAYIN			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	L. V. Beethoven'ın No.3-Op. 69, La Majör Piyano Ve Viyolonsel Sonatının I. Bölümünde Yer Alan Kadansların Cümle Bitişlerine Etkisi			
Tarih <i>Date</i>	30.06.2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Derleme Makale			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No <i>No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Elif SAYIN	%100	Yoktur	Yoktur

DERLEME MAKALE / REVIEW ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1109887

UZAY MADENCİLİĞİNE İLİŞKİN ZORLUKLAR VE POTANSİYEL ÇÖZÜMLERİ**Doç. Dr. Didem RODOPLU ŞAHİN****Kocaeli Üniversitesi, Havacılık ve Uzay
Bilimleri Fakültesi, Havacılık Yönetimi Pr.

e-posta: drodoplu@gmail.com

ORCID 0000-0002-1779-8472

Matluyba BEBİTOVA*****Kocaeli Üniversitesi, Havacılık ve Uzay
Bilimleri Fakültesi, Havacılık Yönetimi Pr.

e-posta: bebitovam@gmail.com

ORCID 0000-0002-3470-3017

ÖZ

Güneş sisteminde metallerin, minerallerin ve enerji kaynaklarının hatta buz ve farklı şekillerde su kaynaklarının bulunması uzaya karşı politik ve ticari ilgiyi artırarak bu kavramı giderek daha gerçekçi ve ulaşılabilir hale getirmektedir. Uzayın Madenciliğinde uzay bilim adamlarına göre kaynakların araştırılması, elde edilmesi bu sürecin asıl önemli kısmını oluşturmamakta veya uzaya ulaştırılacak teknolojilerin geliştirilmesi bir tek üstesinden gelinmesi gereken mesele değildir. Dünya üzerindeki madencilik faaliyetlerinin bile yürütülmesi ve uygulanması çok kapsamlı ve zor iken, uzayın madenciliği bundan çok daha hassastır ve girişimin gerçekleşmesinden önce çözüme kavuşması gereken birçok fiziki zorlukların ve en önemlisi uluslararası çerçevede takip edilmesi ve uygulanması şart olan küresel düzen ve uyumun (yönetim) idare edilmesi söz konusudur. Sektörün yatırım sisteminin işleyişindeki eksiklikler, öngörülemeyen ve ölçülemeyen riskler ve getiriler, büyük miktarda maliyetler, potansiyel siber saldırılar, uzay çöplüğü, düzenleyici yasal çerçeveler ve engeller, hükümetler arası rekabet ve olası anlaşmazlıklar, sürdürülebilirliğin korunması, madencilik faaliyetlerini etkileyebilecek uzaydaki doğal tehditler, uzayda çalışanların karşılaşılabileceği sağlık sorunlar ve teknolojik eksiklikler vb. bu zorluklara örnektir. Dolayısıyla bu çalışma bu sorunların bazılarını ele almış, olası çözümlerini, literatür taramasına dayanarak, göstermeye çalışmıştır. Bu bağlamda çalışma risklere, maliyetlere, yatırım çekme süreçlerine, sürdürülebilirliğe ve teknolojik eksikliklere değinerek beş bölümden oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Uzay madenciliğinde riskler, maliyetler; Yasal çerçeveler; Yatırım, sürdürülebilir ve teknolojik zorluklar

CHALLENGES AND POTENTIAL SOLUTIONS TO SPACE MINING**ABSTRACT**

The presence of metals, minerals and energy resources, even ice and water in different forms in the solar system, increases political and commercial interest toward space, making this concept gradually realistic and accessible. In Space Mining, according to scientists, researching and obtaining resources does not constitute the main part of mining process, or the development of technologies that will transmit them to space is not the only issue that needs to be overcome. While mining activities on Earth are very extensive and difficult to operate and implement, space mining is much more sensitive than that and there are many physical challenges that need to be resolved, and most importantly, the management of global order and cohesion must be followed and implemented within an international framework before the initiative can take place. Deficiencies in the functioning of the industry's investment system, unforeseen and unmeasurable risks and returns, enormous costs, potential cyber attacks, space debris, regulatory legal frameworks and barriers, intergovernmental rivalry and possible disputes, maintaining sustainability, natural threats in space that may affect mining activities, health problems that space crew may encounter and technological deficiencies, etc. are the examples of the challenges. Therefore, this study addressed some of these problems and tried to show possible solutions based on the literature review. In this context, the study consists of five chapters, addressing risks, costs, investment attracting processes, sustainability and technological deficiencies.

Keywords: Risks, costs in space mining; Legal frameworks; Investment, sustainability and technological challenges

Geliş Tarihi/Received: 27.05.2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 06.06.2022**Yayın Tarihi/Printed Date:** 30.06.2022

Kaynak Gösterme: Şahin ve Bebitova, (2022). "Uzay Madenciliğine İlişkin Zorluklar ve Potansiyel Çözüm Önerileri". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(10) 171-188.

GİRİŞ

Uzay Madenciliği uzayda bulunan bütün gök cisimlerinden - Ay, Mars, asteroit, gezegenler - faydalanmak için, kaynakların araştırılması, bulunması, çıkarılması, işletilmesi ve temin edilmesidir. Uzay Madenciliği fikri bir tek kaynak elde ve temin etme (arz ve talep) amacına dayanmamaktadır. Düşüncenin ortaya çıkmasına dünya kaynaklarının kıtlığı, değerli kaynakların uzay cisimlerinde yüksek konsantrasyonlarda bulunması ve artmakta olan nüfus kaynaklı çevresel sorunların çoğalması ve çözümsüzlüğü (şu anda) ve en önemlisi işletme (kâr elde etme) ile alakalı etkenler neden olmuştur. Uzay kaynakları dünyadaki kaynaklar kadar çeşitlidir. Gök cisimlerinin metallere, gazlara, nadir toprak elementlerine, altın, platin, alüminyum, nikel, titanyum, helyum-3, hidrojen, lityum, kobalt, bakır, çinko, niyobyum, molibden, lantan, europium, tungsten, iridyum, toryum ve rodyum vs. gibi minerallere zengin olduğu kanıtlanmıştır. Bunlar hem Dünya'da kullanım için getirilebilir hem de ileri uzay keşifleri, araştırmaları veya kolonileşme için yapı malzemeleri (güneş enerjisi, motor yakıtı vs.) olarak yerinde kullanılabilir.

Asteroitlerin, iç güneş sisteminde daha çok bulunmasından, uzay aracının Dünyadan erişmesi için gereken enerji açısından nispeten kolay olmasından kaynaklı madenciliğin ilk hedefleri olması muhtemeldir (Mars ve Jüpiter yörüngeleri arasındaki ana asteroit kuşağı dahil). Bu asteroitler Dünya'ya Yakın Cisimler olarak adlandırılır (NEO). Bunlarla beraber diğer gök cisimlerine: gezegenler, koorbital asteroitler, kısa periyotlu kuyruklu yıldız vs. dahildir (Yamagiwa, 2019).

Uzay cisimlerinden doğal kaynakların kullanımı, uzaycılara göre Uzay Çağı'ndan daha eski bir fikirdir. Asteroit madenciliğinin ilk bahsi sözde bilim kurgu tarzında 1898 yılında New York Evening Journal'da yayınlanan Garrett P. Serviss'in "Edison'un Mars'ı Fethi" hikayesiyle ortaya çıkmıştır (Wikipedia, 2020a, 2020b). Bu kavram üzerinde anlaşılması gereken ilk şey, bunun sadece asteroitlerde, Ayda veya gezegenlerde madencilik yapmak ve sonradan kaynakları Dünya'ya getirmek ile ilgili olmadığıdır. Bazı kaynakların getirilmesi düşünülse/tasarlanılsa bile çoğunun uzayın kendinde kullanılması hakkında görüşler vardır. Anderson (Space Angel Network genel müdürü), "kaynakları uzayda tutmanın ve onları Güneş Sistemi ve ötesini keşfetmeye devam etmek için kullanmanın çok fazla değeri vardır" diyor (Cruddas, 2015a; Cruddas, 2016b). Konuyla ilgili uzay bilim adamları, uzayda kaynakların işletilmesi için altyapı hizmetlerini sağlayacak gezegen üsleri, temelleri, gezegenler arası benzin istasyonları, asteroitleri taşıt olarak kullanma gibi birçok projelerin tasarımı üzerinde çalışmalar yürütmektedirler.

Mevcut durumda bizi uzaya götüren her ne kadar insanlı, insansız uzay araçlarına sahip olsak da, asıl bizim ihtiyacımızı karşılayacak olanlar, uzayda madencilik işlemlerini yürütmek için özerk, uzaktan kontrollü, yapay zekalı makineler olacaktır. 3D baskı, Asteroit yakalama teknolojisi, Kaynak çıkarma teknolojisi, Asteroit yönlendirmesi, Sevkiyat asansörü, Robotik cihazlar, güneş pilleri, teller, mikrodalga reflektörler, mobil bağlantılar, nesnelerin interneti, bilişsel çalışmanın otomasyonu, bulut teknolojisi, özerk veya yarı özerk araçlar, nano malzemeler ve nano yapılar, enerji depolama teknikleri vs. uzay madenciliği teknolojilerine örnektir. Hatta bu büyük proje için gerekli tüm öğeleri uzaydaki kaynaklardan yapıp yapılmayacağı konusunda önemli çalışmalar, deneyler yapılmaktadır. Örneğin, uzaktan çalıştırılabilen regolit (ilgili gezegenin, asteroitin veya bir başka gök cisminin yüzeyini oluşturan ve muhtelif minerallerin karışımından meydana gelmiş yüzey örtüsü) elde etme ve işleme teknolojisi ile inşaat makineleri, yollar, binalar, ofisler ve fabrikalar inşa edilebilecek, işgücünü hafifletirken insan varlığında riskleri azaltabileceklerdir (Sullivan ve McKay, 1991: 17; Mallick ve Rajagopalan, 2019; Staedter, 2019).

Söz konusu, madencilikle ilgili sorunların, önce hukuki anlamda, şu anda burada dünyada mevcut olması ve hala çözümsüzlüğü, sonra da uzayın kendinde bilemeyeceğimiz her türlü durumların risklerin, doğal veya teknolojik, hazırlıksız bir şekilde karşımıza çıkması ve yeterli öngörülen tahminlerin, analizlerin bulunmaması asıl meseleyi arz etmektedir. Bu çerçevede, çalışma bu sorunları ve mevcut ve olası çözümlerini göstererek tanımlamaya çalışmıştır. Dolayısıyla, çalışmanın kapsamı 5 bölümden: 1)Uzay Madenciliğinde Riskler, 2)Uzayın Madenciliğinde Maliyetler, 3)Riskleri Ve Maliyetleri Azaltan: Yatırımcıları Çeken Mekanizmalar, 4)Sürdürülebilir Gelişme, 5)Uzay Teknolojilerinde Eksikliklerden, ibarettir. Mevcut uygulamalarla birlikte uzayın potansiyel faydalarını elde etmekte çözülmesi gereken en önemli sorunlar riskler ve maliyetlerdir.

1. Uzay Madenciliğinde Riskler

Uzay maliyetlerinin yüksek olmasının, sektörün yatırımları cezp edememesinin asıl nedeni uzay faaliyetlerinin yüksek riskler içermesidir. Örneğin, uzay nesnesi fırlatıldığında, titreşim ve şiddetli fırlatma koşullarından kaynaklı hasar meydana geldiğinde, yörüngeye yerleştiğinde, roket veya bütünleşik bilgisayar çalışmadığında, nesnenin uzaktan tamir edilememesi ve kontrolün sağlanamaması durumunda vs. riskler vardır (Santos, 2003: 1). Nesnenin uzaydan geri getirilmesi çok maliyetli olduğundan başka birini üretmek daha makuldür. Teknik risklerin yanı sıra, hükümetlerin veya şirketlerin temerrüde düşme riski de vardır. Uydunun transponderinin bir taraf, yükünün ikinci bir taraf ve kırmızı altı kamerasının da üçüncü bir tarafından finanse edildiğini varsayalım. Borçlu taahhüdünü yerine getiremedi ve transponderin alacaklısı üçüncü bir tarafa satmak için uyduyu ele geçirmek istiyor. Bu durumda alacaklıya mülkiyet hakkının tanınması, diğer alacaklıların da haklarını ihlal etmeyecek şekilde olmalıdır. Uzay Protokolü her ne kadar alacaklıya bu hakkı tanısa da bu gibi çoklu alacaklıların olduğu durumlara çözüm getirmekte eksik kalmıştır (Santos, 2003: 2).

Girişimin türüne, zorluğuna vs. bakılmaksızın gelir hesaplanmasında risk derecesi muhakkak dikkate alınmaktadır. Uzay madenciliğinde söz gelimi, genel olarak en az dört farklı risk bulunur:

- 1) Teknik riskler – girişimde teknolojinin, özellikle de denenmemiş teknolojinin uygulanmasından doğan riskler;
- 2) Gök cisminin fiziksel, jeolojik ve mineralojik doğası ve özellikleri üzerindeki bilimsel ve fiziksel belirsizlikleriyle ilişkili - fiziksel riskler;
- 3) Girişim ile elde edilecek kaynakların ekonomik ve piyasa koşullarıyla ilişkili - ekonomik riskler;
- 4) Girişimin finansal yatırımları başarılı bir şekilde elde edebilmesi ve minimum hükümet müdahalesiyle çalışabilmesi için üstesinden gelinmesi gereken siyasi, yasal ve düzenleyici engellerle ilişkili - politik ve yasal riskler. (Lee, 2012: 88).

Risklerin yüksek olduğu durumlarda maliyetlerin de yüksek olduğu, genel olarak, tartışılmazdır. Dolayısıyla, risklerin ve maliyetlerin birbirini doğrudan veya dolaylı olarak etkilediği görülmüştür.

2. Uzay Madenciliğinde Maliyetler

Her bir girişimin gerçekleşmesinde dikkate alınan, ölçülen en önemli faktörlerin biri maliyetlerdir. Uzayın madenciliğinde maliyetlerin dünya üzerindeki en yüksek maliyetli projelerden bile çok daha yüksek olması, onu dünyanın en masraflı, pahalı faaliyeti haline getirmektedir. Başka bir ifadeyle, uzay kaynaklarının madenciliğinin ekonomik ve finansal fizibilitesini belirlemede önemli faktörler şunlardır:

- Operasyon maliyeti;
- Operasyonun başlatılması ile maden kaynaklarının nihai satışı veya kullanımı arasındaki zaman;
- Çeşitli başarısızlık riskleri;
- Beklenen yatırım getirisi.

Bunların arasında da, analiz çalışmasından sonra, ticari bir girişimin gök cisimlerden mineral kaynaklarını elde etmek ve kullanmak için sermaye karlılığı değerlendirilmesinde en değişken olan baskın faktörün - risklerin değerlendirilmesi olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak, özellikle teknik veya finansal yollarla çözülemeyen risklerin olduğu durumlarda, uzay madenciliği gibi girişimlerin kârlı veya en azından finansal olarak uygulanabilir olması için, bu tür faaliyetlerin yürütülmesinde yasal ve düzenleyici kesinliğin olması aslında birincil ve en önemli faktör olarak kabul görülmüştür (Lee, 2012: 317; Meurisse ve Carpenter, 2020). Bu bağlamda genelde olduğu gibi politika belirleyiciler, açık/net mülkiyet hakları ve yasal çerçeveler tanımlayarak bilgi asimetrisini azaltmayı ve yasal kesinlik sağlamayı; araştırma hibeleri, karşılık yardımları, vergi teşvikleri ve mevcut diğer politika araçlarını kullanarak Ar-Ge ağlarını güçlendirmeyi; inovasyon

merkezleri, kuluçkalar ve teknoloji parkları dahil olmak üzere teknoloji transferi araçlarının rolünü desteklemeyi teşvik etmekte (OECD, 2019: 59).

Keck Uzay Araştırmaları Enstitüsü'nün (KISS) araştırmasına göre, 500 tonluk bir asteroiti tespit etmek ve düşük dünya yörüngesine getirme misyonunun maliyeti 2,6 milyar dolar olacaktır (asteroit içindeki materyalleri işlemek için gerekli altyapıyı geliştirme maliyetleri hariç) (Bockel, 2018: 10; Emspak, 2016). Asteroit madenciliği girişimini içeren maliyetlerin 1996 yılında bile 100 milyar \$ civarında olduğunun tahmin edilmesi, aslında bu piyasaya girmenin baştan beri zor olduğunu vurgulamaktadır (Lee, 2012: 83; Allison, 2015a). Ancak, ESA'nın Genel Müdürü Woerner: "Sera etkisine bakın, herkes bunun ne olduğunu biliyor ve biz onu araştırmak için uyduları kullanıyoruz, ama bu Dünya'da keşfedilmedi, Venüs'e giden keşif misyonu tarafından keşfedildi" diyerek, uzay araştırmalarına yapılan masrafları eleştirenlere sert yanıt vermektedir (Hollingham, 2015; Allison, 2018b).

Uzaya erişim maliyeti nasıl uygun hale getirilebilecek? Soru, uzay pazarları yaratmaya ve uzaya düşük maliyetli erişimi gerçekleştirmek için en son teknolojileri ile yasal yapıyı geliştirmeye dayanmaktadır. Söz konusu madencilik girişimlerin daha yeni yeni gerçekleşmekte olduğundan, uzay yatırımlarının büyük miktarlar ve riskler içermesinden kaynaklı toplumda uzay madenciliği gibi girişimleri destekleyen yasal çerçevelerin, güvencelerin olmaması ve dolayısıyla bu durumdan da kaynaklı maliyetlerin yükselmesi, özel oyuncuların ve çoğunluk devletlerin bu gibi girişimlerden uzak durmaları doğal olarak/haliyle beklenilmedik bir durum değildir. Bu bağlamda Dış Uzay Antlaşması (Outer Space Treaty-OST), Ay Anlaşması ve Uzay Protokolü gibi şeffaflığı sağlayan, adaleti ve iş birliğini teşvik eden küresel çerçeveler vardır. Ancak yetersiz işlevlerinden, uzay topluluğunu tatmin edecek disiplin ve güven barındırmadığından yeterince kabul görmemiştir. Çünkü uzay kaynakları ve onların çıkarıldığı asteroitler kime ait olacak sorunu vardır. Herhangi bir taraf bayrak dikerek uzay cismine el koyabilir mi? Uzay cisimleri uzay madenciliği için silahlanabilir mi? vs. gibi soruların cevapları herkesin beklentide olduğu farklı menfaatleri eşit bir şekilde dikkate alarak verilmelidir. Daha açık bir şekilde ifade edilmesi gerekirse şu senaryoları varsaymakta fayda bulunmaktadır:

Bir madencilik şirketi bir asteroiti yakalayıp, yörüngesini Dünya'ya yaklaştırıp, böylece malzemelerin çıkarılmasını ve getirilmesini kolaylaştırırsa bu asteroit madencilik şirketine ait olabilir mi (Szoka ve Dunstan, 2012) ya da ekonomik olarak madenciliğe uygun bir asteroiti keşfeden bir ülkenin bilgisiyle başka bir ülke asteroitten faydalanabilir mi? Böyle bir durumda, ülke söz konusu OST'un IX. maddesi uyarınca "gerekli saygı" ilkelerini ihlal etmiş olur. Uzay bilgileri hemen hemen her zaman uzay alanında gelişmiş ülkeler tarafından keşfedilmekte ve sağlanmaktadır, "gerekli saygı" ilkelerinin ihlalinin gerçekleşmemesi için ülkelerin bilgilerini gizli tutması gerekir. Bu da iş birliğine zıt gelen bir harekettir. İş birliği ilkelerini zayıflatabilecek bir diğer olası senaryo, gelişmiş ülkelerin yakın Dünya asteroitlerinin madenciliğini işletmesi ve geliştirmekte olan ülkelere gelecekte işletmesi için daha uzak asteroitleri bırakmaları ne kadar doğrudur (Bhattacharya, 2018: 9)? Ayrıca süper güçler, asteroit madenciliğinin faydalarını eşit veya tarafsız olarak dağıtmak yerine kâr elde etmek için uluslararası uzay kaynak fonunu manipüle edebilirler (Muzyka, 2018: 5; Mazanek, 2015). Diğer taraftan ise özel aktörler fırsatların yanı sıra potansiyel zorluklar da doğurabilir. Mart 2018'de, bir Kaliforniya şirketi hükümet onayı olmadan uydu fırlatmakla suçlanmıştır. Yetkililer, bu uyduların "diğer uzay araçları için çarpışma riski oluşturduğundan" endişe etmekteydiler (Bockel, 2018: 11). Yeni Zelandalı bir şirket Ocak 20'de uzaya büyük bir "disko topu/discoball" fırlattıktan sonra, astronomlar parlak uydunun uzayı gözlemlene ve çalışma yeteneklerine müdahale etme potansiyelinden şikayette bulunmuşlardır (Bockel, 2018: 9). Yeni girişimcilerin çoğalmasıyla zorlukların artması kaçınılmazdır. Bunlara bilgisayar korsanları ve terör örgütleri gibi kötü niyetli aktörler de dahildir. Bu gibi durumların kontrolünün sağlanması için uzay topluluğunun hem uzay hukukuna hem teknik bilgilerle donanımlı uzay hukukçularına ihtiyacı vardır.

Bu çerçevede mevcut Uzay Hukuku hem uluslararası hem de ulusal anlaşmaları, kuralları ve ilkeleri kapsayan, uzay faaliyetlerini yöneten kanunlar bütünüdür. Uzay hukuku parametreleri arasında uzay araştırmaları, hasar sorumluluğu, silah kullanımı, kurtarma çalışmaları, çevre koruması, bilgi paylaşımı, yeni teknolojiler ve etik bulunmaktadır. Dolayısıyla, İdari hukuku, Fikri mülkiyet hukuku, Silahların kontrolü hukuku, Sigorta hukuku, Çevre hukuku, Ceza hukuku ve

Ticaret hukuku vs. Uzay Hukukunda bütünleştirilmiştir. Uzay hukukunun kökenleri, ülkelerin kendi topraklarının üstündeki hava sahası üzerindeki egemenliğini tanıyan, daha sonra 1944'te Chicago Konvansiyonu'nda pekiştirilen uluslararası hukuk ile 1919 yılına dayanmaktadır. Soğuk Savaş'ın başlangıcından ve ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki "Uzay Yarışından" bu yana, birçok bilim adamlarının ve uzmanların uluslararası uzay hukuku için mevcut yasal çerçevenin Dünya yörüngesinin hızla ticarileştirilmesiyle başa çıkmakta yetersiz olduğunu fark etmesine yol açmıştır. 1960'lardaki çok taraflı antlaşmaların çerçeveleri, özel ve ticari uyduların yüzyılın sonundan önce dünyanın yörüngesine çıkıp o günden bu yana ileri uzay hizmetlerinin çoğunu sağlayacağını öngörememiştir. Uzaktan algılama, hava tahmini, doğrudan televizyon ve radyo yayıncılığı ve telekomünikasyon gibi uzay faaliyetleri, mevcut uzay hukuku çerçevesinin kapsamı dışında kalmıştır (Lee, 2012: 97; Emen, 2019). Ay ve diğer gök cisimlerinin "insanlığın ortak mirası" olduğu kavramı, herhangi bir Devletin bölgesel veya egemen kontrolüne tabi olmayan uzay alanlarının tahsis edilememesi, adil fayda dağılımı, barışçıl kullanımı, korunması vs. ortak yönetimi sağlayan nispeten yeni uluslararası hukuki kavramlardır. Bu çalışma dolayısıyla bu kavramların küresel uzay piyasasında nasıl değerlendirildiğini, tanımlandığını göstererek konuyu açıklık getirmeye çalışmıştır.

3. Riskleri ve Maliyetleri Azaltan: Yatırımcıları Çeken Mekanizmalar

Genel anlamda uzay piyasasında yürütülen bütün faaliyetlerin zorluğu ilk olarak yönetimdeki ve finansman sağlanmasındaki eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Yönetim sorunu küresel uyumun sağlanmasıyla hükümetlerin anlaşmalarıyla çözüme kavuşabilecektir. Yürütülen büyük çaplı projeler de sağlam yasalarla destek ve garanti elde ederse süratli bir şekilde uygulanabilecek; uzayın faydalarından yararlanma kavramındaki teorilerin, hipotezlerin gerçekleşmesini, söz konusu riskler ve maliyetlerin azalmasını sağlayabilecektir. Aşağıda bu durumun ispatı; bu bağlamda mevcut yasalar ve hükümleri; finansman açığını kapatma çalışmaları; finansman için teşvikler, uzay bankaları, ulusal yasal güvenceleri gibi vs. gösterilmeye çalışılmıştır.

3.1 Küresel Yasal Politika Çerçevesi

3.1.1 Dış Uzay Antlaşması (Outer Space Treaty (OST))

Uluslararası düzeyde, devletlerin faaliyetlerini yöneten ilkeler hakkındaki uzay hukuku (politikası), 1967'de kabul edilmiş, 2019 Haziran itibarıyla 109 ülke tarafından imzalanmış Dış Uzay Antlaşması ile başlar. Antlaşmanın iki bölümü kaynakların kullanımıyla özellikle ilgilidir. Birincisi, "Ay ve diğer gök cisimleri dahil, uzayın keşfi ve kullanılması, iktisadî veya bilimsel kalkınma derecelerine bakılmaksızın, bütün ülkelerin hayır ve menfaatine yürütülmelidir; bu bütün insanlığa tahsis olunmuştur. Ay ve diğer gök cisimleri dahil, uzayda bilimsel araştırmalar serbestçe yapılır ve Devletler bu araştırmalarda milletlerarası iş birliğini kolaylaştırmalı ve teşvik etmelidirler.", ikincisi, "Ay ve diğer gök cisimleri dahil, uzay, egemenlik ilânı, kullanma ve işgal suretiyle veya diğer herhangi bir suretle millî iktisaba konu olamaz." olduğunu belirtmektedir (T.C. Resmi Gazete, 1967: 2). Bu anlaşma çok genel hükümler sağlamasından, detaylı talimat eksikliğinden dolayı uzay piyasasında aktif devletler tarafından önemsenmemiştir, devletler bu anlaşmanın güncellemesini savunmaktalar.

3.1.2 Ay Anlaşması

Soğuk Savaş'ının iki üstün güçleri Ay'a ulaşmak için yarışırken, devletlerin uluslararası Ay'la ilgili belirli anlaşma hükümlerinin kabul edilmesinin tam zamanıydı. 1966 yılında, Sovyetler Birliği, Yasal Alt Komiteye (Legal Sub-Committee) Dış Uzay Antlaşması'nın oluşturulmasında dikkate alınan Ay ve diğer gök cisimlerinin keşfini ve kullanımını düzenleyen yasal ilkeleri içeren bir taslak anlaşmasını sunmuştur. Ay'ın uluslararası bir anlaşma ile kontrol edilmesinin gerekli olmasından, Hukuk Alt Komitesi, çeşitli girişimlere rağmen, ay kaynaklarının kullanımı ile ilgili hükümler üzerinde anlaşmaya varamamıştır (Lee, 2012: 110).

Uluslararası Uzay Hukukunun en çok tartışılan konusu, ay, gök cisimleri ve dünya dışı doğal kaynakların "insanlığın ortak mirası" olarak sınıflandırılması olduğu, kanıtlanmıştır (Lee, 2012: 110). Söz konusu, mevcut Ay anlaşması dış uzayı sadece "insanlığın ortak mirası" olarak tanımlamakla kalmaz, aynı zamanda rasyonel yönetim, adil paylaşım ve fırsatların genişletilmesi

adına bu tür faaliyetleri yönetmek için uluslararası bir rejim getirilmedikçe Devletler tarafından gezegenlerin ve asteroidlerin ticari sömürsünü de 11.maddesiyle yasaklamaktadır. Bu sebeplerden kaynaklı anlaşmaların uzay piyasasında başarılı ülkeler tarafından kabul görmemeleri beklenilmemiş bir durum değildir. Faaliyetlerin uzay yolculuğu yapan veya uzaya araç gönderen ülkelerde yoğunlaşacağı gerçeği ile faydaların eşit olmayacağı algısı, haklı olarak, daha uzay alanında gelişmemiş ülkeleri kuşkuya düşürmektedir. Bu ülkeler, uzay yetenekli ülkelerin kendi menfaatleri için onların göz ardı edilmemesini istemekte; gelişmiş olan ülkeler de önemli derecede çaba, zaman, masraf vs. harcadıklarından, kendi menfaatleri için elde ettiklerini diğer ülkelerle paylaşmasını istememektedir. Ay Anlaşması'nın 11. Maddesi ile özel mülkiyet haklarının oluşturulmasına karşı ters çıktığı ortadayken, münhasır özel mülkiyet haklarının yokluğu veya yasa dışı olması sebebiyle mevcut uzay hukukunda değişiklik yapılması veya gök cisimler üzerinde kaynakların araştırılması ve çıkarılması amacıyla bu hakların yaratılmasını sağlayacak yeni bir uluslararası düzenleyici rejimin oluşturulması gerekmektedir (Lee, 2012: 199).

3.1.3 Uzay Protokolü

OST ve Ay Anlaşması uzay faaliyetlerin yürütülmesi üzerine düzenleyici rejim olarak işlev görürken, Cape Town Sözleşmesi Protokolü (Uzay Protokolü) finansal kaynakların sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. Uzay Protokolü, ICAO ve UNIDROIT tarafından sağlanan birkaç yıl süren toplantılardan sonra 2012 yılında Berlin'de kabul edilmiş, amacı, doğası gereği sabit bir konuma sahip olmayan uçak gövdeleri, uçak motorları ve helikopterler gibi yüksek değerli varlıklarda belirli ve karşı konulabilir hakların elde edilmesini ve kullanımını, verimli bir şekilde finanse etmeyi kolaylaştırmak, sözün kısası, varlığa dayalı finansman ve kiralamaı yönetmek için açık kurallar oluşturmaktır (UNIDROIT, 2012: 22; Bryce, 2017).m Protokol vesilesiyle, uzay varlıklarında uluslararası çıkarların oluşturulması ve uygulanmasını yönetmek için tekdüze bir rejim getirerek, finansörler için şeffaflık ve öngörülebilirliğin artmasını sağlayarak ticari uzay sektöründe finansmanın daha yaygın bir şekilde elde edilebilir hale getirilmesi ve finansman maliyetinin düşürülmesi tahmin edilmektedir.

Protokol, havacılık varlıklarının satıcıları tarafından elde edilen çıkarlarına ilişkin öngörülebilirliği artırmakla kalmaz; alacaklılar için riskleri ve dolayısıyla, borçlular için borçlanma maliyetlerini geliştirilmiş yasal kesinlik sayesinde azaltmayı da amaçlamakta, örneğin, daha modern yakıt verimli uçakların satın alınması için kredi verilmesini teşvik etmektedir. Dahası, Sözleşmeyi ve Protokolü kabul eden Devletlerin havayolları, ihracat kredisi primlerinde %10 indirim alabilmekteler. Mesela, Sözleşmenin kabul edilmesi Avustralya havayollarına yeni bir ATR 72 satın alırken 330.000 \$ ve Airbus A380 satın alırken 2,5 milyon dolar değerinde tasarruf sağlayacağı hesaplanmıştır (ICAO).

Yalnız uzay piyasasında başarılı ülkeler tarafından desteğin geri çekilmesi, sadece dört devletin Uzay Protokolü'nü imzalaması (yürürlüğe girmesi için en az 5 devletin onaylaması gerekli) nedeniyle protokol henüz yürürlüğe girememiştir. Yakın gelecekte yürürlüğe girmesi de beklenilmemektedir. Protokol özellikle Uydu Endüstrisi Birliği (Satellite Industry Association (SIA)) gibi uzay organizasyonları tarafından karşı çıkılmaktadır. Bu durumun sebebi yasal sistemlerin, menkul kıymetler, mülkiyet bulundurma sözleşmeleri ve kira sözleşmeleri doğrultusunda farklı yaklaşımlara sahip olmasından kaynaklanmakta, bu da borç veren kurumların haklarının etkinliği konusunda belirsizlik yaratmakta, dolayısıyla finansman sağlanmasını engelleyip borçlanma maliyetini arttırmaktadır (ICAO). Yasada fon sağlayıcılara ticari faaliyetlerden kaynaklı çıkarları veya yasal güvenceleri vaat eden çerçevelerin bulunmaması, protokolün uzay toplumu tarafından etkisiz olarak kabul görmesine neden olmuştur.

Kısaca özetlemek gerekirse, Bozkurt ve Ercan'a göre sektörde finansman sorunu yapan gerekçeler:

- Uzay projelerinin yatırım tutarlarının ve teknik risklerinin yüksek olması;
- Uzay yatırımları vesilesiyle elde edilen ürün ya da hizmetlerin pazarlanabilirliğinin şüpheli olması;

- Uzayda faaliyetleri ile ilgili yasal düzenlemelerin yetersizliği;
- Uzay yatırımlarının yatırım döneminin oldukça uzun olması;
- Piyasa şartlarındaki belirsizliğin yüksek olması;
- Uzaya özgü riskler ve başka konular hakkında kesin bilgi eksikliği;
- Uzayın yatırım fırsatlarını değerlendirmek isteyen işletmelerin, fon sahiplerini, yatırımların başarılı olacağına inandırmasında güçlük çekmesi ve
- Uzayın yatırım fırsatlarını değerlendirmek isteyen taraflar ile girişimci/şirket, finansörler arasındaki dil sorunu, olarak sıralanabilmektedir (Bozkurt ve Ercan, 2016: 7).

Dolayısıyla, yasal düzenlemelerden başlayarak piyasa şartlarının, mülkiyet haklarının dünya çapında herkesin oy birliğiyle açığa kavuşması; Uzay Hukukuna Uzay Madenciliğiyle ilgili hükümlerin ve maddelerin ayrı başlık ve bölüm halinde dahil edilmesi; üstte bahsi geçen anlaşmaların, yasaların güncellenmesi/yenilenmesi; girişimlerin ilk başta başarılı olamama risklerini dikkate alarak hükümetlerin özellikle yönetim ve finansman ile ilgili alternatif çözümlerini getirmesi, finansman süreçlerini iyileştirerek özel katılımcılarına destek çıkması vazgeçilmezdir.

3.2 İyileştirilmiş Finansman Süreçleri

Sektöre özel aktörlerin daha yeni yeni katılmaya başlamasıyla rekabetin ancak şimdilerde gelişmeye ve görülmeye başlaması haliyle; önceden uzaya dayalı faydaların önemli gibi görünmesine rağmen uzay araştırmaları neden bu kadar az kamu finansmanı almış; veya faydaları para için yarışan önemli kamu projelerinden daha ağır basmadığından mı uzay fonları düşük kalmış; gibi soruların doğmasına neden olmuştur (Lickfold ve Jetter , 2018: 1).

Hükümetler ve sektörler projeleri için yatırım yaratarak fon sağlayıcıları ikna etmek için talep, getiri, risk hakkında sağlam bilgiler sunarak; başarı, tecrübe, stratejilerini anlatarak hatta strateji oluşturma sürecine yatırımcıları da dahil ederek; işin uzmanı, dinamik olduklarını kanıtlayarak; piyasa ve koşulları ile ilgili detaylı verileri sağlayarak finansörleri motive ederler ve neticede yatırım temin ederler. Ancak Uzay madenciliği gibi ileri uzay faaliyetleri daha gerçekleşmemesinden kaynaklı bu unsurlardan yoksun olduğu için ilk etapta endüstri bir nevi ürün odaklı işletmeye dayanan stratejiyi benimseyerek faaliyetlerini yürütebilmesi öngörülmektedir. Geçmişten günümüze elektronik cihazlardan internete kadar farklı icatların ortaya çıkıp, o ürün ve hizmetlere karşı talebin onların kullanımından sonra oluşması (ürün icat edilmeden önce, kullanıcıların bu üründen doğacak faydalarından bilinçsiz olması, ancak ürünü kullanmaya başlamasıyla ürüne ihtiyaç duyduklarını farketmesinden türeyen talep) uzay madenciliği sektörünün hizmetleri için de düşünülebilir. Bu durumda sektöre yatırım çekmenin en etkili yolu projenin senaryosunu çok gerçekçi olarak yatırımcılara sunmayla birlikte özel kuruluşlar, devlet fonları ve hibeleri almanın veya kurucularının mali kapasitelerine dayanmanın yanı sıra, operasyonları için tipik olarak aşağıdaki yatırımları çekme mekanizmalarına güvenmektedirler:

- Hisse Senedi Finansmanı, çoğunlukla risk sermayedarları veya melek yatırımcılar aracılığıyla;
- Genellikle işletmenin kredibilitesine dayalı teminatsız borç verme;
- Proje Finansmanı, öncelikle borç finansmanı yoluyla, böylece borç verenlerin borcu veya bir projenin maliyetini satın aldığı bir durum yaratarak projeden elde edilen geliri kullanarak borcu kapatma (Hameed, 2019: 5).

Mevcut durumda uzay sektöründe yatırımcılara güvence olarak varlığa dayalı finansmana sağlanan yarar, borçlunun alacaklıya olan borcunu ödeyememesi durumunda, varlığın kendisinin veya varlığın getirilerinin alacaklının mülkiyeti ve/veya kontrolü altına girebilmesidir. Uzay Protokolü, önceki bölümde anlatıldığı gibi, varlığa dayalı finansmanın denenmiş ve test edilmiş mekanizmasına dayalı olarak uzay varlıklarındaki işlemler için, sözde, istikrarlı ve güvenli bir yasal ortam sağlamaktadır. Daha açık bir ifadeyle, önce Cape Town Konvansiyonu, alacaklıya üç farklı temerrüt çözümü (default remedy) sağlamıştır:

- 1) Ona verilen herhangi nesneye sahip olmak veya kontrolüne üstlenmek
- 2) Bu tür herhangi bir nesneyi satma veya kiraya verme hakkını tanımak
- 3) Bu tür herhangi bir nesnenin yönetiminden veya kullanımından kaynaklanan herhangi bir geliri veya karı toplamak veya almak.

Daha sonra Uzay Protokolü bu çözümleri değiştirmiş ve iki alternatif daha eklemiştir:

- 1) Alacaklıya belirli bir süre içinde uzay varlığına sahip olma veya kontrol etme hakkı verilebilir ve borçlu yükümlülüğünü yerine getirene kadar bu haklara sahip olaya devam ettirebilir.

veya

- (2) Birincil iflas mahkemesi, geçerli ulusal yasalara uygun olarak alacaklıya uygun çözümü hakkında karar alabilir (Cahan vd, 2015: 12).

Ekonomide her sektörün gelişmesinin farklı önem dereceleri vardır. Bazı sektörler zorunluluktan, ihtiyaçtan ya da stratejik olduğundan önceliklidir. Çeşitli sebepler dikkate alınarak gelişim göstermesi adına hükümetler tarafından bu öncelikli sektörlerle teşvikler sağlanır. Teknoloji, yazılım, sağlık ve biyoteknoloji gibi sektörlerin yatırımlarına uygulanan teşvikler bu kategoriye örnektir (Dağ ve Çelik, 2018: 11). Devletler ortak yatırım fonları oluşturmak için mali kaynaklar edinmeye çalışır, belli bir orana kadar garanti verme ile banka kredisi kolaylığı sağlama gibi birçok teşviklerde bulunurlar (Çerçi, 2014: 165). Günümüzde yaygın olarak uygulanan yatırım teşvik politikaları, vergi indirimi, vergi muafiyeti ve yatırım indirimini içeren mali teşvikler, kredi olanakları sağlayan finansal teşvikler, az gelişmiş bölgelere yönelik özel yatırım teşvikleri ve ayrıcalıklı sektörlerle yönelik teşvikler şeklindedir (Dağ ve Çelik, 2018: 11). Söz konusu, teşvikler üç kategoride toplanır:

Mali Teşvikler:

- İthalat/gümrük vergilerinde muafık;
- Yabancı çalışanlar için vergi indirimi;
- İşgücü maliyetlerine ilişkin maliyetler: sosyal güvenlik primlerinin kısmen devlet tarafından yüklenilmesi, çalışanların gelirlerine uygulanacak vergi indirimleri.

Finansal Teşvikler:

- Yatırım projelerinin sermaye, üretim ya da pazarlama maliyetlerinin karşılanması için uygulanan doğrudan sübvansiyonlar;
- Kredi ve kredi teminatı destekleri;
- Döviz kuru istikrarsızlığı ve devalüasyon gibi risklerin karşılanmasına yönelik devlet sigortası ve risk sermayesi ortaklığı

Diğer Teşvikler:

Yukarıda açıklanan iki grup teşvik içinde yer almayan diğer önemli teşvik türleri:

- Hizmet destekleri: elektrik, su, iletişim ve taşıma hizmetlerinin ticari fiyatın altında bir maliyetle yatırımcıya sunulması; piyasa, hammadde ve gerekli altyapının mevcudiyetinin araştırılması
- Döviz kuru ayrıcalıkları

Uzay madenciliği sektörünün kapsamı çok geniş olacağından, kendinde yeşil ekonomiyle teknolojiyi barındıracağından, sektörün gelişmesi adına yatırım getiri oranını yükseltmek, yatırım maliyeti ve risklerini azaltmak için devletlerin bu tarz teşvikleri uygulamaları şarttır.

Başka da yatırımcıları çekmek için önemli rol oynayan faktörler: ülkelerin siyasi ve makroekonomik istikrarı, piyasa erişimi ve uzun dönem büyüme potansiyeli, kalifiye işgücü ve gerekli altyapının mevcudiyetidir. Bunlar Kaymak'a (2005: 18) göre mali ya da finansal teşviklerden daha önce gelen "temel unsurlardır". Ayrıca, yatırımcıları ikna etmeye yönelik

tanıtım, rehberlik hizmetlerini içeren yatırım teşvik programları, yetkili makamlar arasında iletişim kurmak, danışmanlık yapmak için yatırım teşvik ajansları da vardır.

Yeni firmalar için ana fon kaynakları genellikle aile çevrelerinden yatırımlar, banka kredileri, öz sermaye (iş melekleri ve risk sermayedarı dahil) ve devlet desteğiyle kurucunun kendi fonlarıdır. Nispeten yeni özel sermaye kaynakları, yazılım geliştirme, yapay zeka, artırılmış gerçeklik (augmented reality), sensörler ve özellikle otonom araçlar üzerine odaklanan vs. gibi yeni şirketlere yatırım yapmak için son beş yılda kendi girişim sermayesi fonlarını kuran büyük havacılık ve savunma firmalarından gelmektedir. Örneğin, Elon Musk SpaceX'i, Jeff Bezos Blue Origin'i öz sermayeleriyle ya da melek yatırımcılıkla finanse etmektedir.

Başka da, uzay bilimcileri birçok çalışmada finansal yatırımları elde etmede farklı etkenlerin gelecek ulusal ve uluslararası uzay bankaları, ulusal ticari güvenceler olduğunu; bazıları da dijital devrim ve minutarizasyon, tasarımların gelişmesi ve standartlaştırma gibi üretimde gelişmişliğin ilerlemesi olduğunu; bazıları da yatırımcıları ikna edici gerçekçi hesaplamaların sağlanması olduğunu öne sürmektedir (sonraki bölümlerde geniş bir şekilde açıklanmıştır).

3.3 Ulusal Ve Uluslararası Uzay Bankaları

Krediler, kredi garantileri, tohum hibeleri ve benzeri araçlar, yenilik yoluyla yeni istihdam ve ekonomik büyümenin önemli kaynakları olan küçük ve genç işletmeler için hayati önem taşıyabilir. Krediler ulusal inovasyon ajansları ve kalkınma bankaları tarafından sağlanabilir, ancak aynı zamanda yerel ve bölgesel otoriteler veya uluslararası kuruluşlar (ör: Avrupa bölgesel fonları) tarafından da sağlanır. Son yıllarda, risk sermayesi ve kalabalık finansmanı gibi yenilikçi finansman araçları daha yaygın hale gelmiştir (OECD, 2019: 28).

Mesela, ulusal/deneysel uzay bankasının uzayın ticari ve bilimsel keşfi için ayrılmaz bir bileşen olarak finans tasarımı ve mühendisliğini keşfetmek için bir platform sağlayabileceği düşünülmektedir. Bir uzay bankası aracılığıyla, Uzay Varlıklarının yeni biçimleri, hizmet ettikleri yaşam kalitesi unsurları (QoL-quality of life) için risk altında olan işlevsel değerler (f-VaR – functional values at risk) ve daha çeşitli uzay araştırmaları için bütünsel pazar kolaylıkla denenebilir ve iyileştirilebilir. Bir uzay bankasının değeri iki yönlüdür: banka, uzay ekonomisini büyütme amacına tutarlı olarak borçlanmak, yatırım yapmak için sermaye toplar ve tedarik eder. Banka bu amacı operasyonel hale getirmek için, belirli bir projenin, risk altında olan işlevsel değerlerini azaltan uzay ekonomisi hizmetlerini nasıl sunduğunu sürekli olarak belirlemek, böylece her bir görev için yedek/gereksiz sistemlere olan ihtiyacı ve maliyeti azaltarak diğer uzay faaliyetlerini daha güvenli veya daha etkili hale getirmek için taahhüt modeli geliştirir. Uzay bankası, hassas, felaket veya çatışma bölgesi dışında korunan hesapların fonlarına anında erişme olanağı sağlayabilecektir. Konut sakinleri, dış yardım uzmanları (foreign aid specialists) nakit taşımak ve depolamak yerine, devlet gözetimi veya dolandırılma korkusu olmadan işlem yapmak için uzay bankasını kullanabileceklerdir (Kalam, 2008; Cahan vd., 2015: 8; Snowden, 2018).

Madenciliğin gerçekleşmesiyle kaynaklardan elde edilecek faydaların bütün devletlerin lehine kullanımı, başka bir ifadeyle, getirilerin adil paylaşımı önemli derecede tartışma konusu oluşturmaktadır. Bunun nedeni, sanayileşmiş Devletlerin, insanlığın ortak mirasındaki kaynakları sömürerek, gelişmekte olan Devletleri, hak sahibi oldukları kaynaklardan mahrum bırakmalarındadır (Lee, 2012: 290). Eğer uzay madenciliği birçok ülkenin iş birliği ile veya uluslararası uzlaşma ile yapılırsa, özel işletmelerin madencilik işleminden sorumlu olması durumunda, zorunlu katkıların toplanması yetkililer veya bir üye Devlet tarafından yetkililer adına yapılması uygun olacaktır. Yetkililere ödenecek katkıların miktarı pratik ve anlamlı bir şekilde uygulanabilmeli ve ayrıca bağımsız bir denetimin yapılması ile doğrulanabilmelidir. Sözgelimi, destekler "İdari Fon" ve "Ortak Miras Fonu" olmak üzere iki ayrı kategori altında sağlanabilir. İdari Fon, yetkililerin tüm fonksiyonları için gerekli fonları sağlarken, Ortak Miras Fonu (common heritage fund), tüm insanlığın yararına veya gelişmekte olan Devletlerin büyük ölçekli kalkınma ve altyapı projeleri için projeleri finanse etmek adına kullanılabilir (Lee, 2012: 279).

3.4 Ulusal Ticari Güvenceler

Belirli gök cisimleri üzerine mülkiyet, sahaya özgü münhasır hakların ve çıkarılacak kaynakların yasal statüsü konusunda netlik eksikliği, bazı hükümetlerin uzay faaliyetlerini düzenlemek için

ulusal yasalarını çıkarmasına neden olmuştur. Bu devletler vatandaşlarının ve şirketlerinin gök cisiminden çıkarılan kaynaklara egemen olmalarına, sahip olmalarına, taşımalarına, kullanmalarına ve satmalarına izin vermektedirler. Devletlerin ulusal yasaları, Dış Uzay Antlaşması'nın gök cisimlerin kurumsal mülkiyeti üzerindeki yasağıyla çatışmaktan kaçınmak için kaynaklar çıkarıldıktan sonra sahiplik hakkı tanımaktadır. Uzay madenciliğinin gerçekleşmesi uzak gibi görünse de ülkelerin bu gibi kendi ulusal yasalarını çıkarması vs. gelecekteki çatışma potansiyelini göstermektedir. Uzayda uygun yönetim konusunda net bir uluslararası uzlaşmanın bulunmaması, farklı ulusal hükümetlerin çelişkili düzenlemelerine yol açabilmektedir. Bu çelişkiler, ticari faaliyeti bastırabilir ya da bu farklı yükümlülüklerin uygulanmasını vazgeçirebilir. Bu yüzden, Avrupa Uzay Ajansı'nın yasal hizmetler başkanı Marco Ferrazzani, uzay madenciliği ile ilgili yeni kurallar geliştirmeye ilgi duyduğunu ifade etmiştir (Bockel, 2018: 13). Bu bağlamda, uzay madenciliğinde gerekli uluslararası yasal çerçevelerin yetersizliğinden kaynaklı, ABD, Lüksemburg ve BK kendi ulusal ticari yasal çerçevelerini oluşturan ilk ülkelerdir olmuştur. ABD hükümeti, Başkan Obama tarafından, 2015 yılında ABD Ticari Uzay Lansmanı Rekabet Edebilirlik Yasası (Commercial Space Launch Competitiveness Act) ile uzay madenciliği yasallaştırılmıştır. 2017'de Lüksemburg ABD'den sonra kendi yasasını çıkaran ikinci devlet olmuştur. 2017'de Japonya, gök cisimleri madenciliği amacıyla Lüksemburg ile beş yıllık bir anlaşmayı imzalamıştır. Birleşik Krallık ta aynı zamanda Uzay Sanayi Yasasını ticari uzay faaliyetleri için düzenleyici çerçeve olarak 2018'de kabul etmiştir. Buna karşın, Rusya ve Belçika, bağlayıcı bir uluslararası yasal çerçeve geliştirilinceye kadar, bu kaynakların ticari gelişimini kısıtlama isteğini dile getirmiştir (Christensen vd., 2019: 3).

Gök cisminin maden alanının kullanımında münhasırlık için teknik bir ihtiyaç olmasa bile, ticari ihtiyaç, münhasırlık iddiasını gerektirecektir. Zira fon sağlayıcılar yatırımlarının korunduğundan emin olduktan sonra girişimleri desteklemek istemekteler. Yatırımlarını korumanın en sağlam yolu ise, muhaliflerin aynı sahada madencilik ve farklı amaçlar için erişmelerine mani olmaktır (Lee, 2012: 199).

Uzay Madenciliğine karşı her ne kadar hükümetler daha ilgili gözükse de son yıllarda bu işe girişen tarafların aslında birçok özel şirketler tarafından gerçekleşmesi dikkat çekmektedir. Bunlar: Deep Space Industries, Planetary Resources, Moon Express, Kleos Space, Trans Astra, Aten Engineering, Off World, Space Fab. US, Space X ve Asteroid Mining Corporation Ltd, Shackleton Energy Corporation, Kepler Energy ve Space Engineering vb. (Campa vd., 2019: 2). Uzay faaliyet süreçlerinin yavaş gerçekleşmesi/uzun zaman alması ve dolayısıyla hükümetlerin hem zaman kazanmak hem mali tasarruflar yapmak, belki de dış borç veya bütçe açığı gibi durumlardan kaynaklı, uzay sektöründe sinerji ve verimliliği artırmak adına git gide özel girişimcilere fırsat tanınması, rekabetin ve farkındalığın oluşumuna imkan sağlamaya başlamıştır (Metzger, 2016).

Dolayısıyla uluslararası yasalara bağımlı kalmaktansa devletler yatırımcılarını desteklemek için kendi ulusal yasalarını da oluşturabilirler. Mevcut protokol yatırımcıya uzay aracının mülkiyetini tanısa da herhangi bir sorun çıktığında o uzay aracını uzaydan geri getirmek maliyetli/yenisini üretmek daha karlı olduğundan, soruna çözüm olarak başka alternatifleri sağlamakta çok eksik kalmıştır. Bir de uygulamada, Uzay Protokol'ün mevcut metni, birden fazla alacaklının bulunduğu durumlardaki sahiplenme için yasal bir mekanizma da sağlamamaktadır. Sonuç olarak, Unidroit Uzay Çalışma Grubunun üyeleri COPUOS Yasal Alt Komitesindeki tartışmaları takip etmekte ve Protokol metnini güncellemekteler. Bu konuda, uzay varlığı olmayan ülkeler bile tartışmaya katılmalı ve BM uzay anlaşmalarında gerekli reformları desteklemelidirler (Santos, 2003: 3). Gelişmekte olan ülkelerde birçok bireyin, kurumun veya hükümetlerin iş birliği yapması sorumluluğun hafiflemesine yol açarak maliyetleri azaltır, finansman yetersizliğini kapatır. Bu yüzden ülkelerin birbirini teşvik ederek, Lüksemburg ve Japonya gibi, anlaşmalar yapması da finansman çekme için uygulanabilir mekanizma yaratabilir.

Bununla birlikte, şirketlerin, ilgili katılımcıların çoğalmasıyla sorunların çoğalacağı da aşıkardır. Her alanda da olduğu gibi uzay piyasasında da faaliyetlerin uzun dönemde pürüzsüz devam etmesi için sürdürülebilirliğin dikkate alınması kaçınılmazdır.

4. Sürdürülebilir Gelişme

Uzay madenciliği kavramının geliştirilmesine bütün bilim adamları olumlu bakmamaktadır, bazı çevrecilere göre uzay uçuşu ve uzay madenciliğinin arkasındaki kültürel anlatıların karanlık tarafı, açgözlülük ve egosantrizm gelişmesi veya en azından ben bilirimciliktir. Onlar, uzayın çevresel bütünlüğü hakkında ne söylenebilir, gezegensel sürdürülebilirliğin Dünya'nın ötesine yayılması ne kadar önemlidir ve ne kadar genişletilmelidir gibi soruların önce cevaplanması gerektiğini savunmaktadırlar.

Söz konusu, farklı uzay girişimlerinden dolayı dünya yörüngesinde uzay çöplerinin, enkazının gittikçe artması, bu durumun bir tek dünyada değil başka gezegenlerde de tahakkuk etme olasılığı ve uzayı sürdürülemez hale getirmesi korkusudur. Zira uzayda enkaz nesnelere miktarı arttıkça, aralarındaki çarpışma olasılığı da artmaktadır ve büyük bir nesne bir uzay aracına çarptığında, yüzlerce veya binlerce ek enkaz nesnesi üreterek uzay araçlarını da etkileyebilmektedir. Sonunda, bu kaskad etkisi, 'enkaz kuşağını' oluşturarak yörüngelyi kullanılamaz hale getirerek; amaçlanan kullanımı açısından, yörüngelyi sürdürülemez hale getirebilmektedir, bu duruma Kessler Sendromu denilmektedir (Newman ve Williamson, 2018: 3). ABD Stratejik Komutanlığı/Strategic Command sadece 2014'te 8000'den fazla çarpışma uyarısı kaydetmiştir ve bunların 121'i acil kaçırma manevraları gerektirmiştir (Bockel, 2018: 12). Başka bir araştırmaya göre, şu anda uzayın etrafında 1 milli metreden büyük 166,8 milyon enkaz nesnesi dönmektedir ve bu nesnelere 166 milyonu 1 santimetreden küçüktür (OECD, 2019: 105).

Sadece alçak yörüngede uzay faaliyetlerinin temiz ve dikkatli bir şekilde uygulanması değil, aynı zamanda gezegenlerin ve gök cisimlerinin de sürdürülebilir kullanımının göz önünde bulundurulması şarttır. En çok yakından tanılan Ay'ın, söz konusu, çevresi Dünya ile karşılaştırıldığında çok daha hassas olduğu bilinmektedir, bunun sebebi ise Ay'da atmosferin olmamasıdır. Ay'ın atmosferinde gerçekleşebilecek kazalar yol boyunca yanıp parçalanmak veya okyanuslara dökülmek yerine, doğrudan Ay'ın yüzeyini etkileyebilmektedir. Dünya'nın çevresi kendini tamir etme yeteneğine sahipken Ay'ın çevresinin böyle bir özelliği yoktur (Newman ve Williamson, 2018: 4). İleri uzay faaliyetlerinde ve madencilikte, en büyük öncelik yeryüzünün korunması olsa da, yine de uzayda bir tek çalışanların korunması değil, diğer gezegenlerin de yeryüzü yaşamından, dünyadan gelen mikroplar ile kirlenmeden, korunması ve sürdürülebilirliği için temiz tutulması - Gezegensel Koruma - gereklidir (Robson, 2014). Ve bu, Dış Uzay Antlaşması ve Araştırmaları Komitesi tarafından sağlanan poliçeye uygun olarak 9.maddede "diğer gezegenlerdeki canlı organizmaların gezegen çevrelerini kirlenmelerini önleme" süreci olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda yeryüzüne getirilen numunelerin çevreye hiçbir şekilde zararlı organizmaları yaymamaları da garantilenmelidir. Bu konuda, Lüksemburg'un basın bülteni hedefinin "doğal yaşam alanlarına zarar vermeden, uzayda hareket etmekte olan cansız kayalar üzerindeki daha önceden keşfedilmemiş çok sayıda maden kaynaklarına erişimin sağlamak" olduğunu belirtmiştir (Losch, 2019: 3). Madencilik ayrıca, asteroit tozu veya az sıkışık taş bulutları oluşturabilir ve bu da uydu operasyonları için tehlike meydana getirebilir (Robson, 2014). Ya da başka bir mevzu, uzayda, yeryüzünden getirilen mikropların olası negatif etkisinden çalışanlar nasıl kaçınabilir? İnsanların ve makinelerin büsbütün sterilizasyonu mümkün olsa bile %100 sterilizasyonunun ölüme yol açacağı da muhtemeldir. Genel olarak bu tür problemler makineler için de geçerlidir (Losch, 2019: 4).

Bu konuda, Lee'nin (2012: 283) önerdiği gibi, özellikle yetkililer, gök cisimleri üzerinde araştırma ve çıkarma faaliyetlerini yürüten Devletler ve onların özel kuruluşlarına yönelik:

- Lisanslı sürelerinin sonunda tüm ekipman, demirbaş ve tesisatların çıkarılması ve/ya da Dünya'ya geri getirilmesi, aynı gök cisminde başka bir yere taşınması, başka bir gök cismine nakledilmesi ya da gezegensel bir atmosferde veya Güneş'te yakılarak imha edilmesi;
- Tüm kirleticilerin ve atık materyallerin lisanslı sürelerinin sonunda ortadan kaldırılması ve/ya da Dünya'ya geri getirilmesi ya da başka bir gezegenin ya da Güneş'in atmosferinde yok edilmesi;
- Dünya ve gök cisminin etrafındaki yörüngelerde uzay enkazı oluşumunun en aza indirilmesi;

- Mümkün olduğu ölçüde, lisanslı dönemde gök cismin yüzeyine ve toprağına verilen çevresel zararların iyileştirilmesi adına şu andan itibaren uygun kuralları kabul etmelidirler.

5. Uzak Teknolojilerinde Potansiyel Çözümler

Ay'a götürülen yüklerin çoğunun son derece karmaşık ekipman olacağı doğru olsa da yollar, roket patlaması koruması, yaşam alanları, depolama ve ekipman tamiri gibi basit ve temel altyapılara gerçek ihtiyaç vardır. Bunlar Dünya'dan götürülürse, uzay mekikleri için çok ağır yük olacaktır. Mesela, sadece güneş partikülü radyasyonundan korunma donanımı götürmek için birkaç uzay mekiğinin fırlatılması lazımdır. Günümüzün uzay mekiği fırlatma maliyeti dikkate alınırsa bu zararlı radyasyondan korunmak için gereken yüzlerce metrik ton yükü Ay'a kadar götürmenin maliyeti milyarlar doları aşacaktır. Mikro yer çekimine ve radyasyona karşı kullanılan önlemlerin eksik olduğu açıktır ve teknolojik açıdan uzayda uzun süre kalabilmek için yeterince etkili değildir. Bu önlemlerin yetersizliği misyonların yarı veya tamamen otomatik robotlarla değiştirilmesini gerektirmektedir (Campa vd., 2019: 4; Zacny, 2013).

5.1 Nakliye

Şu anda öngörüldüğü gibi, Ay üssünün maliyetinin büyük bir kısmı, Dünya'dan erzak ve uzay aracı yakıtı götürme maliyeti olacaktır. Bu yakıtın ana bileşeni sıvı oksijendir (Liquid Oxygen-LOX). Eğer yüksek teknolojilerin geliştirilmesi gerçekleşirse, NASA'nın "Ay ve Mars'ın İnsani Keşfi Hakkında 90 Günlük Çalışma Raporu", Ay'da sıvı oksijen (LOX) üretilmesi durumunda alçak yörüngeye fırlatılan kütle miktarının yılda 300 ton (yaklaşık 10 uzay mekiği) azalabileceği tahminini yürütmüştür. Yeni bir ağır kaldırma fırlatma aracı (heavy lift launch vehicle-HLLV) geliştirilse bile, bu itici yakıtın fırlatılması için fiyat gene çok yüksek olacaktır. Nakliye sorunları ancak, faaliyetlerin yürütüldüğü gezegende oksijen üretilirse önemli ölçüde azalabilecektir (Sullivan ve McKay, 1991: 7; NASA, 2017).

5.2 Siber Tehditler

Siber saldırılar, aniden, hesapsız, plansız karşılaşılabilen, bütün sektörler, hükümetler, şirketler ve sivil toplum için büyüyen bir tehdittir. Madencilik faaliyetlerinin belki kısmen belki de tamamen özerk çevrimiçi makinelerle uzaktan yönetilmesi, özellikle siber saldırılara karşı müsait olduğunu, dolayısıyla bu konuda sağlam tedbirlerin, hem yazılım hem donanım anlamında, öncesinden alınmış olmasını gerektirir. Daha madencilik faaliyetlerinin gerçekleşmemiş olması, bu tarz tehditlerin dikkate alınmasının daha erken olduğu anlamına gelmez, sonuçta ajansların ve hükümetlerin bu konu üzerine büyük çaplı çalışmaları çoktan devam edelmektedir. Sektörün risk dolu ve birbirine/karşılıklı bağımlı safhalardan oluşması, bir sorun çıkması durumunda bütün işlemleri etkileyebileceği ve durdurabileceği varsayımı, sektörün özünde hassas olduğunun göstergesidir. Siber saldırılar, yeteneklerini test etmek isteyen bireysel bilgisayar korsanlarından, suç örgütlerinden, terörist gruplardan veya askeri avantaj elde etmek isteyen devletlerden gelebilmektedir (Bockel, 2018: 11).

5.3 Korunma

Yolculuk sırasında mürettebatın karşılaşacağı zorluklarla başa çıkmak için mevcut koruma stratejileri yetersizdir. Mesela polietilen, uzay radyasyonu için alüminyumdan daha etkili koruma olabilir ya da başka bir çözüm yolculuk süresini kısaltmak olabilir. Ancak zaman ve itme teknolojisindeki gelişmelerde çok gerideyiz. Radyasyon ile ilgili en büyük sorun etkili koruma ile koruma donanımının kitlesi arasında denge bulmaktır, çünkü bu, uzay mekiği kargosunun ağırlığını ve itme enerjisinin miktarını etkileyecektir. En uygun görülen 5-7 sm korunma duvarları radyasyona karşı sadece %30-35 koruma sağlamaktadır (Campa vd., 2019: 4). Apollo astronotları Ay'da birkaç gün kaldıkları için onlara ağır koruma lazım olmamıştır. Ancak uzay madenciliğinin gerçekleşmesi durumunda, Ay'da uzun süreli yaşam ortamları yer altında tünel şeklinde yapılabilir. Bu doğal koruma sağlar. Erken yaşam ortamları ise, önceden hazırlanmış Uzay İstasyonu Özgürlüğü/Space Station Freedom gibi modüller veya Dünya'dan getirilen şişme yapılar ile oluşturulabilir (Sullivan ve McKay, 1991: 19).

5.4 İletişim Gecikmesi

İleriye doğru seyahat ettikçe iletişimde sorun yaşanmaya başlayacaktır. Mars ortalama 225 milyon km uzaklıktadır: ışık hızıyla yaklaşık 12,5 dakika. Bu süre iki gezegen arasındaki, örneğin, en basitinden sorunların gerçek zamanlı olarak yönetilememesi/çözülememesinden vs. kaynaklı etkileşimi etkileyerek neticede gerginliğe yol açabilir. Bundan başka, mesela, Voyager uzay aracı güneş sisteminin sınırlarının ötesinde, Dünya'dan 19,5 milyar kilometre uzaklıktadır. Araştırmacılar bu uzak mesafeye rağmen, yine de oradan mesaj alabilmekteler; ancak her iletinin ulaşması 18 saat sürmektedir. Dünya ve Mars arasında iletişim gecikmesi yeryüzündeki yer görev kontrolünden gelebilecek gerçek zamanlı desteği önleyebilmektedir. Bu sebepten çok hareketlilik ve idrak yetenekleri astronotlar için esas niteliklerdir (Campa vd., 2019: 4; Megapixel, 2019).

Herhangi uzay çalışmasında tüm bu zorlukların ve daha fazlasının, insan yüz kılları da dâhil olmak üzere bazı malzemelerin düşük yerçekiminde daha yanıcı olma eğilimini göstermesi gibi ilginç ve günlük pratik sorunların çözülmesi gerekecektir (Robson, 2014).

Günümüze kadar, iletişim akışını sürdürmek için süperluminal (ışık hızından daha hızlı) iletişimi geliştirmeye gerek duyulmamıştır. Ay, yaklaşık 384.400 kilometre mesafe ile insanların uzaya gittikleri en uzun istikamet olmuştur. Işığın bu mesafeyi kat etmesi 1,3 saniyedir. Bu karşılaştırıldığında, dünyanın diğer tarafından birini telefonla ararken karşılaşılabilen gecikmeye benzer. Işık hızı, Londra ve New York arasındaki Atlantik ötesi yolculuğu saniyede 50 defadan fazla geçecek kadar hızlıdır. Böyle bir hız ile ışıktan daha hızlı iletişim bulmak merak edilen konuların arasında yer almaktadır. Derin uzay nesnelere arasındaki geniş mesafelerde, ışık hızında bile seyahat eden mesajların ulaşımı ciddi derecede zaman alır. Işık hızı gibi fizik yasalarının evrimi imkânsız olarak bilinmektedir. Buna rağmen, konuyla ilgili araştırmacılar tarafından, ışıktan daha hızlı veya "süperluminal" iletişimi sağlayabilecek bazı geçici çözümler önerilmiştir. Einstein'ın görelilik teorisine göre, iletişim sorunları böyle devam edecektir. Işık hızı evrensel sabit olduğu için hiçbir şey süperluminal olamaz. California Teknoloji Enstitüsü'nün Jet Tahrik Laboratuvarındaki (derin uzay telekomünikasyon sistemleri için NASA'da çalışmış) Les Deutsch'a göre, bu sınırlamanın etrafında bir yol keşfedilecek olsaydı, "bu bilgi teorisi yasalarını ihlal eder ve temel fiziğin yeniden biraz düşünmesini gerektirmektedir." NASA derin uzay telekomünikasyon sistemleri tasarlayarak, yıllardır bunun üzerine çalışmalar sürdürmektedir. Optik (Lazer) iletişim teknolojisi şu anda tanıtılmaktadır, ancak bu hala geliştirme aşamasındadır (Zheng, 2018).

Uzayda su veya mineral kaynaklarını başarılı bir şekilde elde etmek için uzay endüstrisi teknolojileri için birden fazla yeni sistemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Uzay kaynakları görevlerinin, derin uzaydaki vakum, mikro yerçekimi, aşırı sıcaklık değişimleri, radyasyon ve diğer tehlikeleri ele almak için gelişmiş mühendislik gereksinimleri vardır. Diğer ilgili zorluklar arasında kaynak araştırmaları ve karakterizasyonu, uzay kaynak ekonomisi ve işleme ve üretim teknolojileri yer almaktadır (Gilbert ve Bazilian, 2019).

Uzay teknolojilerindeki eksiklikler uzay bilim adamlarına, mühendislerine ve girişimcilerine küresel çapta hem yasal hem finansal anlamda desteklerin sağlanmasıyla, deneylerin ve deneyimlerin süreçlerinin hızlandırılmasıyla, kalifiye işgücünü arttırarak uzay piyasasında istihdamın genişletilmesiyle, işbirliklerinin sağlanmasıyla mümkün olabilecektir. Netice olarak, bilim, deney ve deneyimlerin katkısıyla ve uzun vadeli finansal kaynakların sağlanmasıyla teknolojik ve ekonomik kalkınma, finansal kaynaklar ise hem ulusal hem de uluslararası düzeyde yasal mekanizmaların oluşturulması vesilesiyle gerçekleştirilecektir.

SONUÇ

Yasal çerçevelerin gök cisimler üzerinde herhangi bir özel mülkiyet veya bölgesel egemenliği katiyen yasaklaması ve bu tür özel mülkiyet hakları, tek taraflı olarak veya uluslararası bir kuruluş aracılığıyla sağlanmadıkça, ticari uzay sektöründe özel yatırım çekmek için yasal kesinliğin yeterli olmayacağı öne sürülmüştür. Uzayın madencilik sektörü için yatırımları çekmenin en uygulanabilir mekanizması, münhasır hakkını tanıyan yasanın kabul edilmesidir. Daha istikrarlı ticari ilişkiler sağlamak için özel ulusal yasaların standardizasyonu ile artan ticari güven ve yasal garantiler ile fon sağlayıcıların hakları korunur, garantilerle güvence altına alınır. Mevcut durumda eğer finansal kurumlara, onları korumak için sağlam bir uluslararası yasal çerçeve

olsaydı, onlar da borç verme konusunda daha emin olabilirlerdi. Bir de Sigorta gereklidir ve sigorta primleri çok pahalıdır. Dolayısıyla, toplam geliştirme ve fırlatma maliyeti genellikle milyonlarca dolardır.

Uzay kaynaklarının kullanımı için küresel yönetim çerçevesine duyulan ihtiyaç konusunda tüm uzay güçleri arasında bir anlaşma olmalıdır. Böyle bir çerçevenin kapsamı, yetkisi ve hedefleri hakkında ayrıntılı müzakereler takip edilmelidir. Güvenlik bölgeleri ve münhasır hakları böyle bir çerçevede tanınabilir olmalı, kaynakların eşit paylaşımının nasıl sağlandığı açığa kavuşmalı ve son olarak, sanayinin rolü ve finansörlerinin çıkarları güvence altına alınmalıdır.

Netice itibarıyla, yeni uluslararası rejimin oluşturulmasında, gök cisimleri üzerinde araştırma ve kaynak çıkarma faaliyetlerindeki riskler ve maliyetlerde azalma olması için yasal ve politika sorunların aşağıdaki maddeleri dikkate alması gerekecektir:

- 1) Dış Uzay Anlaşması'nın I. Maddesi uyarınca tüm ülkelerin yararı ve çıkarı için yapılması gerekenler bağlamında ticari araştırma, keşif ve çıkarma faaliyetlerinin yasallığı
- 2) Keşif ve çıkarma faaliyetleri için gök cisimlerine münhasır mülkiyet haklarının verilmesi;
- 3) Ticari araştırma ve maden kaynaklarının çıkarılması amacıyla gök cisimlerinden fiziksel olarak malzeme çıkarılmasının yasallığı;
- 4) Araştırma ve keşif verilerinin ve gök cisimlerinden çıkarılan materyallerin yayılması üzerine, varsa, hangi yükümlülüklerin yerine getirildiği,
- 5) Varsa, gök cismin kütlesini büyük ölçüde azaltabilecek malzemelerin fiziksel olarak çıkarılması ile ilgili uygun limitler;
- 6) Ticari madencilik faaliyetlerine konu olabilecek gök cisimlerin büyüklüğüne veya kütlesine varsa uygun limitler;
- 7) Gök cisminin yörünge parametrelerindeki değişikliklerin yasallığı veya gök cisminin doğal yörüngesinden çıkarılması;
- 8) Dünya dışı malzemelerinin Dünya çevresine getirilmesi ve kirlenmesinden kaynaklı Dünya üzerindeki olumsuz etkileri önlemek için verilebilecek veya alınabilecek önlemlerdir (Lee, 2012).

Çalışmada Türkçe literatürde çok yer almayan uzay madenciliği konusunun yakın gelecekte gerçekleşmesiyle birçok avantajlara fırsat tanınması aynı zamanda şu anda veya gelecekte birlikte ortaya çıkarabilecek dezavantajlarının analizlerinin, alternatif çözümlerinin geliştirilmesi gereken noktaları değerlendirilmiştir. Yoğun bir literatür taraması ve incelenmesi sonucu, konunun gittikçe evrensel boyutta önem kazandığının sonucuna varılmasından, hem Türkçe kaynak yetersizliğine çözüm olacak referans çalışma niteliğinde olabilmesi hem de bu alanda farkındalığın, ilginin artması adına temel altyapı çalışmalarını telkin etmek niyetiyle Uzay Madenciliği kavramının genel perspektifleri ele alınmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Allison, P. (2015a). 'This is why lunar colonies will need to live underground.' <https://www.bbc.com/future/article/20151218-how-to-survive-the-freezing-lunar-night>, 10.12.2020.
- Allison, P. (2018b). 'How we could survive on an asteroid.' <https://www.bbc.com/future/article/20180612-will-we-ever-colonise-an-asteroid>., 25.12.2019.
- Bockel, J. M. (2018). The Future of the Space Industry. Economic and Security Committee.
- Bryce Space and Technology, LLC. (2017). Global Space Industry Dynamics. *Bryce*, 7-22.
- Cahan, B. B., Marboe, I., & Roedel, H. (2015). Outer Frontiers of Banking: Financing Space Explorers and Safeguarding Terrestrial Finance. *New Space*, 4(4), 253-256.

- Campa, R., Szocik, K., & Braddock, M. (2019). Why space colonization will be fully automated. *Technological Forecasting and Social Change*, 143, 162-171.
- Christensen, I., Lange, I., Sowers, G., Abbud-Madrid, A., & Bazilian, M. D. (2019). New policies needed to advance space mining. *Issues in Science and Technology*, 35(2), 26-30.
- Cruddas, S. (2015a). 'Rocketing prices: The investors eyeing the riches of space.' <https://www.bbc.com/future/article/20150810-rocketing-prices-the-investors-eyeing-the-riches-of-space>., 02.15.2020.
- Cruddas, S. (2016b). 'The truth about asteroid mining.' <https://www.bbc.com/future/article/20160103-the-truth-about-asteroid-mining>., 25.12.2019
- Çerçi, A. A. (2014). Küresel Ölçekte Melek Yatırımcılığın Gelişiminin İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dağ M. , Çelik, M. (2018). Yatırım teşvikleri nedir? Kavram ve kapsamı üzerine bir değerlendirme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 863-875.
- Emen, T. (2019). 'The Global Space Economy: A Short Overview Of The New Space Race.' <http://turkishpolicy.com/blog/42/the-global-space-economy-a-short-overview-of-the-new-space-race>., 10.04.2020.
- Emspak, J. (2016, 5 11). 'What we would actually do to stop a 'doomsday' asteroid?' <https://www.bbc.com/future/article/20160510-what-we-would-actually-do-to-stop-a-doomsday-asteroid>., 15.02.2020.
- Gilbert, A., & Bazilian, M. (2019). 'We Need a Space Resources Institute.' [blogs.scientificamerican.com : https://blogs.scientificamerican.com/observations/we-need-a-spaceresources-institute/](https://blogs.scientificamerican.com/observations/we-need-a-spaceresources-institute/)., 05.02.2020.
- Hameed, H. (2019). Asset- based Financing in the Space Industry. *The Space Protocol of the Cape Town convention-An Internationally Effort to Introduce a Harmonised System of Secured Transactions Law to the Space Industry Amman*. 5-13.
- Hollingham, R. (2015). 'Should we build a village on the Moon?' <https://www.bbc.com/future/article/20150712-should-we-build-a-village-on-the-moon>., 15.02.2020.
- Hollingham, R. (2015). 'The man who can send you to Mars.' <https://www.bbc.com/future/article/20150113-one-way-ticket-to-the-red-planet>., 10.02.2020.
- Kalam, A. (2008). *The Future of Space Exploration and Human Development*. Boston: Boston University.
- Kaymak, H. (2005). Yabancı Doğrudan Yatırımları Artırmak İçin Teşvikler Gerekli ve/veya Yeterli mi?. *Maliye Dergisi*, 149(1), 74-104.
- Lee, R. (2012). Law and Regulation of Commercial Mining of Minerals in Outer Space. New York: Springer.
- Losch, A. (2019). The need of an ethics of planetary sustainability. *International Journal of Astrobiology*, 1-6.
- Mallick, S., & Rajagopalan, R. P. (2019). If Space is 'the Province of Mankind', Who Owns its Resources? *An Examination of the Potential of Space Mining and its Legal İmplications*. Observer Research Foundation.
- Mazanek, D. D., Merrill, R. G., Brophy, J. R., & Mueller, R. P. (2015). Asteroid redirect mission concept: a bold approach for utilizing space resources. *Acta Astronautica*, 117, 163-171.
- Megapixl. (2019). 'Solar Power On The Moon.' <https://www.megapixl.com/solar-power-on-the-moon-illustration-13055292>., 15.02.2020.

- Metzger, P. (2016). Space development and space science together an historic opportunity. *Space Policy*, 77-91.
- Meurisse, A., & Carpenter, J. (2020). Past, present and future rationale for space resource utilisation. *Planetary and Space Science*, 1-28.
- NASA: Hoyt, Robert. (2017). 'WRANGLER: Capture and De-Spin of Asteroids and Space Debris.' [www.nasa.gov: https://www.nasa.gov/content/wrangler-capture-and-de-spin-of-asteroids-and-space-debris/](https://www.nasa.gov/content/wrangler-capture-and-de-spin-of-asteroids-and-space-debris/), 15.02.2020.
- Newman, C., & Williamson, M. (2018). Space Sustainability: Reframing the Debate.
- OECD. (2019). The Space Economy in Figures: How Space Contributes to the Global Economy. Paris: OECD Publishing.
- Robson, D. (2014). 'Are these the five craziest space missions?' <https://www.bbc.com/future/article/20141219-five-craziest-space-missions>., 15.12.2019.
- Robson, D. (2014). 'The expert guide to space colonies.' <https://www.bbc.com/future/article/20141002-time-to-plan-a-space-colony>., 10.02.2020
- Santos, A. F. (2003). Financing of space assets. *Space Policy*, 19(2), 127-129.
- Snowden, S. (2018). 'Japanese Space-Elevator Experiment Launching to Space Station Next Week (Really! 2020)', [www.space.com: https://www.space.com/41278-japan-space-elevator-cubesats-experiment.html](https://www.space.com/41278-japan-space-elevator-cubesats-experiment.html)., 13.02.2020.
- Staedter, T. (2019). 'AI SpaceFactory Wins NASA's 3D-Printed Extraterrestrial Habitats Challenge', <https://spectrum.ieee.org/tech-talk/aerospace/space-flight/3d-printers-could-build-future-homes-on-mars>., 13.02.2020.
- Sullivan, T. A., & McKay, D. S. (1991). *Using Space Resources*. Houston: NASA Johnson Space Center.
- Szoka, B., & Dunstan, J. (2012). 'Space Law: Is Asteroid Mining Legal?' <https://www.wired.com/2012/05/opinion-asteroid-mining/>., 10.02. 2020.
- Unidroit (2012). Protocol to the Convention on International Interests in Mobile Equipment on Matters Specific to Space Assets. Berlin: UNIDROIT.
- Wikipedia. (2020a). 'Asteroid Mining.' https://en.wikipedia.org/wiki/Asteroid_mining#:~:text=Asteroid%20mining%20is%20the%20hypothetical,%2C%20including%20near%2DEarth%20objects., 15.02.2020
- Wikipedia. (2020b). 'Edison's Conquest of Mars.' https://en.wikipedia.org/wiki/Edison%27s_Conquest_of_Mars., 17.02.2020.
- Yamagiwa, Y., Fujii, T., Nakashima, K., Oshimori, H., Okino, T., Komua, S., & Ishikawa, Y. (2019). Space experimental results of STARS-C CubeSat to verify tether deployment in orbit. *Acta astronautica*, 177, 759-770.
- Zacny, K. (2013). 'Space mining: Robots in the final frontier.' <https://robohub.org/space-mining-robots-in-the-final-frontier/>., 15.02.2020.
- Zheng, P. (2018). 'A Legal Analysis of "Space Asset" Under the 2012 Space Protocol to the International Interests in Mobile Equipment.' https://www.nyulawglobal.org/globalex/Space_Asset_Protocol_Cape_Town_Convention1.html., 10.02.2020

EXTENDED ABSTRACT*GENİŞLETİLMİŞ ÖZET***CHALLENGES AND POTENTIAL SOLUTIONS TO SPACE MINING**

Space activities of space programs seem promising for the future earth scarcity, socio-economic, environmental and ecological problems. Activities developing with the help of scientific experiments and experience, the emergence of the new sector of the Space Market, Space Mining, the provision of environmentally friendly decisions such as dealing with scarce resources, green renewable energy, and most importantly, the effective solution of global problems of economic growth through the use of space wealth, etc. , on behalf of the space community more and more expectation day by day. Before entering the new sector, it is very important to start with establishing a clear space policy, covering the economy and legislation, regarding use rights and reasonable ownership as well as sustainability of space resources. Unless they create supportive laws, rules and legal frameworks, it will lead to complexity and chaos, contrary to the benefits mentioned above. Moreover, if we take into account the high level of financing risk, the danger of uncertainty, the exploitation and manipulation of superpowers, sound and continuous management of these activities will become inevitable for reconciled trade and space development. The importance of this important administration stems from the inadequate institutions and legal frameworks we have that have caused conflict and disobedience in some states, such as the United States and Luxembourg. Therefore, this study focuses on the vague and misunderstood description of both the "universal commons" according to the Space Law, which includes the Outer Space Treaty and the Moon Treaty, and the Space Protocol for affordability and reliability; tried to emphasize the need to introduce efficient and effective legislation that was updated by necessary and responsible parties. Discussion on Space on behalf of Europe' organized by the European Space Agency in November 2016 ended with the conclusion that 84% of the 2000 participants thought that space should be protected. Since there is a lack of studies on this subject in Turkey, the aim of the study is to raise awareness, especially among the society, along with the importance of Space Economy, why the idea of Space Mining is needed, to discuss potential problems in space mining and to offer solutions to it. Therefore, this study has addressed some of these problems and tried to show possible solutions based on the literature review. In this context, the study is composed of five parts by addressing risks, costs, investment attracting processes, sustainability and technological deficiencies.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Didem RODOPLU ŞAHİN, Matluyba BEBİTOVA			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	UZAY MADENCİLİĞİNE İLİŞKİN ZORLUKLAR VE POTANSİYEL ÇÖZÜMLERİ			
Tarih <i>Date</i>	06.06.2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Derleme Makale			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Didem RODOPLU ŞAHİN,	Eşit Katkıda Bulunmuştur	Bulunmamaktadır	
2	Matluyba BEBİTOVA	Eşit Katkıda Bulunmuştur	Bulunmamaktadır	

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1113180

INVESTIGATION OF FACTORS RELATED TO CYBERCHONDRIA LEVELS OF HEALTH MANAGEMENT AND BANKING AND INSURANCE DEPARTMENT STUDENTS: AN EMPIRICAL ANALYSIS**Prof. Dr. Yeter USLU***

*İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Pr.

e-posta:
yuslu@medipol.edu.tr

ORCID 0000-0002-8529-6466

Arş. Gör. Sefer AYGÜN*

*İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Pr.

e-posta:
saygun@medipol.edu.tr

ORCID 0000-0002-9999-3983

ABSTRACT

In recent years, the internet has become a primary source of information and communication on nearly every topic imaginable and health information is no exception. More and more people are turning to the internet for answers regarding their health concerns, and for many, this has turned into an unhealthy obsession. The excessive examination of health information on the internet and the resulting increase in health anxiety has been given the name "cyberchondria". This study aimed to reveal the effects of health education on the expression of cyberchondria by comparing two undergraduate departments, one of which received health education at the undergraduate level and one of which did not receive health education. A total of 418 participants took part in the study. The T-test and Mann-Whitney-U test were used to evaluate the differences between the two variables, while One-Way Analysis of Variance (ANOVA) and the Kruskal-Wallis test were used to evaluate the differences between three or more variables. The independent variables in this study, which consisted of a range of demographic information, showed no statistically significant difference between the departments. However, when the mean scores of the departments were examined, it was observed that the students who had received health education had lower scores on the Cyberchondria Severity Scale (CSS). This supports the results obtained in some previous studies. As a result, it can be concluded that the availability of accurate and formal health education is an important factor in reducing the levels of cyberchondria.

Keywords: Cyberchondria, Health Anxiety, Health Education, Online Health Research, Online Research**SAĞLIK YÖNETİMİ VE BANKACILIK VE SİGORTACILIK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN SİBERKONDRI DÜZEYLERİYLE İLGİLİ FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ: AMPİRİK BİR ANALİZ****ÖZ**

Son yıllarda internet, sağlık bilgileri de dahil olmak üzere akla gelebilecek hemen hemen her konuda birincil bilgi ve iletişim kaynağı haline gelmiştir. Giderek daha fazla insan sağlık sorunlarıyla ilgili cevaplar için internete yönelmektedir. Birçokları için bu sağlıksız bir saplantıya dönüşebilmektedir. İnternetteki sağlık bilgilerinin gereğinden fazla incelenmesi ve buna bağlı olarak sağlık kaygısının artmasına "siberkondri" adı verilmiştir. Bu çalışma, biri lisans düzeyinde sağlık eğitimi alan ve biri sağlık eğitimi almayan iki lisans bölümünü karşılaştırarak sağlık eğitiminin siberkondrinin üzerindeki etkilerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmada toplam 418 katılımcı yer almıştır. İki değişken arasındaki farkları değerlendirmek için T-testi ve Mann-Whitney-U testi, üç ve daha fazla değişken arasındaki farkları değerlendirmek için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve Kruskal-Wallis testi kullanıldı. Bir dizi demografik bilgiden oluşan bu çalışmada bağımsız değişkenler, bölümler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Ancak bölümlerin puan ortalamaları incelendiğinde sağlık eğitimi alan öğrencilerin Siberkondri Şiddet Ölçeği (CSS) puanlarının daha düşük olduğu görülmüştür. Bu, daha önce yapılan bazı çalışmalarda elde edilen sonuçları desteklemektedir. Sonuç olarak sağlık eğitiminin bulunmasının siberkondri düzeylerinin düşürülmesinde önemli bir faktör olduğu sonucuna varılabilir.

Anahtar Kelimeler: Siberkondri, Sağlık Kaygısı, Sağlık Eğitimi, Çevrimiçi Sağlık Araştırması, Çevrimiçi Araştırma**Geliş Tarihi/Received:** 06.05.2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 13.06.2022**Yayın Tarihi/Printed Date:** 30.06.2022

Kaynak Gösterme: Uslu, Y., Aygün, S., (2022). "Investigation of Factors Related to Cyberchondria Levels of Health Management and Banking and Insurance Department Students: An Empirical Analysis". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(10) 189-206.

INTRODUCTION

In today's world, the internet reigns as one of the biggest technological developments in the last few decades, used by billions of people worldwide and utilized in virtually every field. Due to its uniquely global reach, countless studies have been carried out across the world investigating various facets of people's internet usage. According to the Global Digital Report published in 2018, approximately 53% of the world's population (4 billion people) are internet users, and this rate increases by a mean of 7% each year (We Are Social, 2018). In 2020, a Household Information Technologies (IT) Usage Survey was conducted by TUIK to determine the internet usage of people living in Turkey. From this survey, it was determined that 79% of people between the ages of 16-74 living in Turkey are internet users. This result showed an increase of approximately 4% compared to the previous year (TÜİK, 2020).

The concept of cyberchondria causes a new health behavior because it expresses the anxiety caused by the search for excessive health information on the internet (Harding et al., 2008). Various definitions of cyberchondria have been made in academic literature. One of the most accepted of these definitions was made by McElroy and Shevlin, who define cyberchondria as: "increase in self anxiety as a result of an excessive examination of online health information" (McElroy & Shevlin, 2014). In another definition, White and Horvitz describe cyberchondria as "an unnecessarily increased level of anxiety in people as a result of the examination of research on the internet and other literature information" (White & Horvitz, 2009).

The emergence of the Covid-19 epidemic in the world has had various consequences. One of these consequences is that people begin to carry out many of their basic activities online in order to minimize the spread of the virus through social contact. The increase in the use of the Internet also increases the level of cyberchondria of people. For this reason, it is thought that the Covid-19 epidemic indirectly causes an increase in the levels of cyberchondria (Cerniglia et al., 2017; Duan et al., 2017; Eidi et al., 2020; Guessoum et al., 2020; Özdemir et al., 2020; Sun et al., 2020).

Studies have been carried out in Turkey and throughout the world assessing various factors for their ability to reduce levels of cyberchondria. These studies provide a range of insights on the topic. Some studies aim to scale the development and verification of cyberchondria (Barke et al., 2016; Batigun et al., 2018; Jokić-Begić et al., 2019; McElroy et al., 2019; McElroy & Shevlin, 2014; Selvi et al., 2018); others aim to examine the relationship between cyberchondria and general health anxiety (Altındaş et al., 2018; Aulia et al., 2020; Başoğlu, 2018; Bati et al., 2018; Doherty-Torstrick et al., 2016; Fergus, 2013; Hart & Björgvinsson, 2010; Muse et al., 2012; Norr et al., 2015; Starcevic, 2017); while still other studies examine the relationship between cyberchondria and internet use (Dagar et al., 2019; Deniz, 2020; Elciyar, 2017; Starcevic & Berle, 2013; White & Horvitz, 2009). There also exist numerous studies examining levels of cyberchondria and various related factors (Ertaş et al., 2020; Fergus, 2015; Norr et al., 2015; Uzun, 2016). In addition to these, some studies have been carried out which select participants by isolating individuals with certain diseases or ailments (Güleşen, 2019; Titrioğlu, 2019; Tüter, 2019). The majority of participants in these studies are undergraduate students and healthy individuals. In addition, the original of the CSS was created by applying it to undergraduate students who are healthy individuals. In this study, the participants were determined by reference to previous studies and the sample group of the first study carried out to create the scale (McElroy & Shevlin, 2014). For this reason, it is important for the participants to have these characteristics in order to obtain more accurate results. Many of these studies include variables too that associate cyberchondria, such as health anxiety, excessive concern about health, excessive internet use, and trust in the internet. In this study, besides the purpose of the research, these variables were also included in the questionnaire, data were collected and analyzed.

Although the relationship between cyberchondria and the presence of health education has been indirectly mentioned in prior literature, the lack of a study directly investigating this effect motivated the design of this study. Considering that the concept of cyberchondria is a state of extreme anxiety caused by searching for health information on the internet, it was thought that the state of having health information would directly affect cyberchondria. Therefore in this study, a comparison was made between a department that received health education at the undergraduate level and a department that did not receive health education, focusing primarily on the effects of health education on cyberchondria levels. What kind of health education the participants received is explained in the material-method section.

1. Material and Methods

The research is derived from Sefer AYGÜN's master's thesis titled "Investigation of Factors Related to Cyberchondria Levels of Health Management and Banking and Insurance Department Students", conducted at a foundation university in Istanbul in the October-January 2020-2021 academic year. The research is a cross-sectional and descriptive study.

1.1. Population and Sample

The universe of the research consists of 600 students in total. 400 of these participants are students from the Department of Health Management and 200 are students from the Department of Banking and Insurance, all continuing their education at the determined university. The quota sampling method was used to isolate the sample, while the sample size was determined with the use of Raosoft and Creative Research Systems web bases (Creative Research Systems, 2020; Raosoft, 2020). Quota sampling; It is a research method that requires only samples with certain characteristics in the community in order to reflect certain characteristics of the community that is the subject of examination and research. Characteristics are often created based on criteria such as geographic region, gender, age, social class. However, the determination of the selected samples is possible by selecting the number of individuals determined by the researcher without probability (Dawson & Trapp, 2001). Based on the 95% confidence interval, the sample size was calculated as at least 235 students, and 418 people were reached, meeting the predetermined quota. The sample has 95% representativeness and 5% margin of error.

The main hypothesis of the study is that a difference exists between the levels of cyberchondria observed in students of the Department of Health Management as compared to the levels observed in students of the Department of Banking and Insurance. The sub-hypotheses of the research are as follows.

- There is a difference between the levels of the Compulsion sub-factor, one of the sub-factors of CSS, observed in Health Management Department students and the levels observed in Banking and Insurance Department students.
- There is a difference between the levels of the Distress sub-factor, one of the sub-factors of CSS, observed in Health Management Department students and the levels observed in Banking and Insurance Department students.
- There is a difference between the levels of the Excessiveness sub-factor, one of the sub-factors of CSS, observed in Health Management Department students and the levels observed in Banking and Insurance Department students.
- There is a difference between the levels of the Reassurance sub-factor, one of the sub-factors of CSS, observed in Health Management Department students and the levels observed in Banking and Insurance Department students.

- There is a difference between the levels of the Mistrust of Medical Professionals sub-factor, one of the sub-factors of CSS, observed in Health Management Department students and the levels observed in Banking and Insurance Department students.

1.2. Assessment Tools and Procedures

Data collection tools

The data in the study was collected through a questionnaire consisting of two parts. The first part of the questionnaire consisted of 10 questions specifying sociodemographic features, which were prepared based on previous studies on the subject. The second part of the questionnaire consisted of the 33 questions that make up the Cyberchondria Severity Scale (CSS). Sociodemographic questions are a blend of questions used in previous studies (Altındaş et al., 2018; Başoğlu, 2018; Bati et al., 2018; Güleşen, 2019; McElroy & Shevlin, 2014; Titrioğlu, 2019; Tüter, 2019; Uzun, 2016).

CSS was first developed in 2014 by Eoin McElroy and Mark Shevlin. CSS is a 5 point Likert type scale consisting of 5 sub-factors and 33 propositions. The study assessing the validity and reliability of the original scale was conducted on 208 university students. The Cronbach's Alpha value of the scale was 0.94; Cronbach's Alpha values of the subscales are: Compulsion: 0.95, Distress: 0.92, Excessiveness: 0.85, Reassurance: 0.89, Mistrust of Medical Professional: 0.75 (McElroy & Shevlin, 2014). Adaptation of the CSS to Turkish and demonstration of its validity and reliability was done by Süleyman Utku UZUN on Pamukkale University employees in 2016 (Uzun, 2016).

Variables of the study

The dependent variable of the study was the cyberchondria score obtained from CSS and scores obtained from its sub-factors. The independent variable was determined as demographic characteristics such as age, gender, department, class, internet use status, trust in the internet, research on health services, types of health problems sought, and chronic disease histories. Among the research variables, the class variable represents the state of receiving health education, which is the main hypothesis of the research. Health education in the relevant department that receives health education is given with the following; Medical First Aid, Essential Health Knowledge and Medical Terminology, Health and Social Sciences, Medical Documentation, Health Public, Hospital Management, Health Insurance, Communication Skills and Communication in Healthcare, Epidemiology, Ethics in Health and Social Responsibility, Health Tourism, Health Services Management, Health Law, Quality Management in Health Services, Efficiency in Health, Patient Safety, Health Informatics, Health Informatics Systems in Hospital Management and Risk Management in Health Services is given through theoretical courses.

1.3. Analysis of Data

The SPSS 25 program was used for statistical analysis and normality analysis of the data. In order to determine whether each variable within the data were suitable for normal distribution, the Skewness-Kurtosis value range, Kolmogorov-Smirnov test, Histogram/Stem-and-Leaf-Plot/Q-Q graphs and Observed Value results were applied. Cronbach's Alpha analysis was used to determine the reliability of the study. The comparison of the two variables was made using the T-test and the Mann-Whitney-U test. Evaluation of the relationship between three or more variables was done using One Way Analysis of Variance (ANOVA) and the Kruskal-Wallis test.

The magnitude of differences between the variables was calculated using the effect size formula (Cohen, 1988).

1.4. Limitations of the Study

It was not possible to obtain more accurate data within the scope of the research due to the limitations created by the COVID-19 pandemic. Therefore, the research was carried out on students of only one university. It could not be carried out with other university students who did not receive health education. More accurate data will be collected if the study is carried out according to the status of receiving health education on a university basis, not on a departmental basis. In this way, the effect of direct health education would be revealed. In the research, some studies carried out on the Faculty of Medicine are shown as a reference. However, in this study, it was difficult to reach the students of the Faculty of Medicine due to the pandemic conditions. For this reason, although the curricula of the Faculty of Medicine are not exactly the same, the Health Management Department, which is similar in terms of receiving basic health education, has been included.

1.5. Ethical Considerations

The research statements, planning, rationale, purpose, approach and methods of the study were evaluated by the Istanbul Medipol University Non-Interventional Clinical Research Ethics Committee Department on 04.09.2020 and the research was found ethically and scientifically appropriate.

2. Results

According to the analysis of the data for suitability for normal distribution, the Compulsion sub-factor was not found to be suitable for the normal distribution for each variable. CSS and other sub-factors were found to be suitable for normal distribution for each variable. In the study, students were asked about their department, age, gender and class in order to determine their demographic characteristics. The descriptive statistics results of the obtained data and the differences in the analyzed data are shown in Table 1. Cronbach's Alpha analysis was performed to determine the reliability of the research. The coefficients for CSS (0.90), Compulsion - Distress - Excessiveness - Reassurance - Mistrust of Medical Professional sub-factors (0.91-0.86-0.78-0.72-0.45, respectively) were obtained.

A minimum of 33 points and a maximum of 165 points can be obtained from CSS. It was observed that the cyberchondria scores of the students in our study varied between 43 - 149 and the mean score was 76.7. It was determined that 97 participants in the research had an average of 76 and below, and 321 participants had an average of 77 and above.

2.1. Analysis of Statistical Discrepancy

Approximately three-quarters of the 418 participants (75.6%) were students from the Department of Health Management and the rest (24.6%) were students from the Department of Banking and Insurance. The majority of the participants were female (75.4%). It was observed that the number of participants who used the internet for 4-5 hours each day (73.2%) was significantly higher than the number of those who used the internet for 0-1 hours (1.7%). When the difference analyzes were made, no difference was observed in CSS results between the students of the Health Management Department and the students of the Banking and Insurance Department. Therefore, when analyzing the differences of other independent variables, the sections were not evaluated separately. In addition to these, one of the main variables of the

research; detailed statistical analysis of department, age, gender, class and internet use (daily) are shown in Table I.

Table 1. Difference of basic research variables.

Variables	N (%)	CCS X̄ (Ss)	Compulsion X̄ (Ss)	Distress X̄ (Ss)	Excessiveness X̄ (Ss)	Reassurance X̄ (Ss)	Mistrust of Medical Professional X̄ (Ss)
Departments							
Health Management	316 (75.6)	2.30 (0.51)	1.18 (0.59)	2.41 (0.82)	3.11 (0.71)	2.53 (0.75)	1.86 (0.85)
Banking and Insurance	102 (24.4)	2.38 (0.64)	1.66 (0.89)	2.58 (0.85)	2.94 (0.77)	2.56 (0.08)	1.96 (0.95)
Test Statistic		-1.20 ¹	13508 ²	-1.85 ¹	2.08 ¹	0.37 ¹	0.93 ¹
p-Value		0.231	0.010	0.064	0.038	0.706	0.351
Effect Size		0.003	0.126	0.008	0.010	<0.001	<0.001
Age							
17-20	223 (53.3)	2.28 (0.49)	1.38 (0.03)	2.47 (0.82)	3.03 (0.72)	2.48 (0.73)	1.81 (0.89)
21-24	195 (46.7)	2.36 (0.60)	1.53 (0.05)	2.43 (0.84)	3.11 (0.73)	2.60 (0.82)	1.97 (0.85)
Test Statistic		-1.51 ¹	20761 ²	0.50 ¹	-1.19 ¹	-1.51 ¹	-1.79 ¹
p-Value		0.130	0.403	0.616	0.232	0.132	0.073
Effect Size		0.005	0.040	<0.001	0.003	0.005	0.007
Gender							
Female	315 (75.4)	2.32 (0.53)	1.13 (0.60)	2.47 (0.83)	3.13 (0.73)	2.55 (0.77)	1.79 (0.84)
Male	103 (24.6)	2.32 (0.60)	1.64 (0.08)	2.37 (0.82)	2.89 (0.70)	2.47 (0.79)	2.18 (0.93)
Test Statistic		0.01 ¹	13817 ²	1.07 ¹	2.92 ¹	0.88 ¹	-3.97 ¹
p-Value		0.986	0.018	0.284	0.004	0.376	<0.001
Effect Size		<0.001	0.116	0.002	0.020	0.001	0.036
Class							
1st Class - 2nd Class	223 (53.3)	2.32 (0.51)	1.40 (0.58)	2.49 (0.83)	3.09 (0.75)	2.53 (0.75)	1.85 (0.91)
3rd Class - 4th Class	195 (46.7)	2.32 (0.59)	1.50 (0.79)	2.40 (0.83)	0.05 (0.69)	2.54 (0.82)	1.92 (0.83)
Test Statistic		-0.04 ¹	21469 ²	1.13 ¹	0.53 ¹	-0.19 ¹	-0.82 ¹
p-Value		0.964	0.816	0.257	0.595	0.848	0.407
Effect Size		<0.001	0.011	0.002	<0.001	<0.001	0.001
Using Internet (Daily)							
0-1 Hour	7 (1.7)	2.17 (0.64)	1.46 (0.65)	2.21 (0.90)	3.08 (1.03)	2.26 (0.61)	1.33 (0.47)
2-3 Hour	105 (25.1)	2.27 (0.49)	1.40 (0.60)	2.41 (0.70)	2.95 (0.70)	2.55 (0.76)	1.86 (0.92)
4-5 Hour	306 (73.2)	2.34 (0.56)	1.46 (0.72)	2.47 (0.87)	3.11 (0.72)	2.53 (0.79)	1.91 (0.87)
Test Statistic		0.94 ³	0.15 ⁴	0.49 ³	2.00 ³	0.45 ³	1.54 ³
p-Value		0.389	0.926	0.608	0.136	0.634	0.216
Effect Size		0.004	0.007	0.002	0.009	0.002	0.007

X̄: Mean. Ss: Standard Deviation. 1 T-test. 2 Mann-Whitney-U test. 3 One-Way Analysis of Variance (ANOVA). 4 Kruskal-Wallis test.

Among the variables that reveal the internet-doctor relationship in the research in the variable "The internet is as knowledgeable as doctors", there was a statistically significant difference in CSS and the sub-factors Excessiveness, Reassurance and Mistrust of Medical Professional. A statistically significant difference was found only in the sub-factors Excessiveness and

Reassurance in the variable "Researching information about the doctor before the examination". A statistically significant difference was found in CSS and Excessiveness, Reassurance and Mistrust of Medical Professional sub-factors in the variable "Researching information about the doctor after the examination". In addition to these, detailed statistics of research variables related to internet-doctor relationship are shown in Table II.

Table 2. Difference of research variables related to the internet-doctor relationship.

Variables	N (%)	CCS \bar{X} (Ss)	Compulsion \bar{X} (Ss)	Distress \bar{X} (Ss)	Excessiveness \bar{X} (Ss)	Reassurance \bar{X} (Ss)	Mistrust of Medical Professional \bar{X} (Ss)
The internet is as knowledgeable as doctors							
Yes	126 (30.1)	2.45 (0.56)	1.52 (0.77)	2.51 (0.84)	3.28 (0.66)	2.70 (0.79)	2.11 (0.92)
No	292 (69.9)	2.26 (0.53)	1.42 (0.65)	2.42 (0.82)	2.98 (0.73)	2.46 (0.76)	1.79 (0.84)
Test Statistic		3.27 ¹	17623 ²	0.99 ¹	3.93 ¹	2.81 ¹	3.41 ¹
p-Value		0.001	0.474	0.319	<0.001	0.005	0.001
Effect Size		0.025	0.035	0.002	0.035	0.018	0.027
Researching information about the doctor before the examination							
Yes	379 (90.7)	2.33 (0.54)	1.43 (0.66)	2.47 (0.83)	3.11 (0.72)	2.56 (0.78)	1.86 (0.85)
No	39 (9.3)	2.19 (0.61)	1.62 (0.93)	2.25 (0.82)	2.70 (0.67)	2.26 (0.73)	2.10 (1.13)
Test Statistic		1.51 ¹	6776.5 ²	1.53 ¹	3.35 ¹	2.33 ¹	-1.25 ¹
p-Value		0.132	0.369	0.127	0.001	0.020	0.114
Effect Size		0.005	0.043	0.005	0.026	0.012	0.003
Researching information about the doctor after the examination							
Yes	271 (64.8)	2.37 (0.54)	1.45 (0.65)	2.49 (0.82)	3.17 (0.71)	2.60 (0.79)	1.19 (0.84)
No	147 (35.2)	2.22 (0.55)	1.45 (0.75)	2.38 (0.84)	2.88 (0.72)	2.42 (0.74)	1.75 (0.93)
Test Statistic		2.67 ¹	18665.5 ²	1.30 ¹	4.00 ¹	2.27 ¹	2.16 ¹
p-Value		0.008	0.264	0.193	0.001	0.023	0.031
Effect Size		0.016	0.054	0.040	0.037	0.012	0.011

\bar{X} : Mean. Ss: Standard Deviation. 1 T-test. 2 Mann-Whitney-U test. 3 One-Way Analysis of Variance (ANOVA). 4 Kruskal-Wallis test.

It was observed that the majority of the participants did not conduct research on alcohol (98.3%) or smoking and drugs (96.9%) on the internet. In the variable "Searching for Information About the Diet on the Internet", there was no statistically significant difference in either CSS or any of the sub-factors. However, statistically significant differences were found in other variables relating to the subjects researched on the Internet, either in CSS or in at least one of the other sub-factors. In addition to these, detailed statistics on research variables related to the topics researched on the Internet are shown in Table III.

Table 3. Differences of research variables relating to the subjects researched on the internet

Variables	N (%)	CCS \bar{X} (Ss)	Compulsion \bar{X} (Ss)	Distress \bar{X} (Ss)	Excessiveness \bar{X} (Ss)	Reassurance \bar{X} (Ss)	Mistrust of Medical Professional \bar{X} (Ss)

Searching for Information About the Disease on the Internet							
Yes	337 (80.6)	2.36 (0.54)	1.46 (0.70)	2.52 (0.82)	3.14 (0.71)	2.55 (0.90)	1.88 (0.85)
No	81 (19.4)	2.16 (0.50)	1.41 (0.60)	2.14 (0.80)	2.79 (0.74)	2.47 (0.68)	1.90 (0.99)
Test Statistic		2.97 ¹	13614 ²	3.73 ¹	3.90 ¹	0.85 ¹	-0.15 ¹
p-Value		0.003	0.970	<0.001	<0.001	0.391	0.874
Effect Size		0.020	0.001	0.032	0.035	0.001	0.000
Searching for Information About the Treatment on the Internet							
Yes	223 (53.3)	2.34 (0.49)	1.42 (0.66)	2.42 (0.78)	3.16 (0.67)	2.58 (0.73)	1.19 (0.82)
No	195 (43.7)	2.30 (0.60)	1.47 (0.73)	2.48 (0.88)	2.96 (0.77)	2.48 (0.83)	1.86 (0.94)
Test Statistic		0.80 ¹	21126 ²	-0.71 ¹	2.80 ¹	1.21 ¹	0.57 ¹
p-Value		0.424	0.599	0.473	0.005	0.224	0.567
Effect Size		0.001	0.025	0.001	0.018	0.003	<0.001
Searching for Information About the Diet on the Internet							
Yes	131 (31.3)	2.32 (0.52)	1.46 (0.68)	2.40 (0.73)	3.11 (0.72)	2.50 (0.74)	1.91 (0.90)
No	287 (68.7)	2.32 (0.56)	1.44 (0.69)	2.47 (0.87)	3.05 (0.73)	2.55 (0.80)	1.87 (0.87)
Test Statistic		-0.10 ¹	18644 ²	-0.85 ¹	0.74 ¹	-0.65 ¹	0.44 ¹
p-Value		0.917	0.887	0.394	0.457	0.514	0.654
Effect Size		<0.001	0.006	0.001	<0.001	0.001	<0.001
Searching for Information About the Alcohol on the Internet							
Yes	7 (1.7)	2.38 (0.69)	2.07 (1.00)	2.28 (0.84)	2.80 (1.03)	2.19 (0.80)	2.80 (1.06)
No	411 (98.3)	2.32 (0.02)	1.44 (0.68)	2.45 (0.83)	3.07 (0.72)	2.54 (0.78)	1.87 (0.87)
Test Statistic		0.31 ¹	1052.5 ²	-0.53 ¹	-0.98 ¹	-1.18 ¹	2.80
p-Value		0.757	0.201	0.591	0.323	0.236	0.005
Effect Size		<0.001	0.062	<0.001	0.002	0.003	0.018
Searching for Information About the Cigarettes and Drugs on the Internet							
Yes	13 (3.1)	2.50 (0.64)	2.00 (0.98)	2.52 (0.91)	3.12 (0.88)	2.33 (0.81)	2.46 (1.05)
No	405 (96.9)	2.31 (0.54)	1.43 (0.67)	2.45 (0.83)	3.07 (0.72)	2.54 (0.78)	1.87 (0.87)
Test Statistic		1.19 ¹	2043 ²	0.32 ¹	0.25 ¹	-0.95 ¹	2.38 ¹
p-Value		0.231	0.149	0.743	0.799	0.338	0.017
Effect Size		0.003	0.070	<0.001	<0.001	0.002	0.013

̄: Mean. Ss: Standard Deviation. 1 T-test. 2 Mann-Whitney-U test. 3 One-Way Analysis of Variance (ANOVA). 4 Kruskal-Wallis test.

Among the research variables related to chronic disease status; while there was a statistically significant difference only in CSS and Compulsion sub-factors in the "The State of Having a Chronic Disease" variable, there was no statistically significant difference in either CSS or sub-factors in the "The State of Having a Chronic Disease in the Family" variable. In addition to these, detailed statistics of research variables related to chronic disease status are shown in Table IV.

Table 4. Differences of research variables related to chronic disease status

Variables	N (%)	CCS \bar{X} (Ss)	Compulsion \bar{X} (Ss)	Distress \bar{X} (Ss)	Excessiveness \bar{X} (Ss)	Reassurance \bar{X} (Ss)	Mistrust of Medical Professional \bar{X} (Ss)
The State of Having a Chronic Disease							
Yes	32 (7.7)	2.53 (0.64)	1.97 (0.91)	2.64 (0.90)	3.05 (0.73)	2.71 (0.76)	1.97 (0.87)
No	386 (92.3)	2.30 (0.54)	1.40 (0.65)	2.43 (0.82)	3.07 (0.73)	2.52 (0.78)	1.88 (0.04)
Test Statistic		1.92 ¹	3966.5 ²	1.34 ¹	-0.18 ¹	1.36 ¹	0.59 ¹
p-Value		0.062	<0.001	0.179	0.851	0.175	0.552
Effect Size		0.008	0.172	0.008	<0.001	0.004	<0.001
The State of Having a Chronic Disease in the Family							
Yes	182 (43.6)	2.31 (0.51)	1.44 (0.65)	2.40 (0.81)	3.11 (0.69)	2.49 (0.75)	1.90 (0.82)
No	236 (56.4)	2.33 (0.57)	1.46 (0.72)	2.49 (0.84)	3.04 (0.75)	2.57 (0.809)	1.87 (0.92)
Test Statistic		-0.40 ¹	21406.5 ²	-1.10 ¹	0.92 ¹	-0.98 ¹	0.26 ¹
p-Value		0.686	0.952	0.268	0.357	0.326	0.792
Effect Size		<0.001	0.002	0.002	0.002	0.002	<0.001

\bar{X} : Mean. Ss: Standard Deviation. 1 T-test. 2 Mann-Whitney-U test. 3 One-Way Analysis of Variance (ANOVA). 4 Kruskal-Wallis test.

CONCLUSIONS AND EVALUATION

In this section, only the significant differences in the CSS and sub-factors of health education status and the mean score of the CSS are discussed, focusing on our main hypothesis. In other words, the discussion was carried out only on the class variables of the participants. In this way, the focus of the subject was not distracted. At the same time, confusion was avoided and a short and clear discussion was held.

The increase in internet use in recent years has led to many novel trends in human behavior and psychology, and cyberchondria is among the more prevalent of these shifts. As a result, studies on the factors in and effects of cyberchondria have seen a great increase in the last five years. Many of these studies use CSS to measure severity: the higher the CSS score, the higher the person's cyberchondria level. A minimum of 33 points and a maximum of 165 points can be obtained from CSS. In this study, it was seen that the mean score of the students who were chosen as part of the sample ranged between 43±149 and the mean score was 76.7. The mean score of this study is comparable to other similar studies conducted in Turkey. Consider Başoğlu's (Başoğlu, 2018) study on women aged 15-49 living in the city center of Edirne in 2018 (Mean: 89.42), Selvi et al.'s (Selvi et al., 2018) study on university students in 2018 (Mean: 75.74), and the study conducted by Elciyar's (Elciyar, 2017) with university students in 2017 (Mean: 86). However, the mean score of this study is higher than the mean score of other studies carried out abroad. Consider the study conducted by Norr et al. (Norr et al., 2015) on 526 people who were predetermined internet users in 2015 (Mean: 74.9), Fergus (Fergus, 2014) applied on

539 adults who were internet users in 2014 (Mean: 69.1) and Barke et al. (Barke et al., 2016) The mean score of this study is also higher than that of a study they applied to 500 people in Germany via the internet (Mean: 60). This situation is explained by stressful situations and events that cause problematic internet use such as the increase in the time individuals spend at home, spending more time on the internet, and the pandemic period (Cerniglia et al., 2017; Duan et al., 2020; Eidi et al., 2020; Guessoum et al., 2020; Özdemir et al., 2020; Sun et al., 2020). The parallelism of this study with the studies in Turkey is explained as follows. Various projects were carried out in Turkey in 2010, such as the Fatih project, to increase students' use of the Internet and to actively use the Internet in education. As a result of these projects, an increase was observed in students' internet usage. Considering that the studies that are shown as examples for studies in Turkey were carried out in 2016 and later, it is thought that the reason why the average of this study is higher than other studies in the world and that it is parallel with other studies in Turkey is the projects carried out (Ekici & Yılmaz, 2013).

Of the students who participated in this study, 316 were students of the Department of Health Management and 102 were students of the Department of Banking and Insurance. From the analyses made by considering the department variable, it was observed that there was no statistically significant difference in CSS, Distress, Reassurance and Mis-trust of Medical Professional sub-factors ($p>0.05$). A statistically significant difference was observed in Compulsion and Excessiveness sub-factors ($p<0.05$). For the CSS sub-factors of Distress, Excessiveness, Reassurance and Mistrust of Medical Professionals, the mean score of the Banking and Insurance Department students was higher than the mean score of the Health Management Department students. In the Compulsion sub-factor, the mean score of the Health Management Department students was higher than the mean score. When the studies in the literature were examined, it was concluded that there was a significant difference between the departments in the study performed by Ertaş et al. (Ertaş et al., 2020) on the students of the Faculty of Health Sciences. In 2020, the study by Aulia et al. (Aulia et al., 2020) in 2020 on individuals with illness anxiety determined that there was no statistically significant difference between the individuals' cyberchondria levels and their health education levels. In the study conducted by Bati et al. (Bati et al., 2018) on students in 2018, it was concluded that there was no statistically significant difference between the faculties of the students and their health anxiety levels, but the overall cyberchondria scores of the students studying at the Faculty of Medicine were lower than those of the students studying at other faculties. This result suggests that cyberchondria levels among students studying at the Faculty of Medicine are influenced by their easier access to health information, health resources and services in comparison to other students, as well as their regular contact with experts, research assistants, and faculty members in clinical education processes. It is thought that these advantages in obtaining information about health problems and medical resources may be effective in mitigating their cyberchondria. In this study, it can be extrapolated that the scores of the Banking and Insurance Department students in CSS, Compulsion, Distress, Reassurance and Mistrust of Medical Professional sub-factors may have been higher than the Health Management Department students' scores due to the lack of health related education, and as a result, these students tended to react with more anxiety to the health problems they encountered. In this study, the Department of Health Management, which is a department with health education, does not have the same health education as the Faculty of Medicine. However, the Department of Health Management is similar to the Faculty of Medicine in terms of providing basic health education with the theoretical courses mentioned in the introduction part of the article. For this reason, it is necessary to include the relevant study in the discussion.

CONCLUSIONS

When the data obtained in this study were analyzed, it was seen that there was no statistically significant difference in terms of general cyberchondria levels between individuals who received and did not receive health education. However, when the mean scores were examined, it was determined that the mean scores of the participants who received health education were lower than those who did not receive health education. This causes health education to be considered an important factor in reducing cyberchondria. High levels of cyberchondria may increase the likelihood of needlessly seeking healthcare services due to the increased anxiety of affected individuals. This, in turn, can lead to an increase in the number of doctor's examinations and thus a shortening of the average examination times. As a result, both patient and healthcare worker satisfaction may be adversely affected.

Overcrowding of medical facilities by people with high cyberchondria can cause those who really need it to have more trouble getting necessary medical attention. The shortening of examination times may prevent doctors from obtaining necessary information about their patients, answering patients' questions completely and providing necessary care. For this reason, it is often not possible to accurately determine the most appropriate diagnosis and treatment processes, and to involve the patient or their relatives in these processes.

RECOMMENDATIONS

Accurate interpretation and use of health information should be encouraged through the implementation of training programs aimed at increasing people's health literacy levels, both at the individual and societal level. It is thought that creating this knowledge and awareness throughout the society will help prevent the public health crisis caused by individuals seeking unnecessary medical care. At the same time, training programs should be prepared to provide health professionals with skills that will facilitate accurate information transfer and guidance to incoming patients and their relatives. The effects of cyberchondria are thought to go beyond the individual. In other words, if cyberchondria turns into a social disease, it can both affect the economy of health areas at the micro level and affect the country as a whole at the macro level. For this reason, it is thought that policies for the solution of these problems should be planned and implemented by a multidisciplinary team, which also includes expert health managers. Activities, policies and trainings to increase the health literacy level of the society can be provided by local governments, provincial health directorates or directly by the ministry of health through expert trainers. In addition to these, it is thought that the compulsory courses that will provide basic health education in all departments of universities will make a great contribution to solving this problem in the future. This result was also reached in the analysis of the study. In addition, databases that provide health information on the Internet should be audited by government agencies to provide accurate and up to date information. In addition, despite some arguments to the contrary, it is ultimately important to provide the necessary medical support to individuals with increased levels of cyberchondria.

Finally, due to the intensive health education given at the university where the study was conducted, the examples given in the departments that receive non-health education can generally be related to the health field. For this reason, in order to obtain clearer results, new studies can be carried out by changing the population and sample by comparing the university students who have received health education completely and the technical university students who have never given health education.

REFERENCES

- Altındış, S., İnci, M.B., Aslan, F.G., ve Altındış, M.. (2018). Üniversite Çalışanlarında Siberkondria Düzeyleri ve İlişkili Faktörlerin İncelenmesi [An Evaluation of Cyberchondria Levels And Related Factors In University Employees], *Sakarya Medical Journal*, 8 (2), 359-370. <https://doi.org/10.31832/smj.423652>
- Aulia, A., Marchira, C.R., Supriyanto, I. ve Pratiti, B., (2020). Cyberchondria in First Year Medical Students of Yogyakarta. *Journal of Consumer Health on the Internet*. 24 (1), 1-9. <https://doi.org/10.1080/15398285.2019.1710096>
- Barke, A., Bleichhardt, G., Rief, W. ve Doering, B.K., (2016). The Cyberchondria Severity Scale (CSS): German Validation and Development of A Short Form. *International Journal of Behavioral Medicine*. 23 (5), 595-605. <https://doi.org/10.1007/s12529-016-9549-8>
- Başoğlu, M.A., (2018). Edirne İl Merkezinde 15-49 Yaş Grubu Kadınlarda Siberkondrinin Sürekli Kaygı ve Psikolojik İyi Oluş ile İlişkisinin İncelenmesi [Investigation of the Relationship of Cyberchondria With Trait Anxiety and Psychological Well-Being in 15-49 Age Group Women in Edirne City Center] [Master's thesis]. Trakya University. 35-61.
- Bati, A.H., Mandiracioglu, A., Govsa, F. ve Çam, O., (2018). Health Anxiety and Cyberchondria Among Ege University Health Science Students. *Nurse Education Today*. 71, 169-173. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2018.09.029>
- Batigun, A.D., Gor, N., Komurcu, B. ve Erturk, I.S., (2018). Cyberchondria Scale (CS): Development, Validity and Reliability Study. *Dusunen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*. 31 (2), 148-162. <https://doi.org/10.5350/DAJPN2018310203>
- Cerniglia, L., Zoratto, F., Cimino, S., Laviola, G., Ammaniti, M. ve Adriani, W., (2017). Internet Addiction in Adolescence: Neurobiological, Psychosocial and Clinical Issues. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*. 76, 174-184. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2016.12.024>
- Cohen, J., (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Science*, Hillsdale, Lawrence Erlbaum Associates. 19-438.
- Creative Research Systems. (2020). Retrieved August 28, 2020, from <https://www.surveysystem.com/sscalc.html>
- Dagar, D., Kakodkar, P. ve Shetiya, S.H.. (2019). Evaluating the cyberchondria construct among computer engineering students in Pune (India) using Cyberchondria Severity Scale (CSS-15). *Indian Journal of Occupational and Environmental Medicine*. 23 (3), 117-120. https://doi.org/10.4103/ijoem.IJOEM_217_19
- Dawson, B. ve Trapp, R.G., (2001). *Probability Related Topics for Making Inferences About Data. Basic Clinical Biostatistics*. Lange Medical Books/McGraw-Hill Medical Publishing Division. 69-72.

- Deniz, S., (2020). Bireylerin E-Sağlık Okuryazarlığı ve Siberkondri Düzeylerinin İncelenmesi [Examination of Individuals' E-Health Literacy and Cyberchondria Levels]. *İnsan ve İnsan Dergisi*. 5 (24), 84–96. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.674726>
- Doherty-Torstrick, E.R., Walton, K.E. ve Fallon, B.A., (2016). Cyberchondria: Parsing Health Anxiety From Online Behavior. *Psychosomatics*. 57 (4), 390–400. <https://doi.org/10.1016/j.psych.2016.02.002>
- Duan, L., Shao, X., Wang, Y., Huang, Y., Miao, J., Yang, X. ve Zhu, G., (2020). An Investigation of Mental Health Status of Children and Adolescents in China During The Outbreak of COVID-19. *Journal of Affective Disorders*. 275, 112–118. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.06.029>
- Eidi, A. ve Delam, H., (2020). Internet Addiction is Likely to Increase in Home Quarantine Caused by Coronavirus Disease 2019 (COVID 19). *Journal of Health Sciences & Surveillance System*. 8 (3), 142–143. <https://doi.org/10.30476/jhsss.2020.87015.1104>
- Ekici, S. ve Yılmaz, B., (2003). FATİH Projesi Üzerine Bir Değerlendirme [An Evaluation on FATİH Project]. *Turkish Librarianship*. 27 (2), 317-339.
- Elciyar, K. ve Taşçı, D., (2017). Siberkondri Ciddiyet Ölçeği'nin Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi öğrencilerine uygulanması [Application of Cyberchondria Severity Scale to the students of Anadolu University Communication Faculty]. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*. 2 (4), 57-70.
- Ertaş, H., Kırac, R. ve Ünal, S.N., (2020). Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Siberkondri Düzeyleri Ve İlişkili Faktörlerin İncelenmesi [Study Of Cybercondria Levels And Related Factors Of Faculty Of Health Sciences Students]. *OPUS International Journal of Society Researches*. 15 (23), 1746-1764. <https://doi.org/10.26466/opus.616396>
- Fergus, T.A., (2015). Anxiety Sensitivity and Intolerance of Uncertainty as Potential Risk Factors for Cyberchondria: A Replication and Extension Examining Dimensions of Each Construct. *Journal of Affective Disorders*. 184, 305–309. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2015.06.017>
- Fergus, T.A., (2013). Cyberchondria and Intolerance of Uncertainty: Examining When Individuals Experience Health Anxiety in Response to Internet Searches for Medical Information. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*. 16 (10), 735–739. doi: <https://doi.org/10.1089/cyber.2012.0671>
- Fergus, T.A., (2014). The Cyberchondria Severity Scale (CSS): An Examination of Structure and Relations With Health Anxiety in A Community Sample. *Journal of Anxiety Disorders*. 28 (6), 504–510. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2014.05.006>
- Guessoum, S.B., Lachal, J., Radjack, R., Carretier, E., Minassian, S., Benoit, L. ve Moro, M.R., (2020). Adolescent Psychiatric Disorders During the COVID-19 Pandemic and Lockdown. *Psychiatry Research*. 291, 113264. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.113264>
- Güleşen, A., (2019). Kalp Hastası Kadınlarda Siberkondri Düzeyi ve Etkileyen Faktörler [Cyberchondria Level in Women With Heart Disease and Affecting Factors] [Master's thesis]. Istanbul Okan University. 14-21.

- Harding, K.J., Skritskaya, N., Doherty, E. ve Fallon, B.A., (2008). Advances in Understanding Illness Anxiety. *Current Psychiatry Reports*. 10 (4), 311–317. <https://doi.org/10.1007/s11920-008-0050-1>
- Hart, J. ve Björgvinsson, T., (2010). Health Anxiety and Hypochondriasis: Description and Treatment Issues Highlighted Through A Case Illustration. *Bulletin of the Menninger Clinic*. 74 (2), 122–140. <https://doi.org/10.1521/bumc.2010.74.2.122>
- Jokić-Begić, N., Mikac, U., Čuržik, D. ve Sangster Jokić, C.. (2019). The Development and Validation of the Short Cyberchondria Scale (SCS). *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*. 41 (4), 662–676. <https://doi.org/10.1007/s10862-019-09744-z>
- McElroy, E., Kearney, M., Touhey, J., Evans, J., Cooke, Y. ve Shevlin, M., (2019). The CSS-12: Development and Validation of a Short-Form Version of the Cyberchondria Severity Scale. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*. 22 (5), 330–335. <https://doi.org/10.1089/cyber.2018.0624>
- McElroy, E. ve Shevlin, M., (2014). The Development and Initial Validation of the Cyberchondria Severity Scale (CSS). *Journal of Anxiety Disorders*. 28 (2), 259–265. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2013.12.007>
- Muse, K., McManus, F., Leung, C., Meghreblian, B., & Williams, J.M.G. (2012). Cyberchondriasis: Fact or fiction? A preliminary examination of the relationship between health anxiety and searching for health information on the internet. *Journal of Anxiety Disorders*. 26(1), 189–196. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2011.11.005>
- Norr, A.M., Albanese, B.J., Oglesby, M.E., Allan, N.P. ve Schmidt, N.B., (2015). Anxiety Sensitivity and Intolerance of Uncertainty as Potential Risk Factors for Cyberchondria. *Journal of Affective Disorders*. 174, 64–69. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2014.11.023>
- Norr, A.M., Oglesby, M.E., Raines, A.M., Macatee, R.J., Allan, N.P. ve Schmidt, N.B., (2015). Relationships Between Cyberchondria and Obsessive-Compulsive Symptom Dimensions. *Psychiatry Research*. 230 (2), 441–446. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2015.09.034>
- Özdemir, D. ve Arpacıoğlu, S., (2020). Sosyal Medya Kullanımı, Sağlık Algısı ve Sağlık Arama Davranışının Koronavirüs Korkusu Üzerine Etkisi [The Effect of Social Media Use, Health Perception, and Health Seeking Behavior on Fear of Coronavirus]. *Current Approaches in Psychiatry*. 12 (1), 1–15. <https://doi.org/10.18863/pgy.803145>
- Raosoft. (2020). Retrieved August 28, 2020, from <http://www.raosoft.com/samplesize.html>
- Selvi, Y., Turan, S.G., Sayin, A.A., Boysan, M. ve Kandeger, A., (2018). The Cyberchondria Severity Scale (CSS): Validity and Reliability study of the Turkish version. *Sleep and Hypnosis*. 20 (4), 241–246. <https://doi.org/10.5350/Sleep.Hypn.2018.20.0157>
- Starcevic, V., (2017). Cyberchondria: Challenges of Problematic Online Searches for Health-Related Information. *Psychotherapy and Psychosomatics*. 86 (3), 129–133. <https://doi.org/10.1159/000465525>

Starcevic, V. ve Berle, D., (2013). Cyberchondria: Towards a Better Understanding of Excessive Health-Related Internet Use. *Expert Review of Neurotherapeutics*. 13 (2), 205–213. <https://doi.org/10.1586/ern.12.162>

Sun, Y., Li, Y., Bao, Y., Meng, S., Sun, Y., Schumann, G. ve Shi, J., (2020) Brief Report: Increased Addictive Internet and Substance Use Behavior During The COVID-19 Pandemic in China. *The American Journal on Addictions*. 29 (4), 268–270. <https://doi.org/10.1111/ajad.13066>

Titrioğlu, S., (2019). Diyetisyene Başvuran Bireylerin Beslenme ve Diyet Hakkındaki Düşünceleri ile Siberkondri İlişkisi [The Relationship Between Cyberchondria and the Thoughts Of Individuals Applying to A Dietitian About Nutrition And Diet] [Master's Thesis]. Istanbul Okan University. 13-22.

TÜİK. (2020). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması 2020. Retrieved March 12, 2021, from [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2020-33679](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2020-33679)

Tüter, D.M., (2019). Aile Hekimliği Polikliniğine Başvuran Hastalarda Siberkondri Düzeyinin ve İlişkili Faktörlerin Değerlendirilmesi [Evaluation of the Level of Cyberchondria and Related Factors in Patients Admitted to the Family Medicine Outpatient Clinic] [Specialization Thesis in Medicine]. University of Health Sciences. 18-41.

Uzun, S.U., (2016). Pamukkale Üniversitesi Çalışanlarında Siberkondri Düzeyi ve Etkileyen Etmenler [Level of Cyberchondria in Pamukkale University Employees and Affecting Factors] [Master's thesis]. Pamukkale University. 15-61.

We Are Social. (2018). Digital in 2018: World's internet users pass the 4 billion mark. Retrieved January 9, 2021, from <https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018>

White, R.W. ve Horvitz, E., (2009). Cyberchondria: Studies of the Escalation of Medical Concerns in Web Search. *Acm T Inform Syst*. 27 (4), 1–37. <https://doi.org/10.1145/1629096.1629101>

White, R.W. ve Horvitz, E., (2009). Experiences With Web Search on Medical Concerns and Self Diagnosis. In AMIA Annual Symposium Proceedings. *American Medical Informatics Association*. 696-700.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****SAĞLIK YÖNETİMİ VE BANKACILIK VE SİGORTACILIK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN SİBERKONDRİ DÜZEYLERİYLE İLGİLİ FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ: AMPİRİK BİR ANALİZ**

Giriş ve Çalışmanın Amacı (Introduction and Research Purpose): Teknolojik gelişmelerin artması ile birlikte dünyada internet kullanımı da artış göstermiştir. 2018 yılında yayınlanan global dijital raporuna göre yaklaşık olarak dünya nüfusunun %53'ü (4 milyar insan) internet kullanıcıdır ve bu rakam her yıl %7 oranında katlanarak artmaktadır. TÜİK'in 2020 yılında Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması'na göre Türkiye'de 16-74 yaş grubundaki bireylerde internet kullanım oranının %79 olduğu görülmüştür. Bu oran bir önceki yıla göre yaklaşık %4 artış göstermiştir. İnternette sağlık alanında bilgi aranmasının sağlık bilgisine kolay ulaşılması, diğer hastalarla iletişim kurulması, maliyette etkinlik ve sosyal yardım gibi çeşitli yararları bulunmaktadır. Fakat bütün bu yararların yanında internette sağlık bilgisi aramanın çeşitli zararları da bulunmaktadır. İnternette sağlık bilgisi aranması sonucunda meydana gelen olumsuz durumu ifade etmek için son zamanlarda "siber"(cyber) ve "hipokondriyazis" (hypochondriasis) kelimelerinden türetilmiş "siberkondriyazis" (cyberchondriasis) terimi kullanılmaktadır. Bu çalışma da sağlık eğitimi alma durumunun, Sağlık Yönetimi Bölümü öğrencileri ile Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü öğrencilerine Siberkondri Ciddiyet Ölçeği ve sosyo-demografik soru formlarından oluşan anketlerin uygulanması ve sonuçlarının karşılaştırılması ile siberkondri düzeyini etkileyip etkilemediğini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

Kavramsal/kuramsal çerçeve (Literature Review): Türkiye'de ve dünyada siberkondri düzeylerini azaltmak için çeşitli faktörleri değerlendiren çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar konuyla ilgili bir dizi fikir vermektedir. Literatür incelendiğinde siberkondrinin gelişimini ve doğrulanmasını ölçkendirilmeyi, siberkondri ve genel sağlık kaygısı arasındaki ilişkiyi, siberkondri ve internet kullanımı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların olduğu görülmektedir. Bunların yanı sıra belirli hastalık veya rahatsızlıkları olan bireyleri katılımcı olarak seçen bazı çalışmalar da yapılmıştır. Literatürde siberkondri ile sağlık eğitimi arasındaki ilişkiyi dolaylı olarak değinilen çalışmalar olmasına rağmen, bu etkiyi doğrudan araştıran bir çalışmanın olmaması bu çalışmanın özgün değerini oluşturmaktadır. Siberkondri kavramının internette sağlık bilgisi aramanın neden olduğu aşırı kaygı hali olduğu düşünüldüğünde, sağlık bilgisine sahip olma durumunun siberkondrileri doğrudan etkileyeceği düşünülmüştür.

Literatürde bulunan çalışmalara katılanların çoğunluğu lisans öğrencileri ve sağlıklı bireylerdir. Ayrıca Siberkondri Ciddiyet Ölçeği'nin orijinali sağlıklı bireyler olan lisans öğrencilerine uygulanarak oluşturulmuştur. Bu çalışmadaki katılımcılar da, önceki çalışmalara ve ölçeği oluşturmak için yapılan ilk çalışmanın örneklem grubu referans alınarak belirlenmiştir. Literatürdeki çalışmaların çoğu, sağlık kaygısı, sağlıkla ilgili aşırı endişe, aşırı internet kullanımı ve internete güven gibi siberkondrileri ilişkilendiren değişkenleri de içermektedir. Bu çerçevede çalışmada araştırmanın amacının yanı sıra bu değişkenler de ankete dahil edilmiş, veriler toplanmış ve analiz edilmiştir.

Yöntem ve Bulgular (Methodology and Findings): Bu araştırma, Sağlık Yönetimi ve Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü öğrencilerinin siberkondri düzeylerini ve etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılmış kesitsel ve tanımlayıcı nitelikte bir çalışmadır. Araştırma İstanbul'daki bir vakıf üniversitesinin 2020-2021 eğitim öğretim yılının Ekim ve Ocak aylarında öğrenimine devam eden Sağlık Yönetimi Bölümü ve Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü öğrencilerine uygulanmıştır. Araştırmanın evreni, 400 Sağlık Yönetimi Bölümü öğrencisi ve 200 Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü öğrencisinden olmak üzere toplam 600 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmanın örnekleme belirlenirken kota örnekleme kullanılmıştır. Örnekleminin büyüklüğü belirlenirken ise Raosoft ve Creative Research Systems web tabanlılarından yararlanılmıştır. Örnekleme büyüklüğü %95 güven aralığı esas alınarak en az 235 öğrenci olarak hesaplanmış 418 kişiye ulaşılmıştır.

418 katılımcının yaklaşık dörtte üçü (%75,6) Sağlık Yönetimi Bölümü, geri kalanı (%24,6) ise Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmada kadın katılımcıların çoğunlukta olduğu görülmüştür (%75,4). İnterneti her gün 4-5 saat kullanan katılımcı sayısının (%73,2) interneti 0-1 saat kullananların sayısına (%1,7) göre anlamlı derecede fazla olduğu gözlenmiştir. Farklılık analizlerinde Sağlık Yönetimi Bölümü öğrencileri ile Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü öğrencileri arasında Siberkondri Ciddiyet Ölçeği sonuçlarında fark gözlenmemiştir. Bu nedenle, diğer bağımsız değişkenlerin farklılıkları analiz edilirken, bölümler ayrı ayrı değerlendirilmemiştir.

Sonuç ve Öneriler (Conclusions and Recommendation): Bu çalışmada elde edilen veriler incelendiğinde, sağlık eğitimi alan ve almayan bireyler arasında genel siberkondri düzeyleri açısından istatistiksel olarak

anlamli bir fark olmadığı görülmüştür. Ancak puan ortalamaları incelendiğinde sağlık eğitimi alan katılımcıların puan ortalamalarının sağlık eğitimi almayanlara göre daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bu, sağlık eğitiminin siberkondrinin azaltılmasında önemli bir faktör olarak kabul edilmesine neden olmaktadır. Çalışmanın yapıldığı üniversitede verilen yoğun sağlık eğitimi nedeniyle sağlık dışı eğitim alan bölümlerde verilen örnekler genel olarak sağlık alanı ile ilgili olabilmektedir. Bu nedenle daha net sonuçlar elde etmek için sağlık eğitimi almış üniversite öğrencileri ile hiç sağlık eğitimi almamış teknik üniversite öğrencilerinin karşılaştırılmasının yapılmasına yönelik yeni çalışmalar yapılabilir.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Sefer AYGÜN			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Investigation of Factors Related to Cyberchondria Levels of Health Management and Banking and Insurance Department Students: An Empirical Analysis			
Tarih <i>Date</i>	23/06/2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Yeter USLU	Makaleye eşit oranda katkı sağlanmıştır.	Çıkar çatışması bulunmamaktadır.	-
2	Sefer AYGÜN	Makaleye eşit oranda katkı sağlanmıştır.	Çıkar çatışması bulunmamaktadır.	-

ARAŞTIRMA MAKELESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1113348

ÇOCUK EDEBİYATINDA AYKIRI BİR TEMA: YAS “BOŞLUK” ÖRNEĞİ**Prof. Dr. Bayram BAŞ****Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD
e-posta: bayrambas@gmail.com

ORCID 0000-0003-3569-9395

Ayşen KARA****Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Yüksek Lisans
Öğrencisi

e-posta: goraysen@gmail.com

ORCID 0000-0002-5767-9478

ÖZ

Edebiyat, kişilerin/ karakterlerin ruhsal durumlarını anlatı yoluyla betimleme amacı gütmektedir. Böylece okur, karakterlerin psikolojik durumlarına yakın temasta bulunmakta, onların yaşam dünyasına katılmaktadır. Bu yönüyle edebî eserler, karakterin psikolojik değişiminin analiz edilebileceği/ incelenebileceği metinlerdir. Çocuk edebiyatı eserleri kayıp ve yas çalışmaları kapsamında sınırlı düzeyde irdelenmiştir. Çeşitli türde kayıp ve kayba uyum sağlama süreci olan yas kavramı hem yaşamın bireysel olarak deneyimlenmesi hem de toplum içinde karakterlerin acı verici deneyimlerle nasıl başa çıktıklarını anlama fırsatı sunmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasıyla yapılandırılmış bu çalışmada, Anna Llenas'ın “Boşluk” adlı çocuk kitabı inceleme nesnesi olarak kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak doküman incelemesinin kullanıldığı araştırmadaki veriler “kayıp ve yas” kategorileri doğrultusunda içerik analizine tabi tutulmuştur. Elde edilen bulgulara göre yazar, kitabında kayıp bir çocuğun dünyasında eksikliği nasıl yarattığını; fiziksel, duygusal, bilişsel yansımalarını çizimlerle birlikte betimlemektedir. Sonuç olarak kitapta küçük bir kız çocuğu nedenini bilmediği fakat yaşıyor olduğu kaybıyla yüzleşme, bu yüzleşmeyle birlikte kendisiyle, hayatla ve toplumdaki diğer kişilerle daha yakın ve samimi ilişkiler kurma olanağına kavuşarak belirli ölçüde iyileşme imkânını yakalamış, yas tutarak ve kayıp ile olan ilişkisini yeniden düzenleyerek yaratıcı bir yaşama adimatmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Edebiyatı, Tema, Kayıp, Yas, Anna Llenas.**A DISTINCT THEME IN CHILDREN LITERATURE: MOURNING THE EXAMPLE OF “THE VOID”****ABSTRACT**

Literature aims to describe the mental states of people / characters through narrative. Thus, the reader is in close contact with the psychological states of the characters and participates in their life world. In this respect, literary works are texts in which the psychological change of the character can be analyzed / studied. Children's literature works have been limitedly examined within the scope of loss and mourning studies. The concept of mourning, which is the process of adapting to various types of loss and loss, offers both an opportunity to experience life individually and to understand how characters deal with painful experiences in society. In this study, which is structured with a case study, one of the qualitative research methods, Anna Llenas' children's book named "The Void" was used as the object of study. In the research where document analysis was used as a data collection tool, the concepts of 'loss and mourning' were subjected to content analysis. According to the findings, the author, in her book, explains how loss creates a deficiency in a child's world; it depicts its physical, emotional and cognitive reflections together with the drawings. As a result, in the book, a little girl had the opportunity to face the loss that she did not know the reason for, but had the opportunity to establish closer and more intimate relationships with herself, life and other people in the society, and became creative by mourning and rearranging her relationship with the loss has stepped into life.

Keywords: Children's Literature, Theme, Loss, Grief, Mourning, Anna Llenas

Geliş Tarihi/Received: 06.05.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 29.06.2022

Yayın Tarihi/Printed Date: 30.06.2022

Kaynak Gösterme: Baş, B., Kara, A.,(2022). “Çocuk Edebiyatında Aykırı Bir Tema: Yas ‘Boşluk’ Örneği”. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(10) 207-218 .

GİRİŞ

İnce ayrıntılara göndermeler yapan edebiyat, dolaysız insan yaşantıları olarak tanımlanabilirken çocuk edebiyatı da yazılı edebiyatın çocukluğa açılan bir penceresi olarak görülebilir. Birey olmak için çabalayan çocuk öncelikle ailesinde, sonra çevresinde duygu ve düşünce dünyasını inşa etme sürecinde iyi, doğru ve güvenilir örnekler bulmak zorundadır. Daha sonra ise okuma ile birlikte kitap karakterleri de bu olumlu örnekleri genişletebilir. Çocuklar okudukları öykülere yaşlarına bağlı olarak farklı tepkiler verebilirler. Okul öncesi dönemde çocuklar kitaptaki olay ve karakterler ile kendi hayatlarındaki benzerliklere daha fazla dikkat edecektir (Türker ve Yüce, 2020). Bu dönemde renk, şekil ve çizimlerin ön planda olduğu resimli kitaplar eşliğinde duygularına temas etmeye, onları önce adlandırabilmeye ardından da anlamlandırabilmeye başlarlar. Böylece sevgi, dostluk, korku, ayrılık gibi duygularını fark edebilir, hoşlandığı duygularını besleyebilirken rahatsızlık veren duygularını tanımlayabilir, onlar üzerinde kontrol becerilerini geliştirebilir.

Günlük olaylar çocuğun kişiliğini oluştururken yetişkinlerin yaşamı çocuklarla paylaşmaları, onlara neyi, nasıl yapacaklarını öğretmeleri beklenir. Resimli edebî kitaplar bu bağlamda çocuklara ve yetişkinlere yardımcı olur. Resimlerin metne göre çok daha baskın olduğu, hatta bazen metinlerin yer almadığı, çocuklara görsel ve sözel deneyimler sağlayan kitaplar (Owens ve Nowell, 2001) olarak tanımlanan resimli kitaplar çocuğa duygular ve pek çok tema hakkında bilgi sağlar (Harper, 2001). Dil ile anlatılamayan, göz ile görülemeyen, kulak ile duyulamayan bilgilerin, duygu ve düşüncelerin aktarılabilmesini ve paylaşılabilmesini kolaylaştırır. Yetişkinlerin konuşmaktan çekindiği veya kaçındığı konuları çocuk merak eder, sorular sorar, anlayamazsa hayal eder, uydurur (Alpay, 1985). Resimli kitapların büyümlü gerçekliği yetişkin ile çocuk arasında bir köprü inşa eder. Bu köprü aracılığıyla yetişkinler seçme hakkı olsa hiçbir zaman konuşmak istemeyeceği fakat hayatın kaçınılmaz gerçekliği olan zor konuları konuşabilme, böylece çocuğun yanında olabilme, onunla hayatı paylaşabilme fırsatını yakalar.

Alan yazında zor, hassas, özel, olumsuz olarak adlandırılan bu konuları ifade etmek için kullanılan terim “sorun odaklı çocuk edebiyatı” (Şirin, 2007; Dilidüzgün, 1996) şeklinde karşımıza çıkar. Sorun odaklı çocuk edebiyatı, çocuk okurun kitaplar aracılığıyla sorunlarla karşılaştığı ve bu sorunları çözebilme becerisini yine bu kitaplar aracılığıyla kazandığı edebiyatın türüne verilen addır (Öztürk, 2022). Sorun odaklı çocuk edebiyatı, çocuğun anlayamadığı gerçekleri edebiyat yoluyla onun dünyasına sokmayı amaçlar (Dilidüzgün, 1996). Çocuk okura her konunun sunulabileceğini ancak sunuş biçiminin önemli olduğunu vurgulayan bu görüşü savunanlar ayrılık, özlem, ölüm, yoksulluk gibi duyguların da hayatın bir parçası olduğunu (Yılmaz ve Yakar, 2018) ve didaktizme saplanmadan, duygu sömürsü yapmadan, çocuğun ruhunu örselemeden ve estetik duyarlılıkları ihmal etmeden doğru şekilde çocuk okura sunulması gerektiğini savunurlar. Okurun hayatında önem taşıyan sorunların konu edildiği bu edebiyat türünde çocuğun yaşadığı sorun doğru anlaşılmalı, çözüm için tek bir yol gösterilmemeli, sorunun çözümü için şiddete başvurulmamalı, sorunların çözümü tesadüfi bir şekilde olmamalı, karakter dışarıdan yardım alsa bile kendisi etkin bir rolde olmalıdır (Yakar ve Yılmaz, 2015). Çünkü sorun odaklı edebiyatın yazılış amacı okurun hayatında karşılaştığı veya karşılaşılabileceği sorunlarla yüzleşmeyi ve başa çıkmayı öğrenmesidir.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ölüm, şiddet, savaş, ırkçılık, boşanma, akran zorbalığı gibi konuların çocuk edebiyatında kendine daha geniş bir yer bulduğunu söylemek mümkündür (Moore ve Mae, 1987). Merkezde yer alan bu konulara eşlik eden kayıp ve yas, konuşulması zor konular içerisinde önemli bir yer tutar. Çocuk edebiyatı literatürü incelendiğinde kayıp ve yasla ilgili kitapların olduğu görülmektedir. Özellikle 90’lı yıllar itibariyle gelişen teknoloji ve değişen toplumla birlikte çocuk edebiyatı yazar ve çizerlerinin değişen ihtiyaçlara karşılık verdikleri görülmektedir. Yurt içinde bu temayı doğrudan ele alan kitaplar yurt dışına göre daha kısıtlıdır. Bununla birlikte, alanda akademik çalışmaların sınırlılığı da göze çarpmaktadır. Bu makalenin amacı çocuk edebiyatında kayıp ve yas temasının nasıl işlendiğini göstermekle birlikte bu tarz kitapların nitelik ve sayısının günümüzde artan yas duygu durumu ile birlikte artabileceğinin/artması gerektiğinin vurgulanmasıdır.

Yapılan çalışma ile analize tabi tutulan çocuk edebiyatı yazarının yas kavramına nasıl yaklaştığını, çocuklara yas kavramı ile ilgili hangi örnek duygu durumlarını sunduğunu, yasin karakter aracılığıyla nasıl temsil edildiğini, kayıp ve yasa dair hangi önerilerin sunulduğunu görmek mümkündür. Ayrıca çocukluk yasinin bir çocuğun gözünden nasıl görüldüğüne dair önemli fikirler sunmaktadır. Çocukluk yasına dair profesyonel yaklaşım konusunda bilgi içeren kitapların yaklaşımından ziyade çocuğun hayatında yasin nasıl tasvir edildiğini göstermesi bakımından ilginçtir. Yas danışmanlığı adını alan çalışma alanında (Ataman ve Barış, 2019), bazı çalışmalar yas sürecindeki çocuklara rehberlik edenler için çocuk edebiyatının kullanışlı bir araç olabileceğini vurgulamıştır. (Kuloğlu Türker,2020; Sevinç, 2019) Kitap, kayıp yaşamış bir çocuk tarafından tek başına okunabileceği gibi ona şefkatle yaklaşabilecek bir ebeveyn, psikolojik danışman ve öğretmen eşliğinde de okunabilir. Kayıp sonrası yas temasını işleyen bu metin yetişkinler için de önemli olabilir. Kayıp ve yas teması her ne kadar çocuk dünyası ekseninde anlatılsa da evrensel deneyimlerdir. Her ne kadar çocuklara yönelik olduğu için basitçe anlatılsa da anlamı basit olmayabilir, yetişkin dünyasında da derin anlamlar ifade edebilir (Corr,2004). Bu nedenlerle kitabın kayıp ve yas bağlamında analizinin yapılması önemlidir.

1. Kayıp ve Yas

Hayat kayıplarla doludur. Küçük, önemsiz görünenler olduğu gibi büyük, baş edilmesi zor kayıplarla da karşılaşırız. Yaşama devam edebilmek bazı şeyleri geride bırakmayı gerektirir. Vazgeçmek, bırakabilmek, ayrılabilir her zaman kolay değildir, geride bıraktıklarımızın yasinı tutarız. “Yas tutma, herhangi bir kayıp ya da değişikliğe verdiğimiz psikolojik bir yanıt, iç dünyamız ile gerçeklik arasında uyum sağlayabilmek için yaptığımız uzlaşmadır.”(Volkan, Zintl,2021: 10). Alan yazında genellikle birlikte ele alınan keder, bu sürece eşlik eden yoğun duygu; matem ise bireysel yasin toplumdaki ifadesi olarak ele alınabilir. Ölüm kayıpların en somut hali olduğundan, yas kavramı çoğunlukla ölüm kavramı ile birlikte değerlendirilmiş olsa da kayıp her zaman sevilen bir kişi olmak zorunda değildir. “Sevilen bir kişinin yerine konmuş vatan, özgürlük, bir ideal gibi soyut bir değer de olabilir.” (Freud, 2019:10). Yası tutulan sadece bir kişi veya nesne değil, kişi veya nesneyle kurulan ilişkidir. Bu bağlamda somut ve gözlenebilen kayıpların ötesinde psikanalistlerin “gelişimsel kayıplar” olarak tanımladıkları kayıplar da önemlidir. Anne karnından ayrılmak, anne sütünden kesilmek, yürümeye başlayınca kucağı bırakmak gibi. Sevilen kişi fiziken var olduğu halde eski ilişkinin korunmaması, ilişkinin dönüşmesi ve farklı bir kalıba evrilmesi eski ilişkinin kaybı ile birlikte yoksunluk hissi yaratabilir. Bu süreçlerin sağlıklı atlatılması gelecekte nasıl yas tutacağımızı etkiler. Yas tutma, yoksunluk ve kayba uyum sağlama sürecidir. Kayıp, yaşamı bir süreliğine gölgeler. Yası tutulan kayıpla barış sağlanabilir, yaşam yeniden aydınlanabilirken; tutulmamış yas uzamış yas, gecikmiş yas, patolojik yas, komplike yas gibi normal olarak görülen sağlıklı yas sürecinden farklı olarak tüm yaşamımızı ele geçirebilir. “Geçmişte aşılammış kayıplar olduğunda yeni bir kaybın yasinı tutmakta güçlük çekeriz.”(Volkan ve Zintl,2021: 63) Çözümlemeyen kayıplar, tutulamayan yaslar sadece bireyleri değil toplumları da etkiler. Bu anlamda yas sürecinin normal olarak yaşanmasının etkisi geniş ölçekte olumludur.

Yasin duygusal ifade biçimleri birey ve topluma göre farklılaşsa da insanlar her yerde keder tepkileri vermektedir. Yas, ne kadar kişiye özgüdür dense de birbirinden farklı bireylerin kayıp karşısında benzer tepkiler verdikleri ortaya konmuştur (Lindemann,1963). Yas, bireysel bir süreç olduğu kadar evrenseldir de.

Birçok yazara göre yas, bireyin yas ve kayıptan önceki durumuna dönmesi için belli evreleri olan bir süreç iken bu sürecin evreleri konusunda farklı görüşler vardır. Bu farklılıklar araştırmacının benimsemiş olduğu kuramsal yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Alan yazın incelendiğinde ilk çalışmalarda normal yas sürecinin evrelerinin doğrusal biçimde ilerlediği kabul edilirken günümüzde bu sürecin her zaman ve her birey için doğrusal işlemeyeceği, yasin kaotik ve dairesel bir süreç olduğu görüşü hakimdir (Türker ve Yüce, 2020:7). Alan yazında kabul gören Kübler-Ross’un (2010) çalışmasına göre yas; *şok/inkâr, öfke, pazarlık, depresyon ve kabullenme* olmak üzere beş evrede değerlendirilmiştir. Bu evreler sadece ölüm yoluyla kayıplar için değil, yoğun kayıp duygusu yaşanan her durum için göz önüne alınabilir. Kabullenme evresi Freud’un (2019) da belirttiği gibi “yas işi”dir ve iki ana bileşenden oluşur: “ilişkinin kaybeden açısından ne anlama geldiğinin değerlendirilmesi ve kaybedilen ilişkinin geleceği olmayan bir hatıraya dönüştürülmesi” (Volkan ve Zintl,2021: 33). Yas tamamlandıkça kaybedilenin yeri asla dolmaz, fakat kişi büyür ve kayıpla birlikte yaşamayı öğrenir hatta kayıp deneyimiyle birlikte paradoksal olarak zenginleşir. Kaybı anlamak kaybettiklerimizi ve kaybedebileceklerimizi anlamamızı sağlar. Yas tutmanın sonlandığı; kayba ait düşüncelerin her gün hatırlanmayışı, tekrarlanmayışı ve artık duygusal olarak tepki vermemekle anlaşılabilir. Hatta yas süreci sonlandığında yokluğu nedeniyle acı çekilen şey, acı olmadan hatırlandığında keyif bile verebilir.

1.1. Çocuk ve Yas

Çocukların yas tutmaları konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bir kısım araştırmacılar çocukların henüz yas tutma becerilerinin gelişmediğini, ergenliğin prova dönemi olduğunu, sağlıklı yasin yetişkinlikte tutulabildiğini söyler (Wolfenstein,1966). Bir kısım araştırmacıya göre ise çocuklar da yas olgusunu deneyimleyebilir (Burris, 2005) ve yetişkinlere benzer tepkiler gösterebilir (Volkan, 1992). Bebeklik döneminin ilk yılında yaşanan bir kayıp bebek tarafından doğrudan algılanamaz. İkinci yılından itibaren kaybı ayrılık veya eksiklik olarak hissedebilir. Ancak bu noktada bakım veren kişinin tepkilerine bağlı olarak etkilenme düzeyi değişebilir. Kayıp, bakım veren kişi olduğundaysa durum değişir. Bakım veren kişinin ölmesinden kaynaklı bir kayıpta olduğu gibi, bakım veren kişiyle bağ kuramama kaynaklı kayıpta da bebek henüz kendisini dışarıdan ayıramadığı için (Klein, 1940) kaybı kendisinin dışındaki bireyin (bakım verenin) eksikliği yerine kendindeki bir eksiklik olarak görme temayülünde olduğu söylenebilir. Bebek ölüm ile ayrılığı ayırt edemez, her ikisini de anlamaz ama hisseder. Kayıp sonrasında beslenme, uyku, tuvalet gibi alışkanlıkları ile duygusal ve sosyal tepkilerinde ciddi değişiklikler gösterebilir (Türker ve Yüce, 2020:26). Dil gelişimi öncesi yas yaşayan çocuklar genelde bedensel tepkiler vermektedirler (Black, 1995). Kaybettiği ebeveyni arama, ağlama, başkası tarafından rahatlatılmayı reddetme, içe çekilme, yeme ve uyku sorunları, somatik sıkıntılar, bağlılığın yitimi, kısıtlı duygulanım görülebilir (Türker ve Yüce, 2020; Bildik, 2013).

İlk çocukluk dönemi olarak görülen 2-6 yaş arası çocuklar bilişsel olarak işlem öncesi dönemdedirler, süreklilik kavramı gelişmediği için kaybın geri dönülmez ve sürekli olduğunu kavrayamazlar. Buna ek olarak büyülü düşüncelere sahiptirler. Okul öncesi zaman, çocuklar için döngüseldir. Bir anlamda bütüncen eksilebilir, sonra tekrar tamamlanabilirler. Dört yaşından itibaren ölüm ve kayıp olgusunun farklılığını algılasalar da geri döndürülmez olduğunu anlamakta zorlanırlar. Bu anlamama nedeniyle özlemek, kızmak, beklemek, üzülme, öfkelenme gibi zor bir döngünün içine girebilirler. Beş yaşın altındaki bir çocuk için ölüm ve

ayrılık eş değerinde görülebilir, bu nedenle dayanılmayacak kadar acı ve üzüntü hissedebilir (Türker ve Yüce,2020:30). Bu yaş dönemindeki çocuklar için soyut düşüncenin gelişmemesi nedeniyle kayıp anlaşılmazdır, ortamdaki alışılmışın dışındaki durumu sezmeler de neler olup bittiğini anlamakta güçlük çekerler. Yaşadıkları yoğun duyguları sözel olarak ifade edemediklerinde, duygularındaki değişiklik davranışlarına yansiyabilir. En sık rastlanan yas tepkileri kaygı, uykuya dalmada güçlük, üzüntü ve özlem, öfke ve dışa vurma davranışları, suçluluk, fiziksel yakınmalar ve okul sorunları şeklinde olmaktadır (Dyregrov, 2000).

Bu yaş dönemindeki çocuklarla iletişim kurabilmek, yaşadıklarını ifade etmelerine yardımcı olabilmek için resimli kitaplar konu sınırsızlığı ve bu yaşlardaki çocukların ruh ve kafa yapısına benzer büyüklük gerçekçiliği ile müthiş bir fırsat sunabilir. Çocukların içlerindeki çelişki ve çatışmaları, etrafında olan biteni anlayamayan, şaşkın belki korkulu bir çocuğun gözünden görmeye, algılamaya, anlatmaya imkân sağlarlar. Edebiyat aracılığı ile çocuğun hayat boyu karşılaşacağı deneyimlere ayak uydurma becerisi kazandırılarak, bu değişimler esnasında ortaya çıkabilecek olumsuz durum ve davranışlar küçük yaştan itibaren çözümlenip yumuşatılabilir (Alpay, 1985). Bu bağlamda bireylerin sözü edilen yararları kazanması için onların yaş düzeyine uygun edebî ürünlerle karşılaşmaları sağlanmalıdır. Bu ürünlerden biri de araştırmanın inceleme nesnesi olan “Boşluk” tur.

2. Yöntem

Nitel araştırma türlerinden durum çalışması ile yapılandırılan bu incelemede iç içe geçmiş tek durum deseni kullanılmıştır. Tek durumu meydana getiren iç içe geçmiş analiz birimleri çalışmada “yas “ve “kayıp” olarak belirlenmiştir. Anna Llenas’ın “Boşluk” adlı eseri çalışmanın inceleme nesnesidir. Eserdeki veriler doküman incelemesi aracı ile bulgulanmış ve içerik analizi ile değerlendirilmiştir.

3. Bulgular ve Yorum

Boşluk, İspanyol yazar, aynı zamanda sanat terapisti Anna Llenas’ın çizimlerini de kendisinin yaptığı, yayınevinin 3- 7 yaş arasındaki çocuklarla birlikte 7 yaşın üzerindeki herkese hitap ettiğini belirttiği bir resimli öykü kitabıdır. Resimli öykü kitaplarını, karakterin başından geçen olayların yer ve zaman belirtilerek anlatıldığı kurgusal kitaplar olarak tanımlamak mümkündür. Renklerin kahramanın hislerinin değişimiyle birleştirildiği, basit çocuk çizimlerinin yer aldığı kitap 80 sayfadan oluşmaktadır. Kapaklar sert ve kalındır, kapakta Julia’nın içindeki boşluğu temsil eden daire biçiminde bir çukur bulunmaktadır. Küçük bir köyde yaşayan mutlu bir kız çocuğu Julia’nın aniden içinde bir boşluk hissetmesiyle başlayan öyküde Julia’nın hiç de hoşnut olmadığı bu boşlukla baş edebilme süreci anlatılmaktadır. Yazar, kitabın kahramanı olan küçük kız aracılığıyla insanların kayıplarının ardındaki yas sürecini çocuk bakış açısıyla anlatır.

3.1. “Yas” Evrelerinin Metinde Temsili

Yazar, boşluk hissini çocuk dünyasında aniden ne olduğunu anlamadığı hâlde midesinde kendisini üzgün ve kaybolmuş hissettiren bir delik olarak resmetmektedir. Yazar Julia’nın neyi kaybettiğini bize açıklamaz. Bu durum okuyucuya şu ifadelerle aktarılır:

“Yüksek tepelerden birinde, sıradan bir köyde, minicik bir evde, ailesiyle birlikte Julia adında bir kız yaşamış. Julia, herkes gibi, gayet normal ve sıradan bir kızmış. Huzurlu ve mutlu bir hayatı varmış. Derken bir gün, tüm bunlar ansızın yok olup gitmiş. Julia ise kocaman bir boşlukla kalakalmış.” (s. 1)

Evlerin ve ağaçların arasında renkli bir kıyafeti olan ve bir tebessümle çizilen Julia, bu gelişmenin ardından mutsuz bir yüz ifadesine ve renksizliğe bürünür. Acının kaynağı ile ilgili

açıklanmış hiçbir ayrıntı yoktur. Bu kayıp, çok sevilen bir kişi olabileceği gibi çok sevilen kişiyle kurulamayan bağ da olabilir. Bazı insanlar karınlarında ve göğüslerinde hissettikleri bu boşluğu fiziksel olarak çoğunlukla ağır şekilde yaşarken, diğerleri daha çok duygusal hissizlik olarak deneyimler (Webb ve Musello, 2020:111). Çoğunlukla farkında olmadan deneyimledikleri ebeveynleriyle çok az duygu paylaşımı, onlarla, diğer insanlarla ve dünyayla bağ kurmasına engel olan duygusal öz kayıp, yani duygusal ihmaldir. Çocuklar için ölüm, kayıp, ayrılık gibi soyut ve kuramsal kavramlar karmaşık ve anlaşılmazdır (Türker ve Yüce,2020:31). İhmal ise olanla değil, olmayanla ilgili olduğundan fark edilmesi dahi çok zordur. Farkına varılan bir tek şey vardır: çocuğun dünyası artık eskisi gibi olmayacaktır.

Julia şimdi yeni hayatıyla kaybettiği şey olmaksızın yüzleşmeli, boşluğun üstesinden gelmeyi öğrenmelidir. Başta bunu nasıl yapacağını bilemez. Kaybın ardından erken dönemde bilişsel olarak şok, inkâr, inanmama, görsel işitsel sanılar; fiziksel olarak yorgunluk, uyku ve iştah problemleri, gerginlik, midede boşluk hissi, göğüste sıkışma; duygusal olarak korku, öfke, ağlama gibi belirtiler ağırlıklıdır (Dyregrov ve Matthiesen'den akt: Akyıldız,2019). Bu evrede Julia'nın içindeki boşluğun yansımaları okul öncesi dönemdeki çocuğun büyüme düşünmesine uygun resmedilir ve çok kısa, açık, net cümlelerle verilir:

Resim 1. (Llenas, 2020: 10)

Resim 2. (Llenas, 2020:11)

“Boşluktan soğuk giriyormuş. (s.10) Canavarlar çıkıyormuş. (s.11) Boşluk her şeyi içine çekip yutuyormuş.” (s.14)

Julia var olanla kurduğu sıcak ilişkinin yerine kaybın yol açtığı duygusal boşluğu çevresindeki soğukluk olarak deneyimler. Hissettiği korku, canavarlarla betimlenir ve yaşadığı kayıp kendisinde *duygusal vakum* (Webb ve Musello, 2020:115) etkisi yaratır:

Resim 3. (Llenas, 2020: 14)

‘Julia boşluğu doldurmaya, kapamaya, silmeye, hatta saklamaya çalışmış.’ (s.15)

Eşlik eden resimlerde Julia'nın çok fazla yiyeceğe yöneldiğini görürüz. Freud (2000), açlığın nesnesinin besin olması ile bilinçdışında birincil sevgi nesnesinin daima eş düşlemlendiğini belirtir. Bu anlamda açlığın nesnesi aslında sevginin nesnesidir. Julia, sevginin nesnesi olabilecek her şeye yönelir. Zararlı olabilecek türden bile olsa kendini- içindeki boşluğu- pek çok şekilde doldurmayı dener. Ne de olsa bir şey, hiçbir şeyden iyidir. Çünkü boşluk, hiçliktir. *Yadsımanın* bir türü olan *bölme* evresinde, zihnin bir yanı kaybı yadsırken diğer yanının bilmesine izin verir (Volkan ve Zintl,2021:26). Böylece kaybın korkunç gerçekliğini yavaş yavaş sindirmeye yarayan yadsıma evresinden geçerek *pazarlık* evresine gelir:

'Tek yapmam gereken boşluğu tıkayacak doğru tıkacı bulmak.' (s.20)

Pazarlık döneminde kayba ilişkin farkındalık artarken kişinin suçluluk duygusu da artar (Volkan ve Zintl,2021:27). Julia doğru tıkacı bulamadığı için içindeki deliği kapatamamıştır. İçinde sıcaklık yaratacak sevgi nesnelere bulur kendine, önce bir kedi, sevebileceği biri. Sonrasında hileli, tehlikeli olabilecek şeyler. Ancak boşluk duygusunu bu şekilde yatıştırılmaz ve daha mutsuz, daha savunmasız hale gelir. Öfke ile birlikte bir gün birdenbire içindeki boşluğu dolduracak şeyleri aramayı bırakır.

'Ne kadar baş döndürücü bir his!' (s.33)

Julia'nın içindeki kayıp duygusu adeta başını döndürür, dengesini kaybettirir ve daha fazla ayakta kalamaz. “Öfke, olumsuz olarak algılanan bir duygu olmasına rağmen belirli bir öfke gerçeklerin kabul edilmeye başlandığının göstergesidir.” (Volkan ve Zintl,2021:30). Böylece kaybın gerçekliği artık iyiden iyiye hissedilir ve Julia kapkaranlık bir delikle resmedilen *depresyon* evresine gelir. Kitapta tek bir tane neredeyse tamamı siyah renkten oluşan bir boşluk, yalnızca burada, hissedilen kederin kasvetli yoğunluğunu aktarabilmek için kullanılmış denebilir.

Bu evrede *önce yavaşça, ardından bağıra çağıra ağlayan* (s.37) Julia *nihayet sakinleşip sessizliğe gömülür.* (s.38) İçindeki yoğun keder duygusunu boşalttıktan sonra bu boşluğun dışarıdan doldurulamayacağını, içeriden doldurulması gerektiğini anlamasını sağlayacak bir ses duyar:

“... Julia, topraktan gelen ve onunla konuşan bir ses duymuş:

'Dört bir yanı araştırmayı bırak, kendi içine bak.' (s.40)

Kaybedilen yitip gitmiştir, onu artık geri getirme imkânı yoktur, yeri dolduramaz. Ancak o yoklukla, onun bıraktığı boşlukla yaşamak öğrenilebilir.

“Kendi içime mi?” (s.42)

Şaşkınlıkla çeşitli yollarla doldurmaya, kapamaya, saklamaya, yok etmeye çalıştığı boşluğa bu sefer meraklı bakışlarla bakar. Şimdi mavi ve kat kat resmedilen bir boşlukla karşı karşıyadır.

“İşte böylece kelimeler dökülmeye başlamış.” (s.46)

Böylelikle nasıl hissettiğini açıklamaya, korkularını, üzüntüsünü anlatmaya başlar. Aslında boşluk renk, müzik, çocuksu sihirle doludur. Yazarın burada farklı sanat dallarını çözüme giden yol şeklinde sunması, sanat terapi alanındaki çalışmalarıyla bağdaştırılabilir. Dışavurumcu sanat terapisi renk, çizgi, şekil, desenlerle serbestçe oynamaya ve yaratıcılığa izin vermesinin yanında yeni kişisel ifade yollarının da gelişmesine, böylece kişilerin yaşam durumlarına yönelik kontrol ve mücadele becerilerinin artmasına yardımcı olur (Aydın,2012). Söz ile tam olarak ifade edilemeyen hisler şarkı, resim, dans ile ifade edilebilir hale gelir. Duygular yaşandıkça acı, keder

ve hüznün resmi renklerine kavuşur. Sarsıcı bir süreç olan yasin bu evreden sonrası iyileşmedir. Çünkü tam da bu süreçte duyguların farkındalığı üst düzeydedir. Duygular insanları bilinçlendirmek için vardır ve varlığı kabul edildiğinde ruh ile iletişim kurma yollarıdır (Türker ve Yüce,2020: 9). Julia sahip olduğu duyguların farkına varıp onların yaşamasına izin vererek sahip olduğunu bilmediği içsel gücü nihayet keşfeder.

“Orada öylesine muhteşem dünyalarla karşılaşmış ki önceden onların hayalini bile kuramazmış. Bunlar sihirli dünyalarmış. Onu yeniden hayata bağlayan sihirli dünyalar.” (s.51 ve 54-55)

Denizlerin altına inen, gökyüzüne çıkmayı başaran Julia'nın elbisesinin rengi bu sefer pembe ve etrafındaki ağaçlar yeşil rengine bürünmüş şekilde resmedilir.

“Orada kendini gerçekten iyi hissetmiş, evinde gibi. Bu keşfinden memnun olan Julia başkalarına da farklı bir şekilde davranmış. Bir de ne görsün, meğer onların da kendilerine ait sihirli dünyaları varmış. Onlar da bu dünyaları sık sık ziyaret eder, güzel hediyelerle dönerlermiş. Birbirleriyle paylaşabildikleri güzel hediyelerle...” (s.57,59,61 ve 64-65)

Julia böylece çevresiyle yeniden bağlantı kurmayı başarır. Yas süreci tamamlanmış bir kayıptan sonra enerjisi ile birlikte çevresiyle bağlantı kurma yeteneğine kavuşmuştur. Kayıpların doğduğumuz andan itibaren hayatımızın bir parçası olduğunu, bu durumun tüm insanlar için geçerli olduğunu kavrar. Yas; sadece kendisinin yaşadığı benzersiz bir duygu durumu değil, evrensel bir deneyimdir. Yazar, herkesin tıpkı Julia'nın hissettiği gibi bir boşlukla yaşadığını resmeder. Onları birbirine bağlayan iplerin geçtiği yer tam olarak o boşluklardır.

“İşte böylece boşluk yavaş yavaş, giderek küçülmeye başlamış... Neyseki hiçbir zaman tamamen yok olmamış.” (s.68, 70)

Yas yaşanmadan bitmez, ancak yası yaşadktan sonra boşluğu küçültmenin yolunu bulabiliriz ama boşluk asla kaybolmaz. Okul öncesi dönemdeki çocukların ölümün ve buna bağlı kaybın geri çevrilemezliğini anlamaları bilişsel gelişim dönemleri göz önüne alındığında mümkün değildir. Fakat yazarın bu konudaki tavrı gerçekçi olarak değerlendirilebilir. Çocuklara gerçekleşmesi mümkün olmayan çözümler sunmak yerine, onlara kayıpla birlikte geride kalan dünyanın anahtarlarının kendilerinde olduğunu gösterir. Böylece ne zaman isterlerse kaybın ardından gelen boşluğa baktıklarında sürprizlerle dolu dünyanın anahtarlarının kendilerinde olduğunu söyler. Kitabın son sayfasında yer alan resimle birlikte Julia'nın içindeki küçülen boşluğun içinden ağaç dallarının çıkması ile umut dolu bir son hazırlanır. Yas yaşanmış, bitmiş ve Julia köklenmiş, bu dünyaya, hayata ait olmuştur. “Duyguların ifadesi, yeryüzündeki aitlik duygumuzun ifadesidir. Böylece yaşamımızdan gidene rağmen bu yaşamda kalan biz, aitlik duygusu ile içinde bulunduğumuz yaşamın varlığını, farkındalığını yaşarız. Ait olma duygusu ruhuyileştiren, şifalandıran en önemli varoluşsal alanlarımızdan biridir.” (Türker ve Yüce,2020: 9) Julia, kaybın sonrasındaki yeni yaşamına uyum sağlayabilmek için o zorlu eşiği- yas sürecini aşmış, devam eden yaşamına ait olmayı başarmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yaşadıkları yer değiştiği için bir arkadaşını, bir evcil hayvanını, çocuk için çok şey ifade eden bir oyuncak veya hayatlarındaki önemli bir kişiyi kaybetmek her çocuğun hayatının bir noktasında mutlaka deneyimlediği acı verici olaylardandır. Çocukların kayıp sonrası keder tepkileri yaşa göre değişmekle birlikte küçük bir çocuğun yasın bir başlangıcının ve bir sonunun olduğunu bilmeye ihtiyacı vardır. Bu anlamda Llenas'ın karakteri aracılığıyla yası, başı ve sonu olan bir süreç olarak aşılabilir, üstesinden gelinebilir bir olgu şeklinde karamsar olmayan bir bakış açısıyla yansıtması çocuk için önemlidir. Umut dolu bir sonla kayıp olgusunun yaşamın tüm insanlara sunduğu *acı bir hediye* olduğu ve yası çözümlenmek için duyguların açığa çıkması gerektiği vurgulanmaktadır. Karakterin içindeki boşluk duygusunu anlatabilmek için anlatıcı karakterin bütün duygularını kabul eder, duyguların değişimine göre basit bir çizimden ibaret karakterin yüz ifadeleri ve kullanılan renkler değişir. Böylelikle yas sürecine hâkim olan bütün duygular, bütün davranışlar, jest ve mimikler kabul ve temsil edilir. Kaybın evrenselliği ve geri çevrilemezliği, Llenas'ın tercih ettiği yetkili bir ses ile yetişkin bir anlatıcı tarafından çocuk okura yetişkin onaylı şekilde çocukluk kederinin lirik bir ifadesi olarak sunulur. Duyguların ifade alanı olan resim, müzik ve edebiyat; karakterin kendisini keşfettiği, yalnız olmadığını kavramasına ve diğer insanlarla bağ kurmasına olanak tanıyan zengin bir alan olarak sunulur. Llenas'ın estetik temelli, duygusal bir keşif ve olay örgüsüne dayalı resimli öyküsü özellikle ebeveynlere çocuğun hayatında boşluğun çıkış yolu olmayan bir sorun haline gelmesini önleyecek araçlara sahip olmalarına yardımcı olabilir. Çocukların kayıp sonrasındaki yas sürecinde yanında olmak, çocukların hissettiklerinin normal olduğu, hislerini ifade etmelerinin ne kadar önemli olduğu duygusunu çocuklara aktarmak anlamında önemlidir. Bu sayede çocuklar onlara yardım edebilecek kişilerle duygularını paylaşabilirler.

Aynı zamanda “Boşluk” yirminci yüzyılın başlarına ait bir buluş olan bibliyoterapi için de zor bir konu hakkında konuşmayı başlatmak amacıyla önemli bir kaynak olarak da kullanılabilir. Sadece kayıp yaşandıktan sonra değil, mümkün olduğunda çocukları kayıp ve yas ile önceden karşılaşmaya hazırlık sürecinde de yardımcı olabilir. Pardeck(1994), edebiyatın çocukların hayatlarındaki değişikliklerle başa çıkmalarına yardımcı olmak için yaratıcı bir araç olduğunu söyler. ‘Boşluk’ un, kişinin karşılaştığı psikolojik sorunların aşılmasında edebiyatın ruhsal yönden arındırıcı ve iyileştirici özelliklerinden yararlanması (Karagül, 2018) olarak tanımlanabilecek bibliyoterapi çalışmalarına yönelik belirlenmiş kitaplardan oluşan materyal havuzuna eklenebilecek bir kitap olduğu söylenebilir. Öykü, bu anlamda sadece sorunun tespitini yapmakla kalmaz, bibliyoterapi sürecinin gerçekleşmesi için gerekli üç evreyi (Öner ve Yeşilyaprak, 2006) okura sunar: 1. Özdeşim 2. Arınma (katarsis) 3. İçgörü kazanma.

Yılmaz ve Yakar(2018), sorun odaklı yaklaşımla Türkiye’deki çocuk kitaplarını ve odaklaştırılan sorunları incelemişler, hem sorun odaklı çocuk edebiyatı ürünlerini hem de bu konudaki akademik çalışmaları yetersiz bulmuşlardır. Odak sorunlar arasında yas temasına değinmemekle birlikte, sorun odaklı akademik çalışma literatürünün yurt dışında daha zengin olmasının yanı sıra, çalışmaların çoğunun çocuk kitaplarını sorun çözmekte bir araç olarak kullanmayı önerdiklerini, yurt içindeki çalışmaların ise tespit yapmakla yetindiklerini belirtir. Bu noktada çalışmamız, sadece tespit yapmakla kalmayıp sorunun çözümünde bibliyoterapi uygulamalarında kullanılabilir bir alternatif olduğunu iddia etmektedir. Sevinç(2019), Türkçe dilinde yayımlanmış, ölüm temasını işleyen 14 çocuk kitabının içeriğini analiz etmiş ve ele alınan kitapların ölüm konusunda duygularını açmakta zorlanan çocukların kendileri ile benzer olayları yaşayan karakterleri tanımalarına, onlarla özdeşim kurmasına ve kendi iç dünyasını terapistle daha kolay açmasına imkân vermesi açısından zengin birer kaynak olarak görülebileceği

sonucuna ulaşmıştır. Öztürk(2022), okul öncesinden ergenlik dönemine ölüm temasını ana tema olarak ele alan çocuk kitaplarını incelemiş, ölüm kavramını öğretme ve yas süreci rehberliğinde işe koşulması mümkün olan ve olmayan kitapları belirleme yoluna gitmiş, sorun odaklı çocuk edebiyatında diğer sorun alanlarının da benzer bir değerlendirilmeye tabi tutulması gerektiğini belirtmiştir. Merkezine ölüm teması değil, doğrudan yas kavramının alındığı, bir resimli öykü kitabında yasin nasıl işlendiğine dair yapılan çalışmamızın sonuçları Sevinç(2019) ve Öztürk(2022)'ün sonuçlarıyla uyumludur. Alanda yapılan içerik analizi çalışmalarının resimli kitap ve bibliyoterapi alanında daha fazla işbirlikli araştırma için fayda sağlayacağı öngörülebilir. Veyis ve Alkır(2021), çocuk edebiyatında ölüm ve yas sürecini anlatılabilsel bakış açısıyla incelemiş, ilgili örnekte yazarın ölüm ve yas temasını çocuğa göre ele aldığını, sevgi ve oyunun çözüm yolu olarak sunulduğunu belirtmişlerdir. “Boşluk” adlı metinde de yazarın tek bir çözüm yolu sunmak yerine sanat terapiyle bağdaşabilecek şekilde sanatın farklı dallarıyla ilgilenmeyi çözüm yolu olarak sunduğunu söylemek mümkündür.

Çocukların keder duygularını yaşamaya, ifade etmeye ve kayıpla başa çıkmak için zamana ihtiyaçları olduğunu unutmamak gerekir. Kayıp yaşayan yaşlı çocuklara destek ve model olmak önemlidir. Fakat bu konu yas tutma yeterliliklerinin olduğu bilinen yetişkinler için bile zor ve dengesiz bir süreç olabilir. Gerçek hayatta uygun modellerle karşılaşamayan çocuklar için edebi dünyada olumlu bir örnekle karşılaşmaları iyi bir telafi seçeneği olabilir. Yazarın çocuk karakter kullanımı özdeşlik kurmaya daha fazla izin verebilir. Modern resimli kitapların bir örneği olarak okuyucuya çağdaş bir yaşam için güncel içgörüler sağlayabilir. Aile için önemli bir kayıp yaşandığında çocuklar genellikle bu zor ve ağır duygu durumundan korunmak adına bu durumun dışında bırakılmaya çalışılır. Halbuki çocukların bir ailenin hayatındaki mutlu zamanlara ortak olmanın yanında üzgün zamanlara da ortak olma hak ve ihtiyaçları vardır, ancak bu şekilde bir topluluğa aitlik geliştirebilirler ve keder duygusuyla başa çıkabilme ile yas tutabilme kapasitelerini geliştirebilirler.

KAYNAKÇA

- Akyıldız, D., (2019). Yas Tepkilerinin Algılanan Eş Desteği, Duygusal Baskılama ve Duygusal Tepkisellik ile İlişkilerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alpay, M.,(1985). “Okul Öncesi Dönemde Edebiyatın İşlevi.” *Yapa*, 71-16.
- Ataman, E. ve Barış, İ., (2019). “Sosyal Sermaye Ürünü Olarak Taziye Kültürü ve Kurumsal Bir Hizmet Olarak Yas Danışmanlığı: Türkiye-Almanya Örneği.” *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 93-112.
- Aydın, B., (2012). “Tıbbi Sanat Terapisi.” *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(1), 69-83.
- Bildik, T., (2013). “Ölüm, Kayıp, Yas ve Patolojik Yas.” *Ege Tıp Dergisi*, 52(4), 223-229.
- Black D., (1995). “Psychological Reactions to Life Threatening Terminal Illnesses and Bereavement. Child and Adolescent Psychiatry. Rutter M, Taylor E, Hersow L (Ed). Oxford: Blackwell Science Ltd. 776-93.
- Burris, J., (2005). Understanding Children’s Reactions to Loss: A holistic Approach. *Social Work Practice With Children and Families: A Family Health Approach*, 89-116.
- Corr, C. A., (2004). “Bereavement, Grief, and Mourning in Death-Related Literature for Children.” *Omega-Journal of Death and Dying*, 48(4), 337-363.

- Dilidüzgün, S., (1996). *Çağdaş Çocuk Yazını- Yazın Eğitime Atılan İlk Adım*. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- Dyregrov A.,(2000). *Çocuk, Kayıplar ve Yas*. Çev. Gül den G., Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Freud, A.,(2000). *Çocuklukta Normallik ve Patoloji*. Çev. Ali Nahit B., İstanbul:Metis Yayınları.
- Freud, S.,(2019). *Yas ve Melankoli*. Çev. Leyla U., İzmir:Cem Yayınevi.
- Harper, G.,(2001). “Enfranchising the Child: Picture Books, Primacy, and Discourse.” *Style*, 35(3), 393-409.
- Karagül, S., (2018). “Çocuk Edebiyatı ve Bibliyoterapi.” *Çocuk ve Medeniyet*, 3(6), 43-55.
- Klein, M., (1940). “Mourning and Its Relation to Manic-Depressive States.” *The International Journal of Psycho-analysis*, 21, 125-153.
- Kuloğlu-Türker, N. ve Yüce, S.,(2020). *Çocuk, Ölüm ve Yas*. Ankara: Nobel Yayın.
- Kübler- Ross, E.,(2010). *Ölüm ve Ölmek Üzerine*. Çev.Ekin U., Ankara: April Yayıncılık.
- Lindemann, E.,(1963). “Symptomatology and Management of Acute Grief.” *Pastoral Psychology*, 14,(8-18).
- Moore, T. E. ve Mae, R. (1987). “Who Dies and Who Cries: Death and Bereavement in Children's Literature.” *Journal of Communication*, 37(4), 52-64.
- Owens, W. T. ve Nowell, L. S. (2001). “More Than Just Pictures: Using Picture Story Books to Broaden Young Learners' Social Consciousness.” *The Social Studies*, 92(1), 33-40.
- Öner, U. ve Yeşilyaprak, B., (2006). “Bibliyoterapi: PDR programlarında çocuk edebiyatından yararlanma.” II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu'nda sunulan bildiri.
- Öztürk, H.,(2022). “Sorun Odaklı Çocuk Edebiyatı ve Ölüm Teması.” *Tyb Akademi*, 34, 105-140.
- Pardeck, J.T.,(1994) “Using Literature to Help Adolescents Cope With Problems.” *Adolescent*, 29, 421-427.
- Sevinç, G.,(2019). “Ölüm ve Bibliyoterapi: Okul Öncesi Dönemde Faydalanılabilecek Çocuk Kitaplarına Yönelik Bir İçerik Analizi.” *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 9(55), 1213-1246.
- Şirin, M.R., (2007). *Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: Kök Yayıncılık.
- Veyis F. ve Alkır, S.,(2021). “Çocuk Edebiyatında Ölüm ve Yas Sürecine Anlatıbilimsel Bir Bakış: “Hayalet Postacı” Örneği.” *İsa'yı Üniversitesinin Habarshysy*, 3(121), 80-91.
- Volkan V.D.,(1992). *Psikanaliz Yazıları*, Çev. Abdülkadir Ç., Birsen C., Ankara: Hekimler Yayın Birliği. 58-87.
- Volkan, V. D. ve Zintl, E.,(2021). *Kayıptan Sonra Yaşam*. Ankara:Pusula Yayınevi.
- Webb, J. ve Musello, C.,(2020). *Çocuklukta İhmalin İzi: Boşluk Hissi*, Çev.Gülsün A., İstanbul: SolaUnitas Yayınları.
- Wolfenstein, M.,(1966). “How is mourning possible?” *The psychoanalytic Study of the Child*, 21(1), 93-123.
- Yakar, Y. M. ve Yılmaz, O.,(2015). “Beyazbulut Dergisinde Yer Alan Kurgusal Metinlerdeki Karakterlerin Çatışmaları Çözme Biçimleri.” *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 57-66.
- Yılmaz, O. ve Yakar, Y. M.,(2018). “Türk Çocuk Edebiyatında Sorun Odaklı Yaklaşım.” *Çocuk ve Medeniyet*, 3(6), 29-42

İncelenen Çocuk Kitabı

Lneas, A. (2017). *Boşluk*, Çev.Sanem Ö., İstanbul: Nesin Yayınevi.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET**

A DISTINCT THEME IN CHILDREN LITERATURE: MOURNING THE EXAMPLE OF “THE VOID”

It is possible to say that topics such as death, violence, war, racism, divorce, and peer bullying have found a wider place in children's literature as of the second half of the 20th century (Moore and Mae, 1987). Loss and mourning, which accompany these central issues, have a crucial position among the topics that are difficult to talk about. When the literature of the children's literature is analyzed, it is seen that there are books related to loss and mourning. It is clear that the authors and illustrators of children's literature respond to the changing needs, especially with the developing technology and changing society since the 1990s. Books dealing directly with this theme in the country are more limited than abroad. However, the limitations of academic studies in this field are striking as well. The object of this article is both to show how the loss and mourning themes are handled in children's literature and to emphasize that the quality and numbers of such books can/should increase with the increasing grief mood today.

It is possible to see how the author of children's literature, who is analyzed through the study, approaches the concept of mourning, which sample emotional states she presents to children related to the concept of mourning, how grief is represented through characters, and what suggestions are presented about loss and mourning. It also offers important insights into what childhood grieving looks like through a child's eyes. This study is remarkable in that it indicates how grief is portrayed in the child's life rather than the books which handles the professional approach to childhood grief.

In this study, structured with a case study, which is one of the qualitative research types, a single case embedded design was used. The units of the embedded analysis that constitutes the single case were determined as "mourning" and "loss" in the study. The work of Anna Llenas named "The Void" is the unit of analysis of this study. The data in the work were interpreted with the document analysis for the findings and evaluated with the content analysis.

While children's reactions to grief after loss vary with age, a young child needs to know that grief has a beginning and an end. In this sense, it is crucial for the child that Llenas reflects grief as a process which has a beginning and an end through her character, as a phenomenon that can be overcome from a non-pessimistic point of view. It is emphasized with a hopeful ending that the phenomenon of loss is a painful gift that life offers to all people and that emotions should be revealed in order to resolve grief. The narrator accepts all the emotions of the character so as to explain the feeling of emptiness inside the character and the facial expressions of the character consisting of a simple drawing in accordance with the change of emotions and the colors used change. Thus, all emotions, behaviors, gestures and mimics that dominate the grieving process are accepted and represented. The universality and irreversibility of loss is presented to the child reader in an authoritative voice preferred by Llenas as an adult-approved lyrical expression of childhood grief by an adult narrator. It is significant to keep in mind that children need time to experience and express their feelings of grief and to cope with loss. It is important to be a model and support for grieved children, though this can be a difficult and unstable process even for adults who are known to be capable of grieving. Encountering a positive sample in the literary world can be a good compensation option for the children who cannot meet suitable models in real life. The author's use of child characters may allow much more identification. It can provide the reader with current insights for contemporary life as an example of modern picture books. When there is a great loss for the family, children are usually tried to be excluded from this difficult and heavy emotional state in order to protect them. However, children have the right and need to share hard times as well as good times in a family's life, and only in this way they can develop a sense of belonging to a community and develop their capacity to cope with grief and grieve.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Bayram BAŞ			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Çocuk Edebiyatında Aykırı Bir Tema: Yas “Boşluk” Örneği			
Tarih <i>Date</i>	25.06.2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	BAYRAM BAŞ	EŞİT	Yoktur	-
2	AYŞEN KARA	EŞİT	Yoktur	-

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1126538

**COVID -19 PANDEMİ SÜRECİNDE YURTIÇİNDE İNTERNETTEN YAPILAN
KARTLI ÖDEME İŞLEMLERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMININ VARYANS
AYRIŞTIRMA MODELİ İLE ANALİZİ****Dr. Öğr. Üyesi Sonat BAYRAM**** Trakya Üniversitesi Uygulamalı Bilimler
Fakültesi Bankacılık Bölümüe-posta:
sonatbayram@gmail.com

ORCID 0000-0001-9885-8707

Prof. Dr. Gökhan SÖNMEZLER** Trakya Üniversitesi Uygulamalı Bilimler
Fakültesi Bankacılık Bölümüe-posta:
gokhansonmezler@yahoo.com

ORCID 0000-0002-4301-6008

Prof. Dr. İ. Orçun GÜNDÜZ** Trakya Üniversitesi Uygulamalı Bilimler
Fakültesi Bankacılık Bölümüe-posta:
orcungunduz@trakya.edu.tr

ORCID 0000-0002-8754-2915

ÖZ

Covid-19 pandemi sürecinin yurtiçinde internette yapılan kartlı ödeme işlemlerinin sektörel dağılımı üzerindeki etkileri varyans ayrıştırma modeli ile analiz edilmiş ve Covid öncesi (Haziran 2019 - Mart 2020) dönem ile Covid sonrası (Nisan 2020 - Ocak 2022) dönem arasındaki farklar ortaya konmuştur. Yerli kartların yurtiçi kullanımında (işlem tutarı) (toplam kart kullanımı içerisindeki payı bakımından) en çok artış gösteren sektörler elektrik elektronik eşya bilgisayar ile market ve alışveriş merkezleri olurken, en çok azalış gösteren sektörler ise benzin ve yakıt istasyonları, havayolları, seyahat acenteleri ve taşımacılık ile telekomünikasyon sektörleri olmuştur. Yerli kartların yurtiçi kullanımında (işlem adedi) (toplam kart kullanımı içerisindeki payı bakımından) bakımından en çok artış gösteren sektörler ise çeşitli gıda, elektrik elektronik eşya bilgisayar ile market ve alışveriş merkezleri olurken, en çok azalış gösteren sektörler ise giyim ve aksesuar, havayolu, hizmet sektörleri, seyahat acenteleri taşımacılık ve telekomünikasyon sektörleri olmuştur.

Anahtar Kelimeler: covid-19, internette kartlı ödeme işlemleri, varyans ayrıştırma**Jel Kodları:** O1, O16, R1, F3.**ANALYSIS OF THE SECTORAL DISTRIBUTION OF CARD PAYMENT TRANSACTIONS MADE
ON THE DOMESTIC INTERNET IN THE COVID -19 PANDEMIC PROCESS WITH THE
VARIANCE DECOMPOSITION MODEL****ABSTRACT**

The effects of the Covid-19 pandemic process on the sectoral distribution of card payment transactions made over the internet in the country were analyzed with the variance decomposition model, and the differences between the pre-Covid (June 2019 - March 2020) period and the post-Covid (April 2020 - January 2022) period were revealed. The sectors with the highest increase in domestic use (transaction amount) of domestic cards (in terms of their share in the total card usage) were electrical, electronic goods, computers, markets and shopping centers, while the sectors that decreased the most were petrol and fuel stations, airlines, travel agencies and transportation. telecommunications industries. The sectors that showed the highest increase in domestic use of domestic cards (number of transactions) (in terms of their share in total card usage) were various food, electrical, electronic goods, computers, markets and shopping centers, while the sectors that decreased the most were clothing and accessories, airlines, services. sectors, travel agencies, transportation and telecommunication sectors.

Keywords: covid-19, online card payment transactions, variance decomposition**Jel Codes:** O1, O16, R1, F3.**Geliş Tarihi/Received:** 06.06.2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 27.06.2022**Yayın Tarihi/Printed Date:** 30.06.2022**Kaynak Gösterme:** Bayram, S., Sönmezler, G., Gündüz, İ. O., (2022). "COVID -19 Pandemi Sürecinde Yurtiçinde İnternette Yapılan Kartlı Ödeme İşlemlerinin Sektörel Dağılımının Varyans Ayrıştırma Modeli ile Analizi, *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1(10) 219-242.

GİRİŞ

İnternet, ABD’de farklı üniversitelerin bilgisayar merkezlerinin ağ bağlantısını kurmak için 1986 yılında deneme niteliğinde başlamıştır. Günümüzde internet kişisel bilgisayarın yanı sıra tablet bilgisayar, akıllı telefon gibi çeşitli mobil araçlar aracılığıyla erişimin sağlandığı neredeyse günlük bir zorunluluk haline gelmiştir (Tian vd.,2018:113). Bir teknolojik değişim olarak internet, ihtiyaçların nasıl karşılandığını belirlerken; internet temelli inovasyonlar davranışsal değişime yol açmaktadır. Bu inovasyonlardan biri internetten yapılan alışveriş veya elektronik ticarettir. Ortaya çıktığı dönem olan 1990’ların ortasından itibaren internet alışverişi çarpıcı şekilde dönüşüme uğramış ve Amazon, Alibaba gibi elektronik ticaret devlerinin yanı sıra mağaza temelli perakendeciler de bu mecrada yer almak zorunda kalmıştır (Tian vd.,2018:112; Patsiotis vd., 2013: 286; Euromonitor International, 2014: 1).

İnternet alışverişi gittikçe daha popüler hale gelerek dünya çapında kullanımı hızlı bir şekilde artmaktadır. Tüketiciler artık herhangi bir şeyi, herhangi bir zamanda ve dünyanın herhangi bir yerinden internetten kolaylıkla satın alabilir (Sloka vd., 2019:110; Euromonitor International, 2014: 1). Ayrıca, internet alışverişi küçük işletmelerin büyümesini destekler ve ekonomileri daha rekabetçi hale getirerek yurtiçi satışların ve uluslararası ticaretin gelişimine katkıda bulunur (WTO, 2020; 2). 2019 yılında dünyada toplam perakende satışların yaklaşık yüzde 15’ni internet alışverişi oluştururken toplam hacim ise 3,5 trilyon ABD \$ düzeyinde gerçekleşmiştir (Oberlo, 2020). İnternet hızının ve web sitelerine erişimin artması, sevkiyat ve internetten yapılan ödemelerde ilerleme ve akıllı telefon ile tablet bilgisayar kullanımında artış bu gelişimde etkili olmuştur (Al-Mulali vd., 2015: 9717).

Teknoloji kabul teorilerine göre insanların kriz dönemlerinde teknolojiyi kabul etmesi normal döneme göre farklılık gösterir (Pejic-Bach, 2020). Bu anlamda Covid-19 salgın dönemi internetin önemini daha da artırmış, internetten yapılan alışverişi ise birincil kanal olarak ön plana çıkarmıştır (Cappgemini, 2020:2). Her ne kadar salgının kısa ve uzun dönemde tüketici davranışları üzerindeki etkilerine ilişkin akademik araştırmaların yapılması gerekse de, tüketicilerin bu süreçte değişen davranışları artık “yeni normal” olarak kabul edilebilir (Roggeveen ve Sethuraman, 2020:169). Dolayısıyla, salgın tamamıyla bittiğinde değişen tüketici davranışları bağlamında internet alışverişine bağlılığın kalıcı olması beklenmektedir (Palmieri, 2020:6).

1. Literatür Araştırması

Günümüzde internetten alışveriş günlük tüketimin gittikçe önemli bir aracı olma özelliği kazanmakta, çeşitli ürünler geniş bir yelpazede internet üzerinden alınabilmektedir. Bu ürünler temelde ikiye ayrılabilir. Birinci gruptaki ürünler havayolu bileti gibi tüketicilerin satın almadan önce görmesine ihtiyaç duymadığı ürünlerdir. İkinci gruptaki ürünler ise teknolojik aletler, giyim, kozmetik gibi tüketicilerin görmeyi ve dokunmayı tercih ettiği ürünlerdir (Suki, 2013: 479). Euromonitor International tarafından yapılan Küresel Tüketici Eğilimi anketine göre internetten satın alınan en popüler ürün bilet dışında yer alan indirilebilir unsurlardır (downloadable items). Bunu takip eden işlemler sırasıyla giyim ve ayakkabı ile market alışverişidir (Euromonitor International, 2014: 5).

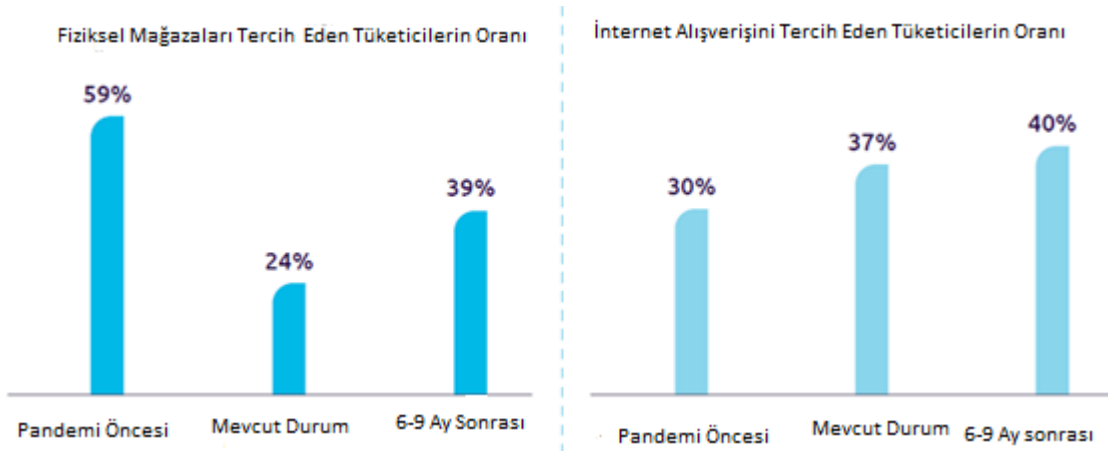
Özellikle gelişmiş ülkelerde internet alışverişindeki artış gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksektir. Coğrafi açıdan ele alındığında ise Asya, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa’da internet alışverişinin daha yüksek, Doğu Avrupa ve Rusya, Latin Amerika, Ortadoğu ve Avrupa’da daha düşük olduğu görülmektedir. Farklı yaş gruplarına bakıldığında, X kuşağının (1966-1981 arası

doğanlar) genellikle kariyer, ev ve aile sahibi olmaları nedeniyle Y kuşağına (1982-2001 arası doğanlar) göre daha fazla internet alışverişinde bulunurlar. Ancak, ileride Y kuşağı iş gücüne katıldıkça ve öncelikleri değişince internet alışverişi faaliyetlerinin yaşlı kuşaktan yüksek olacağı beklenmektedir. Bebek patlaması kuşağı (1946-1965 arası doğanlar) ise internet alışverişine daha az yatkındırlar. Bununla birlikte internet alışverişi başına harcamaları her iki kuşaktan daha yüksektir. Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde ise kadın ve erkeklerin internet alışveriş işlemleri neredeyse aynı olsa da erkeklerin işlem başına harcamaları daha yüksektir (Al-Mulali vd., 2015: 9717; KPMG, 2017: 4-5).

İnternette alışveriş yöntemleri içinde “firmadan tüketiciye” (business-to-customer) tüketiciler tarafından en çok tercih edilen yöntemdir. Çünkü aracı veya komisyoncu olmadığı için ucuz ve en iyi fiyata bu yolla erişebilmek mümkündür. Ayrıca, tüketicilerin fiziki mağazaya gidip ilgili ürünü inceledikten sonra internette daha uygun fiyata satın alabilirler. Ancak, bu geleneksel perakendeciler için “showrooming” olarak adlandırılan ve Türkçe karşılığı “mağaza istismarı” olarak ifade edilebilen önemli bir sorunu ortaya çıkarmaktadır. Yine de bunlar internet alışverişi nedeniyle fiziki mağazaların tamamıyla ortadan kalkacağı anlamı gelmez (Yao, 2017:3589; Sajjad ve Ayyub, 2019:116; Euromonitor International, 2014: 1; Ünsalan, 2018: 25,31). Çünkü bazı tüketiciler internette sağlanan ürüne ilişkin bilgiyi yeterli bulamazlar ve ürünün beklentilerini karşılamayacağı endişesini taşırlar (Kim, 2020: 10; Tian vd.,2018:113). Ayrıca, kredi kartı dolandırıcılığı tüketicilerin internet alışverişi ile ilgili endişelendiği diğer bir konudur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu endişe daha fazla olup karmaşık ve pahalı ürünlerde bu risk daha da yükselmektedir. Özetle internet alışverişi ile ilgili riskler temelde “ürün kategorisi ile ilgili risk” ve “finansal risk” olmak üzere iki başlıkta özetlenebilir. Bu doğrultuda internet satışlarında tüketici haklarını korumak için bir takım yasal düzenlemeler tesis edilirken, internette alışverişin güvenliğini artırmak için PayPal, sanal cüzdan gibi yeni ödeme yöntemleri de geliştirilmektedir (Euromonitor International, 2014: 2; Tian vd.,2018:113).

Tarih, dünyada yaşanan krizlerin toplumsal yaşam üzerinde geçici değişikliklerin yanı sıra kalıcı değişiklikler de bıraktığını göstermektedir. Örneğin, 14.yy.’da Avrupa’da yaşanan Kara Veba’nın feodalizm ve köleliğin sona erişi, 2. Dünya Savaşı’nın kadınların işgücüne katılımı, 11 Eylül terörist saldırılarının ulaştırma ve güvenlik politikalarını yeniden şekillendirilmesi üzerinde etkileri vardır. 2003 yılında Çin’de yaşanan SARS salgını kısa sürmesine rağmen çoğu insanın alışveriş alışkanlıklarını değiştirerek kalıcı olarak internet alışverişini kullanmalarını beraberinde getirmiştir (Reeves vd., 2020: 1,2).

Küresel salgın, uzun yıllardır pek mümkün görünmeyen bir olay olarak değerlendirildiği halde 2007 yılında yapılan bir ankette iş dünyası için önemli tehdit unsurlarından biri olarak belirlenmiştir. Yıllar sonra ortaya çıkan Covid-19 salgını sadece birkaç ay içinde dünyayı dramatik şekilde değiştirdi ve devleti, insanların günlük yaşamını, iş dünyasını, okulları ve sağlık sisteminin yanı sıra tüketici davranışlarını da etkiledi (Kim, 2020: 3; Leigh, 2020). Bu süreçte değişen tüketici davranışlarının salgın bittiğinde de kalıcı olacağı beklenirken, internet alışverişi önemli bir çözüm aracı olarak ortaya çıktı. Bu dönemde dünya çapında internet alışverişi işlemlerinde yüzde 23 oranında artış yaşandı (Credit Union Magazine, 2020: 13). Aslında internet alışverişi Covid-19 salgınından önce de bir artış içindeydi. Salgın, bu yapısal değişimi artırdı (Kim, 2020: 8). Uluslararası danışmanlık şirketi olan Capgemini tarafından yapılan çalışmaya göre tüketicilerin yüzde 59’u salgın öncesi fiziki mağazaları tercih ederken mevcut dönemde bu oran yüzde 24’e düştü. Ancak 6-9 ay sonra bu oranın yüzde 39’a çıkması beklenmektedir. Diğer taraftan, salgın öncesi tüketicilerin yüzde 30’u internet alışverişini tercih ederken, mevcut dönemde bu oran yüzde 37’ye çıktı. 6-9 ay sonrası için ise tüketicilerin yüzde 40’ının internette alışverişini tercih edeceği beklenmektedir (Grafik 1).

Şekil 1. Covid-19'un Tüketicilerin Fiziksel Mağaza ve İnternet Alışverişi Tercihi Üzerindeki Etkisi

Kaynak: (Capgemini, 2020:2)

Salgının dünya ekonomisi üzerinde önemli etkileri vardır. Covid-19 salgını nedeniyle dünya ekonomisi daralmakta, işsizlik artmakta ve tüketici harcamaları azalmaktadır. Ayrıca, tüketim kategorileri de değişmektedir. Market alışverişi gibi harcama kalemlerinde artış olurken seyahat, eğlence ve giyim gibi harcamalarda düşüş gerçekleşmiştir (Reeves vd., 2020: 2). Bu nedenle, internet alışverişine yönelim artsa da 2020 yılında internet alışverişi harcamalarına ilişkin beklentiler aşağı doğru revize edilerek 3,9 trilyon ABD \$ düzeyinde beklenmektedir (Emarketer, 2020).

Türkiye'de internet alışverişinde en çok kullanılan yöntem kartlı ödemedir (Çelik, 2014). 2019 yılında yüzde 37 oranında artış gösteren internette kartlı ödemeler 190 milyar TL'ye yükselmiştir. Toplam kartlı ödemeler içindeki payı ise yaklaşık yüzde 20'dir (Ülgen, 2020:9).

Türkiye'de ilk Covid-19 vakası 10 Mart 2020 tarihinde görülmüştür. Salgın döneminin başlangıcı olarak kabul edilen Mart ayından itibaren internet alışverişinde artış yaşanmış, internette kartlı ödeme tutarı Nisan ayında toplam kartlı ödemeler içindeki payı yüzde 25'e çıkmıştır. Ayrıca kart kullanıcı sayısı da Nisan ayında artış göstererek 18 milyon farklı kart ile internette işlem yapılmıştır. Bunun içinde yer alan 2 milyon kart ilk kez kullanılmıştır. Mart ayında internet ödemelerinde 3 milyon kartın ilk kez kullanıldığı göz önüne alındığında iki ayda toplam 5 milyon yeni kart kullanılmıştır (BKM, 2020: 1,2).

Aşağıda yer alan Tablo 1'de Covid öncesi dönem (Haziran 2019 – Mart 2020) ile Covid sonrası dönem (Nisan 2020 – Ocak 2022) arasında internette yapılan kartla ödeme işlemlerinde yerli kartların yurt içi kullanım işlem adetleri karşılaştırılarak değişim oranları belirtilmiştir. Covid öncesi dönem ile sonrası dönemde özellikle Elektronik Eşyalar ve Bilgisayar (%173), Market ve Alışveriş Merkezleri (%862), Telekomünikasyon (%34), Hizmet Sektörleri (%50), Yemek (%114) ve Çeşitli Gıda (%688) sektörlerinde artış gözlemlenirken, Havayolları (-%35), Seyahat Acenteleri ve Taşımacılık (-%3) azalış gösteren sektörlerin başında gelmiştir.

Tablo 1. Yerli Kartların Yurtiçi Kullanımı (İşlem Adedi).

İşlem Türü	Covid Öncesi (Haziran 2019 - Mart 2020)	Covid Sonrası (Nisan 2020 - Ocak 2022)	Değişim %
Elektrik Elektronik Eşya Bilgisayar	131.713.830	360.837.827	173,96%
Market ve Alışveriş Merkezleri	36.606.149	352.178.574	862,07%
Telekomünikasyon	199.115.133	267.567.703	34,38%
Hizmet Sektörleri	159.808.293	240.559.708	50,53%
Yemek	83.832.407	179.804.600	114,48%
Giyim ve Aksesuar	105.016.067	165.995.912	58,07%
Diğer	22.973.815	101.892.316	343,52%
Kamu Vergi Ödemeleri	53.416.899	92.660.323	73,47%
Seyahat Acenteleri Taşımacılık	88.769.921	86.119.469	-2,99%
Sağlık, Sağlık Ürünleri, Kozmetik	27.863.246	64.234.919	130,54%
Çeşitli Gıda	6.614.487	52.155.681	688,51%
Eğitim, Kırtasiye, Ofis Malzemeleri	25.803.285	38.362.637	48,67%
Kulüp Dernek Sosyal Hizmetler	19.602.118	24.255.140	23,74%
Havayolları	32.164.068	20.816.616	-35,28%
Araba Kiralama Satış Servis Yedek Parça	10.026.530	21.264.233	112,08%
Mobilya ve Dekorasyon	5.240.493	13.320.675	154,19%
Yapı Malzemeleri Hırdavat Nalbur	4.687.923	11.242.924	139,83%
Araba Kiralama	3.865.966	7.915.140	104,74%
Benzin ve Yakıt İstasyonları	3.060.251	7.577.820	147,62%
Doğrudan Pazarlama	3.080.857	5.233.469	69,87%
Müteahhit İşleri	1.496.761	2.355.945	57,40%
Kuyumcular	658.857	1.368.810	107,76%
Konaklama	719.394	724.195	0,67%
Kumarhane İçkili Yerler	548	10.800	1870,80%
Sigorta	0	0	0,00%
Bireysel Emeklilik	0	0	0,00%

Kaynak: BKM verileri

Aşağıda yer alan Tablo 2’de ise Covid öncesi dönem (Haziran 2019 – Mart 2020) ile Covid sonrası dönem (Nisan 2020 – Ocak 2022) arasında internette yapılan kartla ödeme işlemlerinde yerli kartların yurt içi kullanım işlem tutarları karşılaştırılarak değişim oranları belirtilmiştir. Covid öncesi dönem ile sonrası dönemde özellikle Elektronik Eşyalar ve Bilgisayar (%214), Market ve Alışveriş Merkezleri (%382), Mobilya ve Dekorasyon (%210), Yapı Malzemeleri Hırdavat Nalbur (%173) ve Çeşitli Gıda (%261) sektörlerinde artış gözlemlenirken, Havayolları (%3), Seyahat Acenteleri ve Taşımacılık (-%5) azalış gösteren sektörlerin başında gelmiştir.

Tablo 2. Yerli Kartların Yurtiçi Kullanımı (İşlem Tutarı, Milyon TL).

İşlem Türü	Covid Öncesi (Haziran 2019 - Mart 2020)	Covid Sonrası (Nisan 2020 - Ocak 2022)	Değişim %
Elektrik Elektronik Eşya Bilgisayar	41.531	130.455	214,11%
Market ve Alışveriş Merkezleri	15.756	76.075	382,83%
Kamu Vergi Ödemeleri	30.388	69.535	128,83%
Hizmet Sektörleri	30.260	59.175	95,55%
Havayolları	44.894	46.425	3,41%
Giyim ve Aksesuar	21.368	43.570	103,91%
Yapı Malzemeleri Hırdavat Nalbur	15.046	41.088	173,09%
Araba Kiralama Satış Servis Yedek Parça	17.647	37.591	113,02%
Diğer	8.155	35.603	336,58%
Seyahat Acenteleri Taşımacılık	29.560	28.169	-4,71%
Telekomünikasyon	16.726	24.371	45,70%
Benzin ve Yakıt İstasyonları	16.256	20.014	23,12%
Mobilya ve Dekorasyon	6.380	19.791	210,21%
Eğitim Kırtasiye Ofis Malzemeleri	9.504	18.192	91,42%
Müteahhit İşleri	5.234	14.340	173,97%
Sağlık, Sağlık Ürünleri Kozmetik	6.216	11.178	79,84%
Yemek	3.433	9.939	189,55%
Çeşitli Gıda	2.560	9.261	261,79%
Kulüp Dernek Sosyal Hizmetler	3.097	5.939	91,78%
Araba Kiralama	2.861	4.679	63,56%
Konaklama	2.135	3.970	85,94%
Doğrudan Pazarlama	822	1.746	112,46%
Kuyumcular	469	1.250	166,73%
Kumarhane İçkili Yerler	0	1	593,33%
Bireysel Emeklilik	0	0	0,00%
Sigorta	0	0	0,00%

Kaynak: BKM Aylık Kart İstatistikleri.

Bayram, Sönmezler ve Gündüz (2020) tarafından yapılan çalışmada, İnternette Kartlı Ödeme Tutarları içerisinde, Sigorta, Doğrudan Pazarlama ve Kumarhane/İçkili Yerler sektörleri ile tüm sektörler arasında negatif korelasyon ilişkisi olduğu, Araba Kiralama sektörü ile Bireysel Emeklilik arasında negatif korelasyon, Araç Kiralama/Satış/Servis/Yedek Parça sektörü ile Kamu/Vergi Ödemeleri sektörleri arasında negatif korelasyon ilişkisi olduğu, diğer sektörlerin ise birbirleriyle pozitif korelasyon içerisinde olduğu görülmüştür.

Covid-19 salgının Türkiye’de internet alışverişi üzerindeki etkisini analiz eden iki çalışma ön plana çıkmaktadır. Akgün vd. (2020)’nin yaptığı çalışmaya göre salgın döneminde internet alışverişine yönelik tutumun anlamlı ve yüksek olduğu, bunun da internette alışveriş yapma niyetini olumlu olarak artıracığı sonucuna varmışlardır. Danışmaz (2020) ise salgın döneminde tüketicilerin internet alışverişine yönelik tercihinin yüksek oranda arttığını ortaya koymuştur.

2. Verilerin Seçimi

Araştırmada kullanılan veriler Bankalararası Kart Merkezi (BKM)’nin İnternette Yapılan Kartlı Ödeme İşlemlerinin Sektörel Dağılımı İstatistiklerinden (Covid Öncesi Dönem: Haziran 2019 - Mart 2020, Covid Sonrası Dönem: Nisan 2020 - Ocak 2022) elde edilmiştir. Analizde kullanılan değişkenlerin listesi Tablo 3’de sunulmuştur. Yerli Kartların Yurtiçi Kullanımı İşlem Adedi ve İşlem Tutarı (Milyon TL) şeklinde aylık kullanım tutarları ile analize dahil edilmiştir.

Tablo 3. Analizde Kullanılan Değişkenlerin Listesi

Sıra Nu.	Değişken Adı
1	Elektrik Elektronik Eşya Bilgisayar
2	Market Ve Alışveriş Merkezleri
3	Kamu Vergi Ödemeleri
4	Hizmet Sektörleri
5	Havayolları
6	Giyim Ve Aksesuar
7	Yapı Malzemeleri Hırdavat Nalbur
8	Araba Kiralama Satış Servis Yedek Parça
9	Diğer
10	Seyahat Acenteleri Taşımacılık
11	Telekomünikasyon
12	Benzin Ve Yakıt İstasyonları
13	Mobilya Ve Dekorasyon
14	Eğitim Kırtasiye Ofis Malzemeleri
15	Müteahhit İşleri
16	Sağlık Sağlık Ürünleri Kozmetik
17	Yemek
18	Çeşitli Gıda
19	Kulüp Dernek Sosyal Hizmetler
20	Araba Kiralama
21	Konaklama
22	Doğrudan Pazarlama
23	Kuyumcular
24	Kumarhane İçkili Yerler
25	Bireysel Emeklilik
26	Sigorta

3. Araştırma Modelinin Oluşturulması

Liang vd. (2002) tarafından yapılan çalışmada, uygun ortogonal ayrıştırma (POD) yöntemlerinin mühendislik alanlarındaki uygulamalarının artan popülaritesi ve POD yöntemleri arasındaki bağlantıların gevşek açıklaması göz önüne alındığında, ilk olarak, üç POD yönteminin türetilmesi ve performansı: Karhunen-Loève ayrıştırması (KLD), temel bileşen analizi (PCA) ve tekil değer ayrıştırması (SVD) konusu özetlenerek, ardından eşdeğerlik sorunu teorik bir karşılaştırma yoluyla tartışılmıştır. İşleme için matrislerin eşdeğerliği, amaç fonksiyonları, optimal temel vektörler, ortalama kare hatalar ve üç yöntemin asimptotik bağlantıları, yöntemler ayrık rastgele vektörlerin POD'unu işlemek için kullanıldığında gösterildiği ve kanıtlandığı belirtilmiştir.

Tekil değer ayrıştırması (SVD), dikdörtgen matrisleri analiz etmek için kullanılabilen öz ayrıştırmanın bir genellemesidir (öz ayrıştırma yalnızca kare matrisler için tanımlanır). Bir matrisi iki basit matrise ayrıştıran öz-dekompozisyona benzer şekilde, SVD'nin ana fikri bir dikdörtgen matrisi üç basit matrise ayrıştırmaktır: İki dik matris ve bir diyagonal matris. Aynı boyutlarda daha düşük sıralı bir matris ile belirli bir matrisin en küçük kare tahminini verdiği için SVD, temel bileşen analizine (PCA) ve metrik çok boyutlu ölçeklemeye (MDS) eşdeğerdir ve bu nedenle çok değişkenli analiz için temel bir araçtır. Genelleştirilmiş SVD (GSVD), dikdörtgen bir matrisi ayrıştırır ve matrisin satırlarına ve sütunlarına uygulanan kısıtlamaları hesaba katar. GSVD, daha düşük dereceli bir matris tarafından belirli bir matrisin ağırlıklı, genelleştirilmiş en

küçük kareler tahminini verir ve bu nedenle, yeterli kısıtlama seçimiyle, GSVD tüm doğrusal çok değişkenli teknikleri uygular (örneğin, kanonik korelasyon, doğrusal diskriminant analizi, yazışma analizi, PLS-regresyon) (Abdi, 2007: 1-2).

Gözlenen varyans matrisinin özdeğer ayrışımını hesaplayarak, bir dizi değişkenin ana bileşenleri elde edilmekte. İlk ana bileşen, ilk değişkenlerin maximum varyans ile doğrusal birim uzunluk kombinasyonudur. EViews programı ile serilerin korelasyon ve kovaryans matrisleri oluşturularak temel bileşenleri hesaplanmış ve elde edilen sonuçlar analiz edilmiştir. Özdeğerler ve özvektörler tablosu oluşturularak sıralı öz değerlerin çizgi grafikleri görüntülenmiş, yüklerin dağılım grafikleri ile bileşen puanları incelenmiştir.

Değerlerin ayrıştırılmasında, r sıralı veri matrisi Y değeri ile $(n \times p)$ gösterilmiş;

$$Y = UDV' \quad (1)$$

Burada U ve V sol ve sağ tekil vektörlerin ortonormal matrisleri, D ise tekil değerleri içeren diagonal (köşegen) matrisi olarak tanımlanmıştır. Buradan aşağıdaki denkleme ulaşılabilir;

$$Y = AB' \quad (2)$$

Burada A bir $n \times r$ matrisi ve B ise bir $p \times r$ matrisi, r her ikisi için de sıra ve

$$A = n^{\beta/2}UD^{1-\alpha} \quad (3)$$

$$B = n^{-\beta/2}VD^{\alpha} \quad (4)$$

burada $0 \leq \alpha \leq 1$ sol (gözlemler) ve sağ (değişkenler) tekil vektörlerin görelî ağırlığını ayarlayan bir faktördür ve β içeren terimler ölçekleme faktörleridir ve $\beta \in \{0, \alpha\}$ dir. Puanların hesaplanmasındaki temel seçenekler A ve buna karşılık gelen yükler B , ağırlık parametresi (yükleme) α ve (gözlem) ölçekleme parametresi β seçimini de içermektedir.

Ana bileşenler bağlamında, Σ çapraz çarpım moment (dağılım) matrisi Y olmakta ve özdeğer ayrışması aşağıdaki şekilde gerçekleşmektedir:

$$\Sigma = LAL' \quad (5)$$

Burada L özvektörlerin (eigenvector) matrisi $p \times p$ ve Λ köşegen üzerinde özdeğerleri olan bir köşegen matristir. Özvektörler, L sütununda gösterilmekte ve işaret seçimi olarak tanımlanmaktadır. Özvektörler yapısal olarak ortogonal olduklarından:

$$L'L = LL' = I_m \quad (6)$$

Bu durumda $U = YLD^{-1}$, $V = L$ ve $D = (n\Lambda)^{1/2}$ böylece,

$$A = n^{\beta/2}YLD^{-\alpha} \quad (7)$$

$$B = n^{-\beta/2}LD^{-\alpha} \quad (8)$$

A ağırlıklandırılmış temel bileşen puanları ve B ise ağırlıklandırılmış temel bileşen yükleri olarak yorumlanabilir. Söz konusu puanlar ve yükler aşağıdaki özelliklere sahiptir (Eviews, 2020: 1-3):

$$A'A = n^{\beta}D^{-\alpha}L'Y'YLD^{-\alpha} = n^{\beta}(n\Lambda)^{-\frac{\alpha}{2}}(n\Lambda)(n\Lambda)^{-\frac{\alpha}{2}} = n^{\beta}(n\Lambda)^{1-\alpha} \quad (9)$$

$$B'B = n^{-\beta} D^{\alpha} L'^{LD^{\alpha}} = n^{-\beta} (n\Lambda)^{-\alpha} \quad (10)$$

$$BB' = n^{-\beta} LD^{2\alpha} L' = n^{-\beta} L(n\Lambda)^{\alpha} L' \quad (11)$$

Uygun ağırlık ve ölçeklendirme parametresinin seçimiyle, çeşitli özelliklere sahip puanlar ve yüklemeler oluşturulmakta ("Yükleme Ağırlıkları" ve "Gözlem Ölçeklendirme") ve böylece veriler korelasyon matrislerinin analizi için ölçeklendirilmekte ve bölümlenmektedir. Benzer şekilde, ön analiz Spearman sıralaması korelasyonlarını içeriyorsa, veriler, bölümlenmeden önce sıralara dönüştürülmektedir. Kendall'ın tau'su kullanılarak tahmin edilen dağılım matrisleri için ise bu puanlar hesaplanamamaktadır (Eviews, 2020: 1-3).

Diğer taraftan, normalleştirilmiş yüklemeler (şekil veya JK olarak da adlandırılır) $\alpha = \beta = 0$ şeklinde tanımlanmaktadır. Normalleştirilmiş yüklemelerin ayrıştırılmasından elde edilen puanlar, varyanslar, ilgili özdeğerlere karşılık gelmektedir. Bunu görmek için, (2)(3)(4) nolu denklemler kullanılarak $Y = JK'$ denklemi türetilmiş, buradan:

$$J = YL \quad (12)$$

$$K = L \quad (13)$$

Buradan, J skorları ve K yükleri modellenirse;

$$J'J = n\Lambda \quad (14)$$

$$K'K = I_p \quad (15)$$

köşegen üzerinde kendi değerleri olan köşegen matris norm olduğundan, J satırların ana koordinatlarda olduğu söylenebilir. K Sütunları standart koordinatlardan olmakla birlikte K ortonormaldir (Aitchison & Greenacre, 2002: 378). JK tanımlanırken, bir Satır Koruyucu Metrik (Row Preserving Metric-RPM) bulunmakta çünkü ilk ölçek gözlemlerle korunmaktadır. Bunun yanında, normalleştirilmiş puanlar tanımlanarak (kovaryans veya GH olarak da adlandırılır) buradaki ayrışma $\alpha = 1$ şeklinde ifade edilir. Ardından, $Y = GH'$

$$G = n^{\beta/2} YLD^{-1} \quad (16)$$

$$H = n^{-\beta/2} LD \quad (17)$$

ve formül (9)(10)(11)'de yer alan vektörler kullanılarak, aşağıdaki denklemlere ulaşılmaktadır:

$$G'G = n^{\beta} I_p \quad (18)$$

$$H'H = n^{-\beta} (n\Lambda) \quad (19)$$

$$HH' = n^{-\beta} L(n\Lambda)L' = n^{1-\beta} \Sigma \quad (20)$$

Bu faktörler için G ortonormaldir (bir ölçek faktörüne kadar) ve buradaki H vektörü n zamanında diagonal (köşegen) üzerindeki özdeğerleri ile diagonal matrise oranlanmıştır. Böylece, ana koordinatlar içerisindeki H yüklemelerine ait değişkenler, ana koordinatlar içerisinde ve G skorları da standart koordinatlar içerisinde (böylece varyansları aynıdır) görülebilmektedir. GH spesifikasyonu bazen Sütun Ölçüsü Koruma (Column Metric Preserving-CMP) spesifikasyonu olarak anılmaktadır. GH ayrıştırması sonucu yorumlanırken, gözlemler arasındaki Öklid mesafelerinin Mahalanobis (1936: 49-55) mesafeleriyle orantılı olduğunu unutulmamalıdır. Ayrıca, sütunların H normları faktör kovaryansları ile orantılıdır ve vektörler arasındaki açıların

kosinüsleri değişkenler arasındaki korelasyonlara yaklaşık olarak gösterilmektedir. Uçlar arasında uzanan sonsuz sayıda alternatif ölçeklendirme vardır. Bir diğer alternatif, puanları ve yüklemeleri eşit olarak $\alpha = 0,5$ şeklinde ağırlıklandırarak ve böylece SQ veya simetrik biplot'u $Y = SQ'$ şeklinde ifade etmektir;

$$S = n^{\beta/2} YLD^{-1/2} \quad (21)$$

$$Q = n^{-\beta/2} LD^{1/2} \quad (22)$$

S skorları ve Q yüklerinin vektörleri değerlendirilerek;

$$S'S = n^{\beta} (n\Lambda)^{1/2} \quad (23)$$

$$Q'Q = n^{-\beta} (n\Lambda)^{1/2} \quad (24)$$

böylece hem gözlemlerin hem de değişkenlerin vektörleri özdeğerlerin karekökleriyle orantılıdır. Yukarıdaki modelin ayrıştırılmasında β parametresi skorların ve yüklerin ölçeklendirilmesine izin vermektedir. Ölçekleme parametresi için iki belirgin seçenek vardır. İlk olarak, örnek boyutunu $\beta = 0$ göz ardı edilebilmektedir, böylece;

$$A'A = (n\Lambda)^{1-\alpha} \quad (25)$$

$$B'B = (n\Lambda)^{\alpha} \quad (26)$$

Gözlem ayarlaması olmadan, skorların vektör puanı $(n\Lambda)^{1-\alpha}$, skorların varyansı $\Lambda^{1-\alpha}/n^{\alpha}$ ile değişkenlerin vektörünü α gücüne yükselten n^{α} zamanlı özdeğerlerinin çarpımına eşittir. Puanların gözlemlenen varyansı buna eşit olmamakla birlikte, $\Lambda^{1-\alpha}$ 'a oranlanmak yerine, yüklerinin vektörü sadece Λ^{α} 'a oranlanmaktadır. Alternatif olarak, $\beta = \alpha$ şeklinde belirlenmesi durumunda,

$$A'A = n^{\alpha} (n\Lambda)^{1-\alpha} = n\Lambda^{1-\alpha} \quad (27)$$

$$B'B = n^{-\alpha} (n\Lambda)^{\alpha} = \Lambda^{\alpha} \quad (28)$$

örneğin boyutu ayarlanırken skorların varyansı $\Lambda^{1-\alpha}$, değişkenlerin vektör değerlerine Λ^{α} eşit olacaktır (Eviews, 2020: 1-3).

Yukarıdaki ayrıştırmalarda, β ile parametreleştirilmiş puanların ve yüklerin gözlem ölçeklendirmesi yapılmaktadır. Ölçekleme parametresi β için iki seçenek bulunmaktadır. İlk olarak, $\beta=0$ olacak şekilde ayarlayarak örnek boyutu yok sayılabilir:

$$A'A = (n\Lambda)^{1-\alpha} \quad (29)$$

$$B'B = (n\Lambda)^{\alpha} \quad (30)$$

Gözlem ayarlaması olmadan, puanların şekli $(n\Lambda)^{1-\alpha}$ puanların varyansına $\Lambda^{1-\alpha}/n^{\alpha}$ ve değişkenlerin normunun α gücüne yükseltilecek özdeğerlerinin n^{α} zamanlı çarpımına eşittir. Puanların gözlemlenen varyansı eşit olmayıp, bunun yerine sadece $\Lambda^{1-\alpha}$ 'a ve yüklerin şekli de sadece Λ^{α} 'a orantılı olmaktadır.

Alternatif olarak, $\beta=\alpha$ şeklinde belirlenebilir, böylece:

$$A'A = n^{\alpha} (n\Lambda)^{1-\alpha} = n\Lambda^{1-\alpha} \quad (31)$$

$$B'B = n^{-\alpha}(n\Lambda)^{\alpha} = \Lambda^{\alpha} \quad (32)$$

Bu örneklem boyutu ayarlamasıyla, puanların varyansı $\Lambda^{1-\alpha}$ 'ya ve değişkenlerin şekli Λ^{α} 'a eşittir. Gabriel (1971: 453-467), kümelenen çiftler için bir temel bileşen ayrıştırmasının kullanılmasını önermektedir. Denklem (9)(10)(11) ile ilgili normlar şu şekilde verilmektedir:

$$G'G = nI_p \quad (33)$$

$$H'H = \Lambda \quad (34)$$

$$HH' = \Sigma \quad (35)$$

Gözlem ölçeklendirmesi yapılarak, puanlar, varyansları (şekilleri yerine) 1'e eşit olacak şekilde normleştirilmiştir. Ayrıca, noktalar arasındaki Öklid mesafeleri eşittir. Mahalanobis mesafeleri kullanılarak, sütunların şekilleri özdeğerlere eşitlenmekte ve vektörler arasındaki açıların kosinüsleri değişkenler arasındaki korelasyonlara eşit olmaktadır. Gözlem ölçeklendirmesi olmadan, bu sonuçlar yalnızca sabit bir orantılılık sağlamaktadır (Eviews, 2020: 1-3).

4. Analiz Sonuçları

Yerli Kartların Yurtiçi Kullanımı (İşlem Adedi) incelendiğinde, Covid Öncesi Dönem (Haziran 2019 - Mart 2020) ile Covid Sonrası Dönem (Nisan 2020 - Ocak 2022) arasındaki dönemde işlem adedi bazında (toplam kart kullanımı içerisindeki payı bakımından) en önemli artışın Market ve Alışveriş Merkezleri (%13,06), Elektrik, Elektronik Eşya ve Bilgisayar (%4,20), Diğer (%2,57), Çeşitli Gıda (%1,82) sektörlerinde gerçekleştiği, bunun yanında covid öncesi döneme kıyasla (toplam kart kullanımı içerisindeki payı bakımından) Telekomünikasyon (%-6,77), Seyahat Acenteleri ve Taşımacılık (-%4,59), Hizmet Sektörleri (-%4,22), Giyim ve Aksesuar (-%2,40), Havayolları (-%2,15) sektörlerinin toplam kart kullanımı içerisindeki payında azalma olduğu gözlemlenmiştir (Bkz. Tablo 4).

Tablo 4. Yerli Kartların Yurtiçi Kullanımı (İşlem Adedi), Covid Öncesi ve Sonrası Dönem Değişim (%).

İşlem Adedi	Covid Öncesi	Covid Sonrası	Covid Öncesi Toplam Kart İşlemleri İçerisindeki Payı %	Covid Sonrası Toplam Kart İşlemleri İçerisindeki Payı %	Covid Öncesi Ve Sonrası Değişim Oranı %
Market ve Alışveriş Merkezleri	36.606.149	352.178.574	3,57%	16,62%	13,06%
Elektrik Elektronik Eşya Bilgisayar	131.713.830	360.837.827	12,84%	17,03%	4,20%
Diğer	22.973.815	101.892.316	2,24%	4,81%	2,57%
Çeşitli Gıda	6.614.487	52.155.681	0,64%	2,46%	1,82%
Yemek	83.832.407	179.804.600	8,17%	8,49%	0,32%
Sağlık Sağlık Ürünleri Kozmetik	27.863.246	64.234.919	2,72%	3,03%	0,32%
Mobilya Ve Dekorasyon	5.240.493	13.320.675	0,51%	0,63%	0,12%
Yapı Malzemeleri Hırdavat Nalbur	4.687.923	11.242.924	0,46%	0,53%	0,07%
Benzin Ve Yakıt İstasyonları	3.060.251	7.577.820	0,30%	0,36%	0,06%
Araba Kiralama Satış Servis Yedek Parça	10.026.530	21.264.233	0,98%	1,00%	0,03%
Kumarhane İçkili Yerler	548	10.800	0,00%	0,00%	0,00%
Kuyumcular	658.857	1.368.810	0,06%	0,06%	0,00%
Sigorta	0	0	0,00%	0,00%	0,00%

Bireysel Emeklilik	0	0	0,00%	0,00%	0,00%
Araba Kiralama	3.865.966	7.915.140	0,38%	0,37%	0,00%
Müteahhit İşleri	1.496.761	2.355.945	0,15%	0,11%	-0,03%
Konaklama	719.394	724.195	0,07%	0,03%	-0,04%
Doğrudan Pazarlama	3.080.857	5.233.469	0,30%	0,25%	-0,05%
Eğitim Kırtasiye Ofis Malzemeleri	25.803.285	38.362.637	2,51%	1,81%	-0,70%
Kulüp Dernek Sosyal Hizmetler	19.602.118	24.255.140	1,91%	1,14%	-0,77%
Kamu Vergi Ödemeleri	53.416.899	92.660.323	5,21%	4,37%	-0,83%
Havayolları	32.164.068	20.816.616	3,13%	0,98%	-2,15%
Giyim Ve Aksesuar	105.016.067	165.995.912	10,23%	7,84%	-2,40%
Hizmet Sektörleri	159.808.293	240.559.708	15,57%	11,36%	-4,22%
Seyahat Acenteleri Taşımacılık	88.769.921	86.119.469	8,65%	4,07%	-4,59%
Telekomünikasyon	199.115.133	267.567.703	19,40%	12,63%	-6,77%
Toplam	1.026.137.298	2.118.455.436	100,00%	100,00%	0,00%

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi Verileri Analiz Edilerek Üretilmiştir (Covid Öncesi: Haziran 2019 - Mart 2020, Covid Sonrası: Nisan 2020 - Ocak 2022).

Yerli Kartların Yurtiçi Kullanımı (İşlem Tutarı) incelendiğinde, Covid Öncesi Dönem (Haziran 2019 - Mart 2020) ile Covid Sonrası Dönem (Nisan 2020 - Ocak 2022) arasındaki dönemde işlem tutarı bazında (toplam kart kullanımı içerisindeki payı bakımından) en önemli artışın Market ve Alışveriş Merkezleri (%5,94), Elektrik, Elektronik Eşya ve Bilgisayar (%5,27) sektörlerinde gerçekleştiği, bunun yanında covid öncesi döneme kıyasla (toplam kart kullanımı içerisindeki payı bakımından) Seyahat Acenteleri ve Taşımacılık (-%4,55), Havayolları (-%3,78), Benzin ve Yakıt İstasyonları (-%2,58), Telekomünikasyon (%-2,09), sektörlerinin toplam kart kullanımı içerisindeki payında azalma olduğu gözlemlenmiştir (Bkz. Tablo 5).

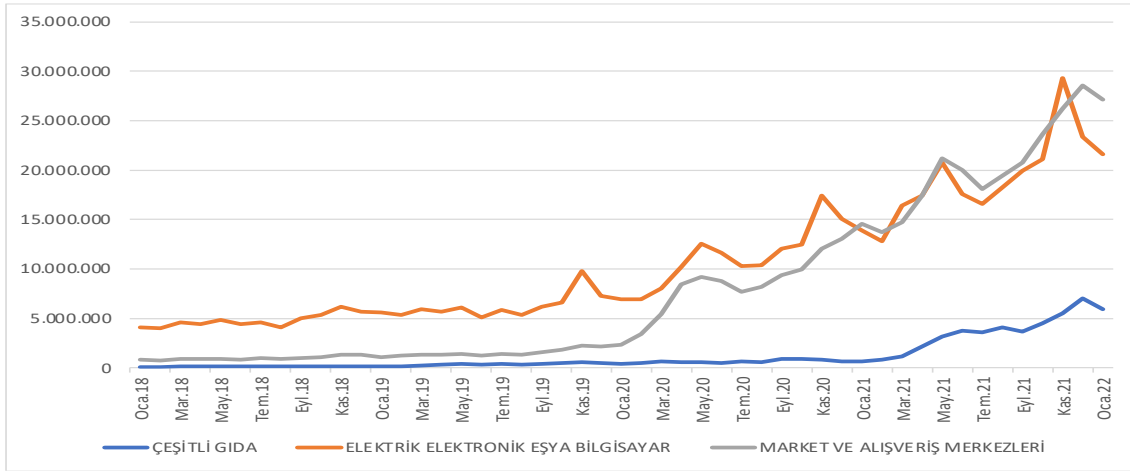
Tablo 5. Yerli Kartların Yurtiçi Kullanımı (İşlem Tutarı), Covid Öncesi ve Sonrası Dönem Değişim (%)

İşlem Tutarı (Milyon TL)	Covid Öncesi	Covid Sonrası	Covid Öncesi Toplam Kart İşlemleri İçerisindeki Payı %	Covid Sonrası Toplam Kart İşlemleri İçerisindeki Payı %	Covid Öncesi Ve Sonrası Değişim Oranı %
Elektrik Elektronik Eşya Bilgisayar	41.231	129.443	14,16%	19,43%	5,27%
Market ve Alışveriş Merkezleri	15.688	75.444	5,39%	11,33%	5,94%
Kamu Vergi Ödemeleri	28.600	68.768	9,82%	10,32%	0,50%
Hizmet Sektörleri	28.778	56.664	9,88%	8,51%	-1,38%
Giyim Ve Aksesuar	20.353	41.355	6,99%	6,21%	-0,78%
Yapı Malzemeleri Hırdavat Nalbur	15.030	41.032	5,16%	6,16%	1,00%
Araba Kiralama Satış Servis Yedek Parça	17.533	37.455	6,02%	5,62%	-0,40%
Diğer	8.131	33.723	2,79%	5,06%	2,27%
Seyahat Acenteleri Taşımacılık	24.848	26.524	8,53%	3,98%	-4,55%
Telekomünikasyon	16.700	24.310	5,74%	3,65%	-2,09%
Benzin ve Yakıt İstasyonları	16.255	20.013	5,58%	3,00%	-2,58%
Mobilya ve Dekorasyon	6.344	19.627	2,18%	2,95%	0,77%
Eğitim Kırtasiye Ofis Malzemeleri	9.089	17.673	3,12%	2,65%	-0,47%
Havayolları	17.531	14.906	6,02%	2,24%	-3,78%
Müteahhit İşleri	5.217	14.286	1,79%	2,14%	0,35%
Sağlık Sağlık Ürünleri Kozmetik	6.126	10.820	2,10%	1,62%	-0,48%
Yemek	3.419	9.925	1,17%	1,49%	0,32%

Çeşitli Gıda	2.533	9.134	0,87%	1,37%	0,50%
Kulüp Dernek Sosyal Hizmetler	3.002	5.672	1,03%	0,85%	-0,18%
Araba Kiralama	2.256	3.726	0,77%	0,56%	-0,22%
Konaklama	1.216	2.695	0,42%	0,40%	-0,01%
Doğrudan Pazarlama	818	1.717	0,28%	0,26%	-0,02%
Kuyumcular	441	1.126	0,15%	0,17%	0,02%
Kumarhane İçkili Yerler	0	1	0,00%	0,00%	0,00%
Bireysel Emeklilik	0	0	0,00%	0,00%	0,00%
Sigorta	0	0	0,00%	0,00%	0,00%
Toplam	291.141	666.036	100,00%	100,00%	0,00%

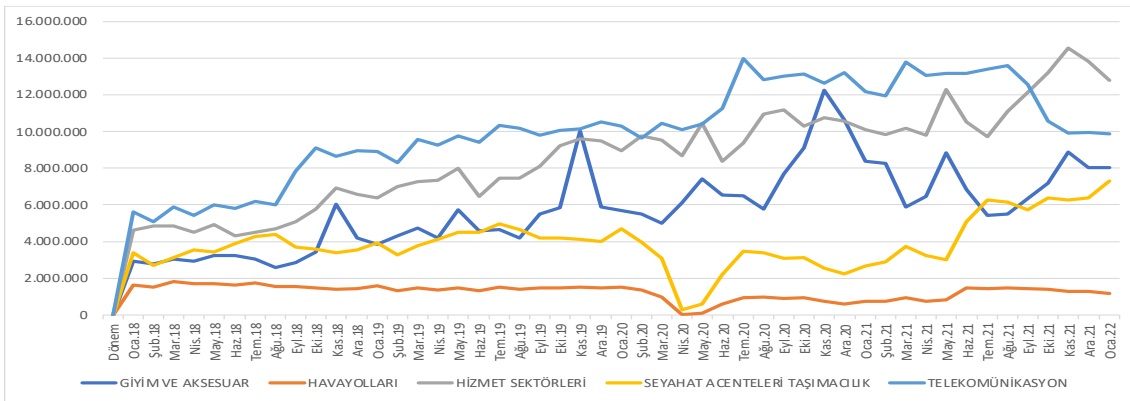
Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi Verileri Analiz Edilerek Üretilmiştir (Covid Öncesi: Haziran 2019 - Mart 2020, Covid Sonrası: Nisan 2020 - Ocak 2022).

Yerli Kartların Yurtiçi Kullanımında (İşlem Adedi) (toplam kart kullanımı içerisindeki payı bakımından) En Çok Artış Gösteren Sektörler olan Çeşitli Gıda, Elektrik Elektronik Eşya Bilgisayar ile Market ve Alışveriş Merkezleri olurken (Şekil 1), en çok azalış gösteren sektörler ise Giyim ve Aksesuar, Havayolu, Hizmet Sektörleri, Seyahat Acenteleri Taşımacılık ve Telekomünikasyon sektörleri olmuştur (Şekil 2).

Şekil 1. Yerli Kartların Yurtiçi Kullanımında (İşlem Adedi) (toplam kart kullanımı içerisindeki payı bakımından) En Çok Artış Gösteren Sektörler.

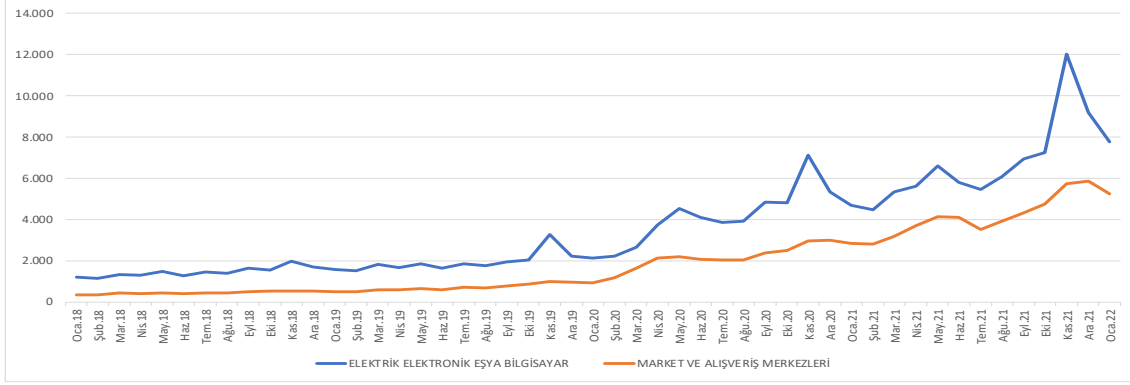
Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi Verileri Analiz Edilerek Üretilmiştir (Covid Öncesi: Haziran 2019 - Mart 2020, Covid Sonrası: Nisan 2020 - Ocak 2022).

Şekil 2. Yerli Kartların Yurtiçi Kullanımında (İşlem Adedi) (toplam kart kullanımı içerisindeki payı bakımından) En Çok Azalış Gösteren Sektörler.

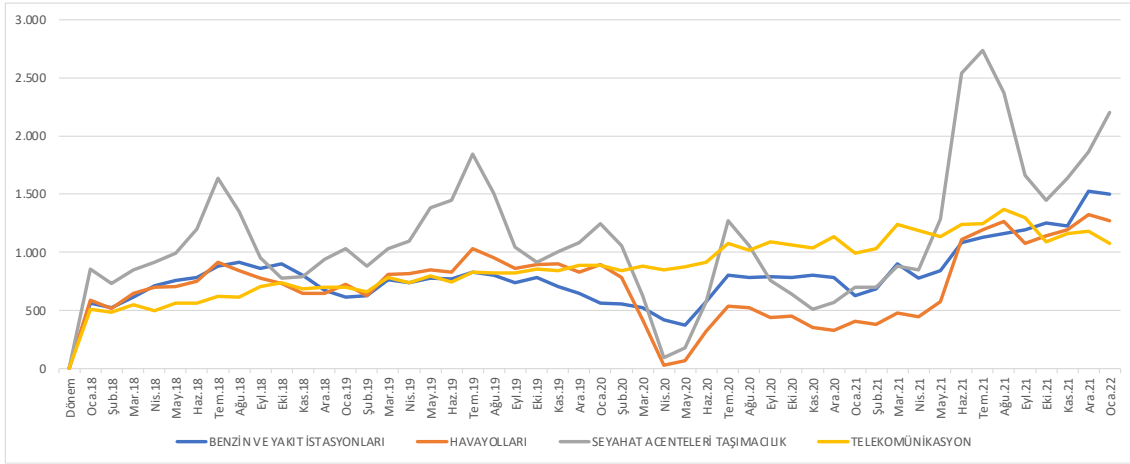
Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi Verileri Analiz Edilerek Üretilmiştir (Covid Öncesi: Haziran 2019 - Mart 2020, Covid Sonrası: Nisan 2020 - Ocak 2022).

Yerli Kartların Yurtiçi Kullanımında (İşlem Tutarı) (toplam kart kullanımı içerisindeki payı bakımından) En Çok Artış Gösteren Sektörler olan Elektrik Elektronik Eşya Bilgisayar ile Market ve Alışveriş Merkezleri olurken (Şekil 3), en çok azalış gösteren sektörler ise Benzin ve Yakıt İstasyonları, Havayolları, Seyahat Acenteleri ve Taşımacılık ile Telekomünikasyon sektörleri olmuştur (Şekil 4).

Şekil 3. Yerli Kartların Yurtiçi Kullanımında (İşlem Tutarı) (toplam kart kullanımı içerisindeki payı bakımından) En Çok Artış Gösteren Sektörler.

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi Verileri Analiz Edilerek Üretilmiştir (Covid Öncesi: Haziran 2019 - Mart 2020, Covid Sonrası: Nisan 2020 - Ocak 2022).

Şekil 4. Yerli Kartların Yurtiçi Kullanımında (İşlem Tutarı) (toplam kart kullanımı içerisindeki payı bakımından) En Çok Azalış Gösteren Sektörler.

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi Verileri Analiz Edilerek Üretilmiştir (Covid Öncesi: Haziran 2019 - Mart 2020, Covid Sonrası: Nisan 2020 - Ocak 2022).

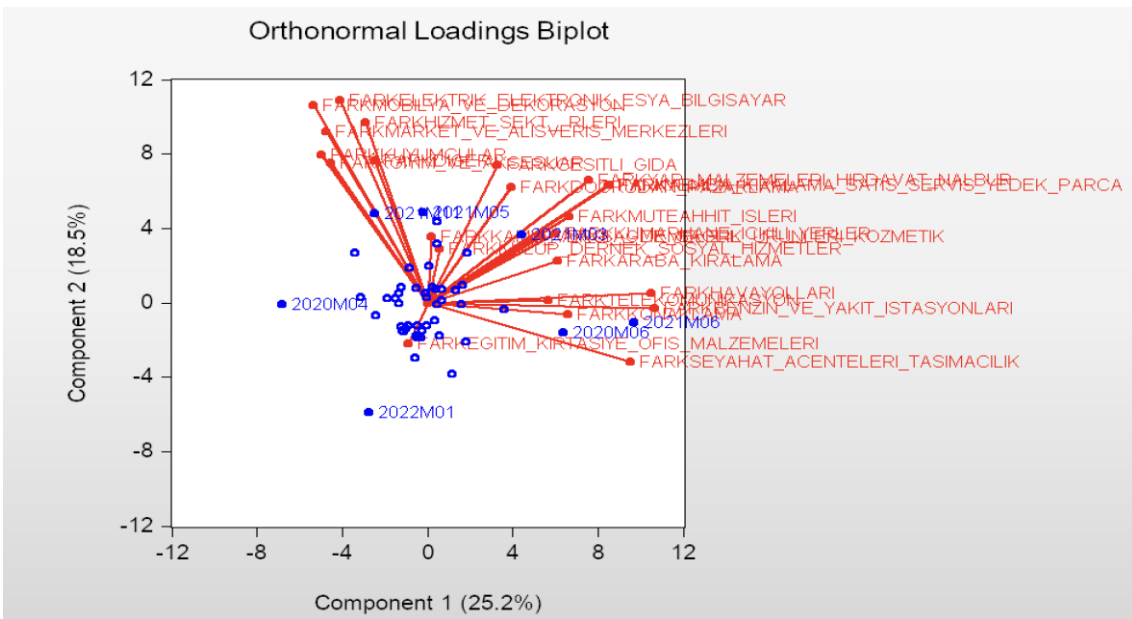

Tablo 6. Yerli Kartların Yurtiçi Kullanımında (İşlem Adedi) Temel Bileşenler Analizi (Özdeğerler, Özvektörler (Yükler) ve Sıradan Korelasyonlar)

Table with columns: Eigenvalues (Sum = 24, Average = 1), Number, Value, Difference, Proportion, Cumulative Value, Cumulative Proportion. Below is a large matrix of correlation coefficients for variables like FARKARABA_KIRALAMA, FARKARABA_KIRALAMA_VE_YAKIT_ISTASYONLARI, etc.

Matrisin birinci bölümünde, özdeğerler, değerler, özdeğerlerdeki ileriye doğru fark, açıklanan toplam varyans oranı gibi sonuçlar özetlenmektedir. İkinci bölüm doğrusal kombinasyon katsayılarını açıklamaktadır. Bileşenler ("PC" olarak etiketlenmiş) arasındaki doğrusal kombinasyonlar pozitif, negatif yükler ise hesaplanan korelasyon matrisi sonuçları gösterilmektedir (Tablo 6-7).

Şekil 5. Yerli Kartların Yurtiçi Kullanımında (İşlem Adedi) Ortonormal İkili Yükler Grafiği.

Banka Kartı İşlem Tutarları için oluşturulan temel bileşenler analizinden elde edilen özdeğerler, özvektörler (yükler) ve sıradan korelasyon sonuçları ikili yük grafik düzleminde birleştirilerek, Mahalanobis mesafeleri kullanılarak (noktalar arasındaki Öklid mesafeleri eşittir) sütunların şekilleri özdeğerlere eşitlenmekte ve vektörler arasındaki açıların kosinüsleri değişkenler arasındaki korelasyonlara eşit olacak şekilde gözlem ölçeklendirmesi olmadan, sonuçlar yalnızca sabit bir orantılılık içerisinde yorumlanmaktadır.

Yerli Kartların Yurtiçi Kullanımında (İşlem Adedi), otonormal ikili yükleme grafiği sonuçları (Şekil 5) incelendiğinde, bileşen puanları daire şeklinde gösterilir ve değişken yüklemeler, değişken etiketlerle başlangıç noktasından itibaren çizgiler olarak görüntülenmektedir. Biplot, ilk bileşen (Component 1) (tarihsel değişim oranları) için 2020/06 döneminde Eğitim Kırtasiye Ofis Malzemeleri, Seyahat Acenteleri Taşımacılık sektörlerinde kümelenme, 2021/06 döneminde ise Havayolları, Telekomünikasyon, Benzin ve Yakıt İstasyonları ile Konaklama sektörlerinde kümelenme görülmektedir. İkinci bileşen için (Component 2) 2021/11 döneminde Elektrik Elektronik Eşya Bilgisayar, Giyim ve Aksesuar, Havayolları, Hizmet Sektörleri, Kamu Vergi Ödemeleri, Konaklama, Kulüp Dernek Sosyal Hizmetler, Kuyumcular, Market ve Alışveriş Merkezleri, Mobilya ve Dekorasyon sektörlerinde kümelenme görülmüştür.

Yerli Kartların Yurtiçi Kullanımında (İşlem Tutarı), otonormal ikili yükleme grafiği sonuçları (Şekil 6) incelendiğinde, bileşen puanları daire şeklinde gösterilir ve değişken yüklemeler, değişken etiketlerle başlangıç noktasından itibaren çizgiler olarak görüntülenmektedir. Biplot, ilk bileşen (Component 1) (tarihsel değişim oranları) için 2020/06 döneminde Araba Kiralama, Konaklama, Havayolları, Seyahat Acenteleri Taşımacılık sektörlerinde kümelenme görülmektedir. İkinci bileşen için (Component 2) 2021/11 döneminde Sağlık, Sağlık Ürünleri Kozmetik, Diğer, Kuyumcular, Hizmet Sektörleri, Elektrik Elektronik Eşya Bilgisayar, Market ve Alışveriş Merkezleri sektörlerinde kümelenme görülmüştür.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Elde edilen bulgular ışığında, Yerli Kartların Yurtiçi Kullanımında (İşlem Adedi) otonormal ikili yükleme grafiği sonuçları (Şekil 5) incelendiğinde; birinci bileşen olarak seçilen tarihsel varyanslar açısından pandemi dönemi öncesinde Eğitim Kırtasiye Ofis Malzemeleri, Seyahat Acenteleri Taşımacılık sektörlerinde kümelenme, pandemi dönemi olarak adlandırılan 2021/06 döneminde ise Havayolları, Telekomünikasyon, Benzin ve Yakıt İstasyonları ile Konaklama sektörlerinde kümelenme görülmektedir. İkinci bileşen için (Component 2) 2021/11 döneminde Elektrik Elektronik Eşya Bilgisayar, Giyim ve Aksesuar, Havayolları, Hizmet Sektörleri, Kamu Vergi Ödemeleri, Konaklama, Kulüp Dernek Sosyal Hizmetler, Kuyumcular, Market ve Alışveriş Merkezleri, Mobilya ve Dekorasyon sektörlerinde kümelenme görülmüştür.

Yerli Kartların Yurtiçi Kullanımında (İşlem Tutarı) otonormal ikili yükleme grafiği sonuçları (Şekil 6) incelendiğinde; 2020/06 döneminde Araba Kiralama, Konaklama, Havayolları, Seyahat Acenteleri Taşımacılık sektörlerinde kümelenme görülmektedir. İkinci bileşen için (Component 2) 2021/11 döneminde Sağlık, Sağlık Ürünleri Kozmetik, Diğer, Kuyumcular, Hizmet Sektörleri, Elektrik Elektronik Eşya Bilgisayar, Market ve Alışveriş Merkezleri sektörlerinde kümelenme görülmüştür.

Yerli Kartların Yurtiçi Kullanımında hem işlem adetleri hem de işlem tutarları bakımından pandemi öncesinde (2020/06) özellikle Havayolları, Telekomünikasyon, Benzin ve Yakıt İstasyonları ile Konaklama sektörlerinde görülen kullanım adedinin ve tutarlarının pandemi dönemi ve sonrasında ciddi oranda azaldığı, pandemi döneminden sonra ise (2021/11) Elektrik

Elektronik Eşya Bilgisayar, Giyim ve Aksesuar, Havayolları, Hizmet Sektörleri, Kamu Vergi Ödemeleri, Konaklama, Kulüp Dernek Sosyal Hizmetler, Kuyumcular, Market ve Alışveriş Merkezleri, Mobilya ve Dekorasyon sektörlerinde artış ve kümelenme görülmüştür.

Yerli Kartların Yurtiçi Kullanımında (İşlem Adedi) (toplam kart kullanımı içerisindeki payı bakımından) En Çok Artış Gösteren Sektörler olan Çeşitli Gıda, Elektrik Elektronik Eşya Bilgisayar ile Market ve Alışveriş Merkezleri olurken (Şekil 1), en çok azalış gösteren sektörler ise Giyim ve Aksesuar, Havayolu, Hizmet Sektörleri, Seyahat Acenteleri Taşımacılık ve Telekomünikasyon sektörleri olmuştur (Şekil 2).

Yerli Kartların Yurtiçi Kullanımında (İşlem Tutarı) (toplam kart kullanımı içerisindeki payı bakımından) En Çok Artış Gösteren Sektörler olan Elektrik Elektronik Eşya Bilgisayar ile Market ve Alışveriş Merkezleri olurken (Şekil 3), en çok azalış gösteren sektörler ise Benzin ve Yakıt İstasyonları, Havayolları, Seyahat Acenteleri ve Taşımacılık ile Telekomünikasyon sektörleri olmuştur (Şekil 4).

ARAŞTIRMA KISITLARI

Yapılan analizde kullanılan değişkenlerin temel bileşen yapısının analiz edilmesi için korelasyon matrisleri ve ikili yük grafikleri kullanılmış, araştırmada belirlenen sektörler bankalararası kart merkezi tarafından belirlenen sektör sayısı ile sınırlı tutulmuştur.

KAYNAKÇA

Abdi, H., (2007). Singular Value Decomposition (SVD) and Generalized Singular Value Decomposition. *Encyclopedia Of Measurement And Statistics*, 907-912.

Akgün, Z., Durmaz, S.S., Hacıhasanoğlu, P. (2020). "Covid-19 Salgını Sürecinde Online Alışveriş: Genişletilmiş Teknolojik Kabul Modeli Ve Algılanan Kaygı Perspektifinde Bir Saha Çalışması", *International Journal of Disciplines Economics&Administrative Science Studies*, 6(19), 433-449.

Al-Mulali, U., Sheau-Ting, L., Ozturk, I. (2015). "The global move toward internet shopping and its influence on pollution: An empirical analysis", *Environmental Science and Pollution Research*, 22, 9717-9727.

Ashraf, B.N. (2020). "Economic Impact of Government Interventions During the COVID-19 Pandemic: International Evidence from Financial Markets", *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, Volume: 27.

Bankalararası Kart Merkezi (BKM), İnternette Yapılan Kartlı Ödeme İşlemlerinin Sektörel Dağılımı, https://bkm.com.tr/internette-yapilan-kartli-odeme-islemlerinin-sektorel-dagilimi/?filter_group=1&List=Liste, Erişim Tarihi: 15.05.2022

Bankalararası Kart Merkezi (BKM)(2020). BKM Nisan ayı verilerini açıkladı, 12 Temmuz tarihinde https://bkm.com.tr/wp-content/uploads/2020/01/bkm_nisan_aylik_bb.pdf adresinden erişildi.

Bayram, S. , Sönmezler, G. & Gündüz, O. (2020). "Banka Kartı, Kredi Kartı ve İnternette Kart İle Yapılan Ödemelerin Sektörel Dağılımının Ortogonal (Dikey) ve Diagonal (Köşegen) Matrisler ile Analizi". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 22 (2) , 1063-1084 . DOI: 10.26468/trakyasobed.802253

Capgemini. (2020). The consumer of Covid-19: Global consumer sentiment research in the consumer products and retail industry, Research Note, April, 1-15.

Credit Union Magazine. (2020). *Ecommerce in the world of Covid-19*, Summer.

Çelik, Ö. (2014). *İnternet'ten alışveriş yapanlar artık kahraman değil*, 12 Temmuz 2020 tarihinde <https://bkmexpress.com.tr/internetten-alisveris-yapanlar-artik-kahraman-degil/> adresinden erişildi.

Danışmaz, A.T. (2020). "Covid-19 Salgının Tüketicilerin Online Alışveriş Tercihine Etkisi", *Social Sciences Research Journal*, 9(2), 83-90.

Emarketer. (2020). *Global Ecommerce 2020*, 12 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.emarketer.com/content/global-ecommerce-2020> adresinden erişildi.

Euromonitor International, (2014). *Internet vs. store-based shopping: The global move towards omnichannel retailing*, 4 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.euromonitor.com/internet-vs-store-based-shopping-the-global-move-towards-omnichannel-retailing/report> adresinden erişildi.

Kim, R.Y. (2020). "The Impact of COVID-19 on Consumers: Preparing for Digital Sales", *IEEE Engineering Management Review*, DOI: 10.1109/EMR.2020.2990115, 1-16.

KPMG. (2017). *The truth about online consumers, Global Online Consumer Report*, 7 Temmuz 2020 tarihinde <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/sg/pdf/2017/01/the-truth-about-online-consumers.pdf> adresinden erişildi.

Leigh, A. (2020). "How Covid-19 will change consumer behaviour long-term", *Chain Drug Review*, 10 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.chaindrugreview.com/how-covid-19-will-change-consumer-behavior-long-term/> adresinden erişildi.

Oberlo (2020), *Global Ecommerce Sales*, 5 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.oberlo.com/statistics/global-ecommerce-sales> adresinden erişildi.

Palmieri, J.E. (2020, 20 April). *Consumers Will Continue To Embrace Online Shopping After Crisis Ends*, WWD.

Patsiotis, A.G., Webber, D.J., Hughes, T. (2013). "Internet Shopping And İnternet Banking İn Sequence: An Explanatory Case Study," *Journal of Financial Services Marketing*, 18 (4), 285-300.

Pejic-Bach, M., (2020). *Editorial: Electronic commerce in the time of Covid-19 - perspectives and challenge*, 8 Temmuz 2020 tarihinde https://scielo.conicyt.cl/scielo.php?pid=S0718-18762021000100101&script=sci_arttext adresinden erişildi.

Reeves, M., Carlsson –Slezak, P., Whitetaker, K. , Abraham, M. (2020). *Sensing and shaping the post-covid era*, *BCG Henderson Institute*, 10 Temmuz 2020 tarihinde https://image-src.bcg.com/Images/BCG-Sensing-and-Shaping-the-Post-COVID-Era-Apr-2020-rev_tcm9-244426.pdf adresinden erişildi.

Roggeveen, A.L., Sethuraman, R. (2020). Editorial: How the COVID-19 pandemic may change the world of retailing, *Journal of Retailing* 96, 2, 169-171.

Sajjad, S., Ayyub, R.M. (2019). Internet shopping: An examination of customer intentions with respect to risk and trust, *Pakistan Journal of Social Science*, 71(2), 116-120.

Sloka, B., Cipane, K., Volvekins, S., (2019). Internet use for shopping in Latvia: Findings by recent survey, *European Integration Studies*, 13, 108-116.

Suki, N.M. (2013). “Consumer shopping behaviour on the İnternet: insights from Malaysia”, *Electronic Commerce Research*, 13, 477-491.

Tian, V., Wong, Y.E., Pang, W. (2018). “Creating trust and reducing consumer’srisk perception in internet shopping”, *Journal of Marketing and Competitiveness*, 12 (1), 112-123.

Ülgen, E. (2020). *BKM 2019 Faaliyet Raporu*, 1-121.

Ünsalan, M. (2018). Tüketici etiği açısından showrooming mağaza istismarı olarak tanımlanabilir mi?, *Pazarlama İlgörüsü Üzerine Çalışmalar*, 2(1), 25-34.

WTO, (2020). E-commerce, trade and the Covid-19 pandemic, 7 Temmuz 2020 tarihinde https://www.wto.org/english/tratop_e/covid19_e/ecommerce_report_e.pdf adresinden erişildi.

Y.C. Liang, H.P. Lee, S.P. Lim, W.Z. Lin, K.H. Lee, C.G. Wu, *Proper Orthogonal Decomposition And Its Applications—Part I: Theory*, *Journal of Sound and Vibration*, Volume 252, Issue 3, 2002, Pages 527-544,

Yao, J. (2017). “Optimisation of one-stop delivery scheduling in online shopping based on the physical internet”, *International Journal of Production Research*, 358-376.

EKLER

EK-1. YERLİ KARTLARIN YURTİÇİ VE YURTİŞİ KULLANIMI KORELASYON TABLOSU (İŞLEM TUTARI).

İŞLEN TÜRÜ	ARABA KİRALAMA	ARABA KİRALAMA SATIŞ SERVİSİ	BENZİN VE YAKIT İSTASYONLARI	ÇEŞTLİ GIDA	DOĞRUDAN PAZARLAMA	EĞİTİM KİRTİŞİYE OFİS MALZEMELERİ	ELEKTRİK ELEKTRONİK EŞYA BİLGİSAYAR	EVİNİNE AKSESUAR	HAVACILIK	HİZMET SEKTÖRLERİ	KANU VERGİ ÇÖZÜMLERİ	KONAKLAMA	KULÜP DENİZK SİYASAL HİZMETLER	KUMARHANE ÇIKLI YERLER	KUYUNCULAR	MARKET VE ALIŞVERİŞ MERKEZLERİ	MOBİLİTE VE DEKORASYON	MÜTEBAHİT İŞLERİ	SAĞLIK SAĞLIK ÜRÜNLERİ KOSMETİK	SEYAHAT AJANSLARI TAŞIMACILIK	TELEKOMÜNİKASYON	YAPI HIRDAVAT MALZEMELERİ	YENİK	DİĞER
ARABA KİRALAMA	1,0000	0,8703	0,6270	0,8452	0,8763	0,5803	0,7479	0,5761	0,6510	0,7871	0,8710	0,8808	0,2772	0,7631	0,6507	0,7995	0,2335	0,8970	0,7286	0,7524	0,7847	0,8893	0,8207	0,7276
ARABA KİRALAMA SATIŞ SERVİSİ	0,8703	1,0000	0,7940	0,9787	0,9182	0,4797	0,9292	0,8459	0,4378	0,9534	0,7463	0,7190	0,5220	0,8229	0,8859	0,9463	0,9724	0,9813	0,9330	0,5168	0,8421	0,9824	0,9627	0,9182
BENZİN VE YAKIT İSTASYONLARI	0,6270	0,7940	1,0000	0,7906	0,8406	0,6301	0,7869	0,7817	0,7589	0,6888	0,6461	0,7231	0,5312	0,8029	0,9379	0,8740	0,7143	0,7838	0,6459	0,7467	0,5423	0,7543	0,7961	0,6379
ÇEŞTLİ GIDA	0,8452	0,9787	0,7906	1,0000	0,9403	0,4862	0,9474	0,8005	0,6560	0,9760	0,8210	0,7026	0,5654	0,8348	0,9167	0,9728	0,9769	0,9825	0,9387	0,5005	0,8170	0,9747	0,9811	0,9214
DOĞRUDAN PAZARLAMA	0,8763	0,9182	0,8406	0,9403	1,0000	0,5222	0,8374	0,6747	0,5782	0,8845	0,7972	0,7194	0,5171	0,8106	0,7979	0,8708	0,8852	0,8984	0,8278	0,8887	0,7160	0,8978	0,9294	0,8809
EĞİTİM KİRTİŞİYE OFİS MALZEMELERİ	0,5803	0,4797	0,6301	0,4862	0,5222	1,0000	0,4208	0,3183	0,2648	0,4983	0,3243	0,4462	0,2172	0,3603	0,3867	0,4826	0,4724	0,5131	0,4253	0,3945	0,5825	0,5049	0,5197	0,4456
ELEKTRİK ELEKTRONİK EŞYA BİLGİSAYAR	0,7479	0,9292	0,8459	0,9474	0,8374	0,4208	1,0000	0,8796	0,2194	0,9069	0,8247	0,5806	0,4629	0,7088	0,9172	0,9704	0,9674	0,9393	0,9307	0,3145	0,8255	0,9547	0,9261	0,9037
EVİNİNE AKSESUAR	0,5761	0,8459	0,7817	0,8005	0,6747	0,3183	0,8796	1,0000	0,0741	0,8716	0,6784	0,3706	0,3545	0,4978	0,8316	0,8512	0,8367	0,8162	0,8126	0,1325	0,7808	0,8208	0,8076	0,8294
HAVACILIK	0,6510	0,4378	0,7589	0,4378	0,5782	0,4462	0,2194	0,0741	1,0000	0,3856	0,3220	0,6349	0,3407	0,6932	0,2016	0,2516	0,2973	0,4112	0,2392	0,8740	0,1871	0,3716	0,4431	0,2714
HİZMET SEKTÖRLERİ	0,7871	0,9534	0,8988	0,9760	0,8845	0,4983	0,9069	0,8716	0,3856	1,0000	0,8242	0,6312	0,4574	0,7271	0,9455	0,9702	0,9713	0,9367	0,9452	0,4671	0,8770	0,9573	0,9620	0,9429
KANU VERGİ ÇÖZÜMLERİ	0,8710	0,7463	0,6461	0,8210	0,7972	0,3243	0,8247	0,6784	0,3220	0,8242	1,0000	0,5362	0,4660	0,6730	0,7632	0,8101	0,8068	0,7847	0,7540	0,4329	0,6645	0,7841	0,8325	0,8218
KONAKLAMA	0,8808	0,7194	0,7581	0,7026	0,7194	0,4462	0,5806	0,3706	0,6349	0,6312	0,5362	1,0000	0,7314	0,7579	0,5877	0,6645	0,6793	0,7210	0,5784	0,8743	0,6844	0,6905	0,7286	0,6143
KULÜP DENİZK SİYASAL HİZMETLER	0,2772	0,5220	0,5312	0,5654	0,5171	0,2172	0,4629	0,3545	0,3407	0,4574	0,4660	0,7314	1,0000	0,3787	0,4380	0,5086	0,5482	0,5455	0,4676	0,5982	0,5302	0,5109	0,5183	0,6355
KUMARHANE ÇIKLI YERLER	0,7631	0,8229	0,8348	0,8348	0,8306	0,8088	0,7971	0,4978	0,6592	0,7971	0,6730	0,7367	0,3787	1,0000	0,6536	0,7721	0,7839	0,7829	0,7423	0,6478	0,5191	0,7827	0,8281	0,7462
KUYUNCULAR	0,6507	0,8989	0,9379	0,9217	0,7949	0,3867	0,9172	0,8316	0,2016	0,9455	0,7652	0,5877	0,4880	0,6556	1,0000	0,9473	0,9345	0,8788	0,9319	0,3180	0,8152	0,8968	0,9405	0,9235
MARKET VE ALIŞVERİŞ MERKEZLERİ	0,7995	0,9463	0,8740	0,9728	0,8788	0,4926	0,9704	0,8152	0,2516	0,9702	0,8101	0,6645	0,5086	0,7521	0,9473	1,0000	0,9830	0,9518	0,9547	0,3875	0,8568	0,9689	0,9793	0,9614
MOBİLİTE VE DEKORASYON	0,2335	0,9724	0,7143	0,9769	0,8852	0,4724	0,9574	0,8088	0,2973	0,9713	0,8068	0,6793	0,5142	0,7839	0,9445	0,9890	1,0000	0,9762	0,9486	0,4137	0,8760	0,9876	0,9611	0,9517
MÜTEBAHİT İŞLERİ	0,8970	0,9813	0,7838	0,9685	0,8984	0,5318	0,9393	0,8162	0,4132	0,9587	0,7847	0,7210	0,5485	0,7829	0,8788	0,9518	0,9762	1,0000	0,9192	0,4978	0,8792	0,9463	0,9519	0,9302
SAĞLIK SAĞLIK ÜRÜNLERİ KOSMETİK	0,7286	0,9338	0,6459	0,9387	0,8278	0,4653	0,9387	0,8126	0,2392	0,9452	0,7740	0,5784	0,4676	0,7443	0,9193	0,9547	0,9486	0,9192	1,0000	0,3205	0,8740	0,9308	0,9382	0,9232
SEYAHAT AJANSLARI TAŞIMACILIK	0,7524	0,8168	0,7467	0,5005	0,5887	0,3045	0,3104	0,1325	0,8740	0,4071	0,4329	0,8743	0,5982	0,6478	0,3302	0,3875	0,4337	0,4978	0,3205	1,0000	0,3818	0,4579	0,5282	0,3416
TELEKOMÜNİKASYON	0,7847	0,8421	0,5423	0,8170	0,7604	0,5825	0,8265	0,7808	0,1871	0,8770	0,6645	0,6844	0,5202	0,5191	0,8152	0,8568	0,8760	0,8792	0,8404	0,3818	1,0000	0,8763	0,8758	0,8611
YAPI MALZEMELERİ HIRDAVAT MALZEMELERİ	0,8893	0,9824	0,7543	0,9747	0,8978	0,5049	0,9547	0,8258	0,3716	0,9703	0,7841	0,6905	0,5109	0,7747	0,8968	0,9489	0,9876	0,9463	0,9308	0,4579	0,8763	1,0000	0,9544	0,9420
YENİK	0,8807	0,9617	0,7969	0,9815	0,9242	0,5294	0,9261	0,8076	0,4430	0,9620	0,8325	0,7286	0,5138	0,8280	0,9005	0,9579	0,9612	0,9519	0,3382	0,3202	0,8758	0,9544	1,0000	0,9490
DİĞER	0,7276	0,9182	0,6370	0,9214	0,8009	0,4455	0,9267	0,8294	0,2714	0,9429	0,8218	0,6413	0,4555	0,7462	0,9235	0,9614	0,9519	0,9382	0,9329	0,4167	0,8511	0,9251	0,9490	1,0000

EK-2. FENLİ KARTLARINI YURTİÇİNDE KULLANIM KORELASYON TABLOSU (İŞLEM ADEDI).

İŞLEM TÜRÜ	ARABA KİRALAMA	ARABA KİRALAMA SATIŞ SERVİSİ	BEZİN VE YAKIT İSTASYONLARI	ÇEŞİTLİ GDA	DOĞRUDAN PAZARLAMA	EĞİTİM KIRTASİYE OFİS MALZEMELERİ	ELEKTRİK ELEKTRONİK EŞYA	GİYİM VE AKSESUAR	HAVACILIK	HİZMET SEKTÖRLERİ	KAMU VERGİ ÖDEMELERİ	KONAKLAMA	KULÜP DENEK SOSYAL HİZMETLER	KUMARHANE İÇİMLER	KUYNUCUAR	MARKET VE ALIŞVERİŞ MERKEZLERİ	MOBİLİYE DEKORASYON	MÜTEHİH İŞLERİ	SAGLIK ÜRÜNLERİ	SEYAHAT AGENTELERİ	TELEKOMÜNİKASYON	YAPI HİDRAVAT MALBUR	YEMEK	DİĞER
ARABA KİRALAMA	1,0000	0,9598	0,8074	0,8781	0,8391	0,6424	0,7638	0,3173	0,1149	0,7537	0,6218	0,2275	0,6020	0,8736	0,5735	0,7652	0,6305	0,8842	0,7857	0,2934	0,7911	0,8382	0,6549	
ARABA KİRALAMA SATIŞ SERVİSİ	0,8598	1,0000	0,9683	0,9204	0,9485	0,6186	0,9104	0,5162	-0,1187	0,8177	0,6936	0,1476	0,7480	0,9165	0,7075	0,9173	0,7931	0,8311	0,9367	0,6301	0,5711	0,9650	0,9545	0,8061
BEZİN VE YAKIT İSTASYONLARI	0,8074	0,9683	1,0000	0,9141	0,9124	0,6487	0,9074	0,5052	-0,1201	0,7807	0,7211	0,2055	0,7451	0,9315	0,8839	0,9363	0,7992	0,8069	0,9349	0,6289	0,8531	0,9511	0,9678	0,8477
ÇEŞİTLİ GDA	0,8781	0,9204	0,9141	1,0000	0,8504	0,5857	0,8542	0,4184	-0,0559	0,7492	0,7070	0,1960	0,6797	0,9596	0,6703	0,9134	0,7458	0,7340	0,8347	0,6795	0,7040	0,8801	0,9098	0,8094
DOĞRUDAN PAZARLAMA	0,8391	0,9485	0,9124	0,8504	1,0000	0,6781	0,8933	0,5660	-0,0550	0,7979	0,6978	0,1440	0,6907	0,8416	0,6853	0,9134	0,8179	0,7660	0,8497	0,4950	0,5708	0,8775	0,9150	0,8065
EĞİTİM KIRTASİYE OFİS MALZEMELERİ	0,6424	0,6186	0,6487	0,5857	0,6781	1,0000	0,6571	0,5593	-0,2367	0,7338	0,4616	-0,1610	0,3390	0,5062	0,6072	0,6811	0,6494	-0,2378	0,6629	0,2329	0,5044	0,6066	0,7087	0,6233
ELEKTRİK ELEKTRONİK EŞYA	0,7638	0,9104	0,9074	0,8542	0,8933	0,6571	1,0000	0,7144	-0,0429	0,8091	0,7543	0,0384	0,6780	0,8035	0,8346	0,9142	0,8540	0,7871	0,8939	0,3782	0,6244	0,9286	0,9393	0,9236
GİYİM VE AKSESUAR	0,3173	0,5162	0,5052	0,4184	0,5660	0,5933	0,7144	1,0000	-0,6062	0,9386	0,4877	-0,4809	0,5174	0,3142	0,6421	0,6235	0,7362	0,6547	0,5716	-0,6638	0,6896	0,5803	0,6194	0,6380
HAVACILIK	0,1149	-0,1187	-0,1201	-0,0559	-0,0550	-0,2367	-0,4429	-0,6062	1,0000	-0,4802	-0,1514	0,5746	-0,6521	0,0591	-0,5308	-0,3774	-0,5440	-0,2378	-0,2442	0,5711	-0,5782	-0,2607	-0,1869	-0,3041
HİZMET SEKTÖRLERİ	0,7537	0,8177	0,7807	0,7492	0,7979	0,7338	0,8091	0,7866	-0,4802	1,0000	0,6875	0,2750	0,6138	0,6719	0,7869	0,8340	0,8359	0,7972	0,8225	0,3074	0,7641	0,8475	0,8747	0,8084
KAMU VERGİ ÖDEMELERİ	0,6218	0,6936	0,7211	0,7070	0,6978	0,6206	0,7545	0,4477	-0,1549	0,6675	1,0000	0,0876	0,6297	0,6706	0,6198	0,7618	0,6408	0,5441	0,5461	0,4706	0,4152	0,6741	0,7524	0,7788
KONAKLAMA	0,2275	0,1476	0,2055	0,1960	0,1440	-0,1610	-0,0384	-0,4809	0,5746	-0,1514	0,0376	1,0000	0,1689	0,3054	-0,1901	0,0364	-0,4286	-0,0720	0,1008	0,3793	-0,2810	0,0979	0,0487	-0,0122
KULÜP DENEK SOSYAL HİZMETLER	0,6020	0,7480	0,7451	0,6797	0,6907	0,3390	0,7040	0,5174	-0,0521	0,6138	0,6297	0,1689	1,0000	0,6125	0,5544	0,6281	0,6160	0,5778	0,7993	0,0549	0,5279	0,7615	0,7387	0,6347
KUMARHANE İÇİMLER	0,8736	0,9165	0,9135	0,9596	0,8496	0,5662	0,8035	0,3142	0,0391	0,6479	0,6706	0,3054	0,6125	1,0000	0,5905	0,8323	0,6996	0,6284	0,8387	0,1321	0,2907	0,8789	0,8443	0,7286
KUYNUCUAR	0,5735	0,7075	0,6869	0,6703	0,6853	0,6072	0,8046	0,6421	-0,5130	0,7869	0,6938	-0,1901	0,5344	0,5935	1,0000	0,8168	0,8974	0,5019	0,7416	0,0999	0,5396	0,7546	0,7402	0,8285
MARKET VE ALIŞVERİŞ MERKEZLERİ	0,7652	0,9173	0,9367	0,9134	0,9014	0,6811	0,9742	0,6235	-0,3774	0,8540	0,7678	0,0364	0,6901	0,8323	0,8168	1,0000	0,9243	0,7686	0,8663	0,4150	0,5941	0,9343	0,9467	0,9368
MOBİLİYE DEKORASYON	0,6385	0,7931	0,7992	0,7458	0,8779	0,6494	0,9570	0,7362	-0,5440	0,8359	0,6408	-0,4286	0,6106	0,6896	0,8874	0,9243	1,0000	0,7178	0,8468	0,1507	0,6167	0,8463	0,8495	0,9279
MÜTEHİH İŞLERİ	0,8842	0,8319	0,8069	0,7940	0,7630	0,5895	0,7871	0,6347	-0,2378	0,7972	0,5441	-0,0720	0,5778	0,6284	0,5019	0,7676	0,7178	1,0000	0,7625	0,4351	0,6974	0,8164	0,8353	0,8409
SAGLIK ÜRÜNLERİ	0,7857	0,9367	0,9349	0,8347	0,8497	0,6629	0,8539	0,5716	-0,2442	0,8225	0,6377	0,1008	0,7593	0,8387	0,7546	0,8653	0,8468	0,7616	1,0000	0,4784	0,7070	0,9502	0,9166	0,7918
SEYAHAT AGENTELERİ	0,2934	0,6301	0,6289	0,6795	0,4950	0,2329	0,3782	-0,0368	0,5711	0,8091	0,4706	0,3983	0,5054	0,7131	0,0999	0,4150	0,1507	0,4551	0,4784	1,0000	0,0375	0,5086	0,5949	0,9449
TELEKOMÜNİKASYON	0,7911	0,9511	0,9331	0,9141	0,8504	0,5708	0,6244	0,6896	-0,1549	0,7641	0,4152	-0,0910	0,5279	0,2907	0,5596	0,5941	0,6167	0,6874	0,7670	0,0525	1,0000	0,6837	0,6382	0,5761
YAPI MALZEMELERİ	0,8801	0,8511	0,8801	0,8801	0,8775	0,6636	0,9336	0,5803	-0,2607	0,8475	0,6741	0,0979	0,7615	0,8789	0,7546	0,9343	0,8143	0,8164	0,9582	0,5086	0,6807	1,0000	0,9356	0,8263
YEMEK	0,8382	0,9545	0,9678	0,9048	0,9150	0,7087	0,9393	0,6194	-0,0669	0,8747	0,7524	0,0487	0,3887	0,8643	0,7402	0,9467	0,8495	0,8523	0,9166	0,5949	0,6829	0,9386	1,0000	0,9040
DİĞER	0,6549	0,8061	0,8457	0,8042	0,8065	0,6623	0,5636	0,6380	-0,3841	0,8084	0,7788	-0,0412	0,6347	0,7806	0,8285	0,9368	0,9279	0,6940	0,7918	0,4349	0,5761	0,8263	0,9460	1,0000

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET**

ANALYSIS OF THE SECTORAL DISTRIBUTION OF CARD PAYMENT TRANSACTIONS MADE ON THE DOMESTIC INTERNET IN THE COVID -19 PANDEMIC PROCESS WITH THE VARIANCE DECOMPOSITION MODEL

Giriş ve Çalışmanın Amacı (Introduction and Research Purpose): The effects of the Covid-19 pandemic process on the sectoral distribution of card payment transactions made over the internet in the country were analyzed with the variance decomposition model, and the differences between the pre-Covid (June 2019 - March 2020) period and the post-Covid (April 2020 - January 2022) period were revealed. The sectors with the highest increase in domestic use (transaction amount) of domestic cards (in terms of their share in the total card usage) were electrical, electronic goods, computers, markets and shopping centers, while the sectors that decreased the most were petrol and fuel stations, airlines, travel agencies and transportation. telecommunications industries. The sectors that showed the highest increase in domestic use of domestic cards (number of transactions) (in terms of their share in total card usage) were various food, electrical, electronic goods, computers, markets and shopping centers, while the sectors that decreased the most were clothing and accessories, airlines, services. sectors, travel agencies, transportation and telecommunication sectors.

Kavramsal/kuramsal çerçeve (Literature Review): Internet shopping is becoming more and more popular, and its use worldwide is increasing rapidly. Consumers can now easily buy anything from the Internet, anytime and anywhere in the world (Sloka et al., 2019:110; Euromonitor International, 2014: 1). In addition, online shopping supports the growth of small businesses and contributes to the development of domestic sales and international trade by making economies more competitive (WTO, 2020; 2). Internet shopping accounted for approximately 15 percent of total retail sales in the world in 2019, while the total volume was US\$ 3.5 trillion (Oberlo, 2020). The increase in internet speed and access to websites, progress in shipments and payments made over the internet, and the increase in the use of smartphones and tablet computers were effective in this development (Al-Mulali et al., 2015: 9717).

The study will make important contributions in terms of determining the sectoral breakdown of shopping made with the card and revealing the clusters that occur periodically with the variance decomposition model.

Yöntem ve Bulgular (Methodology and Findings): By calculating the eigenvalue decomposition of the observed variance matrix, the main components of a series of variables are obtained. The first major component is the combination of the maximum variance and linear unit length of the first variables. The correlation and covariance matrices of the series were created with the EVIEWS program, and the principal components were calculated and the results were analyzed. By creating a table of eigenvalues and eigenvectors, line graphs of ordered eigenvalues were displayed, and the distribution graphs of loads and component scores were examined.

Sonuç ve Öneriler (Conclusions and Recommendation): In the light of the findings, when the results of the autonormal binary loading graph (Figure 5) in Domestic Use of Domestic Cards (Number of Transactions) are examined; In terms of the historical variances chosen as the first component, clustering in Education Stationery Office Supplies, Travel Agencies Transportation sectors before the pandemic period, and in the 2021/06 period, which is called the pandemic period, clustering is observed in the Airlines, Telecommunication, Gasoline and Fuel Stations and Accommodation sectors. For the second component (Component 2), in the 2021/11 period, clustering has been seen in the Electric and Electronic Equipment Computer, Clothing and Accessories, Airlines, Service Sectors, Public Tax Payments, Accommodation, Club Association Social Services, Jewellery, Market and Shopping Centers, Furniture and Decoration sectors.

When the autonormal binary loading graph results in Domestic Usage of Domestic Cards (Transaction Amount) are analyzed (Figure 6); In the 2020/06 period, clustering is observed in the Car Rental, Accommodation, Airlines, Travel Agencies Transportation sectors. For the second component (Component 2), in the 2021/11 period, clustering was observed in the Healthcare, Healthcare Products, Cosmetics, Other, Jewellery, Service Sectors, Electric and Electronic Goods Computer, Market and Shopping Centers sectors.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Sonat Bayram			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	COVID -19 PANDEMİ SÜRECİNDE YURTIÇİNDE İNTERNETTEN YAPILAN KARTLI ÖDEME İŞLEMLERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMININ VARYANS AYRIŞTIRMA MODELİ İLE ANALİZİ			
Tarih <i>Date</i>	20.06.2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Sonat BAYRAM	Eşit oranda katkı sağlanmıştır.	Çıkar çatışması bulunmamaktadır.	-
2	Gökhan SÖNMEZLER	Eşit oranda katkı sağlanmıştır.	Çıkar çatışması bulunmamaktadır.	-
3	İ. Orçun GÜNDÜZ	Eşit oranda katkı sağlanmıştır.	Çıkar çatışması bulunmamaktadır.	-

